

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

SHAKESPEARE'İN TARİHİ OYUNLARI: KAYNAKLAR IŞIĞINDA BAŞLICA KİŞİLER

Dr. Engin UZMEN

Hacettepe Üniversitesi

İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü

Kapak dizaynı
VURAL TÖRKER

SHAKESPEARE'İN TARİHÎ OYUNLARI: KAYNAKLAR IŞIĞINDA BAŞLICA KİŞİLER

Dr. Engin UZMEN
Hacettepe Üniversitesi
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI | B 8

*Bu eserin yayın hakkı
Hacettepe Üniversitesine aittir.
Copyright by Hacettepe University, 1973*

*Bu kitap Hacettepe Üniversitesi tarafından, Ankara'da
Hacettepe Üniversitesi Basımevine 1000 adet olarak bastırılmıştır.*

İÇİNDEKİLER

Önsöz	v
Giriş	1
Birinci Bölüm : King John	13
Kral John	13
Faulconbridge	24
Arthur	30
Elinor ve Constance	32
İkinci Bölüm : Richard II	35
Kral Richard	35
Bolingbroke	54
Üçüncü Bölüm : Henry IV	65
Kral Henry	65
Prens Hal	76
Falstaff	91
Hotspur	105
Dördüncü Bölüm : Henry V	114
Kral Henry	114
Beşinci Bölüm : Henry VI	136
Kral Henry	136
Margaret	148
Tablot	152
Joan of Arc	155

Jack Cade	160
York Ailesi	164
Altıncı Bölüm : Richard III	181
Kral Edward IV	181
Clarence	183
Kral Richard	184
Richmond	201
Margaret	203
Yedinci Bölüm : Henry VIII	205
Kral Henry	205
Wolsey	210
Kraliçe Katharine	215
Sonuç	218
Bibliyografya	223

ÖNSÖZ

Shakespeare'in tarihî oyunları, birkaç tanesi müstesna olmak üzere genellikle ihmâl edilir. Bu ihmâlin diğer bir yönü de kaynaklarla oyunlar arasındaki ilişkilerin incelenmesinde görülür. Tabii bazı eleştirmeciler ve özellikle oyunların çeşitli edisyonlarını hazırlayan bilginler zaman zaman Shakespeare'in bu oyunlarının konu ve şahıslarını bazı tarihçi ve edebiyatçıların eserlerinden almış olduğunu bize hatırlatırlar ve hatta Shakespeare'in olayların zaman süresini ve düzenini dramatik amaçlarına uydurmak için nasıl değiştirdiğini örneklerle anlatırlar. Fakat Shakespeare'in kişilerinin kaynaklardaki kişilerle ilişkisi üzerinde pek az durulur. Bu araştırmanın amacı hem bu eksikliği tamamlamağa hem de Shakespeare'in ülkemizde gerektiği kadar bilinmiyen tarihî oyunlarını belirli bir açıdan da olsa tanıtmaya çalışmaktır. Bunun için Shakespeare'in tarihî oyunlarının hepsi ele alınacak ve on oyunluk bu grup, kişileri açısından incelenecektir. Olayların kaynaklara göre gösterdiği değişmelerden sadece kişileri ilgilendirdikleri nisbette söz edilecek ve oyunların kuruluşları, dram ve dil özellikleri üzerinde durulmıyacaktır. Bu araştırmayı daha tam bir hâle getirmek için sadece tarihî kaynaklar değil bunlar üzerinde az çok değişikliklerle kurulmuş olan edebî kaynaklardan da faydalanılacaktır.

Araştırmanın bu amacı kullanılacak metodu büyük ölçüde tayin eder. Önce, ele alınacak önemli kişilerle ilgili kaynaklar incelenecek ve bu kişilerin kaynaklarda nasıl ortaya çıktıkları gösterilmeğe çalışılacaktır. Sonra bu kişilerin Shakespeare'in oyunlarında nasıl canlandırıldığı ele alınacaktır. Bir şahsın karakteri büyük ölçüde aksiyon içinde belirlediğinden Roy Walker'in, *Hamlet*'i ve *Macbeth*'i incelediği *The Time is out Joint* ve *The Time is Free* adlı eserlerindeki metot kullanılacak yani kişilerin karakteri oyunlardaki olaylardan çıkarılmağa çalışılacaktır. Bu yüzden bazı olaylara değişik şahısların açısından atıfta bulunmak gerekecektir. Araştırmadan amaç hiç bir zaman olayların akışını vermek olma-

dığı hâlde kişilerin özelliklerini belirten bazı önemli olayları hatırlatmak gerekli ve faydalı olacaktır.

Böylece kişilerin kaynaklarda ve Shakespeare'in oyunlarında nasıl ele alındığı gösterildikten sonra bu şahısları sadece oyunlarda göründükleri gibi incelemiş olan bazı önemli eleştirmecilerin konumuzla ilişkili fikir ve görüşlerine kısaca yer verilerek araştırmanın daha önceki incelemelerle ortak ve onlardan ayrılan yönleri belirtilecek ve kişiler üzerinde daha fazla bir fikir sahibi olunması sağlanacaktır. En sonra Shakespeare'in yaptığı çıkarmalara, ilâvelere ve değişikliklere işaret edilerek bu insanların Shakespeare'in dramına ne şekilde mal edildikleri ve Shakespeare'in karakter anlayışına ve oyunlardaki temalara nasıl hizmet ettirildikleri belirtilmeğe çalışılacak ve böylece her şahıs ve oyun üzerinde kısa bir senteze gidilecektir.

Araştırmada Shakespeare'in on tarih oyunu Folio'daki sıraya, yani işledikleri olayların kronolojik sırasına göre ele alınacaklardır. Bunun sebebi tarihsel olayların akışı içindeki temaları ve Elizabeth çağı tarih ve politika görüşlerini daha kolay akip etme imkânını bulabilmektir. Araştırmada kişilerin yaptıkları şeyler, başlarına gelenler ve karakter özellikleri bu tema ve görüşleri çok defa yakından takip ettiğinden kronolojik sıra takibi faydalıdır.

Birer bütün teşkil ettiklerinden iki kısımlık *Henry IV* ve üç kısımlık *Henry VI* oyunları bu başlıkları taşıyan birer bölüm içinde ele alınacaklardır. *Henry IV*'in her iki kısmındaki olaylar birbirlerini aralıksız takip ederler ve şahısları hep aynı kişilerdir. *Henry VI*'de işlenen olayların uzun bir devreyi kapsamaları yüzünden her bir oyunda karşımıza değişik kişiler çıkabilir ya da aynı kişiler bazan bir oyundan diğerine geçerken aradaki zaman farkı yüzünden değişebilirler; fakat bu oyunlara adını veren ve olayları ve şahısları bilerek ya da bilmeden etkiliyen Kral Henry VI yüzünden bu değişik kişiler de aynı bir bölüm içinde ele alınabilirler. Buna mukabil aynı kişilerin değişik oyunlarda tekrar karşımıza çıktıkları da olur. O zaman bu kişiler değişik mevkilerde ve dolayısıyla değişik sorumluluklar içinde göründüklerinden içinde hareket ettikleri oyunun çerçevesinde yeniden incelenmeleri gerekir. *Richard II*'taki Henry Bolingbroke'un *Henry IV*'de Kral Henry ve *Henry IV*'teki Prens Hal'in *Henry V*'de Kral V olarak karşımıza çıkması buna iyi birer örnektir.

Her oyunda, oyuna adını veren kral yanında onunla önemli ilişkileri olup onu ve olayları etkiliyen ve onu daha iyi anlamamıza hizmet eden kişiler de inceleneceklerdir. *Henry V* buna bir istisna teşkil eder, çünkü Kral, bu epik özellikleri taşıyan oyunda adeta cücelerin arasındaki bir dev gibi görünmekte ve oyunun bütün ağırlığını omuzlarında taşı-

yarak diğ er bütün kişilerini arka plâna itmekte ve onları insiyatif ve önemli özelliklerden mahrum etmektedir. Kişilerin incelemelerinde krallar prensip olarak en önce ele alınacaklardır. Fakat *Richard III* oyununun başında Kral Edward IV hayatta olduğundan bu oyuna onunla başlanacaktır.

Araştırmada amaç her oyundaki önemli kişilerin incelenmesi olduğ  hâlde onlarla ilgili ikinci ve üçüncü dereceden kişilere de gerektiğ  zaman kısa atıflar yapılarak incelenen kişilerin boşlukta bırakılmamasına çalışılacaktır. Buna karşılık, gerekince kişiler sadece kaynaklardaki örnekleriyle karşılaştırılmıyacak, aynı zamanda oyun içindeki yerleri ve önemleri üzerinde de durulacaktır.

En son olarak ř  noktanın açıklanmasında fayda vardır. Bu araştırmada amaç, Shakespeare'in kaynaklarda bulduğ  kişilerle onun yarattığı kişiler arasındaki ilişkileri inceliyerek bir sonuca varmaktır. Bu kişilerin, bugün çok ilerlemiş olan tarih biliminin ışığı altında bize nasıl göründükleri konumuzun tamamen dışındadır. Bizim için önemli olan ş y, onların Shakespeare zamanındaki kaynaklardan Shakespeare'e nasıl görünmüş ve şairin onları eserlerine nasıl aktarmış olduğudur. Buna en iyi  rnek Joan of Arc'tır. Bugün millî bir kahraman olarak tanıdığımız bu kadın Shakespeare'in incelediğ  kaynaklarda gücünü şeytandan alan bir büyücü olarak gösterilmiş ve Shakespeare de genellikle onu öyle kabûl etmiştir. şairin burada yaptığı değ şiklikler Joan'un şeytan dünyasıyla ilişkilerini ve İngiliz düşmanı bir Fransızın kötü yönlerini iyice belirtmekten ve olsa olsa Joan'un vatani için çarpışan bir insan olduğ  şüphesini oldukça gizli bir şekilde ifade etmekten ileri geçemez.

Türk tarihinin bazı devrelerinin oyun yazarları tarafından incelenip sahneye uygulandığı bu yıllarda böyle bir araştırmanın, aşağı yukarı aynı şeyi yapmış olan Shakespeare'in çalışma metoduna ışık tutarak oyun yazarlarımıza faydalı olması da memleketin bilim ve san'at hayatına yapmağ  umduğumuz hizmetlerden biridir.

Elizabeth Çağında Tarih, Tarih Oyunları ve Shakespeare'nin Tarih Oyunları

a. Elizabeth Çağında Tarih Bilimi, Fonksyonları ve Bazı Tarihçiler

Rönesans İngilteresi dramının dünya sahnesine katkıları arasında saymamız gereken bir türü de tarih dramıdır. Bu çağda tarihe karşı duyulan çok yönlü fakat daha ziyade akademik mahiyetteki ilginin, önce yazarların sonra da halkın seviyesine inip o çağın en yaygın türü olan dramla birleşmesi normâl bir olaydır. Bu şekilde halk, İngiliz tarihinin ilgi duyduğu olaylarını yaşamak ve kahramanlarını yakından tanımak fırsatını buluyordu. Ancak bu olurken bile tarihin fonksyonlarının ve akademik yönlerinin tamamen ortadan kalktığı ve tarihin basit bir halk eğlencesi hâline geldiği sanılmamalıdır. Tarih oyunları yazarları ve özellikle Shakespeare kendilerinden bir iki nesil önce yaşamış olan tarihçilerin eserlerini dramatize ederken onların fikir ve felsefelerini çok defa aynen kabûl ettikten başka onlara kendi çağlarıyla ve kişilikleriyle ilgili katkılarda bulunmaktan geri kalmamışlardır.

Bu arada Elizabeth çağının tarihçiliği üzerinde bir kaç söz söylemek faydalı olacaktır. İngiltere, Rönesansı her alanda olduğu gibi tarih alanında da geç sayılabilecek bir zamanda gerçekleştirdi. İtalyan etkisinde kalan İngiliz tarihçiliği gene bir İtalyan olan ve Henry VII zamanında İngiltereye gelip yerleşen Polydore Vergil ile başladı. Tabii Vergil ve ondan sonra gelen İngiliz tarihçileri genellikle Orta Çağların vak-anüvislik geleneğini takip ediyorlar ve bugünkü anlamıyla modern bir tarih görüş, anlayış ve metodundan mahrum bulunuyorlardı. Din adamı olan bazı tarihçiler eserlerini Hristiyanlık açısından kaleme alıyorlar, bütün tarihçiler Tevrat ve İncilde anlatılan olayları gerçekten vuku

bulmuş sanıyor, zaman zaman efsaneleri tarihsel olaylarla karıştırıyorlar¹ ve bazı rivayetleri ve dedikoduları eserlerine dahil ediyorlardı. Gene de bu gibi zaafı yüzünden Rönesans İngilteresi tarihçilerini sadece olayları birbiri arkasından sıralıyan vakanüvisler olarak görmemek gerekir. Bunlar tarih metot ve felsefesi noksanlıklarını belirli bir ahlâk ve politikaya bağlı olmak suretiyle telâfi edebiliyorlar, yani olayları belirli bir açıdan anlatıp değerlendiriyorlar ve bu şekilde çağlarının ahlâk ve politika görüşlerinin, hatta emrinde çalıştıkları kralların propogandasını yapıyorlardı. Bu propogandanın tarih oyunlarını da etkisi almış olduğunu ileride göreceğiz. Nitekim İngiliz tarihçiliğinin Henry VII ten itibaren gelişmesi bu propoganda yüzündendir. Tarihçiler Henry VII'nin kurmuş olduğu Tüdor hanedanının taht üzerindeki iddia ve haklarını pekiştirme amacına bilerek ve severek hizmet etmişler ve ayrıca Tüdorların inandıkları fikirlerin propogandasını yapmışlardır.² Shakespeare'in ve çağdaşlarının eserlerine kaynak olan tarih kitapları hep bu gibi yazarlar tarafından kaleme alınmıştır.

Yukarıda tarihin ahlâkî cephesinden bahsedildi. Bundan amaç tarihin çeşitli derslerle dolu olduğu fikridir. O çağın tarihçileri de sadece gerçekleri arıyan ve bunlardan bir takım genellemelere gitmeği düşünmiyen modern tarihçilerin aksine olaylardan ahlâk dersleri, politika kuralları ve prensipleri çıkarmağa çalışıyorlardı. O çağlarda yaygın olan ve Shakespeare'in de benimsediğine inandığımız bir inanca göre, insan tabiatının hep aynı kalması ve benzer sebeplerin ortaya benzer sonuçlar çıkarması yüzünden tarih bir tekerrürden ibarettir.³ Zaman zaman karakterleri ve amaçları benzer olan şahıslar benzer hareketleriyle benzer olayları meydana getirirler. Öyleyse geçmiş hakkında bilgi vermesi yanında tarihin pratik bir faydası, geçmişi öğreterek hâli daha iyi anlayıp değerlendirmemize yardım etmesi ve Berners'e göre,⁴ bize ne yapacağımızı ve ne gibi hareketlerden kaçınacağımızı göstermesidir.⁵ Ayrıca tarih, talihin dönekliğini fakat bazı kimselerin buna ve talihin darbelerine kayıtsız kalabilecek kadar büyük ruhlu olduğunu da gösterebiliyordu.⁶ Tarih bilimi özellikle idareciler ve

1 Bazı iddialara göre efsanelerin, tarihin karanlıklarında kalarak mahiyetlerini değiştirmiş gerçek olaylar ve şahıslarla ilişkili olduğu hatırlanmalıdır.

2 Irving Ribner. "History and Drama in the Age of Shakespeare" *Shakespeare's Histories*, Penguin Books, S. 31-2

3 Lily Campbell. *Shakespeare's Histories*, University Paperbacks, Methuen (London) S. 20

4 E. M. W. Tillyard. *Shakespeare's History Plays*, Chatto and Windus, (London, 1951), S. 56

5 Clifford Leech. *Shakespeare: The Chronicles, Writers and Their Work*. No: 146, Longman's Green and CO, S. 10; Tillyard, op. cit., S. 55

6 Campbell, op. cit., S. 20

hükümdarlar için iyi bir yol göstericiydi. Bu gibi kimseler tarihi dikkatle ve ibretle okumak suretiyle daha akıllıca hareket edebilir ve sebep-sonuç ilişkilerini inceliyerek⁷ hem kendilerine hem ülkelerine faydalar sağlayabilirlerdi. Shakespeare'in eserlerinde de tarihin ders verme yönü önemli bir özellik olarak ortaya çıkar.

Milli şuurun uyanmaya başladığı rönesansta, tarihleri yazılmamış bir çok milletlerin Museviler, Yunanlılar ve Romalıların aksine unutuldukları dikkati çekmişti. Bilginler biraz da bu yüzden kendi tarihleriyle ilgilendiler. Ayrıca geçmişteki tecrübeleri kapsıyan tarih bilimi ulusların yükseliş ve çöküşlerini de izah ediyor ve böylece başka bir fayda sağlıyordu. Bundan başka XVI'ncı yüzyılda dünya statik addedilir ve her insanın içinde vuku bulan iyilik-kötülük mücadelesinin toplum hayatında da hükmünü icra ettiğine inanılırdı.⁸

Öyleyse Rönesans görüşüne göre tarihin belli başlı fonksiyonları şunlardır; 1- Milletlerin ve onların yaptığı işlerin unutulmasını önlemek, 2- İnsanları şan ve şeref kazanmağa teşvik etmek, 3- Zaman ve belki de mekânın ayırdığı insan gruplarını manen birleştirmek, 4- Milliyetçilik fikirlerini güçlendirmek ve yaymak (Bu, özellikle İngiltere için bahis konusudur), 5- Tarihin ışığı altında çağdaş olayları incelemek, 6- Geçmişteki olaylara bakarak çağdaş olayları tahmin ve ona göre hareket etmeğe çalışmak,⁹ 7- Tarih bilimini belirli bir politika teorisi hizmetinde kullanmak, 8- Geçmişteki bir felâketi çağdaşlara Stoacı (yani = cesur ve mütevekkil) bir tutum aşılama için kullanmak, 9- Tanrının her olayda görünen iradesini belirtmek,¹⁰ 10- Hüküm sürmekte olan kırıla mutlak itaat telkin etmek, 11- Sosyal düzen ve milli birlik fikirlerini kuvvetlendirmek.¹¹ Özellikle 4,10 ve 11 inci maddeler Shakespeare'in tarih oyunlarında önemli temeller olarak karşımıza çıkar. Bu arada, Tanrının arzu ve iradesinin insanları etkileyen esas faktör sayıldığı fikrini de hatırlamak gerekir.¹² Bu fikri Shakespeare çok belirli bir şekilde ifade etmese bile oyunlarındaki bazı şahısların zaman zaman yaptıkları atıflar dikkatimizi çeker ve tarihte ve tarihî oyunlarında önemli bir rolü olan ve gene Tanrının izniyle hükmünü sürdüren "Talih" mefhumuyla birleşir. Ancak, özellikle Shakespeare'in üzerinde durduğu diğer bir husus, Tanrının arzusu yanında olayları

7 Ibid., S. 21

8 Leech, op., cit., S. 7

9 Campbell, op. cit., S. 109. Zaten yazarın amaçlarından biri Shakespeare'in eserlerinde işlediği tarihsel olaylarla çağdaş olaylar arasında paraleller bulmaktır.

10 Ribner, op. cit., S. 49

11 S. C. Gupta, "The Substance of Shakespeare's Histories" *Shakespeare's Histories*, Penguin Books, S. 78

12 Ribner, op. cit., S. 46

etkiliyen ikinci derece önemi haiz bazı sebeplerin bulunması ve bunların da insanların kendi istek, tercih ve hareketleriyle ilgili olmasıdır.¹³

Şimdi eserleri Shakespeare'e ve çağdaşlarına doğrudan doğruya veya dolayısıyla kaynak olmuş önemli tarihçilerden kısaca bahsedelim. Tarihler baskıyı işaret ederler.

John Trevisa'nın *Polychronicon'u* 1342)

John Hardyng'in 1436 yılına kadar anlatmış olduğu olayları Richard Grafton nazımla yazar ve kendi zamanına kadar gelen vak'aları hikaye eder (1453). Buna *History of King Richard the Third'u* ilâve eder. Grafton derlemelerinde özellikle analizleri ve dramatik kabiliyeti bakımından Shakespeare'i etkiler.¹⁴

Polydore Vergil'in *Anglica Historia'sı* (1534) ve *De Inventoribus Rerum'u* (1499). Bu yazar çok okur. Araştırmacı ve eleştirci bir zihni vardır. Tarih bilimine düzen ve üslûp getirir. Politika ile ilgili olmıyan olaylardan da söz eder. Olayların sebeplerini araştırır ve aralarında uzun zaman fasılası bulunan hadiseleri birbirine bağlar.

Robert Fabyan, *The New Chronicles of England and France* (1516). Olayları sıralamakla yetinir.

Edward Hall'ın *The Union of the Two Illustre Famelies of Lancastre and Yorke* adlı eseri ölümünden sonra 1548 de basıldı. Özellikle Richard II ve Henry VII ile ilgili olaylarda Hall etkisi en büyük olan tarihçidir. Hall, Tüdor hanedanını destelemek amacından hareket eder. Memleket içindeki ayrılık ve anlaşmazlıkların sebep olduğu felâketler üzerinde durur. İnsanların yaptıkları kötülüklerin ilâhî adaletle cezalandırıldığına inanır. Bu ceza, günahı işliyenlerin çocuklarına, torunlarına ve hatta tab'alarına bile inebilmektedir. Yazar her bir kralın hayatını ve devrini anlatırken bölümlerine o devrelerin özelliğini gayet iyi izah eden başlıklar koyar.

Hall'ın bazı önemli yönleri üzerinde biraz durmak Shakespeare üzerindeki büyük etkisi bakımından gereklidir. 1- Eserlerini Lâtince ya da Fransızca kaleme alan önceki tarihçilerin aksine kitaplarını İngilizce yazar ve İngiliz tarihinin belki en ilgi çekici bölümünü işler. İnsanları ve olayların geçtiği yerlerin özelliklerini anlatır. Şahıslar arasındaki psikolojik mücadelelerden ve bunların sonuçlarından bahseder. Olayların içine nüfuz etmeğe çalışır. Bir büyük adamın ölüm şeklinde önceki hareketlerinin etkisini bulur. 2- Hall belirli bir politik amaç için yazar. Bunun yanında tarihten alınabilecek dersleri belirtir. Özel-

13 Ibid., S. 46

14 Campbell, op. cit., S. 71-2

likle iç harplerin ve bir ülke içindeki anlaşmazlıkların ve kargaşalıkların sebep olacağı felâketleri kuvvetle işaretler. 3- Richard II ile ondan sonra Henry IV olarak tahta geçen Henry Bolingbroke arasındaki çatışmadan başlayarak Lancaster ile York aileleri arasındaki mücadelenin bütününi anlatmak suretiyle çağın edebiyatını en çok meşgûl etmiş olan bir devreyi işler. *A Mirror for Magistrates* yazarları Hall'ın eserinden faydalanmış ve bir takım ahlâk ve politika dersleri çıkarmışlardır. Samuel Daniel tamamen ve Shakespeare büyük ölçüde olmak üzere eserlerine konu olarak aynı devreyi seçmiş ve bunu Hall'dan faydalanarak yapmışlardır.

Aslında tarihçiden ziyade bir Protestan propogandacısı olan John Foxe'un 1563'te basılan ve pek çok edisyonu yapılan *Actes and Monuments of the Book of Martyrs* adlı eserinde özellikle Katolik mezhebi mensupları tarafından şehit edilmiş kimselerden bahsedilir. Bu yüzden biyografiyi ön plâna alan oyunlar için faydalı bir kaynaktır.

John Stow'un *A Summarie of Englyshe Chronicles* adlı eseri 1565 yılında basıldı. Sadece bir vak'anüvis olan Stow'un *Chronicles of England* adlı eseri 1580 ve bunun genişletilmiş şekli olan *Annales of England* 1592 yılında çıktı.

Derlenmesinden Raphael Holinshed'in büyük ölçüde sorumlu olduğu *Chronicles of England, Scotlande and Irelande* adlı eser 1577 de basıldı. Bunun 1587 yılında yapılan ikinci edisyonu Shakespeare ve çağdaşları tarafından kullanıldı. Bu edisyona bir bilginler grubu bazı ilâveler yapmıştı. Holinshed'in muhayyilesi ve tarih görüşü zayıf olduğu halde yaptığı derlemelerin etkisi önemlidir. Holinshed özellikle Hall'dan faydalanmış ve böylece onun fikirlerinin yayılmasına sebep olmuştur. Bir tarihçi olmaktan ziyade baş editör olan Holinshed faydalandığı eserleri daha derli toplu ve daha kolay okunur bir hâle getirmiş ve tarih bilimini sadece bilginlerin malı olmaktan çıkarıp meraklı okucuların hizmetine sunmuştur. İngiltere üzerine en geniş tarih eserini meydana getirmiş olması bakımından da Holinshed ayrı bir öneme sahiptir. Hall gibi o da tarih olaylarından bir takım dersler çıkarır.

Bir konu üzerinde kaynakları birbirini tutmadığı zaman Holinshed okucularını bir karara varmada serbest bırakmak ister ve kaynaklardaki sözleri tekrarlamakla yetinir.¹⁵ Sebep-sonuç düzenine önem verir ve her günahın bir cezayla karşılandığını belirtir. Her kralın devrinden sonra onun karakterini anlatır ve yaptığı işlerin bir özetini verir. Anlattığı şeylerden Holinshed'in de Hall gibi Tüdor hanedanının dü-

15 Ibid., S. 73-4. Aynı hususu Shakespeare'de de görürüz. Bazı konularda belirli ve kat'i hüküm vermekten kaçınır.

şünce sistemine bağlı olduğu anlaşılır. Eserinin başında İngiliz tarihinin efsanevi çağlarını işler. Shakespeare'e sadece İngiliz tarihi oyunlarında değil *Cymbeline*, *King Lear* ve *Macbeth* gibi eserlerinde de yardımcı olmuştur.

Tarihçilere, Shakespeare'e eserindeki dramatik anlayış bakımından da ilham verdiği sanılan Jean Froissart'la son veriyoruz. *Chronicles* adlı eseri Fransızcadan Lord Berners tarafından tercüme edilip 1523-5 te basıldı. Froissart yazdığı olayların bir kısmına bizzat şahit olduğu gibi anlattıklarını gerçek fıkralarla süsler. Bir gazeteci uyanıklığına sahiptir. Eserine konu olan şahısların bazılarını yakından tanımıştır. Asıl amacı büyük insanların ve olayların unutulmamasına hizmet etmektir. Orta Çağ şövalyeliği hakkında Shakespeare'e faydalı bilgiler vermiştir.

Tarihî oyunlar ve Shakespeare'in bu alandaki eserlerine geçmeden önce tarih eserlerinden sadece oyun yazarlarının değil şairlerin de faydalanıp eserlerine konu aldıklarını ve bu eserlerin bazan Shakespeare tarafından kullanıldığını söylemek ve bu eserlerden bir ikisini zikretmek faydalı olur.

Bunların en önemlisi muhakkak ki John Lydgate'in *Fall of Princes* adlı eserini sürdürmek amacıyla William Baldwin'in yazmağa başladığı *A Mirror for Magistrates*'tir (1559). Bu eserin 1587 yılına kadar yedi baskısı yapılmış olması ne kadar popüler olduğunu gösterir. "Mirror" kelimesi eserin mahiyetini anlatır. Burada "Mirror" insanların hareketlerini ve ruhlarını seyredebildikleri bir ayna değil, üzerinde çeşitli şahısların başlarına gelenleri anlattıkları bir ibret perdesidir.

Samuel Daniel'in *First Four Bookes of the Civile Wars Between the Two Houses Lancaster and Yorke* adlı eseri önce 1595 te basılmıştır. Ertesi yıl bu eserine beşinci kitabını da katan yazar altıncı kitabı 1601 de neşretti ve eserini 1609 yılında tamamladı.

b) Tarihî Oyunların Mahiyeti ve Özellikleri

Elizabeth çağından önce gerçek anlamda tarihî oyun yoktur. John Bale'in *King Johan* adlı eserinde tarihsel olaylar ve kişiler Protestanlık amaçlarına hizmet edecek şekilde değiştirilmişlerdir. Kral John'un bir din şehidi olarak gösterildiği bu eser bir ibret oyunu olmaktan ileri geçemez. Gerçek tarih oyunları 1588 yılında İspanyol donanmasının yenilmesinden sonra uyanan milli hislerden faydalanmak isteyen tiyatro yazarları tarafından kaleme alınmıştır.¹⁶ Tarih oyunları İngiliz

¹⁶ İngilterede sonraki çağlarda ve hatta zamanımızda yazılan tarih oyunlarının konularının konularını Elizabeth çağından aldığı Ribner'in dikkatini çekmiştir. op. cit., S. 29

Rönesansının yeni bir ifadesi olur ve hem Orta Çağlara ait kuvvetli din görüşünü hem de Rönesansın Hümanizma anlayışını kendilerinde birleştirirler.

Shakespeare'in birinci "Folio" sunun editörleri Heminge ve Con-dell'in, Shakespeare'in eserlerini komediler, tarihi oyunlar ve trajedi-ler olarak gruplandırılmasından bu tarzın değişik bir dram türü olarak kabûl edilmiş olduğunu anlarız. Ancak daha sonraları dram eleştir-mesi başladığı zaman bunun ayrı bir tür olarak sayılıp sayılamıyacağı, sayılsa da mahiyetinin ne olduğu hakkında anlaşmazlıklara tesadûf ederiz.

İlk modern Shakespeare editörü Nicholas Rowe'a göre tarih oyun-ları sadece içlerinde komedi unsurları bulunan trajedilerdir. Dr. John-son ise tarihi oyunları müstakil fakat önemsiz bir tür olarak görür. Bir plâna ve sınıra göre yazılmıyan bu oyunlarda olaylar birbirleriyle gerekli dramatik ilişkiyi kuramazlar.¹⁷

Coleridge'e göre tarihi oyunlar trajediyle epik arasında bir yer tutarlar. Bunların epikle olan ilişkileri, Tanrının çizdiği yol ile insan arzusu arasındaki bağdan doğmaktadır. Bu oyunlarda sebep-sonuç düzeni bulunabilir, çünkü insanların hareket sebepleri çok defa olay-ları önemli bir şekilde etkiler. Ancak, bu tür oyunlar içinde birlik sağ-lıyabilmek için gerçeğe biraz hayâl katılması gerekir. Buna göre tarihi oyunlar, içindeki olayların tarihten alındığı fakat bu olayların daha zi-yade edebiyat ve dram gerekliliklerine göre birbirlerine bağlandığı bir türdür.¹⁸

Coleridge tarihi oyunları ikiye ayırır. "Saf tarihi oyunlar"da tarih, oyundaki olayları izah eder, "karışık tarihi oyunlar"da ise tarih sadece olaylara yön verir.¹⁹ Bu sınıflandırmaya göre Shakespeare'in oyunları "karışık" sayılmaktadır.

Coleridge'e göre tarih oyunlarının amacı bir millete tarihindeki büyük insanları tanıtmak ve böylece vatanseverlik, adaletli bir hürri-yet ve insanları birbirlerine bağlayan sosyâl hayat kurumlarına karşı hürmet yaratmaktır. Dolayısıyla toplumda düzen ve idarecilere itaat bu tarz oyunların propagandasını yaptığı iki önemli husustur. Coleridge tarih oyunlarında Tanrının iradesinin önemli bir rol oynamadığına inanır.²⁰

17 Ribner, op. cit., S. 9

18 Ibid., S. 10

19 Ibid., S. 10

20 Ibid., S. 10

Heminge ile Condell'in, Folio'daki tarih oyunları grubuna Shakespeare'in Yunan ve Roma tarihiyle ilgili oyunlarını sokmamış olmaları Coleridge'in yukarıdaki tarifini desteklemektedir. Belki bu tarifle Shakespeare'in tarihî oyunlarında esas kahramanın İngiltere olduğu²¹ iddiasını birleştirmek mümkündür.

Tarihî oyunlarda gözetilen bir amaç, tarihi öğretmek için kullanmak değil, bunu pratik maksatlara tabi kılmaktır. Yazarın malzemesinde bazen değişiklikler yapmasının bir sebebi de budur. Diğer yandan yazar, tarihçinin amaç ve fonksiyonlarını bütün bütün atamaz ve tarihî oyun aynı zamanda tarihsel amaçlara da hizmet eden bir dram türü olarak ortaya çıkar.²²

(c) Shakespeare'in Tarihî Oyunları

Shakespeare'de tarihî oyunlar türü tarihle şiirin birleşmesinden doğar.²³ Shakespeare'de tarihten alınan şahıslar gerçek kişilerin canlılığına sahiptirler. Bazen Shakespeare bunlara kendi muhayyilesinin mahsûlü olan diğer bazı kişileri katar bazan da tarihte birer isimden ibaret görünen kimselere dramatik ve felsefî amaçlarına göre hayat verir.²⁴

Tarihî oyunlar Shakespeare'in dramatik gelişmesinde komedileri ve trajedileri arasında bir halka teşkil ederler. Shakespeare tarihî oyunları içinde de belirli bir gelişme gösterir ve zamanla politika ve ahlâk problemlerini günlük hayat unsurlarıyla barıştırarak eserlerine bir gerçeklik havası verir.²⁵

Olgunlaştıkça malzemesini amacına göre seçip düzenlemede çok daha serbest hareket etmeğe başlar.²⁶ Bazan Shakespeare'in tarihî oyunları diğer dram türlerinden çok belirli farklarla ayrılmaz olur; meselâ *Richard III* bir trajedi, *Henry IV* bir komedi olarak görülebilir.²⁷

Shakespeare bu alanda Hall'ın pratik tutumunu kabûl edip daha ziyade halkın anlayıp tutacağı konuları seçer ve onlara dolaylı bir şekilde bile olsa İngiliz tarihini ve hatta efsanelerini öğretir. Aynı zamanda Holinshed'teki ve kendi çağındaki tarih, politika ve ahlâk gö-

21 H. B. Charlton, "Shakespeare, Politics and Politicians", *King Henry IV (Parts I and 2)*, Casebook Series, Macmillan, S. 83

22 Ribner, op. cit., S. 52

23 Campbell, op. cit. S. 106

24 S. C. Sen Gupta, op. cit., S. 66

25 Walter Raleigh, *Shakespeare*, Macmillan, (London, 1907), S. 180-1

26 James Winny, *The Player King*, Chatto and Windus, (London, 1968) S. 10

27 Ibid., S.10

rüşlerini de oyunlarına katar. Shakespeare bütün bu işleri daima şekle bağlı bir yapı içinde gerçekleştirir.²⁸

Shakespeare'in tarih oyunlarına yerleştirdiği tarih ve politika felsefesiyle ilgili fikirlerin en önemlisi, 1485 yılında Richard III'ü ortadan kaldırıp tahta geçen ve York hanedanına mensup Prenses Elizabeth'le evlenen Lancaster ailesine bağlı Henry Richmond'un bu evliliğiyle iki rakip aileyi birleştirmesi ve İngiltereyi iç kargaşalıklardan kurtarıp refah ve itibara kavuşturan Tudor sülâlesini kurmasına dayanır. Nitekim Kraliçe Elizabeth de bu sülâlenin bir ferdiydi ve İngiltere onun zamanında hemen her bakımdan altın çağını idrak etmişti.

Shakespeare Henry VII'nin kurduğu Tudor sülâlesini dolaylı şekillerde överken bunun Kraliçeye yaranmak için yapmıyor, devrinin samimi bir inancına tercüman oluyordu. Henry VII'nin en önemli başarısı İngiltere'yi daha önceleri içinde bulunduğu karışıklık ve iç harplerden kurtarmasıydı. Gül Harplerinin sebep olduğu yıkıntıları gayet iyi değerlendiren Shakespeare'in ve çağdaşlarının tutku hâline varan bir iç harp korkusu Shakespeare'in tarih oyunlarında her zaman görünür ve toplumda anlaşma, düzen ve ahengin ve bunlarla ilgili olarak hiyerarşik bir sıranın gerekliliği fikri her fırsatta ortaya çıkar. Shakespeare'e göre sosyâl düzen, çok daha büyük kâinat düzeninin bir parçasıdır.²⁹

Shakespeare'in tarihî oyunlarında rastlanılan diğer bir fikir Orta Çağlardan kalan Tanrının kralları kendisine vekil olarak seçtiği inancıdır. Bu yüzden kötü bile olsalar krallara itimat edilmesi telkin edilmekteydi. Kötü kralları Tanrı bazı ulusları cezalandırmak için gönderirdi. Bu yüzden yapılması gereken şey Tanrının bu cezasına sabır ve tevekkülle katlanmak ve bir günah addedilen, krala isyan hareketine baş vurmamaktı. Kötü bir krala karşı gelen, onu tahtından indiren veya öldüren bir kimseyi Tanrı kendisine isyan etmiş gibi görür ve onu ya da çocuklarını ergeç cezalandırırdı.

Shakespeare'in kullandığı belli başlı temalardan biri iç harpler ve bunların ortaya çıkardığı şiddet hareketleridir.³⁰ Bazan aksiyondaki vahşetle ifadelerdeki sun'î hitabet unsurları bir tezat teşkil ederler. Güzelle korkunç yan yana bulunarak hem iç harplerin dehşetini hem de her şeye rağmen bazı insanların ve hislerin değişmediğini gösterir.³¹

28 Tillyard, op. cit., S. 3

29 Raleigh, op. cit., S. 191

30 Tillyard., op. cit., S. 7

31 Winny, op. cit., S. 42

Diğer önemli bir tema ve ahlâk dersi unsuru, talihin dönekliğidir. Talihin çarkı durmadan döner ve bazılarını yükseltirken bazılarını alçatır ve hatta mahveder. Bu, oyunlardaki pek çok şahıslarla ilgili olarak karşımıza çıkar. Ayrıca “talihin çarkı” mefhumu şahısların tutumlarını ve psikolojilerini anlayıp değerlendirmemiz bakımından da önemlidir. çünkü bazan yükselmiş olan bir kimse oradan düşmenin ne kadar tehlikeli ve kolay olduğunu görür ve ister istemez kendi içine dönerek bize ruhunu, vicdanını açıklar. Bu, şahısta büyük fakat ikna edici ve ilgi çekici bir tutum ve ifade değişikliği meydana getirir. Meselâ *Richard II* oyunundaki ihtiraslı Henry Bolingbroke ile *Henry IV* oyununda ihtirasını gerçekleştirip Kral olmuş olan Henry arasındaki fark. Diğer yandan talihin çarkının yere çaldığı Margaret hem eski güçlü ve hırslı Margaret’ten farklıdır hem de zalim yerine mazlûm durumuna düşerek büyük bir ruh değişikliğine maruz kalmıştır.

Meşru kralın tahttan indirilip öldürülmesini anlatan *Richard II* oyunu, bu günahların cezalarını gösteren *Henry VI* oyunlarından sonra yazılmış olduğu için Winny, Shakespeare’in tarihi oyunlarının düzenli ve devamlı bir ahlâk dersi verdiği fikrinde değildir. Bu yazar politika ve ahlâk derslerinin olsa olsa her bir oyunda işlenen olaylarda bulunabileceğini, diğer oyunlardan fikir empoze edilmemesi gerektiğini söyler.³² Fakat *Henry VI* oyunlarında bile Shakespeare henüz yazmadığı *Richard II* oyununda işlenecek günahı ve cinayeti düşünür ve seyirci ve okucularına hatırlatır. Zaten bu fikri okumuş olduğu tarih eserlerinden çoktanberi benimsemiştir. Shakespeare’in tarih oyunları aynı zamanda politika oyunları olduğu gibi³³ şair çağının tarih görüş ve anlayışını kabul etmiştir. O da herkes gibi, dış harplerden değil anarşi ve iç harplerden korkuyor, anarşiyi önlediği ya da ortadan kaldırdığı için despotluğa ya da adaletsizliğe sapmaması şartıyla kuvvetli bir hükümdar istiyor ve krallık mevkiine hürmet besliyerek buna karşı gelenlerin nasıl cezalandırıldığını biliyor ve bunu göstermek istiyordu. Toplumdaki bir isyanın ya da düzensizliğin derhal kâinata aksettğini ve oradaki düzeni de sarstığını tabiat üstü bazı olaylar ve görüntüler vasıtasıyla ifadeye çalışıyordu.

Shakespeare genellikle gerek tarihte gerek edebiyatta üzerlerinde çok şeyler söylenmiş ve yazılmış kralları ele alır. Sonra çağdaşlarına politika ve ahlâk dersi vermek isteyen diğer yazarlar gibi olayları amacına göre düzenler, değiştirmeler, ilâveler ve çıkarmalar yapar. Dram gerekliliklerine de uyarak çok defa zamanı şaşılacak derecede kısaltır,

³² Ibid., S. 17-8

³³ L. C. Knights, *Some Shakespearean Themes and an Approach to “Hamlet”* Penguin Books, S. 7; Campbell, op. cit., S. 12

yani meydana gelmesi yıllar sürmüş olan bazı vak'aları bir kaç haftada geçmiş gibi gösterir. Tarih her teferruatta tekrerrür edemiyeceğine göre esas olayları, tasarlamış olduğu dersleri vermek için kullanırken teferruatı da kendi zamanının şartlarına göre değiştirir³⁴ ve bu şekilde bir gerçeklik havası sağlar.

Oyunlara verilen kral isimleri her zaman önemli olmuştur. Meselâ *Richard II* ya da *Richard III* oyunlarındakinin aksine olayları daima kahramanın gözünden seyretmeyiz. Bu zaman oyunun teması ön plâna geçer ve bu tema çeşitli olaylarla, çeşitli şahısların söz, hareket ve tutumlarıyla belirtilir. Meselâ *Henry IV* oyununda bu böyledir ve Hall'ın bu devirden bahseden bölümünün "Henry IV ün Huzursuz Devri" adlı başlığındaki fikir Shakespeare'in eserinde de ortaya çıkar.³⁵ Ayrıca oyunlardaki krallar ve asiller tam bir hareket serbestliğine sahip değillerdir. Olaylar onların isteklerini çok defa boşa çıkarır ve bütün potansiyellerini kullanmalarını önler. Bu bakımdan Shakespeare'in tarih kahramanları gerçek trajedi kahramanları olamazlar.³⁷ Bazan olaylar bir kahramanı aldatacak şekilde gelişir. Meselâ *Richard III*, amacına eriştikten yani kral olarak bir insanın dünyada erişebileceği en yüksek mevkie çıktıktan sonra gittikçe küçülmeğe³⁷ başlar. Belki de talihin çarkında en yüksek noktaya varmış olup şimdi öbür taraftan aşağıya doğru inmektedir. Shakespeare'in tarih oyunlarındaki kahramanları kim olursa olsunlar büyük bir enerji ve muhayyile gücüyle işlenir ve belirli problemler ihtiva eden belirli olaylar içinde gösterildikleri hâlde bizi bu olayların içinden çıkarıp çok daha geniş bir dünya ve insanlık görüşüne ulaştırırlar.

Shakespeare'in tarih oyunlarında genellikle İngilteredeki iç harpleri ve İngilizlerin Fransadaki başarısız harplerini işlemiş olduğu dik-kati çeker. Bu iki çeşit felâketin sebebi aynıdır. Bütün bunlar daha önce işlenmiş olan hata ve günahların, birlik sağlayamama şeklinde tezahür eden bir cezasıdır. Ayrıca bu kargaşalık, bozgun ve felâketler gene de ideâl düzen fikrini kuvvetlendirme amacına dolaylı da olsa hizmet ederler.

34 Campbell, op. cit., S. 125

35 G. K. Hunter, "The History Play" *King Henry IV (Parts 1 and 2)*, Casebook Series, Macmillan, S. 11

36 A. P. Rossiter, *Angel With Horns*, Longmans, S. 42

37 Jan Kott, *Shakespeare Our Contemporary*, Methuen, (London), S. 42

King John (1596-7)¹

Bu oyunda Shakespeare'in kullandığı kaynaklar Holinshed, Randolph of Coggeshall'ın eserleri ve *The Troublesome Reign of King John* (1591) adlı yazarı meçhûl bir oyundur. İncelenecek şahıslar Kral, Faulconbridge, Arthur, Elinor ve Constance'tır.

a. Birbirlerine Zıt Özelliklere Sahip bir Kral Kral John (1199 - 1216)

Holinshed

John, tahtında bir başkasının hak iddia ettiği bir kraldır. Aslan Yürekli Richard önce tahtını yeğeni Arthur'e bırakmış fakat sonra fikir değiştirip kardeşi John'u kendisine varis seçmiştir. Buna ve John'un İngiltere tahtında yerini kuvvetlendirmiş olmasına rağmen Arthur, belki oğlunu kral olmasını isteyen annesi Constance'ın belki de İngiltereyi huzursuzluk içinde bırakmağa hedef alan Fransa kralının etkisiyle taht üzerindeki taleplerinden vazgeçmez. Bu yüzden John hem huzursuzdur hem de her bir tehlikeyi karşılamağa hazır olma zorundadır. Fransa ve Arthur ile mücadelesinde annesi Elinor'un yardımlarını görür. Elinor oğlu İngilterede olmadığı zamanlarda hem işleri idare eder hem onun yerini sağlamlaştırmağa çalışır.²

¹ Bu araştırmada verilen, oyunların muhtemel yazılış tarihleri James G. Mc Manaway'in tahminlerine dayanır. "Recent Studies in Shakespeare's Chronology", *Shakespeare Survey* Vol. 3 University Press, (Cambridge 1950)

² Geoffrey Bullough, *Narrative and Dramatic Sources of Shakespeare* Cilt IV, Routledge and Kegan Paul, (London, 1960) S. 26

John'un dış düşmanı Fransa kralı Philip çok kuvvetli ve kararlı bir hükümdardır. İngilterenin Fransadaki topraklarını her vesileyle işgâl eder fakat John'u daima ordusuyla karşısında bulur.³ John bu sonu gelmez mücadeleden bıkmıştır. Fakat gene de Fransa aşırı taleplerde bulunduğu sülh yapılamaz. Ancak Fransa kralının oğlu Lewis ile John'un yeğeni Blanch arasında bir evlenme teklif edilir ve John Fransada bazı şehirler kaybetme bahasına bu anlaşmaya razı olur.⁴

Krallar genellikle dış harplerin sebep olduğu masrafları karşılamak için halktan ve asillerden vergi alır ve bu yüzden onların hiddetini üstüne çekerler. John ise bu işi harpler bitince yapar. Bu bir düşünce-sizlik ve şahsi ihtiras sonucudur. Zaten John'un Fransadaki topraklarını kaybetmeme endişesi ülkesini değil kendisini düşündüğü içindir. John aynı zamanda Katolik kilisesinin mal ve mülküne göz dikmiş olup din adamlarının ve hatta kudretli Papa'nın düşmanlığını kazanma bahasına da olsa bu işi yapar.⁵

1200 yılında tabiat üstü bir olay meydana gelir, beş tane ay görünür. Hava şartları o yıl kötüleşir. Bunlar o çağların inancına göre hep John'un kötü idaresi yüzündendir. Gene de ilk zamanlarda John iyi bir kumandan olarak görünür ve Fransız ordularına karşı başarılar kazanır. Böyle durumlarda düşmanlarını şaşırtacak kadar kararlı ve sür'atli hareket eder. Bir muharebede John gene galiptir ve Arthur ona esir düşmüştür. John Arthur'e Fransa kralını bırakıp kendisiyle birleşmesini teklif eder fakat Arthur bu teklifi reddettiği gibi John'dan tahtını ona bırakmasını ister. Bunun üzerine John yeğenini hapsettirir.⁶

Burada John kendisini son derece zor bir durumda bulur. Arthur-le anlaşmasına imkân yoktur, bu yüzden ona yeğeni ölürse rahata kavuşturabilecekmış gibi gelir. Ancak İngiliz asilleri de Arthur esir alındıktan sonra onun serbest bırakılmasını isterler. John onların kendisine karşı isyana kalkışacaklarına ihtimâl vermez görünür ve bu konuda yanlış bir harekette bulunur. Bir rivayete göre danışmanlarının etkisiyle Arthur'ün gözlerini kör etmeğe karar verir. Bu işle vazifelen-dirilen Hubert de Burgh, John'un nasıl olsa pişmanlık duyacağını tah-min ederek emri yerine getirmez fakat kendi hayatını tehlikeye atma-mak için Arthur'ün kör edildiği ve sonradan öldüğü rivayetini yayar. Buna inanan İngiltere ve Fransada yas tutulur.⁷ Böylece John'un kötü

3 Ibid., S. 26-7

4 Ibid., S. 27-8

5 Ibid., S. 29

6 Ibid., S. 30-1

7 Ibid., S. 32

bir niyeti kendisini büyük tehlikelere sürükler, çünkü John'un beklediğinin aksine Arthur'un ölüm haberi karşılıkları yatıştıracak yerde büsbütün arttırır. John, Arthur hakkındaki kararından dolayı pişmanlık duyar, bu sırada emrine itaat edilmemiş olduğunu duyarak çok sevinir ve her şeyin yoluna gireceğini ümit ederek Arthur'un hayatta ve sağlam olduğunu ilân eder. Böylece kendisine itaat etmiyeceklerini söylemiş olan asillerini tekrar yanına çekebilecektir. Fakat bu olaydan sonra Arthur'ü kimse görmez. Bir rivayete göre kederden bir diğerine göre kaçmak isterken kazayla ölmüştür. John gene şüphe altında kalır.⁸

Bu olup bitenlerden John'un menfaati için çocuk yaştaki yeğenini bile kör edip öldürtecek kadar zalim, hareketlerinin sonuçlarına katlanamayacak kadar korkak ve emrine itaat edilmediğini görmekle sevinecek kadar otoriteden mahrum bir kimse olduğu, menfaatini her şeyin üstünde gördüğü sonucu çıkar.

Fransa kralının Fransadaki İngiliz topraklarına saldırması dolaylı bir şekilde de olsa bazan John'un hatalı, kötü hareketlerinin sonucudur. Bir ara John'un sefahat hayatına dalması yüzünden gene yanından ayrılan asilleri, halkı ve rahipleri ağır vergilere boğar. Bu yüzden çıkan huzursuzlukları fırsat bilen kral Philip, Normandiya bölgesini işgâl etmeğe başlar. Zaaflarına ve yanlış kararlarına rağmen John'un iyi kumandanlık vasıflarını kaybetmemiş olduğu, bu tehlikeye karşı sür'atle tedbir almasından anlaşılır. John gelip Angiers'i kuşatır ve şehrin karşı koymasına kızarak yıktırır. Ancak buna sonradan pişman olarak kendi parasıyla şehri yeniden inşa ettirir.⁹ Bu ,onun aceleciliğine fakat aslında kötü yürekli olmadığına bir örnek olarak gösterilebilir.

John bu defa da Papa ile mücadele durumuna düşer. Canterbury başpiskoposluğuna Stephen Langton'un seçilmesini istiyen Papa'ya karşı çıkar, çünkü Papa'nın namzeti Fransız dostudur. John Papa'ya meydan okur, afarozdan ve ölümden korkmadığını bildirir.¹⁰

John böylece Fransa, İngilteredeki düşmanları ve Papa arasında tek başına kalır. Bu durumdan kurtulmak için bir hareket yapmamasının sebebini bulmak zordur. Belki durumun vehametini anlayamayacak kadar budala, belki her şeyin kendi kendine düzeleceğini ümit edecek kadar saf, belki de doğru ya da yanlış prensiplerinden ve kararlarından dönmiyecek kadar cesurdur.

8 Ibid., S. 32-3

9 Ibid., S. 33-5

10 Ibid., S. 35-6

Karakteri ve hareketleri tezatlarla dolu olan John'un ilgi çekici diğer bir yönü de Papanın gönderdiği iki adamı tarafından afaroz edilmesinden korkmayışıdır. Hâlbuki John bazan batılitikatlara saplanan biri olarak görünür.

Afarozenin bir belirli tehikesi İngiltere halkının John'a sadakat yemini nin Papa tarafından kaldırılması ve Papanın John'a karşı Fransayı harbe teşvik etmesidir. John şimdi dış tehlikelere göğüs gerecek kadar kuvvetli görünmez çünkü İngiltere halkı ve asiller ondan soğumuş olduklarından başka kendi aralarında bile gruplaşmağa başlamışlardır.¹¹ Nitekim John ordusunun gücüne ve donanmasının Fransız donanmasından kuvvetli olmasına rağmen Papanın temsilcisi Pandulph'un Philip'in, İngiltereye işgâle hazır olduğunu bildirmesi üzerine şaşkınlık ve tereddüde düşer ve karşı koymaktansa Papanının bütün isteklerini kabûl ederek eski kararından döner.¹² Tacını beş gün için Pandulph'a verir ve bu müddetin sonunda Papa namına Pandulph ona taç giydirebilir. Pandulph bunun üzerine Philip'le görüşüp İngiltereyle savaşa lüzüm kalmadığını bildirmek üzere ayrılır. Fakat Philip bir defa büyük masraflara girip harp hazırlıkları yapmıştır. Savaştan vageçmiyeceğini Pandulph'a bildirir. Ayrıca İngiliz hakının John'a karşı kendisine yardım edeceğine inanmaktadır. Fakat İngilizlerin tekrar birliğe kavuşmaları derhal etkisini gösterir. İngiliz Donanması Flanders'e gidip 300 Fransız gemisini esir alır. Ancak İngiliz asillerinin sonradan John'a yardım etmemeleri üzerine Fransa ile mütareke yapılması gerekir.¹³

John ile asilleri arasındaki mücadele John'un despotça hareketleri yüzünden daha da kızışır. John baş eğdiremediği bu güce teslim olup 1215 yılında Magna Carta'yı imzalar fakat buna pişman olur. Bu sırada John ile asilleri arasındaki mücadele savaşa dönünce asiller, Blanch ile evlenmiş olması yüzünden İngiliz tahtı üzerinde hak iddia edebilecek olan Fransa veliahtı Lewis'ten yardım isterler. John da Papadan yardım ister. Papanın Fransayı savaştan vazgeçirme çabaları gene boşa gider. Lewis İngilterede durumunu sağlamlaştırmıştır. Herkese hakkını vermediği vadederek, asillerle anlaşma yapar. O sırada hastalanan bir Fransız asili Melun öleceğini anlıyarak ve büyük babasının İngiliz olduğunu hatırlayarak İngiliz asillerine, Lewis'in yaptığı anlaşmaya riayete niyeti olmadığını, İngiltereye oranın kralı değil düşman olarak geldiğini söyler. Asiller hatalarını anlarlar fakat Fransız kuvvetlerini söküp atmak çok zor olacaktır. John bu sırada ilerlerken bataklıkta kuvvetlerinin büyük

¹¹ Ibid., S. 36-7

¹² Ibid., S. 39-40

¹³ Ibid., S. 40-1

bir kısmını kaybeder ve kendisi ya hastalanıp ölür ya da ülkenin daha fazla ezilmesini istemiyen bir keşiş tarafından zehirlenir.¹⁴

Holinshed'in tarifine göre John şanssızdır. Kendi tab'asına karşı sert, yabancılara karşı yumuşak davranır. Din adamlarına kötü muamele etmiştir, çünkü otoritesini onlarla paylaşmağa razı olmamıştır. Bu yüzden ve tab'asından sadakat beklemesi bakımından gerçek bir kraldır.¹⁵

The Troublesome Reign of King John oyununda John önceleri iyi ve kararlı bir kumandan olarak görünür. Fransız elçilerinin oyalanmasını çünkü çünkü onlardan önce ordusuyla Fransaya hücum edeceğini söylemesi bize Henry'yi hatırlatır.¹⁶ Bu oyuna göre John kilise mallarına Fransa harplerinin masraflarını karşılamak için el koyar. John, Papa'ya da kafa tutar.¹⁷ Papanın temsilcisine tacı teslim edip tekrar onun tarafından kral ilân edilmesi fikri asillerden gelir.¹⁸ John buna ancak Fransa donanmasının yaklaştığını öğrendikten sonra razı olur.¹⁹ Ölümü ise zehirlenme yüzündendir. Harp esnasında hastalandığı zaman götürüldüğü manastırdaki bir keşiş onun din adamlarına kötü muamele etmiş olmasının intikamını almağa karar verir. Baş rahip keşişin bu yüzden uğrıyacağı günahı çıkarır. Keşiş de John'a verdiği zehirli şaraptan içmek zorunda kalır ve ikisi de ölür.²⁰

Oyunda John genellikle tarih kaynaklarında görüldüğünden daha kararlı ve iyi olarak canlandırılır. Ölmeden önce John'un başına gelen felâketlerin sebebi olarak Papaya boyun eğmesini göstermesi²¹ oyunun Protestan havasını olduğu kadar John'un güçlü fakat aceleci bir insan olarak canlandırılmak istenmesi endişesine bağlanabilir.

Kaynaklarda John ile ilgili malûmat bu şekilde özetlendikten sonra Shakespeare'in onu nasıl işlediğini görelim.

Shakespeare oyunun hemen başında John'un bir gasıp oluşu fikrini ortaya atar. Fransız elçisi onu böyle selâmlar. John annesinin itirazına rağmen gerçek bir kral gibi davranır, hiddetlenmez ve Henry'yi hatırlatan bir serin kanlılıkla dinlemeğe hazırlanır John kaynaklarda olduğu gibi elçiden önce ordusuyla Fransaya gelip Philip'in taleplerini harple karşılayacağını söyler. Elçi çıktıktan sonra Kraliçe Elinor oğlunun taht üzerin-

14 Ibid., S. 41-7

15 Ibid., S. 48-9

16 Ibid., S. 74

17 Ibid., S. 80, 96

18 Ibid., S. 112

19 Ibid., S. 127

20 Ibid., S. 142-7

21 Ibid., S. 148

deki iddiasının halktan ziyade kuvvetle pekiştirilmesi gerektiğini hatırlatır (I.i.39). Yani John, “taç, bir defa ele geçirildikten sonra onu giyenin bu hareketi yaparken işlediği hata ve suçları ortadan kaldırır”²² fikrine göre hüküm sürmektedir. Bu ilk sahnede John, annesi tarafından idare edilmek istenen bir oğul olarak görünür.

İkinci perdenin birinci sahnesinde Fransız elçisi Chatillon'un Fransa kralına anlattıklarından John'un gerçekten sür'atle Fransaya saldırdığını anlarız. Elçinin, kendi hareketini geciktiren rüzgârların John'un gemilerine hız verdiğini söylemesi tabiat kuvvetlerinin, yani Tanrının ona yardım ettiğini gösterebilen bir husus olur (II.i.57-9). John, Fransa kralına meydan okuduktan sonra Arthur'den kendisine iltihak etmesini ister. Ancak John'un sözlerinden Arthur'e bir yeğen gibi mi yoksa bir asi gibi mi muamele edeceğini anlamak imkânsızdır. Büyük bir ihtimâlle bunu kendisi de henüz bilmez. Holinshed'te John bu teklifi Arthur'ü esir aldıktan sonra yapar, yani asıl John oyundakinden daha iyi niyetlidir.

Angiers'lilerin, şehrin İngiltereye ait olduğunu fakat gerçek İngiltere kralının John mu yoksa Arthur mü olduğunu bilmediklerini söylemesi o anda İngiltere tacına sahip olan John için beklenilmez bir darbe olmak bakımından ilgi çekicidir (II.i.270-2.) Demek ki hak ve kanun bahis konusu olduğu zaman olup bittiler hemen kabûl edilmemektedir. Angiers-lilerin problemini çözmek için kuvvete baş vurulması ve galip gelen tarafın gerçek İngiltere kralı sayılması gerekecektir. John, harbi kabûl ederken ancak Henry V ye yakışacak bir şekilde bu çarpışmada ölecek binlerce masum askeri düşünür (II.i.283-6.)

Savaş gene de galibi tayin edememiştir. Bu yüzden Angiers'liler şehrin kapılarını açmamakta ısrar ederler. Faulconbridge, Fransa ve İngiltere kuvvetlerinin birbiriyle çarpışıp kırılmasındansa birleşip şehre hücum etmelerini teklif eder. Her iki kralın esas davalarını unutup bu fikri derhâl kabûl etmeleri onların önemsiz bir menfaat uğruna davalarından hemen vazgeçmelerine ya da gerektiği kadar kararlı olmadıklarına iyi bir örnek verir. Angiers'i kurtarmak isteyen şehirlilerin Fransa veliahdı Lewis ile John'un yeğeni Blanch arasında yapılacak bir evlenmeyle bütün problemlerin halledileceği fikri her iki krala da elverişli gelir. Annesinin teşviki üzerine John tahttaki yerini emniyet altına almak için yeğenine çeyiz olarak Fransadaki topraklarından önemli bir parça vererek bu evlenmeye razı olur.

Fakat bu barış çok uzun sürmiyecektir, çünkü John'un önceki bir hareketi, yani Papanın istediği Stephen Langton'u Canterbury baş-

piskoposu tayin etmeği reddetmiş olması şimdi John'un tehlikeli bir duruma düşmesiyle sonuçlanmaktadır. Papanın mümessili gelmiştir. John'un Papayı daima servet toplıyan ve kralların işine karışan biri olarak vasıflandırıp meydan okuması (III.i.147-71) doğru ve yerinde görülse bile ifadesi aşırı derece kuvvetli olup bu aşırılık bize John'un kendisini tehlikeye atabilecek aceleci yaradılıştaki biri olduğunu hissettirir. John belki Papanın afarozundan gerçekten korkmaz fakat Papanın mümessili Pandulph, Philip'in etmiş olduğu barış yemini geri aldırır ve John tekrar Fransa ile çarpışma durumunda kalır. John gene de korkmamakta ve hem bu cesaretiyle hem de barış yemine sadık kalma niyetiyle Philip'e üstün görünmektedir. Ancak karşısında Fransa ve Papalık gibi iki önemli kuvvetin bulunmasından biraz endişeye düşmesi kendisi için değilse bile ülkesi için daha emniyetli olurdu. Bu defa John'u bu aşırı ve düşüncesiz cesareti yüzünden bir felâkete namzet olarak görmeğe başlarız.

Çarpışmayı John kazanır fakat zafer anında kendisine yeni düşmanlar kazanmasına yol açacak bir harekette bulunur. Faulconbridge'i manastırları soymak üzere İngiltereye gönderir. Arthur'ü esir almıştır. Ona gerçek bir amca gibi muamele edecek yerde ortadan kaldırtmağa karar verir. Hâlbuki John yeğeninin İngiltere tahtında gözü olmadığını biliyordu çünkü Angier şehri önünde Arthur bu kadar mücadeleye lâayık olmadığını söylemiş (II.i. 163-5) ve bunu John da duymuştu. John, Fransa kralı ve Arthur'ün annesi Constance'ın Arthur'ü teşvik edip öne sürdüklerini bilecek durumdaydı. Bu noktanın kaynaklardan farklı bir şekilde işlenmiş olması önemlidir. Kaynaklarda Arthur John'a meydan okumuş ve İngiltere tahtından vazgeçmiyeceğini belli etmişti. O zaman John'un Arthur'ü ortadan kaldırmak istemesi bir dereceye kadar haklı görünebilirdi. Burada ise böyle bir şey bahis konusu olmadığından John'un Hubert'e Arthur'ü ortadan kaldırmasını söylemesi (III.iii.59-66) onu affedilmesi çok zor bir katil hemde babalık etmesi gereken bir çocuğu, yeğenini öldürtmek isteyen bir katil durumuna düşürmektedir. Ayrıca bu cinayetin ileride yeni zorluklara ve felâketlere yol açıp açmıyacağını düşünmemesi aceleciliğine ve hatalı kararlar vermesine bir örnek olur.

Dördüncü perdenin ikinci sahnesinde John'u ikinci defa taç giymiş olarak görürüz. Belki de o kadar emin hissetmediği mevkiini sağlamlaştırmak için yaptığı bu hareket karakterindeki aşırılık unsurunun yeni bir örneği olur.²³ Nitekim görünüşe göre her şeyin iyi gittiği bir anda önceki aşırı hareketi, yani Arthur'ün kör edilmesini (belki bu şekilde

onun öleceğini ummuştur) emretmiş olması şimdiye kadar hiç beklemediği yerden bir tehlike doğurmağa başlar. Asiller, John'un elinde esir olduğunu bildikleri Arthur'un serbest bırakılmasını istemektedirler (IV.ii 47-66). John hemen rıza gösterir. O sırada Hubert içeri girer. John Hubert'le konuşmağa giderken onun Arthur'un sağ salim bulunduğunu mu yoksa ortadan kaldırılmış olduğunu mu istediğini kestirmek zordur. John'un, Arthur'ü bertaraf etmek için emir aldığı bilinen Hubert'le konuşmasını asiller dikkatle izlemektedirler. Salisbury'nin, John'un renkten renge girdiğini, arzusuyla vicdanının adeta savaştığını (IV. ii 76-9) söylemesi John'un ilk defa (ve kendi hatası yüzünden) düşmüş olduğu içinden çıkılmaz durumu gayet iyi belirtir. Ancak burada John'un, Arthur'ün hayatta olduğunu gerçekten umduğunu ve Hubert'ten onun öldüğünü duyduğu için renk değiştirdiğini biliriz. John sadece kendi emniyeti için Arthur'ün sağ olmasını isterse de asiller Arthur'ün ölüm haberini aldıkları zaman o anda bile John'un bundan memnun olduğunu sanırlar. Böylece John hata ve günahının cezasını asillerin kendisini terketmesi suretiyle ödemeğe başlar. Durumun en önemli yönü şudur ki aslında Arthur'e hiç bir şey olmamıştır ve John sadece zihninde ve ruhunda işlediği bir günah yüzünden cezalandırılmaktadır. Nitekim Hubert durumun kötüye gittiğini farkedip gerçeği söyleseydi her şey belki yoluna girecekti. John kendi kendine pişman olduğunu, kan üzerine hiç bir şeyin kurulamayacağını ve başkalarını öldürmekle hayat kazanılamayacağını söylerken (IV. ii. 103-5) bile sadece başına gelenleri ve hareketinin kendi aleyhine dönen sonucunu düşünmektedir.

Bu sırada içeri giren birisi John'a iki kötü haber getirir. Fransadaki İngiliz topraklarını korumak için bıraktığı annesi ölmüştür ve şimdiye kadar görülmemiş büyüklükte bir Fransız ordusu İngiltereyi işgâl gelmektedir. Asilleri tarafından da terkedilmiş olan John'un yalnızlığı acındırıcı olabilirdi fakat John'un asıl üzüntüsü, kendisine o kadar bağlı olan annesini kaybetmekten ziyade Fransadaki topraklarının kumandasızlıktan tehlikeye düşmesi endişesine bağlı kalır. (IV. ii. 127-8). Bu hissizliğin yanında John'un gene de işgâl kuvvetlerine kimin kumanda ettiğini sorması onu karşımıza herşeye rağmen ödevini unutmıyan bir kumandan olarak çıkarır. Ancak gelen Faulconbridge John'un, İsanın göğe çıkışı yortusunda tacını teslim edeceği hakkında bir kehanet duymuş olduğunu söyler ve bu John için yeni bir darbe olur. Tarihte John'un çeşitli problemlerle fakat ayrı zamanlarda mücadele etmiş olduğunu hatırlarsak²⁴ Shakespeare'in ne sebeple bütün felâketleri böyle birbiri arkasından John'un omuzlarına yığıdığını merak ederiz. Bunun bir sebebi günahkârın cezasını sür'atle ve kurtuluş ümidi olmadan çekmeğe başlaması,

bir diğeri de John'un nasıl bir tutum takınacağıdır. Tacını teslim edeceği kehaneti John'un kendi menfaatini her şeyin üstünde tuttuğu fikrini bize tekrar hatırlatmakla beraber aynı zamanda İngiltere kralı olması ve ülkesinin emniyetinden sorumlu bulunması onun kişiliğine ve hareketlerine ayrı bir yön katar ve ilgiyi uyanık tutar. Gökyüzünde beş ay görüldüğü haberi de John'un tahtının tehlikede olduğuna işarettir, çünkü o çağlarda tabiat üstü olayların toplumda önemli değişiklikleri bildirdiğine inanılırdı. Bu defa beş ayın görünmesi Arthur'un öldüğü rivayetleriyle birleşerek hem Arthur'un ölümünün toplum için önemli olduğunu (Arthur bir fikre göre İngiltere'nin meşru kralıydı) hem de bu ölümle John'un tehlikeye düştüğünü ifade eder.

John telâşı ve korkusu içinde Arthur'un ölümünden Hubert'i suçlu bulur, daha doğrusu böyle bir emre itaat edilmemesi gerektiğini söyler ve kralların etrafında onların her kaprisini diğerlerinin hayatı bahasına da olsa yerine getiren köle ruhlu insanların bulunmasından yakınır (IV. ii. 208-14). Bu sözler ve daha önceki, başkalarının ölümüyle hayat sağlamıyacağı fikri bunların söylendiği durumları aşan, ruhumuza nüfuz eden ve John'un karakterine derinlik veren söz ve fikirlerdir. Ayrıca John'u bütün bütün küçülmekten alıkoyan bir husus da Hubert'i suçlarken bu cinayetdeki kendi rolünü de kabûl etmesi ve Hubert'le beraber kendisinin de cehennem gideceğini söylemesidir. (IV. ii. 216-8). Bunun üzerine Hubert John'un emrine itaat etmediğini itiraf eder ve Arthur'un hayatta olduğunu bildirir. John'un bu habere tepkisi ilgi çekicidir, çünkü büyük bir günahattan kurtulmuş olmanın ya da yeğenin hayatta olmasının sevinci yerine asilleri tekrar yanına çekme ümidi hakimdir.

Aslında bütün bunlar boşunadadır, çünkü Arthur kaleden kaçmak amacıyla yüksek bir duvardan atlar ve ölür. Üzerine düştüğü taşların sertliğini amcasının yüreğinin sertliğine benzetmesi (IV. iii. 9) John için verilmiş ağır fakat doğru bir hüküm olur. Diğer yönden John'un sathî ve yanlış sebeplerden de olsa duyduğu pişmanlık ve burada Arthur'un, John'un doğrudan doğruya sebep olmadığı ölümü, John'un tabiat bakımından kötü olmadığı fakat olayların onu kötülük işlemeğe sürüklediği fikrini destekler. Yani John zalim değil korkak, aceleci ve istikrarsızdır. Zekâ ve karakter yönünden mahrumdur.²⁵ Bu acelecilik onun kâhin Peter'e karşı tutumunda ve kararında da görünür; kâhinin, tacını teslim edeceği yortu grnünde asılmasını emreder (IV. ii. 155-7). Nitekim oyunda John gerçekten tacını o yortu gününde Papanın mümes-siline teslim eder ve gene geri alarak Papanın bir tab'ası olduğunu kabûl

25 William Hazlitt, *The Round Table and Characters of Shakespeare's Plays*, J. M. Dent and Sons LTD (London), S. 306

eder. O anda kehâneti hatırlar (V. i. 25-7) fakat kâhin Peter'in akıbeti karanlıkta bırakılır. Belki de Shakespeare tarihte John'un kâhini idâm ettirmesinin oyundaki kahramanı için çok gereksiz ve zalimce bir cürüm olduğunu düşünmüş, ellerini bir masumun kanına bulaştırmasını uygun bulmamıştır.

Beşinci perdenin birinci sahnesinde John'un Papaya mutlak itaat sembolü olarak onun mümessiline tacını taslim edip gene onun elinden taç giymesi üzerinde düşünce ve hislerimiz karışıktır. John daha önce Papaya büyük bir kat'iyetle ve kararlılık içinde meydan okumuştur. Bunu ileriye iyi düşünmeden yapmış olduğu, bu yüzden çok sayıda düşmanla çarpışmağa mecbur kaldığı ve dolayısıyla tekrar pişmanlığa düşüp eski hareketinden döndüğü görülür. Bu karar değiştirmesi John'u zayıf bir kimse olarak gösterir. Fakat imkânsızlıklar karşısında katı bir durum takınmayışı ve iki yüzlü hareket eden Papanın mümessili karşısında menfaatini kurtarmak için belki iki yüzlü hareket etmesi onun zamana uyabilen, esneklik ve uyanıklığa sahip biri olduğunu gösterir ki bir insan için pek fazla takdir edilemeyecek olan bu husus, bir ulusun sorumluluğunu taşıyan bir kral için gerekli sayılması gereken bir özelliktir. John'un bu hareketini sadece Faulconbridge tenkit eder (V. i. 65-73). Bunun sebebi büyük bir ihtimâlle Faulconbridge'in bu oyunda İngiliz milliyetçiliğini temsil etmesi ve bu yüzden İngiliz kralının sadece din adamı olsa bile bir yabancıya boyun eğmesini küçültücü bulmasıdır. Üstelik John bu hareketiyle Lewis'e yardım eden ve bu hareketleri yüzünden vatandaşlarına ihanet eden asiller gibi davranmış olur.²⁶

John'u şanssızlıklar takip etmektedir. Buna sebep olarak John'un hakketmediği bir tahtta oturması, işlemeği düşündüğü cinayetler, belki de karakterindeki zaafaların bir takım olayları harekete geçirmesi ve sonra, onu gözümüzde büsbütün küçülttüğü söylenen pişmanlığının²⁷ bile bu olayları durduramayışı gösterilebilir. Arthur'un ölümü ve bunun kaza olduğunun bilinmeyişi asillerin John'dan uzaklaşma kararlarında sebat etmelerine yol açtığı gibi (IV. iii.) Papanın temsilcisi Pandulph, artık Papanın hakimiyetini kabûl etmiş olan John'u Lewis'in hücumundan koruyamaz (V. ii. 78-87). Bütün bunlara rağmen John çarpışmağa hazırdır. Faulconbridge John'un kararını bildirir. Sözlerinde John gerçek bir kral olarak görünür. Meydan okuma bu defa belirli bir tehdit karşısında yapıldığı için yerindedir. Faulconbridge'in, John'un gerçek tutum fikirlerini yansıttığına inanırız (V. ii. 128-58).

26 William H. Matchett, "Richard's Divided Heritage in *King John*" *Shakespeare's Histories*, Penguin Books, (1972), S. 162-3

27 Hazlitt, op. cit., S. 307

Asillerin ayrılmış olması ve onların Lewis'e yardım etmeleri yüzünden İngiliz ordusu zor durumdadır. Bu, John'un ani hastalığında aksini bulur, yani adeta John'un hataları ve günahları İngiltereyi hasta düşürmüş olup bu hastalık şimdi vücudunu tehdit etmeğe başlamıştır. Hastalığı yüzünden John bir hata işler, daha önceden soyulmasını emrettiği manastırlardan birisine gider. Orada John'un din adamlarına kötü muamelesini unutmamış olan bir keşiş tarafından zehirlenip öldürülür. Richard III gibi despot bir karalın bile silâh elinde, bir kahraman gibi öldüğünü hatırlarsak John'un bu ölümünü onun krallık özellikleriyle bağdaşmayan suçlarının bir cezası olarak görebiliriz.

John hakkında yazmış olan eleştirmeciler genellikle uyuşma içinde olup John'un zaafarla dolu ve fazla krallık özelliklerine sahip bulunmayan biri olduğunu söylerler. Belki annesinin kuvvetli bir idareci olarak gösterilişi John'un gelişmesini önlemiştir.²⁸ Shakespeare onu önceleri kendisine güvenen biri olarak canlandırmış ve sonradan yavaş yavaş acz içine düşürmüştür. Nitekim dördüncü perdede Fransız ordusu tarafından gafil avlanması askeri alanda da zaafının arttığını gösterir. Holinshed'in tarif ettiği gibi kayıt tanımıyan heyecan ve ihtiraslara sahiptir.²⁹ Zalim olmaktan ziyade korkaktır; yaptığı kötülükler kendi tabiatından ziyade olayların onu sürüklemesinden çıkar. Oyunda zaman zaman arka plânda görünür.³⁰ ve bu yüzden de oyunun kahramanının olup olmadığı problemi ortaya atılır. Bir gasıp olduğu annesi tarafından ima edilir ve düşmanları tarafından yüzüne vurulur; yani "de jure" değil "de facto" kraldır. Fakat onu yıkan şey bu durum değil zaaflarıdır.³¹ Buna rağmen bir buhran esnasında büyük bir insan gibi hareket eder ve konuşur³². Diğer yandan, yeğeni Fualconbridge ile karşılaştırıldığında John'un dürüstlük, sadakat, vatan sevgisi gibi bir kral için gerekli özelliklerden mahrum olduğu ortaya çıkar.³³ Papalıkla mücadele etmiş olması bu işi şuurla yapmayı yüzünden onu bir din ya da vatan kahramanı mertebesine yükseltemez.³⁴ Duyduğu vicdan azabı, bir kral olarak

28 Harrold C. Goddard, *The Meaning of Shakespeare*, The University of Chicago Press, (Chicago) S. 140

29 E. A. J. Honigmann, *King John* (Arden Edition) Methuen and CO. LTD. (London), S. XXX; LXIX

30 Hazlitt, op. cit., S. 306

31 Matchett, op. cit. S. 146; Tillyard, op. cit., 221; Knights, *Shakespeare: The Histories, Writers and Their Work* No: 151, Longman's Green and CO. S. 28

32 John Masfield, *William Shakespeare*, William Heinemann LTD. (London), S. 55

33 Goddard, op. cit., S. 141

34 A. L. Rowse, *William Shakespeare*, Harper and, (New York), S. 243

aczinde ve şanssız ölümünde görünür.³⁵ Sahtelik ve yalancılığa menfaati için değil kendisini korumak için baş vurur.³⁶

John üzerinde sonuç olarak şunları söyleyebiliriz. Shakespeare tarihte bulduğu çeşitli ve bazan birbirine zıt özelliklere sahip olduğunu gördüğü bu şahsı gene bu görüş içerisinde canlandırmıştır. Bir an katı ve bükülmez bir yaradılışa sahip görünen John sonra ya pişman olur ya da duruma göre hareket zorunluluğunu hissederek tutumunu değiştirir. Genellikle cesur ve becerikli bir kumandandır. Yaptığı hatalar ve kötülükler ya kendisini sürükliyen olaylardan ya da acele ve aşırılık dolu yaradılışından ileri gelir. Vatanı dahil hiç bir şeyi, annesi dahil hiç bir kimseyi fazla sevmez. Sadece yeğeni ve Aslan Yürekli Richard'ın gayri meşru oğlu olan Faulconbridge'e itimat eder ve bu gerçekten sadık ve başarılı adama karşı gösterdiği bu bağlılık onun hislerinin ve kafasının (çünkü Faulconbridge ona iyi hizmet etmektedir) kuvvetini gösterir. Yeğeni Arthur'e karşı caniyane ve tabiate karşı tutumu bir günah olarak ortaya çıkar. Bu yüzden durumu sarsılır. Manastırları soyma hakkında verdiği aceleci ve gereksiz karar, sonunda ölümüne sebep olur. Shakespeare bir yandan ihtirassız ve genellikle tehlikesiz bir çocuk olarak canlandırdığı yeğenine karşı tutumu yüzünden John'u gözümüzde küçültürken diğer yandan da John'un başına fasilalarla gelen çeşitli felâketleri hep birden geliyor göstermekle ona acıyıp bunlara karşı koyma ya da hileyle ortadan kaldırmadaki azmini takdir etmemize sebep olur. John bir kaç iyi ve daha fazla kötü yönleriyle gerçek bir insan olarak canlandırılmıştır. Hakkında söylenecek en iyi şey, Faulconbridge gibi üstün bir insanın büyük ölçüde saygısını, sevgisini ve sadakatini kazanmış olmasıdır.

(b) Faulcodbridge

Faulconbridge, *The Troublesome Reign of King John* (1591) adlı yazarı meçhûl oyundan alınmıştır. Onunkine benziyen bir durumu Hall'ın eserinde buluruz.³⁷ Cauny'nın karısı bir rivayete göre Orleans dükünden gayri meşru bir çocuk doğurur. Çocuk sekiz yaşındayken kendisine bir mahkeme huzurunda kimin çocuğu olduğu sorulduğu zaman Orleans dükünün oğlu olduğunu söyler ve anne tarafının bütün vaatlerine rağmen bu kanaatinde ısrar eder. Orleans dükü çocuğu iyi yetiştirir ve büyüyünce meşhur bir kahraman olur.

Yukarıda adı geçen oyunda Faulconbridge'in küçük kardeşi Robert, babasından kalan mirasın onun oğlu olmıyan Faulconbridge'e geçmemesi

35 Knights, *Shakespeare; The Histories*, S. 29

36 Tillyard, op. cit., S. 228

37 Bullough, op. cit., Vol. IV. S. 345

için kral nezdinde itirazda bulunur. John, Faulconbridge'in kardeşi Aslan Yürekli Richard'a benzediğini farkederek. Durumu anlıyan Faulconbridge şan ve şeref yolunu tercih ederek hakkı olmıyan mirası kardeşine bırakır. Kral onu şövalye yapar.³⁸ Gayri meşru babasının ünlü kral Richard olduğunu öğrenen Faulconbridge³⁹ Shakespeare gibi bununla iftihar eder.

Fransız elçisi tarafından sert ve inatçı bir maceracı olarak tarif edilen Faulconbridge, Angiers şehri önünde babasının katili Avusturya dükü Lymoges'in, Richard'ın cesedinden almış olduğu aslan postunu halâ giymekte olduğunu görünce güçlü bir ifade kullanarak ona meydan okur. John'un yeğeni Blanch, Faulconbridge'i takdir eder. Delikanlı Dükü öldürüp postu alacak ve onu Blanch'a hediye edecektir. Böylece iki genç arasında bir yakınlık başlar.⁴⁰

Faulconbridge kapılarını açmıyan şehre iki kuvvetin, yarı Fransız ve İngiliz ordusunun birlikte hücumunu teklif eder. Şehirliler Blanch'ın veliaht Lewis'le evlendirilmesi suretiyle barış fikrini ileri sürerler. Faulconbridge buna üzülür çünkü büyük annesi Elinor Blanch'ı hemen hemen ona vedetmiştir.⁴¹

Faulconbridge'in Avusturya dükünü öldürüp babasının ölümünün intikamını aldığı savaştan sonra John kilisenin mallarına el koymağa karar verir ve Faulconbridge'i bu işle görevlendirir.⁴² Faulconbridge'in ödevini yaparken takındığı tutum din adamlarını küçültücüdür. Fakat manastırda gizlenmiş parayı ararken bir rahibin sandığından bir rahibe ve bir rahibenin sandığından da bir rahip çıkar.⁴³

John, Arthur'ün ölüm haberi üzerine yanından ayrılan asillerin amaçlarını öğrenmek ve onları geri dönme hususunda ikna etmek üzere Faulconbridge'i gönderir. Faulconbridge onlara Kral haksız bile olsa kimsenin ona karşı gelip tahtından indirmeğe hakkı olmadığını, çünkü onun Tanırının dünyadaki vekili olduğunu söyler; fakat onları ikna edemez.⁴⁴

Faulconbridge, John'un tacını Papanın mümessiline teslim edip tekrar giymesini yani Papanının hakimiyetini kabûl etmesine şiddetle itiraz eder. İngiltereyi işgâl için gelmiş olan Fransız ordusu onu korkutmamaktadır.⁴⁵

38 Ibid., S. 76-9

39 Ibid., S. 83

40 Ibid., S. 85-7

41 Ibid., S. 91-3

42 Ibid., S. 100, 102

43 Ibid., S. 104-6

44 Ibid., S. 126-32

45 Ibid., S. 136

Shakespeare'in oyununda da John ve Elinor'un Faulconbridge'le karşılaşmaları aynı şekilde olur. Sadece burada Faulconbridge'in annesi oğluna gerçek babasının Aslan Yürekli Richard olduğunu itiraf ederken bile vekarını kaybetmez ve kabahati sadece Richard'ın devamlı ve ateşli ısrarlarında bulur (I. i. 253-5). Böylece Faulconbridge annesinin insanlığını ve gayri meşru babasının enerjisini almış olarak görünür. Gerçeği ve kahraman bir kralın oğlu olduğunu öğrenen Faulconbridge bundan ötürü gurur duyar ve bu yüzden kendisine annesinin meşru kocasından miras kalan malı ve mülkü hiç üzülmeden üvey kardeşine bırakır (I. i. 151). Bunu yaparken kendisini beş parasız ve hatta isimsiz olarak sonu belli olmıyan bir maceraya attığını bilir fakat ümidi ve enerjisi onun devamlı ruh coşkuluğunu ayakta tutmaktadır. John da bu ateşli genç yeğeni tarafından büyülenmiştir. Ona şövalye payesini verir (I. i. 160-2) ve en yakın adamı yapar.

The Troublesome Reign of King John oyununda Faulconbridge'in İngiliz ve Fransız ordularının şehre beraber hücum etmelerini teklif edişini Shakespeare kendi oyununda aynen kullanır. Angiers'lerin kendilerinden fazla emin ve gururlu konuşmalarına artık dayanamıyan ve belki bu inatçılık yüzünden pek çok kişinin öldüğünü ve daha da öleceğini düşünen Faulconbridge bu fikriyle surlarının arkasına rahatça çekilip iki orduyu çarpıştıran şehirlilerden intikam almak istemekte bir dereceye kadar haklı görünebilir. Fakat Shakespeare bir kahraman mertebesine yükseltmek istediği bir insanda aşırı bir intikam ve merhametsizlik bulunmasına müsaade edemezdi. Bu bakımdan Faulconbridge'in her iki ordu tarafından derhâl kabul edilen bu fikrinin şehre değil de Fransız ve ona yardım eden Avusturya ordusuna yöneltmiş olduğu gene Faulconbridge tarafından söylenir, çünkü şehri kuzey ve güneyden kuşatıp bombalıyacak olan Fransa ve Avusturya orduları bu şekilde birbirlerine zarar vereceklerdir (II. i. 413-5). Faulconbridge bu hareketiyle içinde bulunduğu prensiplerden mahrum ve menfaatçi askerlik ve politika alemine tabiatın kendisine verdiği kabiliyetlerle giren biri olarak görünür.⁴⁶ Buna rağmen Faulconbridge bir Machiavelli iki yüzlülüğünden nefret eden ve pek çok şeyin politikayla değil de savaşla elde edileceğine inanan dürüst bir insandır. Bu bakımdan Angiers'lilerin, Blanch ile Lewis arasında yapılacak bir evlenmenin her ülkeye sülh getireceği fikrine katılmaz ve bunu kabûl ettiği için amcası John'u da akılsız addeder. *The Troublesome Reign of King John* oyununda Faulconbridge'in itirazının sebebi kişiseldir çünkü Blanch'la kendisi evlenmeği düşünmektedir. Shakespeare'in oyununda ise ne Faulconbridge Blanch'la ilgilidir ne de Elinor diğer oyunda olduğu gibi ona başka bir zevce

bulacağını söyler.⁴⁷ Shakespeare Faulconbridge'i bütün ilgisi İngiltere ve John olan, kendisini hiç düşünmeyen biri olarak canlandırır ve itirazını politika yoliyle avantaj sağlanamayacağı, herkesin küçük bir menfaat için büyük fedakârlıklar yaptığı fikrine dayandırır. Kendi kendine yaptığı o meşhur "commodity" = menfaat) konuşmasıyla Faulconbridge kendisini içinde bulduğu çıkar dünyasını ne kadar sağlam bir gözle gördüğünü anlatır ve kendisinin de bundan sonra artık sadece çıkarı için çalışacağını söyler. Fakat bunu yapmayı onun kuvvetli görüşüne dürüstlüğünü de katmamıza sebep olur. Faulconbridge mahiyetini gayet iyi anladığı bu alemde her türlü imkâna sahip olmasına rağmen iyi bir asker ve John'un sadık ve dürüst bir adamı olarak kalacak ve çeşitli çıkarların karanlık bir hava verdiği oyuna temiz bir hava getirecektir. Nitekim, gene kaynağa olduğu gibi, John Faulconbridge'i manastırları soymağa gönderir (III. iii. 6-II), fakat Faulconbridge'i Shakespeare, diğer oyundakinin aksine, bu işi yaparken göstermez. Bunun sebebi Faulconbridge'in özellikle haksızlık, hatta kanunsuzluk sonunda elde edilen parayla hiç bir ilişkisi olmamasını temin etmek ve din adamlarını zaten sevmiyen bu ateşli adamın din adamlarıyla alay ettiğini bize göstermemektir. Faulconbridge "menfaat" konuşmasında, belki kendisi fakir olduğu için menfaatin aleyhine söz söylediğini, artık kendi menfaatini düşünmeğe karar verdiğini ve daha sonra Papanın afarozunun bile altın ve gümüşe el uzatmaktan onu alıkoymıyacağını (III. iii. 12-3) söylerken, yapmağa hiç niyeti olmadığı fakat onun durumundaki bir kimseden pekâla beklenebilecek bir şeyi yapacağını ileri sürerek kendisiyle ve dünyayla alay eder.

Faulconbridge'i bundan sonra ciddi bir durumda görürüz. John'a isyan etmeğe kararlı olan asillerden Kralın yanına gitmelerini ister (IV. iii. 21-2). John'a cephe almış olan asillerle konuşmasının öncekilere nisbetle kısa ve özlü olmasından ateşli mizacına artık nefesine hakimiyet ve olgunluk katılmakta olduğu anlaşılır. Bu sırada kalenin duvarından atlayıp ölmüş olan Arthur'un cesedini bulurlar. Bu, asilleri isyan kararlarında büsbütün kuvvetlendirirken Faulconbridge'i büyük bir şaşkınlık ve hayâl kırıklığına atar. Böyle bir işi hiç bir insanın yapamayacağını söylemesi ise onun dünya ve insanlar hakkındaki bilgisinin eksik ya da hatalı olduğunu değil, insanlığının büyüklüğünü gösterir. John'dan şüphelendiği muhakkaktır fakat soğukkanlılığını kaybedip yanlış bir hüküm vermekten de kaçınır. Gerçeği öğrenmek, görünüşe aldanıp hata işlememek istediği için Hubert'in asiller tarafından öldürülmesini önler. Asiller Faulconbridge'in kaçındığı hataya düşüp görünüşe aldanırlar ve John'dan intikam almak üzere ayrılırlar.

Faulconbridge Hubert'i sorguya çekerken zihni tamamen berrak fakat bir hakimın soğukkanlılığından da uzaktır. Bu gene onun insanlık derecesini ve enerjisini gösterir (IV. iii. 125-34). Hubert hakkındaki şüphesi gerçekleşirse onun hem hakimi hem cellâdı olacaktır. Fakat kendisi gibi yüksek bir insan olan Hubert'in masum olduğunu anlar. Bu gereksiz ölüm onu son derece sarsmış ve iyi bildiğini sandığı dünyada kendisini bir yabancı gibi görmeğe başlamıştır (IV. iii. 140-59). Faulconbridge'in bu şaşkınlığı katilin kim olduğunu bilmeyişinden ileri gelir ve seyirci ve okuyucuların ruh hâllerini de yansıtır. Arthur'ün ölümüne inanmıyan ve Hubert'in, Arthur'ün hayatta olduğunu söylediğini hatırlatan John'a karşı duyduğu şüpheyi belirtecek kadar cesur ve dürüsttür (V. i. 43). Davranışından John'un da suçsuz olduğunu anlayınca realist bir asker olarak John'u İngiltereyi işgâl eden Fransız ordusuyla çarpışmağa teşvik eder. John'un Papayla yaptığı anlaşmayı küçültücü bulur ve bunun Fransayı İngiltereden çekemeyeceğini ileri sürerek her ihtimâle karşı tedbirlerin alınmasını ister (V. i. 65-76).

Faulconbridge Pandulph'la konuşmağa gittiği zaman Lewis'in Papanın temsilcisine karşı gelerek İngiltereyle harbi sürdürmeğe karar vermiş olduğunu öğrenir. Faulconbridge'in bu habere tepkisi beklemediğimiz bir şekilde olur; Lewis'in bu kararını gayet yerinde bulur. Böylece düşmanın İngiltere aleyhine olması muhakkak olan tutumunu gerçek bir asker ve dürüst bir insan olarak tasvip eder ve John'un meydan okumasını belki kendi hislerinden bir şeyler katarak iletir (V. ii. 127-57).

Savaş, asillerin ayrılmasıyla büsbütün zayıf düşmüş olan İngiliz ordusunun aleyhine giderken Faulconbridge Kralın emniyetini düşünüp ona uzaklaşması için haber gönderir ve tedbiri en tehlikeli zamanda bile unutmıyarak ne tarafa doğru gittiğini bildirmesini ister. Fakat ölümüne giden bir insanı hiç bir tedbir kurtaramıyacaktır. John manastırda ölür. Faulconbridge John'un oğlu Henry'in önünde diz çökerek ona ilk olarak sadakat yemini eder (V. vii. 100-5).

Faulconbridge canlılık, enerji, kahramanlık, vatanseverlik ve dürüstlük bakımlarından Shakespeare'in meşhur ve sevilen şahıslarının başında gelir. John'un zayıf bir kral ve insan olması yüzünden oyunun kahramanı olamayacağını düşünürsek Faulconbridge'i bu mevkie koymamız dahi mümkündür. Ancak Honigmann onun oyundaki rolünü ikinci derece olarak görür, hiç bir hareketinin tarih yapacak değerde olmadığını söyler ve yükselmesinin oyunun yapısında önemli bir fonksiyonu olmadığına işaret eder.⁴⁸ Honigmann'ın Faulconbridge'in

oyundaki önemli bir fonksiyonunun da yorumlar yapmak olduğunu söylemesi⁴⁹ onun tarihte olduğu gibi oyunda da hadiselerin dışında olduğunu iddia eden Campbell tarafından desteklenir.⁵⁰ Doren onun enerjisini çekici fakat kanalizasyon edilmemiş bulur.⁵¹ Hazlitt onu komik şahıslar arasında düşünür, bu şekilde oyunun keder ve ızdırap dolu havasını yumuşattığını, Shakespeare'in diğer komik şahıslar gibi yorgunluk nedir bilmediğini fakat kılıcının dili kadar kuvvetli olmasıyla diğer komik şahıslardan ayrıldığını söyler. Düşmanları onun kılıcına kadar istihzasına da katlanmak zorundadırlar.⁵²

Bunlara karşılık Faulconbridge'in, belki Richard'ın oğlu olması yüzünden İngiltere tahtına geçmesinin daha yerinde olduğu fikrinin etkisi altında, bazı eleştirmeciler ona oyunda çok daha yüksek bir yer verirler. Masfield, tipik bir İngiliz olan Faulconbridge'in, oyunun en önemli yönü olduğunu, krallığa layık bulunduğunu söyler.⁵³ Bu fikre Goddard, Matchett ve Tillyard da katılırlar.⁵⁴ Goddard ayrıca Faulconbridge'in oyunda son sözü söylediğini hatırlatır ki⁵⁵ bu önemli bir müşahade olmaktadır, çünkü Shakespeare'in trajedilerinde ve tarih oyunlarında son sözü geride kalan en önemli şahıs söyler. Ancak burada henüz bir çocuk olan Henry III'nin konuşmasını beklemek biraz zor olurdu, ayrıca Shakespeare'in ifade etmek istediği vatanseverlik duygularını oyunda Faulconbridge'ten başka söyleyecek kimse yoktur.

Faulconbridge'in karakteri muhakkak ki fonksiyonu ya da toplumdaki mevkiinden çok daha önemli ve yüksektir. Goddard onun kişisel ihtiraslarından uzak oluşuna dikkati çeker ve gayri meşruluğu yüzünden kimseye kin beslemediğini, tersine kendisini tabiatın çocuğu addederek hayatın bağışladığı yapıcı içgüdülerine bağlandığını anlatır.⁵⁶ Matchett, Arthur'ün ölümünde John'u suçlu bulmak ve onu terketmek yerine onu ve şahsında İngiltereyi desteklemeğe devam etmesini Faulconbridge'in üstünlüğüne bağlar.⁵⁷ Tillyard da Faulconbridge'in bu radaki durumunu ilgi çekici bulur, çünkü bir hareket adamı olan Faulconbridge bu defa önemli bir karar vermek zorundadır. Az bir tered-

49 Ibid.

50 Op. cit., S. 166

51 Op. cit., S. 96

52 Op. cit., S. 311

53 Op. cit., S. 55

54 Op. cit., S. 141; op. cit., S. 148; op. cit., S. 220

55 Op. cit., S. 146

56 Ibid., S. 141

57 Op. cit., S. 163 Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

dütten sonra doğru karar verir.⁵⁸ Rowse'a göre ise Faulconbridge'in şüpheci görünen sözleri bile pek çok kimsenin samimi görünen sözlerinden daha fazla itibara lâyıktır, çünkü Faulconbridge gerçekten samimidir.⁵⁹

Bütün bunları düşünürsek görürüz ki Faulconbridge coşkunuğu, mizah gücü kuvvetli konuşması, sadakati ve samimiyetiyle oyuna canlılık ve insanlık unsurları katar. Bunun yanında becerikli, güvenilir, ve uyanık bir kimsedir. Oyunun sonunda askerlerinin büyük bir kısmını bataklıkta kaybetmesi müstesna hep başarılıdır. Babasının intikamını alırken bile bunu bir kahramanın alçakça kurban olduğu bir cinayeti cezalandırmak ve hiç görmediği babasına duyduğu saygı ve sevgiyi ifade etmek için yapmaktadır. Oyunda daha önemli bir yer işgâl etmemesinin sebebi gayri meşruluğu yüzünden sosyâl mevkiinin daha fazla yükselmesine imkân vermeyişi ve beceriklilik ve kuvvetli sezişe sahip bulunması yüzünden trajik bir kahraman olmasına mahâl bulunmayışıdır. Bütün Shakespeare'de Faulconbridge İngiliz vatan-severliğinin en kuvvetli temsilcisidir.

(c) Arthur

Holinshed :

Aslan Yürekli Richard önce yeğenini varis tayin etmiş olduğu hâlde sonradan fikrini değiştirip tahtı kardeşi John'a bırakmış, üstelik asillerinden John'a itaat etmelerini istemiştir.⁶⁰ Belki İngiliz tahtında çocuk yaşta bir kralın bulunmasıyla zayıf duruma düşeceğini uman Fransa kralı Arthur'ü kral yapmağa uğraşır. Elinor torunu Arthur'a düşmandır, çünkü o kral olduğu takdirde idarenin annesi Constance'a geçeceğini bilir.⁶¹ Bir savaş esnasında Arthur büyük annesi Elinor'u esir alır ve ona saygıyla muamele eder.⁶² John gelip annesini kurtarır ve Arthur'ü esir alır. Ondan Fransa kralını bırakıp kendisiyle birleşmesini ister. Arthur bu teklifi reddettikten başka John'dan İngiltere tahtını ister. John bunun üzerine Arthur'ü hapseder.⁶³ Onun serbest bırakılmasını isteyen yabancılar ve İngilizler John'a cephe alırlar. John, Arthur hayatta kaldıkça huzur bulamayacağına inanır. Bu sırada Arthur'ün ölüm haberi gelir, İngiltere ve Fransada onun için yas tutulur. Brötanya halkı isyan eder ve John'un kumandanları yeğenine böyle kötülük eden

58 Op. cit., S. 225

59 Op. cit., S. 245

60 Bullough, op. cit., Cilt IV, S. 25

61 Ibid., S. 26

62 Ibid., S. 30

63 Ibid., S. 31

birinin emrinde çalışmıyacaklarını söylerler. Bunun üzerine Arthur'un hayatta olduğu haberi yayılır. Bir müddet sonra Arthur Falais'den Roan'a götürülür ve bundan sonra onu artık kimse görmez. Bir rivayete göre kaçmak isterken Saine nehrinde boğulmuş, bir diğerine göre kale duvarından atlayıp ölmüştür. Her ne olursa olsun John şüphe altında kalır.⁶⁴

Arthur'un ölümünden önce kör edilmesi bahis konusuydu. Gerek Holinshed gerek Coggeshall bunun John'un danışmanları tarafından tavsiye edilmiş olduğunu söyler. Gene aynı yazarlara göre bu işe memur edilenler çocuğun gözlerini kör etmektense krala itaatsizlik etmeği tercih ederler.⁶⁵

The Troublesome Reign of King John oyununda Arthur realist bir açıdan işlenir. Kral olmak için çok genç olduğu kabûl edilir ve ona Brötanya dükalığı verilir. Arthur İngiltere tahtı üstündeki haklarından vazgeçecektir. Annesi Constance ise John ne verirse versin onun zaten Arthur'un malı olduğu fikrindedir. Arthur annesini teselli etmeğe çalışır. Constance ise Arthur'ü destelemekten cayıp Lewis'le Blanch'ın evlenmeleri üzerine John'la sülh yaptığı için Philip'e lânet eder.⁶⁶

Bundan sonraki savaşıardan birinde John, Arthur'ü esir alır fakat ona bir prens muamelesi yapılacağını söylediği halde Arthur John'a meydan okur.⁶⁷ Bu oyunda Arthur duvardan atlayıp ölür.⁶⁸

Kaynaklardan anlaşıldığına göre Arthur gerek İngilizler gerek Fransızlar tarafından sevilen bir çocuktur. Kendisine zarar vermek için vazifelendirilmiş kimseleri bile etkileyip bundan vazgeçirecek kadar sevgi ve saygı ilham eder. Fakat özellikle annesinin ihtirası ve Fransa kralının bazı niyetleri onu amcasına karşı harekete zorlar. Arthur'un amcasına esir düştüğü zaman ona meydana okuyup İngiliz tahtını istemesi onun cesaretini gösterir fakat hayatını tehlikeye koyar. İster ülkesini ister kendi tahtını düşünsün hiç bir kral böyle bir tehlikeyi ortadan kaldırmaktan kaçınmaz.

Shakespeare'in oyununda da Arthur annesinin ve İngilterenin düşmanlarının elinde bir oyuncak olarak görünür. Buna rağmen annesine isyan ederek ölmek istediğini, kendisi için yapılan bu kadar mücadeleye değmediğini söyler (II. i. 163-5). Onu öne sürerek kendi ihtiraslarını gerçekleştirmek isteyen kimselerden bıkmış gibi konuşur.

⁶⁴ Ibid., S. 32-3

⁶⁵ Ibid., S. 32, 57

⁶⁶ Ibid., S. 92-5

⁶⁷ Ibid., S. 101

⁶⁸ Ibid., S. 120

Fakat hiç bir kimseye söz dinletecek durumda değildir; olaylar herkesi olduğu gibi onu da sürüklemektedir. İngiltereyle Fransa arasında yapılan sülhe itiraz eden annesini susturmak isteyen Arthur gene başarı kazanamaz (III. i. 42).

Esir alınıp hapsedilen Arthur görünüşe göre o an içinde bir tehlike teşkil etmediği hâlde John tarafından gözlerinin çıkarılması emredilmiştir. Bu işi Hubert ve iki adamı yapacaktır. Arthur, gardiyanı durumunda olan Hubert ile dostça bir ilişki kurmuştur. Bu aynı zamanda hüznü bir hava yaratır, çünkü babası olmıyan, sadece ihtiraslı annesi tarafından her hâlde şefkat görmeden büyütülmüş olan Arthur'un sevgi alma ve verme ihtiyacı iyi bir insan olan Hubert'ten bir karşılık görmüştür. Hubert'i babası yerine koyduğu anlaşılır (IV. i. 41-58). Bu sevgi ve şefkati amcasından da beklemiş olabilirdi. Diğer bir hüznün unsuru bu şekilde bağlandığı ve kendisine bağlandığı sandığı adam tarafından kör edileceğini öğrenince gösterdiği dehşetle ortaya çıkar. Hubert'in, John'un emrine uymamağa karar verdiren husus, iki yardımcısı gelince Arthur'un onlardan korkarak Hubert'e sığınması ve gözleri kör edilecekse bu işi onun yapmasını söylemesidir. Bu tehlikeyi atlatan Arthur sonunda kapalı tutulduğu kaleden kaçmak için duvardan atlayıp ölür.

Arthur çok genç ve karakteri tam gelişmemiş bir şahıstır.⁶⁹ Oyunda aksiyona katkısı yoktur. Asıl fonksyonu pasif rôliyle diğer bazı şahısların belirli tutumlar takınmalarını sağlamaktır. Meselâ John onunla, yani genç bir çocuk olan yeğeniyle mücadele etmek zorunda bırakılır ve bu yüzden sempatimizi kaybeder. Ayrıca yumuşaklığıyla oyundaki Hubert ve Faulconbridge gibi kimselerin işlerindeki iyiliği büsbütün ortaya çıkarır.

(d) Elinor ve Constance

Holinshed ve *The Troublesome Reign of King John*.

Kaynaklarda Elinor oğlunun menfaatini düşünen ve bir erkekmiş gibi ona yardım eden güçlü bir kadındır.⁷⁰ Arthur'un annesi Constance'a düşmandır, Arthur'ü bir alet gibi kullandığını bilir ve Fransa elçisiyle haber göndererek Arthur'e annesine uymamasını tavsiye eder.⁷¹ Bir savaşta Constance'a esir düştüğü zaman cesaretini kaybetmez, düşmanlarına meydan okur.⁷² Faulconbridge'e karşı iyi bir büyük anne tutumu gösterir.⁷³

69 Tillyard. op. cit., S. 226

70 Bullough. op. cit., Cilt IV, S. 26

71 Ibid., S. 74

72 Ibid., S. 100

73 Ibid., S. 93

Shakespeare'in oyununda da Elinor kuvvetli bir kadın olarak görünür. Faulconbridge'le kardeşi Robert'in Krala baş vurması esnasında Faulconbridge annesinden şüphelendiğini söyleyince kadın oluşunu hatırlayıp onu azarlar (I. i. 64-5). Gene aynı sahnede torunu olduğunu anladığı Faulconbridge'i himayesi altına alır, askerî bir vazifeyle Fransaya gideceğini söyler ve ondan kendisiyle beraber gelmesini ister (I. i. 147-9). Elinor'un realist görüşü John'a tahtını onun üzerindeki hakkıyla değil silâh gücüyle koruyabileceğini söylemesinde görülür (I. i. 40-1). Oyunda Elinor sadece oğlunun menfaatini koruyan kuvvetli ve asker ruhlu bir kadındır. Politika yönü de kuvvetlidir. Fransa ile sülh yapıp durumunu ve krallığını muhafaza edebilmesi için John'u Blanch'a iyi bir çeyiz verme hususunda ikna eder (II. i. 468-73).

Goddard, Elinor'u oğlunun şahsiyetini ezmiş, içten pazarlıklı bir kadın olarak görür,⁷⁴ fakat oyunda bunu gösteren durumlarla karşılaşmayız. Olsa olsa Elinor'la oğlu arasında aradığımız sevgi ve şefkati bulamayız. Fakat John zaten ana şefkatine ihtiyaç duyacak bir yaşta değildir; ihtiyacı güvenilir ve becerikli kimselere olup annesi de bu bakımdan ideâl bir insandır.

Constance

The Troublesome Reign of King John'da Constance ateşli, zeki ve muhayyilesi kuvvetli bir kadın olarak canlandırılır. Oğlunun hayatından endişelidir.⁷⁵ Shakespeare'in oyununda da Constance aynı şekilde görünür. Fakat burada çok daha canlı ve kararlıdır. John'la sülh yaptığı için Philip'e ve onun müttefiki Avusturya düküne bağırır (III. i. 113-29). Pandulph, Fransa kralına John ile yaptığı anlaşmayı bozmasını söylediği zaman onu destekler (III. i. 179-218).

Goddard, Constance'ı oğluna karşı tutumu candan olan ve onun iyiliğini düşünen bir anne olarak gösterir.⁷⁶ Hâlbuki krallığı oğlu için istese, kendisini düşünmese bile onu bu yüzden büyük bir tehlikeye attığı muhakkaktır. Arthur'ün krallığı Constance'ta o kadar büyük bir tutku hâlini almıştır ki bu yüzden sülh istemez, binlerce masum kişinin kanının döküleceği harbi tercih ve teşvik etmek suretiyle bir kadın olarak ödevini ihmâl eder ve oğlunun ölümünde en büyük rolü oynar

King John oyunu hakkında son olarak şunları söyleyebiliriz. Bu, ihtirasların bol ve şefkatin pek az görüldüğü ızdırap dolu bir oyundur.

74 Op. cit., S. 145

75 Bullough. op. cit., Cilt IV, S. 86

76 Op. cit., S. 145 Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Papanın temsilcisi bir din adamı değil de bir devlet adamı ve oldukça başarısız bir devlet adamı olarak karşımıza çıkar. Kral, krala yakışır özelliklerden mahrumdur. Hatalarının ve günahlarının cezasını çeker. Kötü bile olsa krala isyanın vatana ihanet ve ülkenin yabancı istilâsına yol açtığı gösterilir. Fakat asiller belki iş iştten geçmeden pişman olduklarından bir cezaya uğramazlar. Faulconbridge'in, İngiltere içinde birlik olunca onu hiç bir milletin yenemeyeceğini oyunun sonunda söylemesi Shakespeare'in bütün tarih oyunlarındaki bu çok önemle temasını bize hatırlatır. Talihin çarkı mefhumu bu oyunda işlenmiştir. İsyan eden asillerin bir türbede yatan aziz üzerine yemin etmeleri, Lewis'in de aynı aziz üzerine yalan yere yemin etmesi politika hayatında gerçek din için yer bulunmadığının acı fakat güçlü bir örneğidir.

Richard II (1595 - 6)

Bu oyunda kullanılan kaynaklar Hall, Holinshed, *A Mirror for Magistrates*, Frosissart, *Chronicque de la Traison et Mort de Richard Deux Roy Dengleterre* (terc. Benjamin Williams), Samuel Daniel ve *Thomas of Woodstock*'tur. İncelenecek şahıslar Richard II ve Henry Bolingbroke'tur.

(a) İradesi Zayıf bir Kral Richard II (1377-1399)

Hall:

Richard artık amcalarının tavsiyelerini dinlemeyip ülkeyi keyfine göre idare etmeğe başlamıştır. Richard'ın amcasının oğlu olan Henry Bolingbroke bir gün Thomas Mowbray'e bu durumdan şikâyet eder, memleketin ve asillerden bazılarının hayatının tehlikede olduğunu söyler.¹ İki yüzlü ve dalkavuk tabiatlı biri olan Mowbray bunu Richard'a ilâvelerle nakleder. Bolingbroke Richard'ın karşısında Mowbray'e söylediklerini kabûl, söylemedikleri ilâve eder ve söylediklerini de hangi şartlar altında söylemiş olduğunu anlatır. Kendisinin haklı, Mowbray'ın haksız olduğunu düelloda isbat edecektir. Richard onların bir anlaşmaya varmalarını ve barışmalarını ister. Asiller bunu kabûl etmezler. Düello yer ve zamanını Richard seçer.²

Coventry'de Richard düelloyu durdurup divanı toplar ve bu konuda bir karara varır. Krala karşı kötü hareketlerinden ötürü Bolingbroke

1 Bullough, op. cit., cilt. III, S. 383

2 Ibid., S. 384

on yıl, sözleriyle ihanet tohumları saçmış olduğu için Mowbray ebedi sürgüne mahkûm edilmişlerdir. Bolingbroke'u sevenler bu cezayı hayretle karşılarlar. Richard, Bolingbroke ile Mowbray'e sürgündeyken bir araya gelip kendisine karşı hareket etmemeleri için yemin ettirir. Mowbray Almanyaya gider, sonra Venediğe geçer ve orada ölür. Cezasından dört yıl indirilen Bolingbroke Fransaya hareket etmeden önce onun bu ayrılışına pek çok kişi yas tutar.³

Holinshed:

Amcası Gloucester'i uzaklaştırmış olan Kral Richard kendisini sevenleri endişeye düşürecek bir şekilde hareket eder, bir takım haksızlıklar yapar ve hem kendisi hem danışmanları ithamlara hedef olurlar. Asiller bile mal ve mülklerinin selâmetinden emin değillerdir. Richard'ı kötü danışmanlarından uzaklaştırıp doğru yola sokmağa imkân yoktur.⁴

Bolingbroke'un Mowbray tarafından nakledilen ithamları bu noktada daha belirlidir. Richard on sekiz yıldır ülkede hüküm süren bozukluklardan ve amcası Gloucester'in ölümünden sorumlu tutulmaktadır. Richard bu sıralarda Bolingbroke ile Fransa prensesi arasında tasarlanmış olan evlenmeyi önler, Londralılara kızmış olduğu için onları boş çekler imzalamaya zorlar ve sonra bu çekler ülkenin muhtelif yerlerine gönderilir. Kralın memurları bu çekleri doldurup istedikleri kadar vergi alma selâhiyetine sahip olduklarından halk zor durumda kalır ve neredeyse isyan edecek hâle gelir.⁵

Bolingbroke'un babası ve Richard'ın amcası Gaunt ölünce Richard onun bütün servetine el koyar ve hem halkın hem de asillerin hiddeti artar. Daha önce Richard'ın hatalı hareketlerini onun gençliğine bağışlıyan amcası York bile bu defa itiraz eder, akıl ve basiretle hareket etmez, kötü devranışlarını bırakmazsa hayatının tehlikeye gireceğini ihtar eder. Richard ise şaşaa içinde yaşadığından hazineyi boşaltmış, halktan, asillerden ve din adamlarından aldığı borçları ödememiştir. Richard memleketin vergisini alma işine dört gözdesi, Scroop, Bushy, Bagot ve Green'i memur eder. Daha önceki ayaklanmalarda asilere yardım etmiş olan on yedi vilâyeti ağır para cezasına çarptırır. Bu sırada ülkedeki defne ağaçları kuruyup yeniden yeşerir ve bu önemli bir olaya işaret addedilir. İrlandada isyanlar başlayınca Richard yerine York'u bırakarak ordusuyla oraya gider. Bolingbroke'un oğlu

3 Ibid., S. 386-7

4 Ibid., S. 387-8

5 Ibid., S. 390, 94

Henry de yanındadır. (İlerideki Henry V) Richard kahramanlık ve iyi hareketlerinden ötürü Henry'yi orada sövalye yapar.⁶

Richard halâ İrlandadayken İngiliz asilleri, din adamları ve şehir idarecileri Bolingbroke'a haber gönderip kendilerine yardım etmesini, kral olmasını isterler. Richard'ı artık krallığa lâyık bulmamaktadırlar. Bolingbroke yanında Richard tarafından sürülmüş olan diğer İngiliz asilleri ve yardımcıları olduğu hâlde gelir fakat halkın tutumunu tesbit amacıyla karaya çıkmağı geciktirir. Richard'ın yakınları bir ordu toplayıp Bolingbroke'la savaşmak isterler fakat askerler bunu reddederler. Bushy, Bagot ve Green hayatlarının tehlikeye gireceğini sezerek kaçarlar. Ravenspurgh'a çıkan Bolingbroke'un yanında önce ancak elli altmış kişi vardır fakat kendisine katılan pek çok kimseyle kuvvetli bir ordu kurmağa başlar. İngiltereye sadece kendi hakkını, yani Richard tarafından el konulan mallarını ve ünvanını almak için geldiği hususunda yemin etmektedir. Bolingbroke ordusuyle güneye iner. York onu durdurma imkânını bulamaz. Scroop, Green ve Bushy sığındıkları Bristol şehrini Bolingbroke'a karış koymağa ikna edemezler. Yakalanıp Bolingbroke'a teslim edilirler. Yapılan bir mahkemede Kralı doğru yoldan çıkarma ve ülkeye zarar verme suçlarıyla idam edilirler.⁷

Haftalar süren fırtınada gemilerin gidip gelmemesi yüzünden Richard İngilterede olup bitenleri çok geç öğrenir. Bolingbroke'un oğlu Henry'yi hapseder ve derhâl geri dönüp Bolingbroke'a karşı koymağı düşünür. Fakat ona acele etmemesi ve bütün gemilerin ve kuvvetlerin gelişini beklemesi tavsiye edilir.

Bu sırada Richard'ın İngilteredeki dostları 40.000 kişilik bir ordu toplamışlardır. Fakat Richard'ın öldüğü rivayeti çıkar çıkmaz askerler Krallarını görmek ister ve kumandanlarına iki hafta mühlet verirler. Bu müddetin sonunda Richard görünmeyince dağılırlar. Artık Richard'ın ordu toplama imkânı kalmamıştır.⁸

Richard nihayet Galler bölgesinde karaya çıkar. Yanında küçük de olsa bir ordu vardır, çarpışmaya karardır ve sonuçtan ümitlidir; fakat İskoçya sınırından itibaren bütün kalelerin düşmüş, halkın ve asillerin kendisine cephe almış ve sâdık adamlarının idam edilmiş olduğunu öğrenince bütün cesareti kırılır ve askerlerinin ısrarına rağmen savaştan vazgeçip asilleriyle birlikte orduyu terkeder.⁹

6 Ibid., S. 394-7

7 Ibid., S. 397-9

8 Ibid., S. 399-400.

9 Ibid., S. 401

Bolingbroke, Northumberland'la Richard'a haber gönderip parlamentonun toplanıp kötülerin cezalandırılmasını ve kendisinin affedilmesini ister. Bu takdirde Richard'ın önünde diz çöküp özür dilemeğe hazırdır. Richard yola çıktığı zaman tuzağa düşürülür ve Flint şatosuna götürülür. Bir müddet sonra Bolingbroke ordusuyla gelir. Richard'ın huzuruna çıktığı zaman diz çöker. Richard onu kaldırır. Canterbury baş piskoposu Richard'ın şahsına bir zarar verilmiyeceğine söz verir. Bolingbroke sadece hakkını almak için geldiğini söyler.¹⁰

Hep birlikte Londraya doğru yola çıkılır. Halk her yerde ve Londrada Bolingbroke'u çok iyi karşılamaktadır. Din adamları bile Bolingbroke'u ağırliyanlar arasındadır. Londrada Richard Kaleye kapatılır. Richard'ın öldürülmesini isteyenlere Bolingbroke engel olur.

Toplanan parlamentoda Richard otuz üç suçla itham edilir. Richard'tan kendi arzusuyla tahtı bırakması istenir. Ümitsizlik içinde bulunan Richard hayatını kurtarmak için buna razı olur. (Hall'a göre Londra Kalesinde yapılan bir toplantıda Richard Bolingbroke'u varis tayin edip tacı ve asayı ona verir, sadece hayatta bırakılmasını ister). Tahttan çekildiğini bildiren yazıyı Richard bizzat okur. Bundan sonra halka bildirilip saklanmak ve böylece muhtemel ithamları önlemek amacıyla Richard'tan bütün suçlarını el yazısıyla yazması istenir. Richard bunu da yapar fakat yazının okunması sonraya bırakılır.¹¹

Bu şekilde Richard'ın hakimiyeti sona erer. Hayatını kurtarma ümiyle bütün özel mal ve mülkünü Bolingbroke'a bırakır.

Gloucester'in ölümü ile ilgili olarak Kalede mahpus tutulan Sir John Bagot aralarında Richard da bulunan birkaç kişiyi itham eder. Richard bu cinayette doğrudan doğruya suçlu görülmeğe başlanır. Bolingbroke, hakkındaki ithamlara cevap vermesi için sürgündeki Mowbray'ı çağırtmak ister fakat onun öldüğünü öğrenir. Artık kral olmadığına göre Richard'ı mahkeme etmeğe karar verirler. Carlisle piskoposu buna şiddetle itiraz eder ve isyanı yüzünden Bolingbroke'un Richardtan daha suçlu olduğunu söyler. Piskopos tevkif edilir.¹²

Westminster baş rahibi, Bolingbroke'a dost göründükleri hâlde Richard'ın geri getirilmesini isteyen bazı asillerle beraber bir komplo hazırlar. Bolingbroke'un Oxfordta düzenleyecekleri bir turnuvada öldürülmesine karar verilir. Fakat Rutland kontu Aumerle bir aptallık yapar, babası York'un gizli bir mektubu okumasını önleyemez. York derhâl Bolingbroke'a komployu ihbar etmek için yola çıkar. Aumerle

10 Ibid., S. 401-3

11 Ibid., S. 405-7

12 Ibid., S. 408-11

babasından önce varıp Bolingbroke'a herşeyi anlatır ve onun affını kazandır. Bolingbroke diğer iştirakçilerin yakalanmasını emreder. Asiler Richard'a benzeyen birini kral ilân edip Bolingbroke'un kuvvetleriyle çarpışarak ölürler.¹³

Bir rivayete göre Richard aç bırakılarak öldürülmüştür. Thomas Walsingham'a göre Henry IV olarak tahta çıkan Bolingbroke, Sir Piers Exton'a Richard hayatta oldukça rahat edemeyeceğini söylemiş o da yanına sekiz kişi alarak hapsedilmiş olduğu Pomfret şatosunda Richard'ı öldürmeğe gitmiştir. Durumu öğrenen gardiyan yemekte Richard'a hakaret etmiş, o da et kesme bıçağıyla onu başından yaralamıştır. O sırada Exton sekiz yardımcısıyla içeri girince Richard adamlardan birinin silâhını kaparak dördünü öldürmüş fakat sonunda Exton Richard'ı bir balta darbesiyle başından yaralıyarak yere düşürmüş ve dua etmesine bile vakit vermeden öldürmüştür. Exton bu cinayetinden ötürü pişmanlık duymuştur. Richard'ın cesedi her şehirde halka gösterilerek Londraya getirilmiş ve ayinler yapılmıştır. Önce Langlie'de gömülmüş fakat Henry V tahta geçince Richard'ın cesedini oradan getirtip Westminster'e gömdürmüştür.¹⁴

A Mirror for Magistrates'te Mowbray, Richard'ı doğru yoldan çıkarılardan biri olarak gösterilir. Mowbray'ın sürgündeyken ölümü Richard'ın başına gelen felâketlere üzülmesine bağlanır.

Yazar, Hall'ın eserinde Mowbray'ın itham edildiğini, Fayban'ın eserinde ise aksi fikrin ortaya atıldığını söyler.¹⁵

Froissart'ın eserinde (terc. Lord Berners, 1523-5) Richard'ın amcası ve Bolingbroke'un babası Gaunt'un ölümü oğlunun sürülmesi ve Richard'ın kötü idaresinin verdiği ızdırıp yüzündendir. Richard bu ölümü hissizlikle karşılar ve çabucak unuttur. Asiller ve halk Bolingbroke'u çağırıp Richard tarafından gaspedilmiş olan ünvanını, malını ve mülkünü geri almasını tavsiye ederler.

Bu kaynaktaki bilgilere göre Richard sonuna kadar çarpışmağa hazırdır. Fakat ona durumun ümitsizliğini anlatıp Flint şatosuna sığınmasını tavsiye derler. Fransa kralından yardım gelebileceği düşünülür. Bolingbroke yanında sadece on iki kişiyle içeri alınır. Öldürüleceğinden korkmamakta ve Richard'a gereken saygıyı göstermemektedir. Talepleri kabul edildikten sonra Richard'ın Londraya götürülüp Kaleye hapsedileceğini söyler. Richard teslim olur. Richard'ın hiç kimseye sokulmayan

13 Ibid., S. 411-3

14 Ibid., S. 413-5

15 Ibid., S. 416-9

köpeği Bolingbroke'a yaltaklanınca Richard bunu kötü bir işaret olarak yorumlar. Richard tahttan feragat eder.¹⁶

Chronique de la Traison et Mort de Richart Deux Roy Dengleterre (terc. Benjamin Williams) eserinde İrlandaya hareketinden önce Richard'ın (o zaman sekiz yaşında bulunan) karısı Isabella ile hüznü bir şekilde vedalaşmaları tarif edilir. Birbirilerini bir daha görmeyeceklerdir.

Flint şatosunda Richard öleceğini sezer, talihsizliğinden uzun uzun şikâyet eder. Londra Kalesine hapsedildiği zaman Bolingbroke ona Isabella ile görüşmesine Divanın izin vermediğini söyler. Richard Tanrıya ve azizlere yakınır. Kayın babası Fransa kralının bu olup bitenlerden haberi olmadığını hatırlar. Bolingbroke bir an evvel mahkeme edilmesini ister. Bolingbroke hiç bir haksızlık yapılmayacağı hakkında ona söz verir.¹⁷

Samuel Daniel:

Richard'ı büyük babası Edward III onun amcaları York ile Gaunt'a emanet eder. Richard ise bir müddet sonra diğer amcası Gloucester'i boğdurur ve keyfince hareket etmeğe başlar. Richard'ın Bolingbroke ile Mowbray arasındaki düelloyu durdurmasının sebebi muhtemelen, Bolingbroke galip geldiği takdirde halkın onu daha fazla seveceği endişesindedir. Bu yüzden ikisini de sürer.

Ülkesini içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtarıp Richard'ın yok ettiği hürriyeti geri getirme mazeretiyle harekete hazırlanan Bolingbroke rüyasında bir kadın görür. Kadın ona isyandan vazgeçmediği takdirde henüz doğmamış olan çocukların bile ileride bu yüzden kanlarının akacağını ona ihtar eder. Bu sıralarda büyük bir değişikliği belki de bir felâketi ima eden tabiat üstü olaylar ve görüntüler meydana gelir.¹⁸

Galler bölgesinde karaya çıkmış olan Richard hatalarından sıyrılmış gibi görünür. Kendisini böyle yalnız başına bırakan halkından şikâyet eder. Northumberland yalan yemin ederek Richard'ı tuzağa düşürür. Flint şatosunda Richard rahatsızlık verici hayâllerıyla başbaşa-dır. Bolingbroke onu ziyarete geldiği zaman ya adet yerini bulsun diye ya da pişmanlık duyarak önünde diz çöker. Richard, Bolingbroke'un elinde olduğunu kabûl eder, başına geleceklere razı olur.¹⁹

Richard bir krala lâyık olmıyan bir şekilde Londraya götürülür. Bolingbroke orada iyi karşılandığı halde Richard'a hiç itibar edilmez.

¹⁶ Ibid., S. 426-31

¹⁷ Ibid., S. 431-4

¹⁸ Ibid., S. 434-42

¹⁹ Ibid., S. 442-5

Kraliçe Isabella kocasını görmek ister ve Bolingbroke'u Richard sanır. Kocasını ise tanımakta güçlük çeker, tanır gibi olunca aldandığını ümit eder, çünkü Richard son derece harap olmuştur. Isabella onun İrlandadan bu durumda döndüğüne yakını, onunla bir kral olduğu için değil sevdiği için evlenmiştir. Onun için bir şey yapacak durumda olmadığından hiç olmazsa yas tutmasına yardım edecektir.²⁰

Hapsedilmiş olduğu Pomfret şatosunda Richard'ın kalbi kederle doludur. Çobanların hayatına gıpta eder, çünkü onlar yüksek mevkilerde bulunanların ne gibi dertlerle karşı karşıya olduklarından habersizdirler. Kralların düşmeleri onları ilgilendirmez.

Hücuma uğradığı zaman kendisini bir kahraman gibi müdafaa ederek ölür.²¹

Thomas of Woodstock

Yazarı bilinmeyen bu oyunda Kral ve dalkavukları, Prens Hal ve arkadaşlarınıninkine benzer bir durumda yer, içer ve eğlenir görünürler. Şu farkla ki burada kanunsuz ve keyfi hareket gerçekleştirilmiştir. Richard arkadaşlarını Kraliçeyle de tanıştırır ve o kocasının dostlarının kendi dostları olduğunu söyler.

Durum daima kötüleşmektedir. Açık çeklerle alınan vergiler yüzünden York halkının isyan edeceğinden korkmağa başlanır. Richard vergi toplamaları için ülkeyi gözdeleleri arasında paylaştırmıştır ve kendisine karşı gelen amcası Gloucester'i öldürtmeyi düşünmektedir. Nitekim onu tuzığa düşürtüp Calais'ye göndertir. Fakat bu sırada Kraliçe (ilk karısı Anne) ölür ve Richard pişmanlık duyarak Gloucester'in ölüm emrini geri almak için Calais'ye adam gönderir. Fakat geç kalmış, Gloucester öldürülmüştür.²²

Richard ve Bolingbroke ile ilgili olarak Shakespeare'in tarihi ve edebî kaynaklardan elde edebildiği bilgi bundan ibarettir. Ancak bu kaynaklardan bazıları sadece olayları anlatmakla kalmamış bazı hükümler de vermiştir. Meselâ Holinshed, Richard'ın bütün suçlarını gençliğin verdiği başı boşluğa ve sorumsuzluğa atfeder, kötü kâplı bir insan değildir. Diğer bütün insanlar gibi o da Tanrının bir gün birini, ertesi gün başkasını yükselteceğini düşünmemiştir.²³ Aslında iyi tabiatlı ve değerli bir insandır. Fakat çevresindeki kötü niyetli kimselerin sözünü dinlemiş,

20 Ibid., S. 445-51

21 Ibid., S. 455-9

22 Ibid., S. 467-85

23 Ibid., S. 402

hatalı kararlar almış ve ülkesini fena idare etmiştir. Müsrif, haris ve bedenî zevklere düşkün bir hayat sürmeğe başlamıştır. Zaten şaşaayı seven bir kimsedir.²⁴

Samuel Daniel, Richard'ın kötü idaresini etrafındaki dalkavuklara ve iyi öğütleri dinlemeyişine bağlar. Zevkine çok fazla saplanmış ve aşırı vergiler alarak asillerin ve halkın nefretini kazanmıştır.²⁵ Buna mukabil Bolingbroke'un meşru bir kralı tahtından indirip yerini alması ve sonra öldürtmesi kötü bir harekettir. Parlamentonun Bolingbroke'a karşı takındığı tavır dalkavukça, Carlisle başpiskoposunun, Richard'ın tarafını tutarak Bolingbroke'a itiraz etmesi övülecek bir harekettir.²⁶

Shakespeare'in oyununun başında Richard kendisini büyük bir problemle karşı karşıya bulur. Oyunda onun sadık adamı olarak görünen Mowbray ile aralarının iyi olmadığı anlaşılan kuzeni Bolingbroke birbirlerini memlekete ve Krala ihanetle itham ederler. Bolingbroke'un ithamı amcası Gloucester'in öldürülmesini de kapsadığından, bu cinayetten sorumlu olduğundan şüphe edilen Richard da Bolingbroke'un dolaylı bir hücumuna uğramış olmaktadır. Richard belki içindeki suçluluk duygusu yüzünden belki de ciddi konularda karar vermeğe alışık olmadığından otoritesini kullanmaz, üstelik kendisine itaatsizlik edilmesi ihtimâlini göze olarak barışmalarını ister. Mowbray her hâlde efendisine dolayısıyla de olsa hakaret edilmiş olduğundan, Bolingbroke belki Kralı zayıf ve kendisini kuvvetli gördüğünden her ikisi de bu emri ya da ricayı reddederler. Richard'ın artık kangren olmağa başlamış bu yarayı, ondan kendisi bile sorumlu olsa, kesip atamayışı kararsızlığı ya da zaafını gösterir. Rica etmek için doğmuş olmadığını söylemesine rağmen (I. i. 196) sonunda Bolingbroke ile Mowbray'in istediği ve haklıyı haksızdan ayıracağına inanılan düelloya izin vermek zorunda kalır.

Birinci perdenin ikinci sahnesinde Bolingbroke'un babası Gaunt ile, öldürülmüş olan Gloucester'in karısı konuşmaktadırlar. Düşes kayın biraderini, kardeşinin ölümü karşısında hiç bir harekette bulunmamakla suçlar. Gaunt pek çokları gibi Gloucester'in, Richard'ın emriyle öldürülmüş olduğuna eminmiş gibi konuşur, fakat geleneksel ve töresel krallık anlayışını tekrar ederek bir kralın suçunu ancak onu tayin etmiş olan Tanrının yargılayabileceğini söyler (I. ii. 34-41). Gaunt bu konuda oğlununkine tam zıt bir fikir ve tutum içindedir.

Aynı perdenin üçüncü sahnesinde Coventry kasabasında düello başlamak üzeredir. Bolingbroke'un Richard'a hitap ederken kullandığı

24 Ibid., S. 408

25 Ibid., S. 455

26 Goddard. op. cit., S. 14

kelimeler hürmetkâr olduğu hâlde kâlbinden gelmez. Richard'ın da ona söylediği sözler soğuktur (I. iii. 55-6). Buna karşı Mowbray'e hitap şekli candan ve onu teşvik eder mahiyettedir (iii. 97-8).

Richard belki Mowbray mağlûp olursa Bolingbroke'un haklı olduğu meydana çıkacak korkusuyla düelloyu durdurur ve Divanı ile birlikte müzakereye çekilir. Sonuç Mowbray için ebedî, Bolingbroke için de on yıllık sorgün cezasıdır. Böylece Richard hem kendisi için tehdit edici olmağa başlamış olan Bolingbroke'u İngiltereden bir müddet için uzaklaştırıp tehlikesini azaltmağa hem de Gloucester'in ölümünde önemli rol oynadığına inanılan Mowbray'i sürüp bu olayı unutturmağı düşünmüş olabilir. Bu kararında zaf ve korku izleri kadar iyi bir politika da buluruz. Ancak belki Bolingbroke'u yanında alıkoyup kontrol altında bulundursaydı daha iyi ederdi. Nitekim her hâlde verdiği karardaki eksikliği ve kendisini bekliyen tehlikeyi sezmiş olduğundan Mowbray ve Bolingbroke'a sürgünde buluşup kendi aleyhine komplo hazırlamamaları için yemin ettirir. Richard'ın, Bolingbroke'un yeminine inanması onun aslında dürüst ve iki yüzlülükten haberi olmıyan biri olduğunu gösterir. Mowbray'in Bolingbroke'a, yakında Kralın hareketinden pişman olacağından korktuğunu söylemesi (I. iii. 204-5) yakında gerçekleşecek bir kehanet olacaktır. Richard bu arada belki oğlunun sürgüne gönderilmesinden ızdırap çeken amcası Gaunt'u teselli etmek için belki korku duyduğundan, Bolingbroke'un sürgün cezasını altı yıla indirir. En sadık adamlarından birini ebediyyen sürerken en büyük düşmanının cezasını indirmesi onu bekliyen tehlikeye kendi kendine gittiğini gösterir.

Birinci perdenin dördüncü sahnesinde Kral ve gözdeleri, sürgüne giden Bolingbroke'un onu seven halk tarafından nasıl uğurlandırıldığını kıskançlık yerine alay ve küçük görme duygusu içinde anlatırlar. Bu Richard ve adamlarının halktan kopmuş olduğunun iyi bir delilidir.

Richard, İrlanda isyanını kendisi bastırmağa karar verir. Bunun için gereken parayı kanunsuz vergilerle temin ederek halkı ve asilleri kendisinden iyice uzaklaştırır. Malına el koyup daha da fazla para alabilmek için amcası Gaunt'un ölümünü beklemektedir. Nitekim onun ölmek üzere olduğu haberi Richard'u üzmesi gerekirken sevindirir.

Gaunt, kaynaklarda Richard hakkında verilmiş olan bir hükmü tekrar eder. O genç ve istikrarsız olduğundan hatalara düşmektedir. (II. i. 2) Sadık bir tab'a olarak Richard'a öğüt verecektir. Gaunt'un kardeşi York'un, Richard'ın öğüt yerine iltifat dinlemediği tercih edeceğini söylemesi gene kaynaklarda Richard için verilen bir hükmün tekrarı olur (II. i. 17). Gaunt, Richard'ın sürdüğü başı boş hayatı kastederek hafif yağmurların uzun zaman devam ettiğini, fırtınaların çabucak sona

erdiğini söylerken (II. i. 35) farkında olmadan içten pazarlıklı oğlu ile Kralı karşılaştırır.

İçeri gelen Richard, ölüm hâlinde olduğunu bildiği amcasıyla alaylı ve sert konuşur. Gaunt intikam değil ihtar amaciyle Richard'ın içinde bulunduğu büyük tehlikeden onu haberdar etmeğe çalışır (II. i. 93-114). Düşmek üzere olan bir insanın körlüğü içinde bulunan Richard aldırılmaz ve amcası ölür ölmez bütün mal ve mülküne el koydurur. Amcası York ilk defa Richard'a karşı gelerek bunun yanlışlığını anlattığı gibi Richard'a önceki hatalı hareketlerini de hatırlatır. Bolingbroke'un varisi bulunduğu servetin elinden alınması bardağı taşıran son damla olacaktır. Richard fikrini değiştirmedigi gibi bu olacaklara şahit olmamak için çıkıp giden York'un hareketindeki isyanı göremez. Üstelik İrlandaya giderken ülkesinin idaresini York'a bırakması hem iyi niyetini hem de emniyetini bile düşünmekten aciz olduğunu gösterir.

Richard'a isyan aynı sahne içinde tasarlanmağa başlanır. Northumberland, Bolingbroke'un sürgündeki diğer asiller ve bir miktar askerle kuzey İngiltereye çıkmak üzere olduğunu bildirir. Yani Bolingbroke harekete geçmek için Richard'ın İngiltereden ayrılmasını beklemektedir. Bu da bize hem kötü idaresine rağmen Richard'ın halâ güçlü bulunduğunu hem de bunlardan haber alamıyacak kadar gaflet içinde olduğunu anlatır.

İkinci perdenin ikinci sahnesinde Kraliçeyi Richard'ın sadık adamlarından Bushy ve Bagot'la görürüz. Shakespeare'in icadı olan bu sahne önemli bazı dramatik amaçlara hizmet etmektedir. Önce Kralla Kraliçe arasında büyük bir şefkat sezeriz. Bu, Richard'ın kocalık ve insanlık yönlerini büyültür. Bu yüzden onun düşmesi bize bir trajedi kahramanının düşüşünde bulmamız gereken hüznü verecektir. Bu düşüş ayrıca masum Kraliçeyi de ızdıraba boğacak ve bu da hüznümüzü arttıracaktır. Ayrıca Kraliçenin, Richard'ın İrlandaya gitmesinden duyduğu endişe normâlin üstüne çıkar ve bize Kralın emniyeti hakkında endişe verir (II. ii. 5-13). Bunlardan başka Richard'ın adamlarının Kraliçeyi sadık birer aile dostu gibi teselliye çalışmaları Kralla adamları arasındaki ilişkilerin bir soyguncular çetesi reisiyle adamları arasındaki ilişkiler gibi olmadığını bize işaret eder.

Kraliçenin içine doğan endişelerde ne kadar haklı olduğu o sırada gelen Green'in verdiği haberden anlıılır. Bolingbroke Ravenspurgh'ta karaya çıkmıştır, isyan yayılmaktadır. İsyandan haberdar olan York, şimdi Richard'a sadık olduğunu iddia edenlerin ne yapacağını merak ettiğini söyler. Aslında Richard'ın hiç bir adamı asi Bolingbroke'a katılmağı düşünmez. Bunda Bolingbroke'tan merhamet bekliyemeyecek-

lerini bilmelerinin büyük etkisi vardır fakat onun tarafından idam ettirilecekleri zaman durumlarını menanetle karşılamaları onları hiç olmazsa bir an için olsun gözlerimizde yükseltir ve onlara her şeyini emniyet ettiği hâlde Richard'a ihanet eden diğer asillerden daha üstün bir mevkie çıkarır.

Sadece York vazifesini yapmağa çalışır. Fakat asker toplama için parayı alacağı yengesi Gloucester düşesi ölmüştür. Diğer yandan yeğeni Bolingbroke'un, kralı Richard tarafından haksızlıkla servet ve ünvanından mahrum edildiğinin de farkındadır. İkinci perdenin üçüncü sahnesinde asi yeğeniyle karşılaşan York, sadık bir tab'a gibi hareket etmeğe çalışmakla beraber Bolingbroke'un kuvvetlerine karşı koyacak orduya sahip değildir. Üstelik Bolingbroke amcasına sadece gaspedilen haklarını geri almağa gelmiş olduğunu söyler. Bunun bile isyan olduğunu hatırlatan York, beceriksiz Kralın ihtiyar omuzlarına yığıldığı bu büyük sorumluluğu taşımağa gayret etmektedir.

İkinci perde dördüncü sahnede Richard için toplanmış olan Galliler ordusu Kralın gecikmesi ve öldüğü rivayetinin yayılması üzerine daha fazla beklemiyerek dağılmıştır. Zaten o sıralarda bir takım tabiat üstü olaylar vuku bulmuş ve bunların bir kralın düşmesiyle ya da ölümüyle ilgili alâmetler olduğuna inanılmıştır.

Üçüncü perdenin birinci sahnesinde Bolingbroke gerçek bir kral gibi hareket ederek, Kralı kötü yola saptırdıkları iddia edilen Richard'ın adamlarından Bushy ile Green'i idam ettirir.

Bundan sonraki sahnede Richard İngiltereye dönmüştür. Sözlerindeki vatan sevgisi ifadesinden onu yakında kaybedeceği korkusu sezilmekte ve bu yüzden hisleri daha fazla güç kazanmaktadır. Richard, kralların Tanrının dünyadaki vekilleri olduğu fikrine kayıtsız şartsız inanır. Carlisle piskoposu da bu fikirdedir fakat fikri tedbir ve hareketle destekleme taraftarıdır. Richard ordusunun dağıldığını ve herkesin Bolingbroke'a iltihak ettiğini öğrenerek birbiri arkasından iki ağır darbe yer. Sadık adamlarının idam edilmiş olduğu haberi ona bütün cesaretini kaybettirir ve belki hayatında ilk defa herkes gibi insan olduğunu hatırlıyarak karşımıza ilk defa insan hüviyetinde çıkar. Uzun tiradı içinde ihanete uğrayıp öldürülen krallara atıflar vardır. Kendisine gösterilen saygıyı istihza içinde reddeder. Bu istihzası tabii asillere yöneltilmekte ve Kralın artık başka bir silâhı kalmamış olduğu anlaşılmaktadır. Richard uğradığı haksızlığı da bundan sonra hep istihza yoluyla ifade edecek ve düşmanlarına zarar veremese dahi onları hem kendi hem başkalarının gözünde küçültecektir.

Richard'ın fırsat bulunca bir hareket adamı da olabileceği gerçeğ

Aumerle'in, babası York'un bir miktar askeri olduğunu söylemesi üzerine duyduğu ümittten anlaşılır. Richard derhâl kendisini toplar ve bu küçük kuvvetle bile olsa şansını denemeğe hazırlanır. Fakat az zaman sonra bunun da mümkün olmadığını, üstelik kuzeydeki bütün kalelerinin teslim olmuş olduğunu öğrenir. Bunun üzerine kendisini artık bundan sonra bütün zevki, bütün hayatı olacak kedere bırakır. Bu yüzden yanında bulunan askerleri dağıtarak elindeki son fırsatı da kaçıır ve Flint şatosuna sığınarak Bolingbroke'u, yani akıbetini beklemeğe başlar.

Krallık ünvenının büyük gücü hakkında Richard'ın tamamen yanılmadığı üçüncü perde üçüncü sahnenin başında görülür. Northumberland, Richard'tan ünvanını kullanmadan bahsedince ona henüz çok az bir zaman önce ihanet etmiş olan York bu küstah ve partizan asili azarlar ve Bolingbroke'a da gökte Tanrının olduğunu unutmamasını ihtar eder. Bu olay hiç olmazsa Richard'ın meşru kral ve Bolingbroke'un bir gasıp olduğunun gerek bu oyunda gerek sonraki oyunlarda unutulmaması yüzünden çıkacak isyanları önceden bildiren kehanetlerden biri olur.

Bolingbroke aynı sahnede Richard'ın bulunduğu Flint şatosuna gelir. Belki alışık olduğu iki yüzlülüğün bir devamı olarak belki açığa vurmadığı vicdan azabının etkisiyle Richard'ın önünde diz çöküp ona ordusunu teslim edeceğini, Richard öfkeli konuşursa bu öfkeyi alçak gönüllülükle karşılayacağını söyler (III. iii. 58-60).

Şatonunu duvarlarından Bolingbroke'un ordusunu seyreden Richard'ın güneşe benzetilmesi önemli bir imajdır çünkü Elizabeth çağında krallar güneşle sembolize edilirlerdi. Nitekim Richard halâ bir kral gibi davranır ve önünde diz çökmiyen Northumberland'ı azarlar. Northumberland, Bolingbroke'un sadece babasından kalan mirasının geri verilmesini rica etmek için geldiğini söyler. Fakat bunun Richard'ı aldatmasına imkân yoktur, çünkü Bolingbroke'un getirdiği büyük orduyu görmüştür. Bu orduyu toplamış olması ise isyan hâlinde olduğunun en kuvvetli delilidir. Kader ağını örmüş Richard çeşitli hatalarıyla örülmesine yardım ettiği bu ağın içine düşme durumuna gelmiştir. Richard'ın yapacağı en iyi şey belki kuzeni Aumerle'e yarı şaka olarak söylediği gibi Bolingbroke'a meydan okuyup çarpışarak ölmektir (III. iii. 127-30). Fakat Aumerle halâ Richard'ın dostlarının toplanıp onu ve krallığını kurtarmak için bir şeyler yapacağını ümit etmektedir. Richard zayıf durumunu bilir ve bu ona büyük ızdırap verir. Fakat buna kendi hareketlerinin sebep olduğunun tam şuuruna varamayışı onu gerçek bir trajedi kahramanı olmaktan alıkoyar. Richard sadece kendisine acır ve etrafındakilere kendisini acındırır. Krallığı bırakıp hür yaşamak arzusu (III. iii. 147-52) ya bunu bile elde edemeyeceğini anlamış olduğunu ya da

düşmanlarının kendisini hayatta bırakmıyacak kadar kurnaz olduğunu henüz farketmediğini gösterir.

Bolingbroke'la Richard şatonun avlusunda karşılaşırlar. Bolingbroke Richard'ın önünde diz çöker. Richard kendisini halâ tam olarak tanıyamamış olsa bile karşısındakilerin hareketleri arkasında gizlenen gizli düşünce ve amaçları okuyabilmektedir. (III. iii. 192-3).

Tamamen Shakespeare'in icadı olan aynı perdenin dördüncü sahnesinde Richard'ın hatası bahçıvanların allegorik konuşmalarında iyice belirtilir. Bir memleket bahçeye, kral da bahçıvana benzer. Bahçede de ülkede de yapılacak şey zararlı unsurları ortadan kaldırıp faydalılara hayat vermektir. Burada zararlı böceklerden kastedilen şey Richard'ın ona yanlış yol gösteren dalkavuklardır fakat bahçıvan, çıraklarına aşırı boy atan sürgünleri kesmelerini söylediği zaman (III. iv. 33-5) Bolingbroke da kasedilmiş olabilir. Ancak Richard'ın Bolingbroke'u ortadan kaldırmayışı bir insan olarak onun aleyhine kaydedilecek bir nokta değildir.

Bu sahnenin diğer bir fonksyonu, bahçıvanların konuşmalarından Kraliçenin Richard'ın tahttan indirildiğini öğrenmesidir. O da kocası gibi eski hataların farkında olmıyan ve bütün bu felâketleri kadere ya da insanların nankörlüğüne bağlayan bir kimsedir. Bahçıvana son sözleri bir bedduadır. Onun diktiği bitkilerin büyümemesini Tanrıdan diler (III. iv. 100-1). Bu sözler onun (ve Richard'ın) aczini gösterir, çünkü bahçıvan ona acıyarak Kraliçenin durumunun düzelmesi şartıyla onun bedduasının gerçekleşmesini diler (III. iv. 102-3). Hâlbuki tabiat normâl gidişini icra edecek, bahçıvanın ektiği bitkiler büyüyecek ve Isabella ile Richard'ın durumları değişmeyecek, belki daha kötüleşecektir. Tabiatın ve kâinatın bir özelliği de hataları ortadan kaldırması ve bu sırada hata işliyenleri cezalandırmasıdır. Gene de Kraliçenin Richard için tuttuğu bahçıvanın bir söziyle adeta ebedî bir güzellik kazanır; bahçıvan Kraliçenin göz yaşının düştüğü yerde, orada ağlamış olan bir kraliçenin hatırası için teessür eden sedef otu dikecektir (III. iv. 104-7).

Dördüncü perdenin birinci sahnesindeki parlamentoda Richard tahtından indirilecektir. Carlisle piskoposu hayatını tehlikeye atarak, bir şey elde edemeyeceğini bilerek ve sadece doğru olan bir prensipten kuvvet alarak meşru bir kralı hiç kimsenin tahtından indiremeyeceğini söyler. Aksi takdirde İngilterenin iç harplerle sarsılacağı kehanetinde bulunur. Aciz fakat inancına bağlı bir din adamının bu hareketi Richard'ın müdafaaya değer bir insan olduğuna bizi inandırır.

Richard getirildiği zaman gene kendine acıma hisleriyle doludur. Bu sahnede Richard'ın aktörlük ve şairlik kabiliyeti veya temayülü

kuvvetle ortaya çıkar. Kendi ve Bolingbroke'un durumunu karşılaştırırken sözlerinde talihin çarkında Bolingbroke'u yükselir, Richard'ı da inerken görürüz. Demek ki Richard halâ kendisini değil kaderi, ya da kendisini İsa'ya diğerlerini Judas'a benzettiği imajda ifade ettiği gibi, başkalarını suçlamaktadır. Biraz sonra kendisinden suçlarının itiraf edilmesi istendiği zaman önceki hareketlerini "budalalıklar" olarak tarif eder (IV. i. 229). Bu noktada genellikle haklıdır, çünkü kaynaklarda da Richard'ın hatları gençlik budalalığına atfediliyordu. Richard'ın anlıyamadığı şey budalalıktan daha derinde olan hatalarının ortaya çıkardığı olayların önüne geçmeye kimsenin gücünün yetmediğidir. Tabii Richard gene her zaman olduğu gibi kendisini haksızlığa uğramış biri gibi göstermeğe çalışır ve durum böyle olduğu için bu rolünü başarı ile oynar. Bunlardan kastedilen şey şudur ki Richard meselâ Kral John'dan çok daha iyi bir insan olduğu hâlde²⁷ cezası John'unkinden çok daha ağırdır. Hiç olmazsa asiller John'un durumunda olduğu gibi birleşip Richard'ı tahtından indirmeden doğru yola sokabilirlerdi. Nitekim biraz sonra Westminster baş rahibinin komplosu hazırlanmağa başlanır.

Beşinci perdenin birinci sahnesinde Shakespeare'in başlıca amacı her iki şahısla ilgili hüznün temasını kuvvetlendirmek ve oyunun his ve insanlık yönlerine derinlik vermektir. Kralla Kraliçenin birbirlerine duydukları sevgi ve acıma onları gözlerimizde yükselterek başlarına gelen felâketi daha derinden duymamıza yardım eder.

Bundan sonraki sahnede York karısına Bolingbroke'un taç giyme merasimini ve Richard'ın halktan gördüğü kötü muameleyi anlatmaktadır. Anlaşıldığına göre York hikâyesine daha önce başlamış fakat göz yaşları devam etmesine mani olmuştur. Richard hiç olmazsa kendisine ihanet edenler de dahil bir kaç kişinin samimi merhametini kazanmıştır. Bunu, mevkiiini kaybettikten sonraki alçak gönüllülüğü ve insanlığı ile başarmıştır. Öyleyse Richard'ta kral ve insan olmak üzere iki şahıs buluruz. Kral Richard'ı suçlu bulurken insan Richard'a acırız. Bu fikri Shakespeare, Richard'ın hatalarla dolu fakat aslında iyi bir insan olduğunu söyleyen kaynaklardan alıp genişletmiş olmalıdır.

Richard'taki bu ikilik, Bolingbroke'a komplo hazırlandığını öğrenen York'un hareketinde aksettirilir. York, Richard'a acır fakat onun tekrar kral olmasını istemez. Bundan hemen sonra York oğlu Aumerle'in cebinde şüpheli bir mektup görür ve ondan Bolingbroke aleyhine hazırlanan komployu öğrenir. York bu komploya katılan oğlunun idam edileceğini bilerek hatta bunu istiyerek durumu Bolingbroke'a bildirmeğe karar verir. Fakat o daha önce gelip suçunu itiraf eden Aumerle'i affetmiştir.

Pomfret şatosunda hapsedilmiş olan Richard hayâleriyle başbaşa-
dır. Muhayyilesini ne kadar kullanırsa kullansın krallıktan zorla ayrıl-
masını bir türlü kabûl edememektedir. Adeta hep kral Richard olmuş ve
insan Richard'ı ihmâl etmiş olduğundan krallığını kaybedince kendisini
de kaybetmiş gibi olur, insan Richard'ı bir türlü bulamaz. Bu arada
kaynaklarda rasladığımız bir durumla karşılaşırız. Birisi her hâlde onu
teselli etmek için müzik çalmaktadır. Felâketinin ona öğrettiği alçak
gönüllülüğü içinde görmediği bu insana teşekkür eder (V. v. 64). Sonra
kaynaklarda olmıyan bir durum karşımıza çıkar. Richard'ın seyisi
kendisini ziyarte gelir. Bu, bazı kimselerin Richard'ı halâ sevdiğini, hiç
olmazsa kralken adamlarına kendisini sevdirmiş olduğunu gösterir.
Fakat bu ziyaret Richard'a ızdırap verir, çünkü seyis ona Bolingbroke'un
taç giymeğe giderken Richard'ın en çok sevdiği atına bindiğini ve atın
bundan şeref duyar gibi görüldüğünü söyler. Büyük bir ihtimâlle Shake-
speare bu at olayını Froissart'ın sözünü ettiği Richard'ın köpeğini hatır-
lıyarak yazmıştır. Fakat Froissart'ta köpeğin Bolingbroke'a yaltaklanması
Richard'ın adamlarının Bolingbroke'un tarafına geçtiğini işaret eden
kötü bir âlametti; burada ise Shakespeare ya Richard'a ihanet edenleri,
yeni ve eski efendileri arasında ayırma yapamıyan hayvanlarla
bir tutar ya da Richard'ın herkes tarafından terkedildiğini ve artık dünya
da ona yer kalmadığını ima eder. Seyis ayrılır.

Bir müddet sonra Exton'la adamları Richard'ı öldürmeğe gelirler.
Kaynaklarda Richard'ın onlardan birisinin silâhını kaparak dört tanesini
öldürdüğü yazılıdır. Fakat profesyonel katillerin bu genç şair kral karşısın-
da düştükleri gülünç durumu trajik havaya uygun bulmıyan Shakespeare-
in oyununda Richard sadece iki tanesini öldürür ve kendisi de gerçek
bir kahraman gibi çarpışarak ve cennete gideceği ümidiyle ölür. İşlediği
cinayetten çabucak pişmanlık duymağa başlayan Exton cehenneme mah-
kûm olduğunu şimdiden hissetmeğe başlamıştır.

Şimdi Richard'ın karakteriyle ilgili olarak ileri sürülmüş bazı fikir-
lere göz gezdirelim. Yalnız daha önce şunu hatırlamak yerinde olur ki
Shakespeare kahramanına, özellikle felâketinin başlangıcından itibaren
en fazla şiiriyet dolu mısraları vermiş ve Richard'ı son derece hassas ve
muhayyilesi kuvvetli bir insan olarak canlandırmıştır. Bunun sebebi
onda his yönünün hareket yeteneğinden fazla olduğunu belirtip başına
gelen felâketleri buna bağlamak amacı olabilir. Richard'ın krallığın kut-
siyeti prensibine kayıtsız şartsız inanıp Tanrının kendisine asileri yenmede
yardımcı olacağını düşünmesi de onun soyut fikirlere bağlılığını gösterip
şairlik yönünü kuvvetlendiren bir husus olur.

Doren, Richard'ı her şeyden önce vasat bir şair olarak görür.

Bütün işlediği konu kendisidir, kendisini dramatize eder.²⁸ Goddard'a göre Richard'ın şairane konuşması onun karakterindeki önemli bir eksiklikle ilgilidir, yani Richard söz semböllerıyla hayat arasındaki ilişkileri bilmez ve anıyamaz.²⁹ Bu yüzden fikirleriyle gerçek hayatın şartları arasında önemli bir kopukluk vardır. Diğer yandan Hill, Richard'ın şairlik yönünü, bu yönün hisleriyle olan bağlantısı bakımından müdafaa eder ve itinalı ve şairce konuşmanın hislerinin sığlığını hiç bir zaman göstermediğini iddia eder.³⁰ Ure'e göre İrlanda'dan döndükten sonra bütün aksiyon Bolingbroke tarafından yöneltir. Richard'ın yapmasına izin verilen tek şey konuşmaktır, ve zaten ilgiyi ayakta tutabilmesi için konuşması gerekir. Onun başına gelenler şairliği yüzünden değil yanlış hareket etmesi yüzündendir.³¹ Coleridge, Richard'ın kendisini düşünceleriyle yarattığı bulutlar arkasında saklamak istediğini söylerken³² muhtemelen muhayyilesinin yarattığı şairce fikirlerden söz eder ve Richard'ın şairlik yönünü kendi içine kapanmak suretiyle felâketleri görmemezliğe gelme eğilimine bağlar. Ludowyk de Richard'ın dünyayı anlamayı yüzünden kendi yarattığı bir dünya içinde yaşadığını söyler.³³ Winny'ye göre Richard gerçekten kaçıp kelimeleriyle ima ettiği bir aleme sığınır.³⁴ O bir şairdir, fakat kendisini tenkit edemiyen bir şair. Kullandığı kelimelerle gerçek bir dünya meydana getirdiğini sanır ve kendi kendisini aldatır. Knights, Richard'ın hareket tarzında kapristen çok kendini aldatma unsurunu bulur ve bu unsuru sözler ve fikirlerle istediği şekilde bir dünyü kurabileceği inancına bağlar.³⁵

Şairliği yanında Richard'ın bir de aktörlük yönü vardır. Winny'ye göre Richard kendisi için bir röl tesbit etmiş ve bunun bir aktörün rölü gibi gerçekle ilgisiz olduğunu farketmemiştir.³⁶ Ure ise Richard'ın aktörlüğünü daha geniş bir çerçeve içinde görür ve buna en iyi örnek olarak tacı Bolingbroke'a veriş sahnesini gösterir. Yazara göre burada Bolingbroke bir rejisör, Richard'da aktör durumundadır. Ancak Bolingbroke'ya sessiz bir rejisördür ya da ödevini bu defalık Northumberland'a

28 Op. cit., S. 72

29 Op. cit., S. 149

30 R. F. Hill, "Dramatic Techniques and Interpretation in *Richard II*" *Stratford-Upon Avon Studies* Cilt. 3, Edward Arnold, (London), S. 102

31 Peter Ure, "King Richard the Second's Tragedy" *Shakespeare's Histories*, Penguin Books, (1972), S. 177; 179

32 S. T. Coleridge, *Coleridge on Shakespeare* (ed. T. Hawkes), Penguin Books, S. 257

33 E. F. C. Ludowyk, *Understanding Shakespeare*, Cambridge University Press, (Cambridge, 1964), S. 109

34 Winny, op. cit., S. 50; 54

35 L. C. Knights, *Shakespeare: The Histories*, Writers and Their Work No. 151, Longmans Green and CO. S. 34

36 Op. cit., S. 54

devretmiştir. Ancak belki fikir kendisinden gelmediği için Richard rölünün dışına taşmaktadır. Bolingbroke'un istediği cinsten bir aktör değildir, çünkü Richard ima yoluyla de olsa Bolingbroke'un bir gasıp ve ona yardım etmiş olan ve şimdi orada bulunan asillerin suça iştirakçiler olduğunu ifade etmektedir. Aynı sahnede bir ayna getirtip yüzünü seyretmesi ve sonra aynayı kırmasının sebebi ise aynı yazara göre belki yüzünün aynı olduğunu görüp aynanın da dalkavukları gibi yalan söylediğini düşünmesi, belki de kendisini mahvetme arzusudur. Fakat geçmişe ait olduğunu ima ettiği hayâlini mahvetmekle kendisini manen mahveder, çünkü yeni bir kişilik yaratacak güçten mahrumdur.³⁷ Goddard bu sahnede kullanılan aynayı "nergis" sembolü olarak görür.³⁸ Winnyye göre ise bu ayna Richard'ın, varlığı ve ağırlığı olmıyan nesneler dünyasına olan bağlılığını gösterir. Kendi kendisinin içinde hapis kalmış olan Richard, kralken sahip olduğu yüzle krallığı bıraktıktan sonraki yüzünün aynı olduğunu görerek hayrete düşer. Yani o, trajedisini ifade eden bir yüz göreceğini sanıyordu.³⁹

Şimdi iyi ve kusurlu yönleri sahip bu kralın karakteri hakkında ne gibi şeyler söylenmiş olduğunu kısaca görelim. Önce iyi yönleri üzerinde duralım. Goddard, Richard'ta neler olduğunu izah etmediği kabiliyetler bulur.⁴⁰ Hill, Richard'ın hislerini gizlemediğine işaret eder, iki yüzlü değildir. Tabiatı kapanık değil, açık ve samimidir,⁴¹ hisleri kuvvetlidir.⁴² Kusurlu yönlerine gelince; Richard belki on yaşında kral oluşunun etkisiyle hayatı hiç değişmiyecek bir şaşaa sanmış ve bu tutumu olgunluk çağında da sürüp gitmiştir.⁴³ Maddi olduğu kadar manevî gerçeklerden de habersizdir. Gaunt'un İngiliz kahramanlık ruhunu temsil ettiğini ve onun ölümünü isterken kendi krallığının temellerini de sarstığını bilmez.⁴⁴ Zayıf bir kraldır. Keyfine göre hareket eder, karasızdır. Enerji ve prensipten mahrum olduğu için hürmet ve sevgi ilham etmez.⁴⁵ Hakim durumunda iken haksızlıklar yapar, ülkesindeki yaraları tedavi edemez, krallık ödevlerini yerine getirmez. Ülkesini soyar ve soyulmasına izin verir.⁴⁶ Krallığın

37 Op. cit., S. 188-91

38 Op. cit., S. 157

39 Op. cit., S. 64

40 Op. cit., S. 148

41 Op. cit., S. 105; 114

42 Ure, op. cit., S. 193

43 Goddard, op. cit., S. 149

44 Derek Traversi, *Shakespeare From Richard II to Henry V*, Hallis and Carter (London), S. 20

45 Hazlitt, op. cit., S. 272

46 Ludowyk, op. cit., S. 103; Knights, *Shakespeare the Histories, Writers and Their Work*, No. 151, Longmans Green and CO., S. 32

kutsiyeti mefhumuna o kadar sıkı bağlanmıştı ki kişiliğiyle yaratması gereken gücü ünvanından bekler. Bu mefhumu inancı onu ipnotize eder ve hareketsiz bırakır.⁴⁷ Dowdenda Richard'ın krallık gücünden mahrum olduğu fikrindedir, fakat belki iyi bir şair ve aktör olduğundan bir kralın oynayacağı rölü iyi bilir ve iyi oynar. Durumların şiiriyetini, güzelliğini ve hüznünü hissetmek ve hissettirmek ona yeter. Hayat onun için bir gösteriş dolu sahneler dizisinden ibarettir.⁴⁸

Şimdi Richard ve oyundaki fonksiyonuyla ilgili bazı fikirler görelim: Richard genellikle korkak tabiatlıdır. Bunun oyunda önemli bir sonucu Bolingbroke'a çabuk teslim olmasıyla onun kötü niyetini kolayca ve süratle uygulanmasına müsaade etmesidir.⁴⁹ Bolingbroke niyetini açıklamadan önce Richard'ın tahtını teslimi onun sapık bir arzusun etkisi altında kendisini mahva sürüklediğini gösterir. Sebebi her hâlde krallık ünvanının ümit etmiş olduğunun aksine Tanrı tarafından korunmayışını protesto etmektir.⁵⁰ Hataları, içinden değil dışından, yani onu kötü yola iten dalkavuklardan gelir.⁵¹ Büyük insanlık duyguları yoksa da bol bol hissedip hissettirdiği ızdırap, zaaf, hayâl kırıklığı, pişmanlık ve endişe hep insanlara mahsustur. Bu yüzden gerçek bir insan olarak karışımıza çıkar ve sempatimizi kazanır. Bir insan olarak çektikleri bize onun bir kral, başarısız bir kral olmuş olduğunu unutturur.

Tahttan indirildiği sahnede sempatimizi Bolingbroke değil Richard çeker. Richard hem suçlu bir insan hem de tahtından indirilmiş meşru bir kral olduğu için de içimizde çeşitli ve zıt tepkiler uyandırır.⁵²

Richard'ın karakteriyle ilgili en önemli problem her hâlde onun gerçek bir trajedi kahramanı olup olmamasıdır ki eleştirmeciler bu konuda genellikle olumsuz fikirler ileri sürerler. Traversi onu hüznün ilham ettiğini kabûl etmekle beraber kendi ruhunu tam anlayamadığı için trajik bulmaz.⁵³ Dean'a göre Richard'ın psikolojisini düşünürsek onu Shakespearein trajedi kahramanlarına benzetebiliriz, çünkü bir takım trajik özellikleri vardır; fakat bunlar tam olarak geliştirilmezler. Nitekim Gloucester'in ölümüyle ilgili olarak (fakat istemiyerek) aksiyonu başlattıktan sonra artık kendi iradesiyle hareket edemez, olay-

47 Winny, op. cit., S. 53-5

48 Leonard F. Dean, "From Richard II to Henry V", *Shakespeare: Modern Essays in Criticism*, Oxford University Press, (Oxford), S. 191

49 Goddard, op. cit., S. 155

50 Winny, op. cit., S. 58

51 Coleridge, op. cit., S. 264

52 J. D. Wilson, *Richard II*, The New Shakespeare, at The University Press, (Cambridge), S. xxxiii; xxxvii

53 Op. cit., S. 40

ların, kaderin ya da Bolingbroke'un onu sürüklediği. yöne gider.⁵⁴ Hâlbuki bir trajedi kahramanında aranılan hususların başında onun kendi akıbetini kendisinin seçebilmesi gelir. Ure'a göre ise Richard'ın krallık özelliklerine sahip olmayışını bilişimiz onu trajik bir kahraman olarak gösterir, çünkü zaafları sonunda tahtını kaybedişi onu bu taşımaktan aciz olduğu krallık yükünden kurtaramamıştır, kendisince halâ kraldır; kraldan başka bir kişiliğe sahip değildir.

Richard'ın bizi ilgilendirip sempatimizi uyandırmasının sebebi muhakkak ki her şeyden önce insan oluşudur. Amcası Gloucester'in ölümündeki suçunu kendisinin itiraf etmeyişi yüzünden bu hususta karanlıkta kalırız ve onu soğuk kanlı bir akraba katili olarak göremeyiz. Dalkavuklar (ya da kötü arkadaşlar) tarafından yoldan çıkarılmak herkesin başına gelebilecek bir şeydir. Bu şekilde değilse bile bu miktarda bir kusuru olmıyan bir şahıs trajedi hatta dram kahramanı olmağa zaten elverişli değildir. Öyleyse Richard olsa olsa çok genel anlamda trajik bir insandır. Bunda kaderin oynadığı röl çok büyüktür. Yani Richard'ın tahtını ve hayatını kaybetmesi dramatik bir zorunluktan çıkmaz. Başına gelen en ummadığı felâkete göğüs görmeğe çalışması da bir trajedi kahramanı olarak değil bir insan, hassas bir insan olarak ilgimizi çeker. İrlandadan dönüp de tahtını ve hayatını tehlike- de bulduğu zaman yaptığı uzun konuşmada sözünü ettiği, tahtını ve hayatını kaybeden krallar onu da meşhur "de casibus" silsilesine katar ve tarihe ve edebiyata mal eder. Ayrıca tahttan feragat ettikten sonra Northumberland'a bundan sonra da başka kralları tahtından indirmeğe çalışacağı kehaneti bundan sonraki oyunda doğru çıkacak ve Northumberland tahta çıkmasına yardım ettiği Bolingbroke'a (Henry IV) isyan edecektir.

Richard'ı gözümüzde büyüten diğer bir husus da durumuyla bütün dünyada ders verebilmesidir. Herkes onu hiç beklemediği bir zamanda terkediverir. Üstelik bu terkedilişin sebebi bir bakıma kaderi bir bakıma da insanların dönekliğidir, kötü bir insan oluşu değildir. Çünkü söylenmiş olduğu gibi hem [tarihteki hem de oyundaki Richard'ın suçu gençlik kaprisleri ve sorumsuzluğudur.⁵⁵ Richard'ın kusurları ve suçları onun tahttan indirilmesini ve öldürülmesini gerektirmez.⁵⁶

Shakespeare Richard'ın başına gelenleri kaynaklardan hemen hemen olduğu gibi alıp anlatmıştır. Kralın hareketlerini de kaynaklar

54 Op. cit., S. 191-2; 260

55 Wilson, (ed) *Richard II*, The New Shakespeare, at the University Press, (Cambridge), S. xxi

56 Knight, *Shakespeare; The Histories*, Writers and Their Work, No. 151, Longmans Green and CO., S. 33

almış yalnız bu tek bulutlu ve oldukça sade yaradılışlı krala çeşitlilik ve derinlik katmış, çocuk Kraliçeyi olgun bir kadın haline sokarak, hapisteyken onu ziyaret eden seyisi icat ederek Richard'ın his yönünü başka şahıslarda yansıtmak suretiyle daha güçlü bir şekilde ifade etmiştir. Başına gelenleri pasif olarak kabûl etmek zorunda olan Krala Shakespeare şairlik yönü katarak onun hareket imkânsızlığını zihninin ve muhayyilesinin canlılığı ile telâfi etmiş ve ilğimizi daima ayakta tutmuştur.

(b) Henry Bolingbroke

Hall:

İhtiyatlı, politikaya yatkın ve herkesçe sevilen bir şahıs olan Bolingbroke aynı zamanda açık sözlü bir kimsedir, çünkü Richard'ın iyi arkadaşı olan Mowbray'e halkın ve asillerin memnuniyetsizlik içinde bulunduğunu, Krala iyi tavsiyeler vermesini söyler. Nowbray bu sözleri değiştirir ve onlara ihanet havası vererek Richard'a anlatır. Kral ikisini de dinler. Bolingbroke, Kralın huzurundayken bile Mowbray'e söylediklerini inkâr etmez. Haklı olduğunu isbat için Mowbray'i düelloya davet eder. Daha önceden gördüğümüz gibi Richard tarafından sürülür. İngiltereden ayrılırken halkın yas tutuşu ve onu uğurlayışı sadece halkın sevgisini göstermekle kalmaz, onu bir koruyucu olarak gördüklerini de anlatır.⁵⁷

Holinshed:

Bolingbroke'u itham eden Mowbray Calais'deki İngiliz askerleri için ayrılmış olan parayı zimmetine geçirdiğinden şüphelenilen bir kimse olduğu gibi Bolingbroke'un babası Gaunt'u öldürmeğe teşebbüs etmiş fakat boşa çıkan bu hareketini Gaunt affetmiştir.⁵⁸

Gaunt'un ölümü üzerine oğlu Bolingbroke'a geçmesi gereken bütün mal, mülk ve ünvanını gaspeden Richard'ın ağır vergilerine tahammül edemez hâle gelen asiller, din adamları ve şehir idarecileri Bolingbroke'u sürgünden çağırıp kral olmasını isterler. Bolingbroke gene de ihtiyatı elden bırakmayıp halkın tutumunu iyice tesbit etmek için karaya çıkışını geciktirir. Bolingbroke sadece kendisine babasından kalan mirası ve Lancaster kontu ünvanını geri almak için geldiğine yemin eder. Amcası York'un topladığı askerler Bolingbroke'la çarpışmayı reddederler. Kendisine istiyerek katılanların teşkil ettiği büyük

57 Bullough, op. cit., Cilt IIIS. 383-7

58 Ibid., S. 389

orduyla kuzeyden güneye ilerleyen Bolingbroke'a Richard'ın yol üzerindeki bütün kalelerini teslim olur. Bolingbroke Bristol'a sığınmış olan Kralın yakın adamlarını yani Scroop, Green ve Bushy'yi kralı kötü yola saptırıp ülkeye zarar verdikleri için mahkeme ve idam ettirir, yani krallık selâhiyetlerini kullanmağa başlamış olur.⁵⁹

İngilterede bu kadar büyük bir iştiyakla karşılanmağı ve desteklenmeği beklememiş olan Bolingbroke Northumberland'ı Richard'a gönderir ve parlamentonun toplanıp kötülerin cezalandırılması ve kendisinin affedilmesi hâlinde Kralın önünde diz çöküp tekrar af dileyeceğini ona iletmesini ister. Fakat Richard yolda tuzağa düşürülüp Flint şatosuna götürülür. Şatoya zırhlı ve silâhlı olarak gelen Bolingbroke söylemiş olduğu gibi Richardın önünde diz çöker ve İngiltereye sadece hakkını almak için gelmiş olduğunu tekrar eder.⁶⁰

Bolingbroke gerek yolda gerek Londra'da gene iyi karşılanır. Richard'ı öldürmek isteyenlere engel olur. Richard Bolingbroke'u kendisine varis tayin ederek tahtını kendi arzusuyla bıraktığını ilâna zorlanır. Richard hayatını kurtarmak ümidiyle bütün şahsî mal ve mülkünü Bolingbroke'a bırakır.⁶¹

Gloucester'in ölümüyle ilgili olarak Kalede mahpus tutulan Sir John Bagot, Richard dahil olmak üzere bazı kimseleri itham eder. Bolingbroke durumun daha iyi anlaşılması amacıyla adı geçen Mowbray'ı ifade vermesi için sürgünden çağırmağa karar verir fakat onun ölmüş olduğunu öğrenir. Richard'ın da mahkeme edilmesi bahis konusu olduğu zaman Carlisle piskoposu buna sert bir şekilde itiraz eder ve meşru kralın tahtını gaspetmiş olduğu için Bolingbroke'un Richard'dan daha suçlu olduğunu söyleyince tevkif edilir.⁶²

Bolingbroke'a sadık göründükleri hâlde ona düşman olan bazı asiller Westminster baş rahibinin hazırladıkları bir komploya katılırlar. York, iştirakçilerden biri olan oğlunda bir mektup yakalar ve durumu anlar anlamaz bunu derhâl Bolingbroke'a bildirmeğe koşar. Oğlu Aumerle babasından önce davranıp yeni krala her şeyi anlatır ve onun affını kazanır. Bolingbroke hemen tedbir alır ve komplo başarısızlığa uğrar. Belki Richard hayatta kalırsa bu gibi komploların süreceğini düşünen Bolingbroke Richard'ı öldürmesi için Sir Pierce Exton'u teşvik eder.⁶³

59 Ibid., S. 397-9

60 Ibid., S. 401-3

61 Ibid., S. 405-8

62 Ibid., S. 409-11

63 Ibit., S. 412-15

Samuel Daniel:

Bu yazar Shakespeare'in ima ettiği hâlde kullanmadığı bir durumu gösterir, Bolingbroke'un sevdiği vatanını kurtarmak ve hürriyeti geri getirmek amacıyla hareket ettiğini söyler.

Kaynaklarda, Shakespeare'in oyunda canlandırdığı Bolingbroke'un karakteri belirir. Shakespeare'in kullanmadığı bir olay (Bolingbroke'un İngiltereye ayak basmasından önce halkın nabzını yoklaması) bile Bolingbroke'un Shakespeare tarafından canlandırılan ihtiyatlı karakterine uyar. Shakespeare diğer taraftan Bolingbroke'u Richard'ın İrlandaya gitmesini bekler göstermesi Bolingbroke'un ihtiyatına korku değilse bile iki yüzlülük, insanı arkadan vurma unsuru ilâve eder.

Ayrıca Bolingbroke'un İngiltereye sadece hakkını almak için geldiği hususunda yemin etmesi de iki yüzlülüğünün delilidir; yeminini bozduğu için değil, (çünkü tarihte ve tarih oyunlarında edilen yeminlerin bir manası yoktur) fakat böyle bir yemine ihtiyacı olmadığı için. Zaten Bolingbroke İngiltereye herkesin daveti, hem de kral olması daveti üzerine gelmişti.

Bolingbroke'un iki yüzlülüğüne diğer bir örnek de Richard'ın adamlarını idam ettirmesinde görülür. Bunun sadece hakkını almak için gelmiş bir kimsenin yapacağı iş olmadığı bir tarafa, Bolingbroke kendi iddiasına göre bu hareketiyle Richard'a kötü yol gösteren kimseleri ortadan kaldırmıştır. Öyleyse Richard'ın bundan sonra iyi bir kral olmaması için sebep kalmıyor demektir. Hâlbuki Bolingbroke Richard'ı tahttan indirecektir. Buna bir bakıma zorunlu kabul edebiliriz; Bolingbroke bir defa kral selâhiyetiyle hareket edip bir takım kimseleri mahkeme ve idam ettirdikten sonra artık bu selâhiyetten vazgeçemez, bu adeta kendisini tahttan indirmek olur.

Gene kaynaklarda (ve Shakespeare'de) Bolingbroke'un iki yüzlülüğünün diğer bir örneği, Richard'a gönderdiği haberde de sadece babasından kalan mirası almağa geldiğini söylemesi, ondan özür dilemesi ve karşılaştıkları zaman da onun önünde diz çökmesidir. Böyle hareketine sebep Richard'la, kendinin fareyle oynadığı gibi oynamaksa bu onun intikamcı bir insan olduğuna işaret edecektir. Her iki hâlde de Richard'ın herhangi bir ümide kapılmayıp tahtını hemen teslim hazırlaması ya Bolingbroke'un iki yüzlülüğüne kanmadığını ya da intikamından zevk almasına meydan bırakmak istemediğini gösterir. Richard'ın başına gelen felâketten sonra tamamen pasif kaldığı fikri bu yüzden tamamen doğru değildir; aksine bu hareketiyle Richard bir an için bile olsa insiyatifi eline almış, Bolingbroke'un maskesini düşürüp hiç olmazsa manen ona üstün olduğunu göstermiştir.

Richard hayatının bağışlanmasını ümit ederek bütün servetini Bolingbroke'a bırakmıştı. Bolingbroke ise gene Richard'ı öldürtür. Hâlbuki *Chronique de la Traison et Mort de Richart Deux Roy Dengleterre*'de Bolingbroke Richard'a haksızlık yapılmıyacağı hususunda da söz vermişti.

Ancak Bolingbroke amcası Gloucester'in ölümüyle ilgili tahkikatı adil, yani bir krala yakışır bir şekilde yöneltir, gerçeği öğrenmek için Mowbray'ı sürgünden çağdırtmak ister. Hâlbuki Richard, Mowbray ile Bolingbroke arasındaki davada, belki de suçluluk kompleksi içinde bulunduğundan, adil davranmaz, gerçeğin meydana çıkmaması amacıyla düelloyu durdurur ve her ikisini de sürer. Yani Bolingbroke Richard'dan daha iyi bir kraldır, Richard ondan daha iyi bir insan olsa bile.

Kaynaklarda, Bolingbroke'la ilgili olarak iyi anlaşılmayan bir husus, ne zamandan beri İngiltere tahtında gözü olduğudur. Mowbray'e, Richard'a tutumunu değiştirmesini tavsiye etmesini söylediği zaman hem ülkenin nasıl idare edileceğini Richard'tan daha iyi bildiğini ima etmiş hem de kuzeni Richard'ın daha iyi bir kral olmasını istemiş olabilir.

Şimdi Shakespeare'in Bolingbroke'un karakterini nasıl işlemiş olduğunu inceliyelim. Bundan önceki paragrafta sözü geçen problemi Shakespeare, Bolingbroke'un önceden beri tahtta gözü olduğu şeklinde çözmüş bunu da Bolingbroke ile Mowbray arasındaki anlaşmazlığın mahiyetini değiştirerek yapmıştır. Oyunda davacı, kaynaklarda olduğu gibi Mowbray değil Bolingbroke'tur ve ima edilen şey de Gloucester'in öldürülmesinde Richard'ın suçlu olduğudur; çünkü Mowbray Gloucester'i öldürmüştü muhakkak ki bunu Richard'ın emri üzerine yapmıştır. Richard'a isyan hâlinde olduğu, Kral ona ve davalıya düellodan vazgeçmelerini söylediği zaman anlaşılır (I. i. 188). Bolingbroke babasına mahçup olmamak için bundan vazgeçmiyeceğini söyler. Bunun yalan olduğu bellidir; çünkü Bolingbroke'un babası Gaunt'un krala son derece hürmet eden biri olduğunu biliriz. Mowbray'ın düelloda ısrarı ise Richard'a karşı gelmek değil aksine onun şerefini koruma arzusundan ileri gelir.

Bolingbroke'un talihinin en aşağı olduğu nokta Richard'ın düelloya engel olduğu andır. Böylece kazanacağına emin olduğu bir zaferden mahrum edildiği gibi oyunda ilk ve son defa başkasının kararına göre hareket etmek zorunda kalır. Sürgüne mahkûm olduğu zaman bile Richard'a, İngilterede onun üzerinde parlayan güneşin sürgünde kendisinin üzerinde parlamasıyla teselli bulacağını söylerken (I. iii.

144-5) hem Krala karşı saygılı davranıyor gibi görünmekte hem de Richard'la kendisinin aynı seviyede olduğunu ima etmektedir. Ayrıca Elizabeth çağı edebiyatında ve bu oyunda kralın güneşle sembolize edilmesi Bolingbroke'un kral olma arzusunu da ifade eder. Fakat bu arzusu en açık şekliyle Richard, onun sürgün cezasını on yıldan altı yıla indirdiği zaman bir kralın birkaç kelimesinin bile ne kadar önemli olduğunu büyük bir hasetle ifade eden sözlerinde görülür (I. iii. 213-5). Babası Gaunt'un tesellisini kabûl etmez çünkü Gaunt ondan kederini hafifletmesi için muhayyilesini kullanmasını ister, hâlbuki Bolingbroke his değil hareket adamıdır, hareketi de tahta çıkmak şeklinde görünecektir.

Richard sürgünde oldukları zaman Bolingbroke'la Mowbray'e, bir araya gelip kendi aleyhine komplo hazarlanmamağa yemin ettirmişti. Richard birbirlerine düşman bu iki asilin bir araya gelmiyeceğini tahmin etmeliydi. Richard gene de bir dereceye kadar haklıdır, çünkü Bolingbroke sürgündeki diğer İngiliz asilleriyle birleşip Richard'a karşı harekete geçecektir. Üstelik Bolingbroke babasının öldüğünü ve kendisine kalması gereken servetin ve ünvanın Richard tarafından gaspedildiğini öğrenmeden önce İngiltereye dönüş hazırlıklarına başlar.⁶⁴ Hâlbuki dönüşünde hep ileri sürdüğü mazeret, daha önce de gördüğümüz gibi, hakkını geri almaktır. Ayr.ca karaya çıkmadan önce Richard'ın hareketini beklemesi (II. i. 289-6) Bolingbroke'u bir kurtarıcıdan ziyade iyi bir komplocu gibi davrandığını gösterir.

Bolingbroke halka daima güler yüzlü davranmış ve onların sevgisini kazanmıştır. Önceleri belki kral olmasına yardım edecek olan alçak gönüllülüğü Bolingbroke geri döndüğü zaman da muhafaza eder, kendisine katılan asilleri mükafatlandırmağa vadeder (II. iii. 59-62). Fakat zaten herkes Bolingbroke'a mükâfat bekledikleri için değil onun iyi bir kral olacağına inandıklarından dolayı yardım etmektedir.

Bolingbroke'un ne kadar kolay ve ne kadar büyük bir sahtelikle diz çökverdiğini amcası York yüzüne vurur. (II. iii. 83-4). Bunu hatırlıyacak olursak Richard'a önünde diz çökeceği şeklinde ileride göndereceği haberleri arkasındaki iki yüzlülüğü daha iyi değerlendirebiliriz. Ancak York gerçek kralın selâhiyeti ve kudretinin kendi kalbinde yattığını söylerken (II. iii. 96-8) hem kendisinin hem de gerçek kralın Bolingbroke önündeki aczini ortaya vurur. York'un bu sahnedeki en

⁶⁴ Richard, amcasının mallarına elkayduktan iki gün sonra İrlandaya hareket edecektir (II. i. 218-9). Bu zaman içinde Bolingbroke'un ,babasının öldüğü ve mallarının gaspedildiği haberini alıp, yardımcı ve gemi bulup İngiltereye gelmesine ve bir müddet Richard'ın İrlandaya hareketini bekliyerek oyalanmasına imkân yoktur. Demek ki isyanı önceden beri plânlamaktaydı.

önemli fonksyonu, mazereti ne olursa olsun İngiltere'ye böyle dönüşünün ihanet olduğunu hatırlatması (II. iii. 102-12) ve Bolingbroke'un aslında bir hain ve gasıp olduğunu daima hatırlamamıza yardım etmesidir.

Bolingbroke, Richard'ın adamlarını idam ettirmeden önce onları Richard'ı kötü yola saptırmak yanında sürülmesine sebep olmakla da itham eder (III. i. 16-9). Kendisini şimdiden kral gibi görüp kral gibi hareket eden Bolingbroke bir bakıma kendisine ihanet etmiş olan bu adamları cezalandırmaktadır; çünkü artık Kralını düşünen, onun iyiliğini isteyen bir tab'a olmaktan çıkmıştır, bu adamları ortadan kaldırıp Richard'ı doğru harekete teşvik etmeğe de niyeti yoktur. Ancak şunu da kabul etmemiz gerekir ki sözlerindeki sahteliğe rağmen Bolingbroke memlekete zararı dokunmuş kimseleri cezalandırmakla doğru bir iş yapmakta, gerçek ve kuvvetli bir kral gibi hareket ederek bu bakımdan Richard'a üstün olduğunu göstermektedir.

Bu arada Kraliçeye hürmetlerini göndermesi Bolingbroke'un iki yüzlülüğü yanında merhameti de bulunduğunu bize hatırlatır. Kuvvet ve kararlılıkla beraber merhamet de bir kralda bulunması gereken bir özelliktir.

Bolingbroke'la Richard karşılaşmadan önce Richard Flint şatosunun duvarında durmaktadır. Bolingbroke onun haşmetli görünüşüne dikkat ederek belki kendisini biraz suçlu hisseder. Fakat bu güzel görünüşe zarar gelmesinin yazık olacağını söylerken ona karşı beslediği kötü niyetleri de açığa vurur (III. iii. 68-71). Bundan sonra Richard'a göstereceği saygının boş olduğunu anlamamız böylece temin edilir. Bundan haberi olmıyan Richard'ın, Bolingbroke'un sahteliğine kanmaması önce de söylendiği gibi Richard'ın oyundaki en kuvvetli yönü olmaktadır.

Bolingbroke'un merhametli yönünü kuvvetlendirmek için Shakespeare kaynaklardaki bir olayda önemli bir değişiklik yapar. Aslında Bolingbroke Mowbray'i şahit olarak çağırtmak istediği hâlde burada Richard'ın verdiği hatalı bir kararı düzeltmek ister ve düşmanı olduğu hâlde Mowbray'in geri çağrılarak elinden alınmış olan mal ve mülkünün geri verileceğini bildirir (IV. i. 88-9). Carlisle piskoposu ise Mowbray'in Hristiyanlık düşmanlarıyla çarpıştığını, sonra Venedikte öldüğünü söyler. Kaynaklarda Mowbray'in bir haçlı seferine katıldığı hakkında bilgi yoktur. Shakespeare'in ilâve ettiği bu nokta Bolingbroke'a yöneltilmiş bir tenkitten başka şey değildir; çünkü Bolingbroke meşru kralına ihanet etmek için hazırlıklar yaparken Mowbray dinine hizmet etmiştir.

Bir çeşit mahkeme olan bu sahne oyunun başında Richard'ın ri-yaset ettiği mahkeme sahnesine benzer. Gene esas konu Gloucester'in kimin tarafından öldürüldüğüdür, gene ilgili gruplar birbirlerini bütün güçleriyle itham etmekte ve haklı şahısların ortaya çıkması için birbirlerini düelloya davet etmektedirler. Ayrıca Bolingbroke, Richard'ın daha önce yapmış olduğu gibi kararı ileri bir tarihe bırakır. Fakat burada Bolingbroke hakim, Richard sanık durumundadır ve daha önemlisi Bolingbroke bir kraldan beklenen adil bir hakim ödevini başarıyla yapmaktadır.

Bolingbroke İngiltere tahtına oturacağını söyler söylemez Carlisle piskoposu buna şiddetle itiraz ederek meşru kralın tahtı gaspedilirse memleketin iç harplere düşeceğini söyler (IV. i. 136-44). Bundan sonraki oyunlarda doğru çıkacak olan bu kehaneti kuvvetlendiren bir husus kaynaklarda Shakespeare'in yaptığı bir değişikliktir. Aslında Carlisle piskoposunun itirazı Richard'ın mahkeme edilmesine yöneltilmiştir. Shakespeare bu itiraz Bolingbroke'un kral olması niyetine bağlamakla gaspın sebep olacağı tehlikeler temasını kuvvetlendirmiş olur.

Richard getirildiği zaman, haksızlığa ve ihanete uğradığı inancı içinde vekarından hiç bir şey kaybetmeksizin üzüntüsünü, belâgatle ifade eder. Bu, Bolingbroke'u şaşırtır ve adeta aciz bir durumda bırakır. Nitekim bir hareket ve karar adamı olan Bolingbroke, his ve heyecanların hakim ya da geçerli olduğu zamanlarda ne yapacağını bilemez.

Bolingbroke'un merhametine diğer bir örnek aynı sahnede görülür. Northumberland suçlarını gösteren bir listeyi imzalatması için Richard'ı zorlamaktadır. Richard buna isyan edince Bolingbroke Northumberland'a ısrar etmemesini söyler (IV. i. 271). Kaynaklarda bulunmayıp Shakespeare'in icadı olan bu sahnede Bolingbroke'un, Richard'ın orada bulunanların merhametini çekmesini önlemek için böyle hareket etmiş olması da muhtemeldir.

Bolingbroke'un hem kararlı hem de merhametli olduğunun diğer bir örneğini beşinci perdenin ikinci sahnesinde buluruz. York, oğlu Aumerle'in dikkatsizliği yüzünden Bolingbroke (Henry IV) aleyhine hazırlanmış komplodan haberdar olur. Artık kral olarak Bolingbroke-u kabul etmiş olduğundan Richard'a göstermediği bir sadakatle ve oğlunun da bir hain olarak asılacağını bilerek durumu Bolingbroke'a haber vermeğe koşar. Aumerle daha önce gidip Bolingbroke'tan önce af vaadi alır ve sonra suçunu itirafla olup bitenleri anlatır. Bolingbroke af kararını değiştirmez fakat sukûnet içinde gerekli tedbirleri alarak tehlikeyi önler.

Bolingbroke'un hem merhametinden hem de kendisine güveninden gelen diğer bir hareketi komploya katılan Carlisle piskoposunu idam ettirmek yerine bir manastıra hapsedmesinde görülür. Fakat kral olarak yerini sağlamlaştırmış olan Bolingbroke başka bir yönden cezalandırılmaktadır. Veliht Henry saraya uğramamakta ve bazı şüpheli şahıslarla Londra'nın şüpheli bazı yerlerinde başı boş bir hayat yaşamaktadır. Bolingbroke böylece işlediği meşru kralı tahtında indirme günahının kefareti bundan sonraki oyunlarda oğlunun kendisine yakışmayan hareketleri karşısında duyduğu ızdırapla ödiyecektir.

Bu günaha bir diğeri, Richard'ı öldürmek günahı katılır. Emri üzerine Richard'ı öldüren Exton'u yanından kovması Bolingbroke'un tabiatındaki dönekliliği fakat belki de Richard'ın kanının ağırlığını vicdanında duyduğunu gösterir. Nitetim bu kanı affetirmek için bir haçlı seferi düzenlemeye karar verir.

Kaynaklarda ve Shakespeare'in oyununda bulduğumuz Bolingbroke aşağı yukarı aynı kimsedir. Ancak Shakespeare onu daha fazla içten pazarlıklı ve iki yüzlü olarak canlandırmıştır. Kaynaklarda Bolingbroke krallığa olayların sürüklediği bir kimsedir, Shakespeare'de ise tahtta önceden gözü vardır, bu yolda bazı tedbirler alır ve sonunda olaylardan faydalanmak suretiyle amacına erer.

Eleştirme alanında Bolingbroke'la ilgili en önemli problem önceden tahtta gözü olup olmadığı probelemidir. Üre, Bolingbroke'un amaçlarının bizden ve hatta belki Shakespeareden gizli olduğu fikrindedir.⁶⁵ Hill, sürgüne giderken, İngiltereye gelirken ve İngiltereye döndükten sonra Bolingbroke'un hep tahtı ele geçirme kararıyla hareket etmiş olduğuna fakat Shakespeare'in onu açıkca suçlamadığına inanır.⁶⁶ Coleridge'e göre Bolingbroke cesaret ve ihtiras sahibidir. Gerçekten uğradığı haksızlığı düzeltmek için gelir ve önceden kendisinin bile farkında olmadığı kral olma amacı ortaya çıkar.⁶⁷ Hazlitt ise Bolingbroke'un (kötü anlamıyla) politikacılık yönü üzerinde durur ve kral olma fırsatını sabırla beklediğini, taç adeta eline düşmeden onu almağa teşebbüs etmediğini söyler.⁶⁸ Dean, Bolingbroke'un amaçlarının belirli olmadığını, fakat fırsatları değerlendirdiği fikrindedir.⁶⁹ Campbell'e göre Richard tahttan inmeden önce Bolingbroke tahta çıkmağa hazırdır.⁷⁰

65 Op. cit., S. 183

66 Op. cit., S. 105-7

67 Op. cit., S. 257-8

68 Op. cit., S. 275

69 Op. cit., S. 195

70 Op. cit., S. 205

Bolingbroke'un amaçları üzerinde eleştirmeciler arasında tam bir anlaşma olmadığı görülüyor. Diğer yandan onun karakterindeki iyi ve kötü yanlar eleştirmecileri düşündürmüştür. Goddard, Bolingbroke'ta Faulconbridge'in insanlık ve sıcaklığını bulamaz.⁷¹ Bu karşılaştırma çok yerindedir, çünkü Faulconbridge de hüküm süren kralın akrabasıydı ve taht üzerinde Bolingbroke'tan fazla hak iddia edebilecek durumda olduğu hâlde zayıf kralına ve onun ölümünden sonrada oğluna hizmet etmeğe hazırды. Hill ise Bolingbroke'un hesaplı iki yüzlülüğünü daha oyunun sonunda, kendi emriyle Richard'ı öldüren Exton'u kovmasında bulur.⁷² Ancak burada Bolingbroke'un bütün oyun içerisinde ilk defa hisleriyle hareket ettiğini, Richard'ın katilini kovarken kendi günahını da böyle uzaklaştıracağını düşünmüş olması ihtimâlinin bulunduğunu hatırlamak gerekir. Diğer yönden, Traversi Bolingbroke'un, Richard'ın adamlarını idam etmede bir adalet unsuru olarak görüldüğüne inanır.⁷³ Lodowyk ne kadar ızdırap verici olursa olsun Bolingbroke'un gerçeği temsil ettiğini hatırlatır.⁷⁴ Rowse, Bolingbroke'un modern demokrasi idarelerinde çok başarılı bir önder özelliklerine sahip bulunduğuna dikkati çeker; çünkü kendisini halka sevdirmesini iyi bilir.⁷⁵ Winny'ye göre Bolingbroke gerçek bir kralın nasıl olduğunu gösterebilecek yarıdılış ve kabiliyettedir. Nitekim Bolingbroke'un dönüşü Londraya hayat verir ki bu bir gasıbın yapacağı iş değildir. Richard zamanında ise Londra adeta büyü bir uykuya dalmış gibiydi. Sonra Bolingbroke iyi bir hakim olarak gösterilir. Kayın biraderinin komployu hazırlayanlar arasında olması bile onu kanunu uygulamaktan alıkoymaz.⁷⁶ Bolingbroke'un oyundaki fonksyonu ve ortaya çıkaran karakter özellikleri hakkında söz söyleyenler arasında Coleridge onun içinde kararlılık ve dışında alçak gönüllü bir tutum bularak bu ikisinin çatışma hâlinde olduğunu iddia eder.⁷⁷ Winny, Bolingbroke'a hazırlanan komploda York'un oğlu Aumerle'in de röl alması ile ilgili olarak Bolingbroke'un oyundaki rölünün ifade ettiği anlamların artık Bolingbroke'un farketme gücünü aştığına dikkat eder. Nitekim York ile arasındaki benzerliğe dikkat edemez, bu benzerlik de her iksinin aksi tabiatlı birer oğlu olması ve onların isyan sebebinin babalarının benzer tutumlarıdır.⁷⁸ Ayrıca Bolingbroke'un kendisi Krala sadık bir asilin asi oğludur. Wilson oyunda kaderin çarkı fikrini ön plânda bulur ve bunun Bolingbroke'la Richard

71 Op. cit., S. 148

72 Op. cit., S. 112

73 Op. cit., S. 29

74 Op. cit., S. 110

75 Op. cit., S. 239

76 Op. cit., S. 60; 69; 75

77 Op. cit., S. 264

78 Op. cit., S. 78

tarafından ifade edilmiş olduğunu hatırlatır; çünkü biri düşerken öbürü yükselmekte ve düşenin yerini almağa hazırlanmaktadır.⁷⁹ Knights'ın fikri ise belki bu konuda varılacak hükümlerin bir özeti olma özelliğini taşır. Richard haksızlıklar içinde bulunduğu hâlde Bolingbroke'un onu tahttan indirmesi yanlış ve öldürmesi de kötü bir harekettir.⁸⁰

Bolingbroke hakkında en son şunları söyleyebiliriz. İyi bir kralın sadece meşruluk yönünden mahrum olan bu şahıs özellikle tahta çıkma-da kullandığı metotlariyle Shakespeare'in trajedilerinde ve tarih oyunlarında kullandığı ve Richard III ile en iyi örneğini verdiği Machiavelli tipi fırsatçıyı canlandırmıştır. Ancak tahta çıktıktan sonra kendisini değil ülkesini düşünmesiyle Bolingbroke bu tipten ayrılır. Şunu da kabûl etmek gerekir ki Bolingbroke fırsatları kendisi hazırlamamış sadece Richard'ın kötü idaresinin sonucu olarak ortaya çıkan fırsatları halkın ve asillerin isteği ve desteği ile değerlendirmiştir. Son derece şanslı olduğu, aksine Richard'ın çeşitli aksiliklerle karşılaşmış olduğu kaderin bu işteki önemli rölünü bize hatırlatmaktadır. İngiltereye hareketinden önce de kral olmağa niyetlendiği hakkında Shakespeare şüpheye mahâl bırakmaz. Üstelik yazar bu fikri, halkın ve asillerin Bolingbroke'u İngiltereye kral olması için çağırmasından almış olmalıdır. Buna rağmen Bolingbroke'un gene de niyetini başarısızca saklamağa çalışması onun iki yüzlü ve içten pazarlıklı karakterini daha iyi belirtmek için kullanılır ve bu karakter Richard'ın samimi ve açık kalpli davranışlariyle bir tezat teşkil ederek Richard'a sempati duymamızı sağlar.

Oyunda talihin çarkı ve kaderin gücü mefhumlarının yanında önemli bir ders bulunur bu kralı tahttan indirmenin ortaya çıkaracağı problemlerdir. Bir isyan başka isyanları ortaya çıkarır. Bu oyunda görülen komploya bundan sonraki oyunlarda diğerleri ilâve edilecek, yeni Kral hiç bir zaman huzur bulamayacak ve memleket bu yüzden kana bulandıktan başka Bolingbroke'un henüz doğmamış torunu, büyük babasının bu isyanını kendisinin ve oğlunun kaniyle ödiyecektir. Ayrıca Bolingbroke'un hakkı olmıyan tahta çıkmasını sağlayan, hatta onu bu işe zorlayan kader, kral olur olmaz Bolingbroke'u asi yaradılışlı ve sorumsuz oğlunun hareketleriyle cezalandıracaktır. Bolingbroke'u sadece gasıp değil katil de yapan bu hareketinin kefaretinin ödemek için yapmağa karar verdiği haçlı seferi ise, çok manidar bir şekilde, bu gaspın ve katlin sebep olduğu isyanlar yüzünden gerçekleşmiyecektir.

79 Op. cit., S. XX

80 *Shakespeare: The Histories, Writers and Their Work* S. 151, Longmans Green and Co., S. 34

Aynı zamanda bir biyografi mahiyetinde olan bu tarih oyununda Shakespeare birbirine hiç benzemiyen iki insanı karşılaştırmış ve birisini haksız fakat iyi, diğerini de haklı fakat kötü metotları kullanan bir kimse olarak göstermek suretiyle hiç ve düşüncelerimizi dengede tutmağı ve ilgimizi çekmeğı başarmıştır.

Henry IV (1. ve 2. Kısım) [1597-8]

İki kısım olarak yazılmış olduğu hâlde aslında bir oyun olarak incelenebilecek olan *Henry IV* oyunlarında Shakespeare'in faydalandığı kaynaklar; Holinshed, Hall, Samuel Daniel sir Thomas Elyot'un *The Governor* adlı eseri John Stow ve yazarı meçhûl *The Famous Victories of Henry V* (1598) adlı oyundur. Bu araştırmada incelenecek olan şahıslar bundan önceki oyunda Bolingbroke olarak ele aldığımız ve şimdi Henry olarak bahsedeceğimiz kral Henry IV, önceki oyunun sonunda bahsi geçen Prens Hal, Falstaff ve asi Hotspur'dür.

(a) Günahının Cezasını Çeken bir Kral Henry IV (1399-1413)

Holinshed:

Bolingbroke Henry IV adıyla kral olduktan sonra tahta çıkmasına yardım etmiş olan Henry Northumberland, kardeşi Thomas Worcester ve oğlu Percy Kralı kıskanmağa başlarlar. Bir ara İskoçlarla savaş yapıp esirler almışlar fakat bu esirleri Krala göndermemişlerdir. Henry esirleri isteyince kızarlar. Bu hiddetlerinin bir sebebi de Galli Glendower'a esir düşen akrabaları Mortimer'i Henry'nin fidye vererek kurtarmamış olmasıdır. Bunun üzerine isyana karar verip Glendower'la da anlaşırılar ve İngiltereyi harita üzerinde paylaşırlar. Düşmanları kahraman İskoç Douglas'ı da yanlarına almak için ona uzun zamandır istediği Berwick şehrini ve Northumberland eyaletinin bir kısmını vadederler. Ordu toplamalarına mazeret olarak kendilerini korumak ve memleketi daha iyi bir duruma getirmek istediklerini söylerler. Bu arada Richard'ın

hayatta olduğu rivayetini ortaya atarak Henry'nin daha fazla asker toplamasını önlerler, çünkü memlekette Richard'ı seven halâ pek çok kişi vardır. Bunlar onun tahtını gaspedip kendisini de öldürtmüş olduğundan Henry'yi affetmemişlerdir. Asilerin kuvvetleriyle Henry'nin kuvvetleri Shrewsbury yakınında savaşmadan önce Henry çarpışmayı önlemek için asileri affedeceğini söyler ve onların isteklerini öğrenmek ister. Percy Hotspur, Kralla konuşup anlaşması için amcası Worcester'i gönderir. Henry bir krala yakışmıyacak kadar yumuşak davranır. Fakat Worcester, Hotspur'e yalan söyliyerek onu savaşa sürükler. Hotspur'ün Henry'nin askerleri tarafından öldürüldüğü bu savaşta Douglas yaralı olarak ele geçirilir. Fakat kahramanca çarpışmış olması yüzünden Henry onu affedip serbest bırakır. Bu savaşta Henry de iyi dövüşür ve otuz altı kişi öldürür. Fakat kendisini koruma amacıyla bazılarına kendisinin-kine benzer zırh giydirmiştir. Bunlardan üçü onun yerine ölürler.

Bundan sonra Henry ile Veliaht Hal'in arası açılmağa başlar. Henry oğlunu bir müddet için Divandan uzaklaştırır ve iftiralara kanarak Hal'in kendisini tahttan indireceğine bile inanır.¹

Hükümdarlığını on dördüncü ve son yılında Henry Kudüse bir haçlı seferi düzenleyip orasını Müslümanların elinden olmak amacıyla gemiler inşa ettirir ve hazırlık yaptırır. Fakat bu sefere çıkmadan önce ölür.²

Henry ölmeden önce hastayken tacını başı ucuna bırakmıştır. Komaya girince öldüğünü sanıp yüzünü örterler. Hal babasını ziyaret eder ve tacı alıp içeriki odaya girer. Henry komadan çıkınca tacı bulamaz, oğlunun aldığını öğrenir ve yanına çağdırır. Hal özür diler ve onu ölü sandığından ona değil de kendisine ait olan bir şeyi aldığını söyler. Henry oğlunun samimi olduğuna inanır ve o tacı, hakkı olmadığı hâlde eline geçirmiş olduğunu itiraf eder. Henry oğluna dürüstlükten ayrıl-mamasını tavsiye ettikten sonra Westminster'de Kudüs adlı salonda ölür. Bir kehanette onun Kudüste öleceği söylenmiştir. Gerçekten bir haçlı seferinde Kudüs'te öleceğine inanmış olan Henry kehanetin bu şekilde de olsa doğru çıkmasına memnundur. Henry krallığı esnasında hiç rahat ve huzur bulamamıştı. Krallığının başlarında halktan fazla vergi almış, sürgünden döndüğü zaman verdiği sözü tutmamış ve bu yüzden halkın nefretini kazanmıştı. Fakat sonraları o kadar yumuşak ve merhametli hareket etmişti ki herkesin sevgisini elde etmişti.³

1 Bullough, op. cit., cilt IV, S. 184-93

2 cbid., S. 276

3 Ibid., S. 277-9

Samuel Daniel

Percy ailesinin isyan sebebi uğradıkları haksızlıklardır. Fakat onları buna sürükliyen diğer bir sebep Richard'a karşı hatalı hareket etmiş olmalarını anlayıp vicdan azabı duymaları olabilirdi. Belki de şimdiye kadar onların hareketlerini tayin etmiş olan ihtirasları gene onları sürüklemeye başlamıştı. Diğer yönden Henry onlara verdiği sözden dönmüştü.⁴

Kralın üzüntüleri ölümüne kadar sürer. Elde etmeden önce ihtirasla arzu ettiği tahta oturduktan sonra bu arzusunun ne kadar boş hatta tehlikeli olduğunu görür. Hatta bir ara tacı Richard'ın varisine vermediği düşünür ve bu fikir onu biraz teselli eder Henry bir ara hem vicdan azabını dindirmek hem de ülkesindeki huzursuzlukları ve isyan temayüllerini önlemek için bir haçlı seferi düzenlemek ister fakat bunu gerçekleştiremez. Oğluna da aynı şeyi öğütler. Sonra oğluna verdiği öğütlerde iyi bir idareci olmasını, idaresini sürdürmek istiyorsa değerini isbat etmesin⁵ söyler. İsyen her zaman kaba kuvvetle durdurulacak bir şey değildir. nefreti ve kini ortadan kaldırmak için yeni usûller bulmak gereklidir.⁶

John Stow:

Hayatını sonlarına doğru Henry, Hal'a tahtı gaspettiğinden ötürü pişmanlık duyduğunu söyler. Konuşmalarında oğlundan memnun kalır. Herkese karşı adaletli davranmasını, halkı ezmemesini, haksızlıkları önlemesini, dalkavuklara itibar etmemesini, adaleti gecikmeden uygulamasını öğütler. Aksi takdirde Tanrı kralı cezalandırır. Kralın varlığı adaletine bağlıdır. Fakat kral adaleti bir despot gibi uygulamamalı, onu merhametle karıştırmalı. Sonra oğluna gururlu olmamasını çünkü şan ve şerefin sadece Tanrıya ait olduğunu söyler.⁶

The Famous Victories of Henry the Fifth:

Bu oyunda Kral Henry hüznün ilham eden bir şahıstır. Oğliyle arası açıldıktan sonra Hal küstah bir şekilde saraya geldiği zaman kederinden ağlar. Bu, Hal'in kâlbini yumuşatır ve babasından af diliyerek onun istediği gibi bir insan olmağa öz verir. Bu oyunda da Henry oğluna tacı ne zorluklarla ele geçirip neler bahasına muhafaza ettiğini anlatır.⁷

Bu araştırmada inceliyeceğimiz dört şahıs üzerinde Bullough bazı fikirler ileri sürmüştür. Bunları kısaca nakletmek amacımız için faydalı olacaktır.

4 Ibid., S. 208-10

5 Ibid., S. 282-5

6 Ibid., S. 218-9

7 Ib.d., S. 315; 318

Henry meşru kraldan tahtı almış ve onun meşru varisinin tahta geçmesini önlemiş olduğundan gasıp durumundadır. Aslında muktedir, güçlü ve merhametli bir kral olduğu hâlde bu gasıplık damgası onu hayatı boyunca mutsuz kılar, kendisine yardım etmiş olan asillerin bile kıskançlık ve nefretini kazanır. Hüküm sürdüğü yıllar sülh ve sükûndan uzaktır. Günahının cezasını bu şekilde öder.⁸

Oğluna tavsiyeleri arasında değerli görünmek için halktan uzak durması vardır. Kendisinin böyle, Richard'ın ise tersini yaptığını söyler.⁹ Aslında *Richard II* oyununda Henry'nin bu şekilde hareket etmemiş olduğunu, aksine halkın sevgisini kazanabilmiş olduğunu gördük. Hal kral olduğu zaman kendisini hiç bir zaman halktan koparmıyacak ve onların sevgi, saygı ve desteğini bu şekilde muhafaza edebilecektir.

Bullough ayrıca asillerden bahisle onların bencil olduğunu, bazılarının Henry tarafından haklı olarak idam edilmiş olan akrabalarının intikamını almak için ona karşı harekete geçtiklerini ve onların iddialarının aksine ülkenin hasta olmadığını söyler.¹⁰

Bu arada şunu ilâve etmeliyiz ki İngiltere'de halâ Richard'ı sevenler ve bu yüzden Henry'ye karşı gelmeğe hazır kimseler vardır. Bu tarihsel gerçek, *Richard II* oyunu üzerine verilmiş bir hüküm yerine geçebilir.

Şimdi Shakespeare'in Henry yi *Henry IV* oyununun birinci kısmında nasıl işlemiş olduğunu görelim. Oyunun en başında Henry bir haçlı seferi düzenleme kararını açıklar. Kral böylece İngilizlerin birbirleriyle mücadele etmelerindense din düşmanlarıyla çarpışmalarını mümkün kılacaktır. Bu doğru olmakla beraber bundan sonraki iç savaşların kendi aleyhine yöneltileceğinin muhakkak olması Henry'nin iyi bir politikacı olarak hareket ettiğini gösterir. Fakat Henry'nin niyeti boşa çıkacaktır, çünkü Galler bölgesindeki çarpışmaların tehlikeli bir hâle girdiği bildirilir. Bu, bir yönden Henry'nin artık olaylara eskisi gibi hakim olmadığını diğer yandan da eski suçu yüzünden cezalandırıldığını ima eder. Üstelik Hotspur'un İskoçyalılara karşı kazandığı zafer dahi Henry'yi memnun edemez (I. i. 78-90), çünkü kendi oğlu vaktini işe yaramaz kimselerle israf ederken onun akranı olan Hotspur şan ve şeref kazanmakta ve gerçek bir prens gibi hareket etmektedir. Shakespeare'in Hal'den yirmi üç yaş büyük olan Hotspur'u onunla aynı yaşta göstermesinin bir fonksiyonu budur. Henry, Hotspur'un Hal yerine oğlu olmasını arzu ederken onun savaştan aldığı esirleri göndermek yerine alıkoyduğunu hatırlar fakat nedense bu iki durum arasında ilişki kurmaktan acizdir. Yani, oğlu olmasını arzu ettiği genç bir asi olma yolundadır.

8 Ibid., S. 157-8

9 Ibid., S. 259

10 Ibid., S. 266

Birinci perdenin üçüncü sahnesinde Henry kendisine karşı vazifelerini yerine getirmemiş olan Hotspur, babası ve amcasıyla gerçek bir kral gibi konuşmakta ve merhametli olduğu kadar sert hareket edebileceğini de söylemektedir (I. iii. 1-9). Fakat burada iki nokta dikkatimizi çeker. Kral kendi ordusunda çarpışıp Galli Glendower'e esir düşmüş olan Hotspur'un akrabası Mortimer'in fidyelerini hasıslığı yüzünden ödemeği reddetmekte ve bunun sonucu olarak da Hotspur'un, elindeki İskoç esirlerini Henry'ye vermeği reddederek ona karşı geleceği anlaşılmalıdır. (I. iii. 77-80; 125-6)

Üçüncü perdenin ikinci sahnesinde Henry oğlunu şanına lâyık bir şekilde yaşamak yerine boş ve sorumsuz bir hayat sürdüğü için azarlarken buna Tanrının belki de onu herhangi bir şekilde incitmiş olduğu için kendisini cezalandırmak için müsaade ettiğini söyler (III. ii. 4-7) fakat bu incitmenin onu vekili olan Richard'ı tahtından indirip öldürtmesi olduğunu ya hatırlamaz ya da unutmuş görünür. Bu konuşmada Henry Hal'a kendisini halktan uzak tutmasını tavsiye eder, kendisinin bu şekilde halkın saygısını kazanmış olduğunu, böyle hareket etmeyen Richard'ın ise kendisini halktan soğutmuş olduğunu anlatır. Bunun böyle olmadığını herkes bilmektedir. Ancak burada önemli olan nokta Hal ile Richard arasında sorumsuzluk bakımından bir benzerlik varmış gibi görünmesidir (III. ii. 39-91). Sonra Henry sürgünden İngiltere'ye döndüğü zamanki Richard'ı tekrar Hal'e ve kendisini de şimdiki Hotspur'e benzetir. Henry geçmişteki olayları belki bilerek belki bilmiyerek yanlış gösterip değerlendirmekle beraber hâldeki olayları doğru görebilmekte ve Hotspur'un isyan etmek üzere olduğunu belirtmektedir. Bu şekilde Hal ile Hotspur arasındaki rekabet yavaş yavaş geliştirilir. Henry'ye, Hotspur'un İngiliz tahtına Hal'den daha lâyık olduğunu söyletirken Shakespeare kaynaklarda Henry'nin tacı Richard'ın varisine geri vermek istediğini hatırlamış ya da oğlu ile Hotspur arasındaki rekabet hissini kuvvetlendirmek istemiş olabilir. (III. ii. 97-105). Nitekim Hal bu anlatılanlardan etkilenir ve Hotspur'ü savaşta öldürerek eski sorumsuz hayatını unutturup şan ve şeref kazanmağa karar verir (III. ii. 132-41). Henry oğlunun bu yeni tutumuyla bütün üzüntü ve endişelerini unuttur.

Henry'nin tahmin ettiği gibi Hotspur ve akrabaları isyan hâlinde, savaş başlamak üzeredir. Asi önderlerinden Worcester'le konuşurken gerçek bir kralın kararlılığına sahip olduğunu gösterir (V. i. 9-21). Fakat bu kâfi gelmez çünkü gene Henry'nin isyan günahı yüzüne vurulur ve iyi bir kralın aynı zamanda meşru olması gerektiği fikri Worcester'in sözlerinden sezilir. Worcester Henry'ye yardım etmek için Richard'a isyan etmiş olduğunu hatırlatır. Burada, Henry'nin

sadece servet ve ünvanını almak için geldiğine dair yemin etmiş olduğu tekrar edilir (V. i. 22-7). Bu konuşmada itham edilen sadece Henry'nin kral olmadan önceki iki yüzlü ve politik davranışı değil ondan çok daha ağır bir suç olması gereken nankörlüğü ve sözünden dönmesidir, çünkü bu son iki nokta ideâl bir kralda olmaması gereken hususlardır. Gene de Henry'nin iyi hareket ederek belki vicdanının etkisiyle, belki suçunu açıkça kabûl etmese bile hatırladığından, vatandaşlarının boş yere kan dökmemesini istiyerek asilerin hepsini affedeceğini bildirir. Fakat Henry'nin isyanının ve halk ve asillerin ona yardım etmiş olmasının kefareтини kısmen olsun ödemek için kan dökülmesi gerekecektir; çünkü Worcester bu af teklifini asilerden saklıyacak ve savaşın başlamasına sebep olacaktır. Worcester'in bu alçakça kararı (V. ii. 1-25) bencilce bir korku, Henry'nin kendisini gerçekten affetmiyeceği korkusu yüzündendir. Ancak biz Henry'nin af teklifinde samimi olduğuna inansak bile önce kralına isyan etmiş, sonra bu isyanda kendilerine yardım etmiş olanlara verdiği sözü tutmamış birisine inanılmaması normaldir ve bu şüphe yüzünden akacak kanların günahı gene Henry'nin isyanı üzerine toplanacaktır.

Beşinci perdenin üçüncü sahnesinde Kralın bazı kimseleri kendi kıyafetine sokmuş olduğu anlaşılır. Bu yüzden Kral yerine onlar hayatlarını kaybederler. Henry'nin savaşa bizzat katılmış olması bu hareketini korkaklığına bağlamamıza manidir. Olsa olsa Henry gene politik bir düşünceyle hareket etmektedir ve bundan amaç düşmanlarını aldatarak yıpratmak, şaşırtmak ve maneviyatlarını bozmaktır. Sonunda Douglas gerçek Henry'yi bulur ve onu öldürmek üzereyken Hal gelip babasını kurtarır. Henry sadece oğlunun Douglas gibi bir kahramanı kaçırarak hayatını kurtardığı için değil, oğlu tarafından kurtarılan bir baba, hem de ölümü oğluna büyük faydalar sağlayacak bir baba olarak mutludur (V. iv. 47-50). Savaş Henry tarafının zafarıyla bitip Worcester esir alınınca Henry onu kararlı bir kral gibi idamına göndermeden önce af teklifini asilere ulaştırmamış olmakla suçlar. Sözlerinden Henry'nin bu teklifinde samimi olduğu ve teklifinin kabûl edilmemesinin onu incittiği anlaşılır (V. v. 1-10). Henry bu kat'i zaferinden sonra bile istirahat edemiyecektir, çünkü gerek kuzeyde gerek güneyde yenilmesi gereken başka asiler vardır.

İkinci kısımda Henry üçüncü perdenin başında görülür. Burada Henry uykusuzluktan şikâyet etmektedir. Ancak bu herhangi bir kralı bekleyen cinsten bir uykusuzluktur, bir isyan ve cinayetin sebep olduğu vicdan azabından ileri gelmez. Üstelik Henry kendisini uykusuz bırakan isyanların dolaylı da olsa, Richard'ı tahttan indirip öldürtmesiyle ilgili olduğunu düşünmez (III. i. 4-31). Bu farkına varmazlık Henry-

nin kullandığı hastalık imajında da bellidir (III. i. 38-40). Henry memleketinin hasta olduğunu söylerken bununla sadece isyanları kasdetmekte ve bu isyan (ya da hastalık) tohumlarını kendisinin ekmiş olduğunu hatırlamamaktadır. Ancak bir ara hatasını kabûle yaklaşır, çünkü tahttan indirildiği zaman Richard'ın, Northumberland'ın Henry'ye de isyan edeceği kehanetinde bulunduğu aklına gelir (III. i. 66-79). Bu kehanette Richard da hastalık imajı kullanmış ve bu isyan günahının iltihap toplıyan bir çıban gibi bir gün patlıyacağını söylemişti. Biraz evvel Henry'nin kullandığı hastalık imajı ile Richard'ın imajı birleşerek bu isyanları Henry'nin Richard'a karşı isyanına bağlamaktadır. Henry'nin bu konuşmasının çok önemli diğer bir yönü de Richard'a karşı harekete geçtiği zaman onu tahttan indirmeği düşünmediğini, olayların onı tahta oturmağa sürüklediğini söylemesidir (III. i. 72-4). Bu sözler pek çok eleştirmecinin Henry'i sadece olayların kral yaptığı biri olarak görmesine sebep olmuştur. Henry'nin kullandığı samimi ifade bizi sözlerine inandırmaktan ziyade o an içinde duyduğu pişmanlığın bir sonucu olarak etkilemelidir. Henry'yi bize ızdırap çeken bir insan olarak gösteren uykusuzluğu ve pişmanlığın yanında halâ bir haçlı seferi düzenleme arzusu vardır (III. i. 107-8). Fakat hadiseler, dolaylı da olsa kendisinin sebep olduğu hadiseler bunu engellemektedir.

Dördüncü perdenin ikinci sahnesinde Shrewsbury savaşından önceki af teklifine benzer bir durumla karşılaşırız. Bu defa, Kralın ordusuna kumanda eden Prens John, ordularını dağıttıkları takdirde asileri affetmekle kalmıyacağını ayrıca bütün taleplerini yerine getireceğini söyler. Öncekinin aksine bu defa asiler bu teklifi kabûl ederler ve ordularını dağıttıktan sonra John tarafından yakalanıp idam ettirilirler. Birçok eleştirmeciler bu hareketin o zamanlarda normâl ve iyi idarecilik icaplarından olduğunu izah etmiş olduklarından bu konuda daha fazla bir şey söylemek lûzumsuzdur. Ancak John'un bir ara ailesinin şerefi üzerine yemin etmesi manidar olmaktadır (IV. ii. 55), çünkü bu bize babasının meşru kralına isyan etmesiyle lekelediği şerefini hatırlatır.

Dördüncü perdenin dördüncü sahnesinde Henry tekrar haçlı seferine hazırlanmaktadır. Birbiri arkasından gelen haberlerden bütün isyanların bastırıldığı anlaşılır. Fakat bu dafa da Kralın sıhhati bozulmuştur. Bu iyi haberler onu sevindirmez. Bütün hükümdarlığı boyunca isyanlarla uğraşmış olan Henry, isyanların bittiği bir sırada hastalıktan çökmüş durumdadır.

Aynı perdenin beşinci sahnesinde Kral artık ölüm döşegindedir. Tacını yanı başına koydurur ve çok derin bir uykuya dalar. O sırada

gelen Hal babasının öldüğünü sanır, son derece üzüldür ve tacı alıp dışarı çıkar. Uyanan Kral tacın Hal tarafından alınmış olduğunu anlayıp yanına çağırır. Oğlunun tacında gözü olduğuna inanmıştır. Fakat Prensi getiren Warwick onun içeride göz yaşlarına boğulmuş olduğunu söyleyince Henry oğlunu daha mutedil bir ruh hâli içinde dinliyecek duruma gelir. Nitekim Hal'e hitabında onun yerini bir an önce almak istediği düşüncesinden fazla kral olduğu zaman onu bekliyecek olan ağır ödevleri ihtarı yer alır (IV. v. 91-6). Hal bütün samimiyetiyle özür dileyince Henry onun tacı kötü bir niyetle almamış olduğunu anlar ve bu defa da iç rahatlığı içinde oğliyle konuşmağa başlar. Son sözlerinde o tacı bir takım hileli yollarla ele geçirdiğini fakat ele geçirdiği bu tacın ona hiç bir zaman huzur vermediğini itiraf eder (IV. v. 182-5). İlgi çekici bir husus Henry'nin haçlı seferine çıkmak istemesindeki amacın (daha doğrusu, bizim bildiğimize göre diğer bir amacın) tahtta gözü olanları oyalamak olduğunu söylemesidir (IV. v. 208-11). Bu yüzden oğluna ülkede isyan çıkmasını istemiyorsa dış harplerle asilleri meşgûl etmesini tavsiye eder. Sonra üzerine fenalık geldiği salonun adını sorar. Kudüs olduğunu öğrenince, Kudüs'te öleceği kehanetini doğru çıkarmak için oraya götürülmesini ister.

Şimdi bir sonuca varmadan önce Henry'nin incelediğimiz özellikleri üzerinde bazı eleştirmecilerin neler söylemiş olduklarını hatırlıyarak Kralın karakterini daha iyi anlamağa çalışalım.

Traversi'ye göre Henry'nin kurnazlığı haç seferi düzenleme niyet ve teşebbüsünde de ortaya çıkar.¹¹ Böylece Henry dini bile politik amaçlara alet edebilen biri olarak düşünülür. Oyunun "Arden" editörleri Cowl ve Morgan, Henry'nin hiç bir zaman takdirimizi kazanmadığını, asilleriyle başa çıkmağa uğraşırken gene eski politik hilelerini kullandığını ve kuvvetli bir karakteri olduğu hâlde amacına politikayla erişmeğe çalıştığını söylerler. Henry daima gerçek bir hayat adamı olagelmıştır. Dünyayla mücadele hâlinde olduğundan dünyada geçerli metotları kullanmağı gerekli bulmuştur.¹² Goddard, Henry'nin bütün dünya edebiyatındaki iki yüzlülerin en dikkatle canlandırılmışı ve en etkilisi olduğuna inanır. Ayrıca şereften çok bahsetmesi ona inanmadığının bir delilidir.¹³ Ancak Kralın şereften bahsetmesinin sebebi krallığını oldukça sağlamlaştırdıktan sonra eski hareketlerini tamamen unutup yeni hayatına şeref içinde başlamak isteyişi olmalıdır, çünkü genellikle Henry şereften bahsederken oğlunun sorumsuz hayatını düşünmektedir.

¹¹ Op. cit., S. 25

¹² *The First Part of Henry the Fourth*, Methuen and (CO. LTD., (London), S. xxvi

¹³ Op. cit., S. 166

Henry'nin günahkâr yönü üzerinde ,söz söyleyenler arasında Humphreys, Kralın haçlı seferine çıkma arzusunu, günahını affettirme endişesine bağlar.¹⁴

Goddard, Henry'nin Richard'ı öldürtmesinde adaletsiz hareketinin ve günahının canlı delilini ortadan kaldırma arzusunu bulur.¹⁵

Cowl ve Morgan Henry'nin *Richard II*'de ve *Henry IV* oyunlarında başka şekillerde canlandırıldığına, yani birinci oyunda genç ve enerjik, ikinci grupta ise ağır yüklerin altında ezilen yaşlı fakat gerçek bir kral olarak gösterildiğine dikkati çekerler. Aslında Henry, *Henry IV* oyunlarında da genç bir adamdı.¹⁶ Rowse ise Henry'nin birinci oyunda dışa, öbür oyunlarda içe dönük oluşuna işaret eder.¹⁶ Tabii bunun sebebi Henry'nin ikinci grup oyunda daha sempatik, hatta trajik bir ışık altında canlandırılması endişesidir. Goddard, onun dünya için başka, kendisi için başka bir Henry kişiliğine sahip olduğunu söylerken¹⁸ dolaylı bir şekilde Henry'yi Macbeth'e benzetmiş ve onda trajik bir özellik bulmuştur.

Shakespeare'in amaçlarına göre Henry'nin belirli açılardan nasıl ele alındığını gösteren Winny, *Richard II* oyununda Richard'ın fazla sempatik bir şekilde görünmesini önlemek için tarihçilerin Henry hakkında ithamlarına fazla yer vermediğini, buna karşılık *Henry IV* oyunlarındaki Henry'nin, tahtı hileyle ele geçiren biri olarak canlandırmış olması sebebiyle Holinshed'in tarifine uyduğunu söyler. Nitekim Henry'nin, Richard'a dokunmayacağı hakkında ettiği yeminden *Richard II*'de söz edilmediği hâlde diğer oyunlarda hem buna atıf vardır hem de Henry yemininden dönebilecek biri olarak gösterilir. Ayrıca Henry maddî olsun manevî olsun borçlarını ödemekten kaçınan biridir ve Percy isyanının asıl sebebi budur.¹⁹

Her şeye rağmen Henry'nin sempatismizi kazanmasının sebebi Cowl ile Morgan'a göre onun daimi bir hüznün içinde olmasıdır. İhtirasının meyvasını toplamış ve uğrunda günaha girdiği bu meyvanın acı olduğunu görmüştür. Ayrıca ümitlerini bağladığı veliahdın sorumsuz ve korkak olduğunu, kendisine düşmanlık beslediğini ve ihanet etmeğe hazır olduğunu sanır.²⁰ Bu aldanış onu üzdükten başka oğlıyla arasına bir mesafe girmesine ve büsbütün yalnız kalmasına sebep olur.

14 *The First Part of Henry IV*, Arden Shakespeare, Methuen and CO, LTD, (London), S. xxvii; Tillyard, op. cit. S. 293

15 Op. cit., S. 162

16 Op. cit., xii-xiii

17 Op. cit., S. 250-1

18 Op. cit., S. 262

19 Op. cit., S. 86-7; 90

20 Op. cit., S. xxvi-xxvii

Henry'nin hiç olmazsa bir idareci olarak üstün yönleri vardır ve Shakespeare bunları belirtmek için bazan tarihsel olayları değiştirir. Meselâ Percy ailesi, yani Nortuhmberland'la oğlu Hostspur aslında esirler konusunu görüşmek üzere kendileri saraya gelirken Shakespeare'in oyunlarında Henry onları hesap vermeleri için çağırır.²¹

Hunter'e göre Henry becerikli bir idarecide gerekli olan pek çok özelliğe sahiptir; meselâ soğukkanlıdır, his ve fikirlerini gizliyebilir, içgüdülerini kontrol altında tutabilir. Ayrıca insanlık yönünün aleyhine olması bahasına idareci Henry, insan Henry'yi baskı altında tutar. Ülkesini refaha kavuşturmuştur. Bunu, bütün varlığını bu konu üzerinde topluyarak başarmıştır. Her nedense mükemmel idareci olabilmek için insan, içindeki insanı, ahlâkî yönleri ve vicdanının yol göstermesini hiçe saymak zorundadır.²² Yazarın bu son fikri bize doğru gelmez, çünkü Hal kral olduğu zaman insanlığında fedakârlık etmeden de iyi, hatta babasından çok daha iyi bir idareci olmağı başaracaktır.

Winny, Henry'nin isyanları bastırmadaki başarısını biraz da onun eski bir asi olmasına bağlar. Bütün hükümdarlığı süresince krallık realitesini yakalamağa ve bunu kişiliğindeki vekarla birleştirmeye çalışır.²³

Henry'nin özelliklerinden bahsederken Doren onun Shakespeare'in bütün kralları içerisinde seyirciye en uzak kalanı olduğuna dikkat eder ve bunu konuşmasındaki resmiyete bağlar. Üstelik kral olarak konuşması krallıktan önceki konuşmasından farklıdır.²⁴ Bunun sebebini krallığı hile ve cinayetle ele geçirişinin ortaya çıkardığı, toplumdan ve hatta kendisinden uzaklaşma hissiyle izah etmek mümkündür.

Cowl ile Morgan Henry'yi kuvvetli, faziletli ve pratik bulurlar.²⁵ Rowse'a göre Henry mutedil, gerekince sert konuşup hareket edebilen, ne yapacağını önceden hesaplayıp ona göre hareket eden biridir. Aktiftir, insiyatif sahibidir.²⁶

Henry'nin en dikkati çeken özelliklerinden biri muhakkak ki olup bitenlerle gaspını ve cinayetini birleştirmemesidir. Bu konuda Winny kralın bu tutumunun bize samimi göründüğünü söylemekten kendisini alamaz. Henry adeta olayların onu tahtta sürükleyiverdiklerini ima eder, hatta buna halâ şaşıyormuş gibidir. Oğlunun sorumsuz hareketlerinin kendisi için ceza olduğunu düşünür fakat buna sebep olan suçundan

21 Humpreys, op. cit., S. xxvii

22 Op. cit., S. 85-6

23 Op. c t., S. 93; 101

24 Op. cit., S. 97-8

25 Op. cit., S. xxvi

26 Op. cit., S. 252

habersizmiş intibainı verir. Vicdan azabını ve ülkedeki huzursuzluğu yorumlamada hataya düşer. Nitekim kendisinin ve taraftarlarının asileri ithamı hemen kendisine döner. Ancak İngilterenin karışık durumuna kendisinin sebep olduğunu bilmez ya da bilmez görünürse de bunun karşısında duyduğu üzüntü samimidir.²⁷

Henry'nin trajik yönleri de bizi ilgilendirir. Traversi onu, Richard'ın aksine kendisini dramatize etmiyen fakat bir iki nokta müstesna, trajik bir kahraman olarak görür.²⁸ Cowl ile Morgan'a göre Henry'de bulduğumuz trajik hava, uğrunda isyan ve cinayet suçlarını işlediği tahtın kendisine kederden başka bir şey getirmediğini, üstelik ülkeyi kargaşalığa saldırdığını farketmesidir. Ayrıca ümitlerini bağladığı oğlu hakkında aldanmakta ve onu kendisine düşman bilmektedir.²⁹ Buna bir ilâve yaparak Henry'nin kendisi çok şeye mal olduğu tahtını bırakmasına imkân olmadığını, onu oğlu için korumağa kendisini mecbur hissettiğini ve bu yüzden adeta tuzağa düşmüş olduğunu söyleyebiliriz.

Barber'a göre Henry kendisini toplum için feda eden bir nevi kurbandır. Önce bir günah işleme bahasına İngiltereyi zayıf ve idaresiz kralından kurtarıp düzene koymuş ve sonra da türlü zorluk ve fedakârlıklara katlanarak bu düzeni korumuştur.³⁰ Tillyard Henry'nin oğlunu tanıyamamış oluşunu ve onu Hotspur'e tercihini trajik olarak görür.³¹ Campbell'in dediği gibi bütün bunlara rağmen sonunda Henry oğlunu tanımış ve onun İngiltere için iyi bir kral olacağına inanmış olarak ölür.³² Ayrıca ölümünün Kudüs adlı salonda olması, Kudüs şehrine günühını affettirme için bir haçlı seferi düzenlemek isteyip bunu gerçekleştiremediğini hatırlarsak, ona günahının affedileceği hakkında bir işaret gibi gelmiş olabilir.

Henry gördüğümüz gibi genellikle kaynaklarda anlatıldığı şekilde canlandırılmış fakat Shakespeare krala isyan ve kralı öldürme günahlarının ağırlığını Henry'nin omuzlarına yüklemiş ve onu huzur bulamayan ve bulamayacak biri olarak göstermiştir. Kaynaklarda krallığın son yıllarında yapmağı düşündüğü haçlı seferini Shakespeare'in hükümdarlığının başına almasının sebebi budur.

Oyunda Henry'nin toplum yararına çalışmak için kendisini feda etmiş biri olarak görünmesi de temin edilmiştir. Bu fikri Henry'nin bilerek

27 Op. cit., S. 94; 96-102; 104

28 Op. cit., S. 25

29 Op. cit., S. xxvi-xxvii

30 C. L. Barber, "From Ritual to Comedy: An Examination of *Henry IV*", *Shakespeare; Modern Essays in Criticism*, Oxford University Press, (Oxford), S. 162

31 Op. cit., S. 281

32 Op. cit., S. 240

ya da bilmiyerek iddia ettiği gibi olayların onu tahta sürüklemiş olmasıyla kuvvetlenir. Bir nevi kaderin adamı olan Henry'nin belki en trajik yönü hiç kimseyle, oğliyle bile irtibat kuramadan, suçunu itirafedemeden, günahının ağırlığından kurtulma fırsatını bulamadan kendi kendisiyle yaşamak zorunda kalmış olmasıdır.

(b) Prens Hal

Holinshed:

Shrewsbury savaşında Hal çok genç olduğu hâlde talih asi ordusuna güler gibi olduğu bir anda müdahalesiyle Kralın ordusunun zafere erişmesine yardım eder. Bir ara yüzünden bir okla yaralanır ve etrafındaki-lerin onu savaş alanından uzaklaştırmak istemelerine rağmen askerlerinin maneviyatı bozulur diye çarpışmayı terketmez.

Bundan sonra belki Hal'ın nüfuzunun artması belki bazı iftiralar yüzünden Hal'ın babasıyla arası açılır ve Divandan çıkarılır. Hal'ın yaşayışının da bir veliaht olarak durumuna uymadığı söylenmektedir. Bu doğru bile olsa Hal'ın hiç kimseye zararı dokunmamıştır. Sonra babasıyla barışır.³³

Hal herkesin sevgi, saygı ve itimadını kazanmıştır. Öyle ki daha taç giymeden halk gelip ona sadakat yemini eder. Böyle bir şey İngiltere tarihinde ilk defa olmaktadır. Taç giydikten sonra eski başıboşluk günlerindeki arkadaşlarını yanından uzaklaştırır. Fakat muhtaç duruma düşmemeleri için onlara gereken parayı verir. Böylece eski hatalı tutumunu değiştirmiş olduğunu gösterdikten sonra önemli mevkilere akıllı, basiretli ve politikadan anlıyan kimseler getirir. Hâlbuki bir zamanlar haklı olarak bir adamını hapseden İngiltere Başyargıcının tokatlamış fakat onun tarafından hapse gönderilince itaat etmişti. Henry idareyi ele alınca gerçek bir dindar gibi hareket eder; din adamlarına halka doğru yolu göstermeleri bildirilir, evlilikte sadakatsizlik, küfür ve yalan yere yemin etmek şiddetle yasaklanır, hakimler zeki, akıllı ve bilgili kimseler arasından tayin edilir. Parlamentoya memleket için faydalı kanunlar yaptırır, babasının günahını affettirmek için Richard'ın cesedini Langlie'den çıkartıp Westminster'e ilk karısı Anne'in yanına gömdürür.³⁴

John Stow

Hal bir ara gerçekten başıboş bir hayat yaşar. Öyle ki Eastcheap'te adamlarıyla sarayın adamları arasında bir saat süren bir kavga olur. Bunu ancak Belediye Reisi ve adamları bastırabilir.

³³ Bullough, op. cit. Cilt IV, S. 190-5

³⁴ Ibid., S. 216-9; 280-1

Ölümüne yakın bir zamanda Henry, Hal'i, kardeşi Thomas Clarence-a karşı ikaz edince Henry, tahta geçmesi mukadderse kendisine itaat etmeleri şartıyla kardeşlerine gayet iyi muamele edeceğini fakat isyana kalkıştırlarsa cezalarını vereceğini söyler. Hal, babasının ölümünden önce ona verdiği öğütleri tutar ve Tanrı bu yüzden ona zaferler ihsan eder.

Bazan Hal vergi toplıyan memurlarını adamlarıyla soyar ve bu arada dövüldüğü de olur. Ertesi gün memurları ona durumu anlatınca paraları iade eder, onları mükâfatlandırır ve en büyük mükâfatı da kendisine en çok karşı koyana verir. Babasının ölümünden sonra tahta geçince bu gibi hareketleri bırakır, ciddi ve ağır başlı bir hükümdar olur. Herkesten memlekete hürmet ve hizmet bekler, şahsına karşı işlenmiş suçları affeder. Tanrıdan, ancak eğer ülkesine faydalı olacaksa kral olmasına müsaade etmesini diler. Eski arkadaşlarını çağırıp para ve hediyeler verir, tutumlarını değiştireceklerin yanında kalabileceğini, diğerlerinin uzaklaşmalarını, aksi takdirde idam edileceklerini söyler.³⁵

Hall:

Bu yazar da kral olduktan sonra Hal'in eski sorumsuz tutumunu birden bire değiştirdiğini söyler. Hal herkesten daha iyi bir insan olur. Hareketlerini daima kontrol eder. Düşünmeden hiç bir şey yapmaz. Krallığı bir ödev olarak görür. Sadece kendi fikirlerine itimat etmez ve akıllı ve basiretli kimselere danışır. Tab'asına faziletiyle iyi örnek olmağa çalışır. Richard'ın hatalı hareketlerinden ders almıştır. Bu yüzden eski dalkavuk arkadaşlarının yerine akıllı kimseler bulur.³⁶

Sir Thomas Elyot:

Babası hayattayken Prens Hal sert tabiatlıdır, fakat Başyargıca tokat attığı ve o da onu hapse gönderdiği zaman itaat eder. Hâlbuki etraf-takiler onun yargıcı öldüreceğinden endişe etmişlerdir.³⁷

The Famous Victories of Henry the Fifth (1598)

Yazarı belli olmıyan bu oyunda Hal'in babası hayattayken yaşadığı sorumsuz hayat ve hatta gerçek hırsızlarla ilişkileri anlatılır. Eastcheap-te hakimi tokatlayıp hapse girmesi de hikâye edilir. Ancak burada durum tarih oyunlarındakinden daha ciddi görünür, çünkü Prens kral olduğu zaman ülkede hapis ve idam olmıyacağını söylemektedir. Kendisini hapse atan hakimi de yerinden atacaktır. Babasının bir an önce ölmesini beklemektedir.

35 Ibid., S. 216-9; 290-1

36 Ibid., S. 286-8

37 Ibid., S. 288-9

Fakat babasının ızdırabını görünce pişmanlık duyar, kötü arkadaşlarını bırakmağa karar verir. Babasıyla barışır.

Kral olduktan sonra akıbetinden endişeli olan Başıyargıca iltifat ve teşekkür eder. Hatta Fransaya giderken yerine onu bırakacaktır. Eski arkadaşlarına değişmiş olduğunu söyler. onların da değişmelerini ister ve bir zaman için yanından uzaklaştırır.³⁸

Hal'in hayatından bahseden tarihçilerin bir takım efsaneleri de eserlerine katmış oldukları muhakkaktır. Çünkü İngilterenin bu en büyük kralının gençliği hakkında sonradan bir takım hikâyeler uydurulduğu bilinmektedir. Shakespeare'in bunlardan aldığı hususlar soygunculuğa karışması, Başıyargıca tokat atması, babasını öldü sanıp tacını başına giymesi, eski kötü arkadaşlarını reddetmesi ve kral olduktan sonra iyi ve akıllı bir adam olan Başıyargıcı yanına almasıdır. Shakespeare bu hikâyelerden işine yarayanları ve yaratmak istediği Hal imajına uymayanları, meselâ Hal'in garip bir kıyafet ve kama ile saraya girişini kullanmamıştır. Shakespeare'in yaptığı ilâveler Hal'i çok daha iyi ve kahraman bir genç olarak göstermek amacına hizmet eder, meselâ Shrewsbury savaşında Hal'in tehlikede olan babasını kurtarması.³⁹

Tarihî ve edebî kaynaklar Hal'in iki önemli yönünü belirtirler. Bunlar veliaht dahi olsa hakime karşı geldiği için hapsedilmesine itiraz etmeyişi ve hırsız da olsa bir adamına gösterdiği sadakattir. Bu iki husus, yani kendisinden daha yüksek bir otoriteye itaat ve kendisine güvenenleri yarı yolda bırakmamak gerçek kralda bulunması gereken ve Shakespeare'in kralında beliren hususlardır.

Şimdi Shakespeare'in oyunlarında Hal'in nasıl işlenmiş olduğunu görelim. Burada hemen şu noktayı hatırlatmak gerekir ki kaynaklarda özellikle Hal'in babası, eski arkadaşları ve Başıyargıçla olan ilişkileri gösterilmiştir. Hâlbuki oyunlarda Hal'in çok beraber bulunduğu kimse Falstaff'tır ve bu şahıs da varlığını Hal'in en tarihî kaynaklarda zikredilen herhangi bir şahsa değil Shakespeare'in muhayyilesine borçludur. Hakkında ileride bilgi verilecek olan Falstaff sadece *The Famous Victories of Henry the Fifth* adlı oyunda Sir John Oldcastle adıyla kısaca görünür. Yani Shakespeare Falstaff'la Prens'in ilişkileri hakkında kaynaklardan hiç bir önemli fikir almamıştır.

Henry IV oyununun birinci kısmının başında Kral Henry IV isyanların başlaması yüzünden tasarladığı haçlı seferinden vazgeçmiştir. Fakat asilerin başlarında genç Hatspur'le oğlu arasında bir karşılaştırma yapmaktan kendisini almaz. (I. i. 78-89). Hal vaktini kötü arkadaş-

38 Ibid., S. 306-25

39 Ibid., S. 157-63

lar arasında sorumsuzca israf ederken Hotspur savaşıyla şan ve şeref kazanmaktadır. Bu müşahadesinde Kralın yanıldığını görürüz çünkü şan ve şeref peşinde koştuğunu söylediği Hostpur şimdi de isyan etmek üzeredir. Dolayısıyla Hal'e karşı tutumumuz oyunun hemen başında oldukça olumludur.

Birinci perdenin ikinci sahnesinde Hal ile Falstaff'ı görürüz. Dikkatimizi ilk çeken şey Falstaff'ın saatin kaç olduğu sorusuna verdiği cevaptan Hal'in arkadaşının karakterini gayet iyi bildiğini göstermesidir. Yani Hal, Falstaff'ın sorumsuz, zevkine düşkün biri olduğunun farkındadır, dolayısıyla eğer Falstaff'ın etkisi kötüyle Prens bu etkinin altına girmesine imkân yoktur. Karşımıza bir soyguncu kapasitesinde çıkacak olan Falstaff'ın, Hal kral olduğu zaman memlekette gene darağacı bulunup bulunmayacağı sorusuna ise doğrudan doğruya bir cevap vermemek suretiyle *Famous Victories*'de olduğunun aksine bu devrede bile tam manasiyle sorumsuz olmadığını ve aynı zamanda şakadan dahi olsa arkadaşına yalan söyleyecek tabiatta olmadığını belli eder. Ayrıca konuşma tarzından zekâsı, duruma hakimiyeti ve olayları ve şahısları değerlendirme yeteneği anlaşılmaktadır. O sırada gelen Poins bir soygun yapabileceklerini söyler. Hal buna katılacaktır, fakat sadece Falstaff'a muziplik yapılacağı için. Böylece Shakespeare hem Hal'in kabiliyetini ve enerjisini göstermek hem de Hal efsanelerindeki soygunu sahnede göstermek fırsatını bulmuştur.

Bu sahnenin sonunda Hal'in tiradı önemlidir. (I. ii. 217-39). Prens burada, aralarında vakit geçirdiği arkadaşlarının sorumsuz tutumunu gayet iyi değerlendirmiş olduğunu belirtir. Kendisini güneşe, arkadaşlarını da bulutlara benzetir ve güneşin bir müddet bulutların arkasında saklı kaldıktan sonra görünmesi gibi kendisinin de arkadaşlarını bir yana ittikten sonra ülkesi üzerinde parlayacağını ima eder. Güneş Elizabeth çağında kralı temsil ettiğine göre bundan, Hal'in kral olunca eski sorumsuz arkadaşlarını reddedeceği ve iyi ve ödevini bilir bir kral olacağı sonucu çıkar. Hal bütün hayatın tatil olması durumunda eğlencenin can sıkıcı bir şekil alacağını söylerken şimdi sürmekte olduğu hayatının bir çeşit tatil olduğunu ve zamanı gelince ödevi başına geçeceğini anlatmak ister ve bu gibi kimselerle sürdüğü bu çeşit hayatı bıraktığı zaman insanların üzerinde çok daha şaşırtıcı ve olumlu bir etki yapacağını izah eder.

Hal'in, içinde bulunduğu durumu bilerek seçtiği zaten Falstaff'la konuşmasında her olup biten şeyden haberdar olmasından anlaşılmıştır. Şimdi de bu hayatı niçin seçmiş olduğunu oyunun başında izah etmektedir. Prens, babası gibi iki yüzlü ve her şeyi önceden hesaplayıp hareket

eden bir kimse olarak gösteren bu tiradın bir fonksyonu Elizabeth çağı seyircilerinin, Prens kendisine yakışmayan hareketlerini hoş görmesini sağlamak ve diğeri de onları Hal'ın taç giydikten sora göstereceği ani tutum değişikliğine hazırlamaktır.⁴⁰

İkinci perdenin ikinci sahnesinde Falstaff'la arkadaşları hacıları, Hal'le Pains de Falstaff'la arkadaşlarını soymuşlardır. Bu şekilde Hal herhangi bir harekâta başarıyla katılabileceğini isat etmiştir. Aynı perdenin dördüncü sahnesinde Hal'ın Pains'a meyhaneci çıraklarıyla olan arkadaşlığından bahsettiğine şahit oluruz. Hal bu arkadaşlıkla toplumun en aşağı noktasına kadar inmiş olduğunu ve meyhaneci çıraklarının onu sanki kendilerinden biriymiş gibi kabûl ettiğini biraz kendisini küçümsiyerek fakat daha ziyade kişiliğine bu şekilde bir şeyler kattığından övünerek söyler. Bunu ideâl kralın yetişmesinde gerekli bir merhale saymamız gerekir, çünkü meyhaneci çıraklarının hayatını onlar gibi yaşayabildikten ve onlarla kişisel ilişkiler kurduktan başka kendisini onlara "kibarlık kralı" olarak kabul ettirmiş ve daha şimdiden onlardan sadakat vaadi almıştır. Bu gibi kimselerin Hal, Henry V olarak İngiltere tahtına geçtiği zaman onun için çarpışacak askerler olacağını düşünürsek Hal'ın bu türlü hareketinin boşa gitmiyeceğini anlarız. Bundan sonra Hal ve Pains meyhaneci çıracı Francis'i alaya alırlar. Bugünün zevkine göre bu alay bize zalimce gelse bile bundan Francis bir zarar görmez ve Hal'ın ileride kumanda edeceği bu gibi kimseler üzerinde zekâ bakımından şimdiden üstünlük kurmuş olduğu anlaşılır. Ancak Hal'ın meyhaneci çıraklarıyla olan bütün ilişkisi bundan ibaret değildir. Hal'ın alaya aldığı çocuk bütün fakirliğine rağmen ona kendi parasıyla aldığı biraz şekeri vermiştir ve bunun daha fazla olmadığı için üzülmemektedir (II. ii. 64-7). Bu bize ileride tab'asının kralları için yapacağı fedakârlığın şimdiden küçük bir örneği olur, fakat bundan da önemlisi, eğer Prens bir şeyler öğrenmek, insanları daha iyi tanımak, hayatı daha iyi anlamak için halkla karışıp onlardan biriymiş gibi hareket ediyorsa bu olaydan cömertlik dersi almıştır.

Çırak dışarı çıktıktan sonra Prens önemli bir sebep olmadan Hotspur'ü hatırlar ve Pains'a onun kahramanlığını gülünç ve mübalâalı bir şekilde nakleder. Hotspur'un, sabahleyin altı yedi düzine düşman öldürüp yaşadığı sakin hayattan şikâyet eder bir şekilde canlandırılması onun yaşadığı kahramanlık hayatının ve değer hükümlerinin artık monotonlaşmış ve insanlıktan uzaklaşmış olduğunu hatırlatmak için olabilir. Nitekim biraz sonra bu herkesin gıpta ettiği kahramanın isyan ettiğini öğreneceğiz.

Aynı sahnede isyanların başlamak üzere olduğu haberi gelir. Hal, İskoç Douglas'ın kahramanlığını, koşan at üzerindeyken uçan kırlangıcı vurma şeklinde anlatarak alaya alır. Bu yüzden Prens gerçek kahramanlıktan nasibi olup olmadığını merak ederiz. Bu sırada Falstaff ona hiç korkup korkmadığını sorunca Prens cevapından korku nedir bilmediğini anlarız. Bir asilin sosyal bakımdan kendisinden aşağı durumda olanlara ve özellikle Hal'ın hiç kimseye yalan söylemeyeceğini hisseder ve onun cesaretinin ve kahramanlığının büyüklüğüne hemen inanırız.

Bu arada Kral, oğlunu yanına çağırtmıştır. Falstaff'ın Hal'e, babasına vereceği cevabı hazırlaması söylemesi ona bir fikir verir. Falstaff kral rölü oynar, Hal da ona vaktini nerede vekimlerle geçirdiğini anlatacaktır. Fakat Falstaff derhâl bu oyun içindeki oyunda hakimiyet kurunca Prens rôlleri değiştirir. Bu defa babasının ağzından konuşan Prens ve Prens rölünü oynayan da Falstaff'tır. Prens bize oldukça ciddi olduğu intibahı veren konuşmasında Falstaff'ı bütün sembolik özellikleriyle tarif eder (II. iv. 496-512). Bu sahnenin en önemli ve manidar yönü şudur ki Prens ağzından konuşan Falstaff, Kralın ağzından konuşan Prens'in hücum ettiği Falstaff'ı müdafaa etmeğe çalışır ve konuşmasının sonunda bütün dünyayı yanından uzaklaştırma bile onu sürmemesini söyler. Prens'in bu defa kendi ağzından söylediğini hissettiğimiz "sürerim, süreceğim (II. iv. 536) kelimeleri Falstaff'ın ileride başına gelecek akıbeti bizleri şimdiden hazırlamağa başlar.

Bu sırada soygunculukla ilgili olarak şerifle adamları meyhaneye gelirler. Prens özellikle arandığını bildiği Falstaff'ı ele vermediği düşünmez, onu bir perdenin arkasına saklar. Bu olayda Shakespeare kaynaklarda bulunduğu Prens'in arkadaşını kurtarmak için hakime karşı gelmesi suretiyle gösterdiği sadakati yansıtmış olur.

Üçüncü perdenin ikinci sahnesinde Kral, oğlu ile yalnız görüşmek ister ve onunla Falstaff'ın ve Prens'in yaptığı taklide çok benzer bir şekilde konuşur. Bu benzerlik bizi düşündürür ve Shakespeare'in ikinci perdenin dördüncü sahnesindeki bu oyun içindeki yönü, ciddi aksiyonla alay olsun diye yazdığı kararına vardırır. Öyleyse Falstaff ve arkadaşları ve onlarla düşüp kalkan Prens'in konuşmaları ve hareketleri oyunun ciddi aksiyonu üzerinde bir çeşit tenkit unsuru meydana getirmekte ve ona başka yönlerden bakarak daha iyi değerlendirmemizi temin etmektedir.

Babasıyla konuşmasında Prens bir takım iftiracıları bahseder (III. ii. 25-8) Burada Shakespeare gene kaynaklarda, babayla oğlun iftiracıların etkisiyle aralarının açılmış olduğunu hatırlar, çünkü Prens kendi durumuna yakışmayan bir hayat yaşadığı inkâr edilmeyecek bir gerçektir ve prens yalan söyleyen bir kimse değildir. Ancak muhtemelen

burada Prens'in kastedtiği şey, yaşadığı hayatın utanç verici ve arkadaşlarının ahlâksız kimseler olmadığıdır.

Uzun konuşmasında Kral, oğlunun Richard gibi sorumsuz hareket ettiğini ima eder (III. ii. 29-91). Hal'e tavsiyesi kendisini ortada fazla göstermemesidir. Bu yüzden görüldüğü zaman herkes ona daha büyük bir hayranlık duyacaktır. Hâlbuki bir bakıma Hal de böyle hareket etmektedir. Çünkü Hal nasıl olsa hayatını değiştirip sorumluluklarını yüklenecek ve az görüldüğü için değil hakkettiği için herkesin hayranlığını kazanacaktır. Kral Hotspur'den bahsedince Hal isyan hâlinde olan bu kahramanı öldürmeğe karar verdiğini babasına bildirir (III. ii. 129-41). Burada Hal'ın da babası gibi hesabını önceden ve iyi yapan biri olduğunu görürüz, çünkü Hotspur'ü öldürerek onun daha önce kazanmış olduğu şan ve şerefi kendisine mal etmiş olacaktır (III. ii. 144-52). Prens'in verdiği kararı gerçekleştirme fırsatı hemen çıkar, asilerin ilerledikleri bildirilir. Prens de savaşa katılacaktır.

Fakat bundan sonraki sahnede Prens ve arkadaşı Poins sahneye asker gibi yürüyerek girerler. Bu, askerlik ve vatanseverlikle alay olarak görülmemelidir; sadece Prens'in cesaretinin, kendisine olan emniyetinin ve askerlik dahil hiç bir şeyi lüzumundan fazla önemsemediğinin bir işaretidir. Bu sahnede Prens soygunda ele geçirdikleri parayı iade ettiğini söyler (III. iii. 197-9). Bu hem kaynaklardaki Prens'in hareketine uyar hem de Hal'ın, gerçekten başı boş bir hayat yaşasa bile hiç kimseye zarar vermediğini göstererek onu lekesiz tutar. Prens'in şakadan ciddi şeylere kolayca geçişine iyi bir örnek soygundan bahsederken ansızın konuyu değiştirip Falstaff'a toplanan orduda bir piyade subaylığı temin ettiğini söylemesidir (III. iii. 202-8). Bu ciddi olayda bile Prens'in muzipliği ve olup bitenlerin ötesine geçebilme kabiliyeti görünür, çünkü çok şişman olan Falstaff için piyade olarak savaşmak son derece zor olacaktır. O süvariliği tercih edecekti (III. iii. 209). Belki Prens, Falstaff'ın biraz sıkıntıya girmesiyle akıllanacağını, hiç olmazsa bir ders alacağını düşünmüştür. Bu sahnenin sonunda Prens'in savaş hazırlıklarıyla ilgili olarak verdiği emirler duruma hemen oluverdiğini, becerikliliğini ve kendisine güvenini gösterir (III. iii. 217-28). Bundan hemen sonra, dördüncü sahnenin başında asileri görürüz. Burada Hotspur'ün Hal'den, onun yaşadığı hayat ve arkadaşları sebebiyle küçümseyici bir şekilde bahsedişini Hal'in gerçekten ne kadar az tanındığını gösterir (IV. i. 94-7). Vernon ise Hal hakkında daha bilgilidir çünkü onun savaşa hazırlanırken zırhiyle bir zıplayışta atının üzerine atladığına şahit olmuştur (IV. i. 104-10).

Aynı perdenin ikinci sahnesinde Falstaff peşindeki askerleriyle gelir. Gerçekten savaşabilecek kimselerden rüşvet alıp onları bıraktığı için ancak fakir, zayıf, perişan kimseleri toplamıştır. Prens'in bu sahnede-

ki tutumu son derece gerçekçidir, çünkü Falstaff'ın askerlerinin sefil durumuna şaşmakla beraber arkadaşının yaptığı işi anlar fakat bu, o zamanlarda raslanan şeylerden olduğu için itiraz etmez.

Beşinci perdenin birinci sahnesinde Shrewsbury savaşıdan önce asilerin önderlerinden Worcester'le konuşulurken Prens hem insanlığını hem de cesaretini göstererek ve gerçek bir şövalye gibi hareket ederek kan dökülmesinden kahrmanlığını takdir ettiği Hotspur'le savaşın sonunu tayin için düello etmek istediğini bildirir (V. i. 83-100). Kral, Veliahdın çarpışmasına izin vermez.

Prens silâhsız kalmıştır. Falstaff'tan silâh ister. Falstaff ise tabanca kılıfına bir şişe içki koymuştur. Prens oyunda ilk defa hiddetlenir ve şişeyi fırlatıp çıkar (V. iii. 51-8). Şaka ve eğlenmenin zamanı olmadığını söylerken ciddi olmanın da eğlenmenin de ayrı zamanları olduğunu kasdetmektedir.

Aynı perdenin dördüncü sahnesinde Hal yaralanmıştır, fakat kaynaklarda olduğu gibi savaş alanından ayrılmağı reddeder. Hal bundan sonra kahraman savaşçı Douglas, Kralı öldürmek üzereyken yetişir ve Douglas'ı kaçırarak babasını kurtarır. Kaynaklarda olmayıp Shakespeare'in icadı olan bu sahnede Hal, babasının da söylediği gibi eski hatalarını böylece affettirir. Shakespeare bu defa kaynaklardaki, Hal'ın babasının tahtına oturmak için onun ölümünü istediği rivayetini reddedebilsin diye ona fırsat verir (V. iv. 51-7). Hal bu yüzden yalnızca kahraman bir savaşçı değil iyi bir evlât olarak da görünür.

Gene kaynaklarda verilen bilginin aksine Shakespeare bu defa iki rakibi, yani Hal ile Hotspur'ü karşılaştırır. Hal, İngilterede birbirinin eşi iki düşmanın beraber yaşamasına imkân olmadığını söylerken (V. iv. 61-7) adeta babasının Hotspur'ü kendi oğluna tercih etmiş olduğunu bilen kıskanç bir genç gibi konuşmaktadır. Bu bir zaaf bile olsa Hal'ın insan yönünü ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Beklendiği gibi çarpışmada Hal, Hotspur'ü öldürür fakat onun kahramanlığına hürmetten yüzünü üzerinden çıkardığı ceketle örter ve onun isyanının hatırlanmamasını temenni eder (V. iv. 94-100). Bu, Hal'ın cömert tabiatını gösteren iyi bir örnektir. Fakat Hal'ın asıl cömertliği Falstaff Hotspur'ü öldürdüğünü iddia ettiği zaman görülür. Hal babasına ve ülkesine karşı ödevini yapmış olmanın zevkiyle yetinecek ve bir yalan arkadaşına şeref kazandıracaksa kendi zararına olsa bile bu yalana katılacaktır (V. iv. 161-2). Hal, esir düşmüş olan Douglas'ı fidesiz serbest bırakarak önceki cömertliklerine bir yenisini ekler (V. v. 25-31) ve kahramanlığı takdir eden gerçek bir şövalye olduğunu isbat eder.

Henry IV oyunun ikinci kısmında, birinci perdenin ikinci sahne-

sinde Falstaff'ın Hotspur'ü öldürmüş olduğuna inanılmış ve büyük itibar kazanmıştır. Hal arkadaşına bu konuda yardım ettikten başka ona yeni mevkiine yakışacak bir de içoğlanı vermiştir. Ancak bunun için çok küçük yapılı bir çocuk seçerek şişman arkadaşıyla bu şekilde alay etmekten de kendisini alamamış ve mizah yönünün her zaman faaliyette olduğuna dair iyi bir örnek vermiştir (I. ii. 13-5).

İkinci perdenin ikinci sahnesinde Prensle Poins'u görürüz. Prens kederlidir, sebebini söylemez. Bunun vicdan azabından ileri geldiğini tahmin edebiliriz, çünkü Kral hastadır ve Prens gene eski arkadaşlarıyla beraberdir. Ayrıca Prens kendisini bu arkadaşlarına yanlış tanıtmış olmasının, belki de onların onu gerektiği gibi tanıyamamış olmalarının cezasını ve ızdırabını çekmektedir. Nitekim babasının hastalığı için ağılayacak olursa ona kimse inanmayacak, iki yüzlü hareket ettiği sanılacaktır (II. ii. 58-61). Hassasiyetini göstermeğe imkân bulamayınca (hislerine hakim olmak da Prens halkla karışmak suretiyle öğrendiği bir ders olur) tekrar gerçekçi tutumunu takınır ve Poins'le beraber garson kıyafetine girerek Falstaff'ın iki kadınla beraber yiyip içtiği meyhaneye gitmeğe ve onun kendisi yokken neler söylediğini dinlemeğe karar verir. Böyle durumlarda hemen her zaman olduğu gibi Prens aleyhine söylenen bir sürü şey dinliyerek komik duruma düşer (II. ii). Fakat bu kıyafet değiştirmesinin asıl önemi Hal'ın halkla karşılaşabilmesinin yanında onların samimi fikirlerini öğrenme arzusunadadır. Kral olduğu zaman Agincourt savaşından önce de aynı şeyi yaptığını göreceğiz.

Diğer yandan Prens artık eski arkadaşlarından gittikçe uzaklaşmaktadır. Onlarla ve Falstaff'la eskisi kadar sık ve candan görüşmez. Belki artık onlardan öğrenecek fazla bir şey kalmamıştır. İsyanın yeniden başladığı haberi gelince vaktini boş yere geçirmekte olduğu için kendisini itham eder (II. iv. 395-400). Fakat bu hissini Poins'a söyleyişi ve acelesi içinde bile Falstaff'a iyi geceler temenni edişi henüz onlardan kopmadığını gösterir.

Dördüncü perdenin ikinci sahnesinde Kralın ve asilerin kuvvetleri karşı karşıyadır. Bu defa Hal orada yoktur. Bunun sebebi her hâlde asi önderlerinin, Prens John'un yalan vaadine kanıp ordularını dağıttıktan sonra idam edilmelidir. Yani Shakespeare Hal'ı bu yemine ihanet olayına bulaştırmak istememiştir.

Dördüncü perdenin dördüncü sahnesinde hasta Kral, Hal'ın gene eski arkadaşlarıyla düşüp kalkmasından dolayı üzüntülüdür. Warwick onu teselli etmek için Prens sadece halkı daha iyi öğrenmek için onlarla bulunduğunu, zamanı gelince onları terkedeceğini söyler (IV.

iv. 67-78). Bu sözler sadece kısmen doğrudur; kısmen çünkü arkadaşlarından gerçekten zevk almış, onlardan bazı insanî şeyler öğrenmiş, onların arasında mizah kabiliyetini ve enerjisini bol bol kullanmış, onların samimiyet ve açıksözlülüğünü sarayın entrika ve iki yüzlülüğüne tercih etmiştir.

Bundan sonra sahnede Prensi görürüz. Babasının yeni bir nöbet geçirdiğini duyunca onun başında beklemek ister, hislerini herkesin içinde göstermez. Babasının başı ucunda duran tacın ona ne çok sıkıntı ve endişelere mal olduğunu hatırlar (IV. v. 20-30). Bu sıkıntılardan babasının suçunu ve vicdan azabını değil sadece krallık ödevlerini kaseder. Bundan çıkan önemli bir sonuç şudur ki Hal krallığı sadece zor fakat aynı zamanda kaçınılmaz bir ödev olarak görmektedir. Nitekim ansızın ölmüş olduğuna inandığı babasından kendisine miras kalan ve sıkıntıların sembölü olan tacı başına koyar ve bu hareketiyle babasının tek başına taşımış olduğu yükü artık kendi üzerine aldığını ifade etmek ister. Buna karşılık babasına vereceği şey bir evlâttan beklenen keder gözyaşlarıdır (IV. v. 36-9).

Fakat Kral, Hal'ın odadan çıkmasından kısa bir zaman sonra kendisine gelir, tacını bulamaz, Hal'ın almış olduğunu öğrenir ve derhâl yanına çağırır. Ona haberi götüren Warwick Prensin içeride ağlamakta olduğunu söyler (IV. v. 81-6). Suçlu bulunacağından endişe eden Hal belki ilk ve son defa yanlış anlaşılabilir bir söz söyler, babasının bir daha konuşacağını hiç düşünmediğini anlatır (IV. v. 90). Hal babasının uzun ve sitemli konuşmasını dinler ve eğer babasını inciterek günah işlemişse bu haksız ithamların altında ezilerek günahının kefareti öder. Sonra olanları bütün samimiyetiyle söyler. Bu şekilde aralarında ilk defa gerçek bir anlaşma olur. Ölmeden evvel Kral, Hal'a bazı öğütler verir. Oğluna söylediği en önemli şey Hal'ın tacı meşru bir kral olarak taşıyacağıdır (IV. v. 201).

Beşinci perdenin ikinci sahnesinde Başyargıç Henry'nin öldüğünü duymuştur ve yeni kralın kendisine kötü muamele edeceğinden emindir (V. ii. 6-8). Fakat içeri giren Hal, kardeşlerine babalık edeceğini, herkesin derdine ortak olacağını söyleyerek en kuvvetli anında bütün alçak gönüllülüğünü gösterir (V. i. 43-61). Belki onun ne kadar şerefli olduğunu ölçmek için Başyargıca bir zamanlar kendisini azarlayıp hapsedmiş olduğunu hatırlatır (V. ii. 67-72). Hal kinci olmadığına göre bu oldukça sert görünen hatırlatmanın sebebi Başyargıcın yeni kral olmuş ve kendisini sevmediğini sanan bir kimse karşısında nasıl bir tutum takınacağını öğrenmek istemesi olmalıdır. Başyargıcın sözleri cesaret ve basiret doludur. Kendisinin ülkeyi ve kralı temsil etmekte olduğunu ve böyle bir anda Hal tarafından tokatlandığı için onu hap-

settirdiğini söyler. (Kaynaklarda gördüğümüz bu durumu Shakespeare, Hal'a karşı duyduğumuz sevgi ve hürmet hisleri değişmesin diye göstermemiş fakat hem kendisinin hem de babasının adalet fikrini daha iyi anlayabilmemiz için atıf yapmıştır.) Bununla da yetinmiyerek hareketinin adalete uygun olduğunu kesin bir dille söyler ve gerekirse ceza çekmeğe hazır olduğunu cesaretle bildirir (V. i. 73-101). Hal, daha doğrusu Kral Henry V bu cevaptan memnundur. Başyargıç yerinde kalacaktır. Hal babasının, oğluna verilen bu cezayı yerinde bulduktan başka veliahda bile gerektiği zaman ceza verebilen hakimleri olduğu için bahtiyarlık hissettiğini hatırlar. Kaynaklarda bulunan bu hususun bu kadar geciktirilip Kralın ağzından söylenmesi yerine nakledilmesinin en önemli sebebi ölümünden sonra bile Henry IV nin adaletinin hatırlanması ve bu adaletin oğlunda da sürdüğünün gösterilmesidir. Kaynaklardaki bir çok fikirleri içine alan bu konuşmada Hal, Başyargıcın kendisine babalık etmesini ister. O ana kadar sorumsuz yaşadığını, artık herkesi şaşırtacak şekilde yeni ve faziletli bir hayat süreceğini söyler. Danışmanları akıllı ve basiretli kimseler arasından seçilecektir. Böylece Shakespeare kaynaklardaki fikirleri naklederken hem yeni kralın İngilterenin ideâl kralı olacağını hem de onun eski arkadaşlarını yanından uzaklaştıracaklarını bize hatırlatmaktadır (V. ii. 102-45).

Hal'ın eski arkadaşlarını yanından uzaklaştırmasının gerçekten lüzumlu olduğu bunu takip eden sahnede anlaşılır, çünkü bu adamlar arkadaşları olduğuna inandıkları Hal'ın hükümdarlık devresini her istediklerini yapacakları bir devre olarak görmektedirler (V. iii. 131-42). Falstaff'ın burada İngiltere kanunlarının artık kendi emrinde olduğunu söylemesi bu bakımdan uyarıcı mahiyettedir.

Oyunun sonunda Hal, Henry V olarak taç giymiştir. Arkadaşlarının ona lâubali ve bütün töre ve törenleri hiçe sayan bir şekilde hitap etmesi bardağı taşıran damla olur ve Hal, Falstaff'a hitapla onu ve arkadaşlarını sürdüğünü bildirir (V. v. 52-77). Hal'ın kaynaklarda verilen bütün bilgiyi ihtiva eden bu konuşması pek çok eleştirci tarafından zalimce bulunmuştur. Fakat Falstaff ve arkadaşlarının kanunsuz tutum ve niyetlerini önceki sahnelerden bilişimiz ve onların bu kut-sal töreni hafife alır şekilde Krala hitapları (V. v. 45-51) Hal'ı büyük ölçüde haklı gösterir. Ayrıca Falstaff ve arkadaşlarının Fleet hapishanesine gönderilmesi o kadar büyük bir şeref-sizlik ifade etmiyordu, çünkü burası hükümdarların gözden düşen adamlarının kapatıldığı bir yerd. Hal'ın eski arkadaşlarına maaş bağlaması ve tutumlarını düzelttikleri takdirde mevkilerini yükselteceğini söylemesi Hal'ın cömertliği kadar eski arkadaşlarına halâ beslemekte olduğu alâkayı

gösterir. Seyirciler ve okuyucular kaynakları bilmeseler bile Henry'nin eski hayatını değiştireceğini hem birinci kısmın başındaki konuşmasından hem de Warwick'in Henry IV'ye söylediklerinden dolayı tahmin etmeğe başlamışlardı, yani bu hiç beklenmedik bir sürpriz değildi. Ayrıca hiç olmazsa Hal eski arkadaşlarından yavaş yavaş uzaklaşarak onların artık fazla bir şey ummamaları gerektiğini hissettirmiştir. Falstaff'ın herkesin içinde azarlanmasında da bir adalet payı vardır, çünkü o daima etrafında insanlar bulundukça güç bulan bir kimsedir. Ayrıca Falstaff'ın düştüğü bu durumun herkese ders olabilmesi için Hal'ın bu şekilde hareket etmesi gerekiyordu. Ancak eski hayatını, uyandığı zaman küçük gördüğü bir rüya olarak vasıflandırması bize zalimce gelir. Belki Hal o hayatının bir nevi tatil olduğunu ve artık krallık ödevinin başlamasıyla eski günlere ve arkadaşlara dönmesinin imkânsız bir hâle girmiş olduğunu düşünerek geçmişi kendisine acı verse bile koparıp atmıştır. Falstaff ve arkadaşlarının, düşmanları Başyargıç tarafından hapse götürülmesi de gene zalimce olduğu kadar adalete uygun bir hareket olacaktır. Kendi hayatının en samimi ve canlı bir devresini koparıp atan Hal'ın bunu istekle değil de zorunluluk karşısında yaptığını ve böylece varlığından bir şeyler feda ettiğini düşünmek gerekir.

Görüldüğü üzere Shakespeare Prens Hal'ı aşağı yukarı kaynaklarda bulunduğu gibi canlandırmış sadece onun babası hayattayken bile tahtta gözü olduğunu ima eden fikir ve olaylara yer vermemiştir. Hal'ın karakteri üzerinde eleştirmeciler genellikle benzer fikirler ileri sürdükleri hâlde arkadaşlarını reddi birbirine zıt görüşlere yol açmıştır. Şimdi bu konularla ilgili fikirleri kısaca gözden geçirelim.

Bullough hem gerçekte hem oyunun çerçevesi içinde Hal'ın başıboşluğunu isyanlardan daha da tehlikeli bulur.⁴¹ Bu, Falstaff'ın reddini gerekli kılan bir husus olacaktır. Tarihteki Prens Hal efsanesine dokunan Wilson, on beş ve on altıncı yüzyıllardaki allegori merakıyla birleşen "müsrif oğul" temasının bu efsaneleri ortaya çıkardığı fikrindedir. Bu prensin islâh oluşu gençlere iyi bir örnek verecektir. Bizim de Prens'in değişmesini takdirle karşılayıp onu taklit etmemiz beklenir. Bu yüzden Falstaff'ın reddedilmesi gerekecektir. Ancak Prens'in Falstaff'a kapılmasını izah için Falstaff son derece büyüleyici bir şahıs olarak canlandırılmış ve dolayısıyla bazı eleştirmeciler Hal'ı ona uymakla değil onu reddetmekle suçlandırmışlardır.⁴²

Auden, büyük ölçüde Hal'la ilgili olmak üzere adalet kavramı üzerinde durur. Yazara göre ödevini ve dünyasal adaleti kurup sürdürmek

41 Ibid., S. 266

42 Op. cit., S. 96-8

istiyen idarecinin şu özelliklere sahip olması gerekir: 1- Haklıyı haksızdan ayırabilmek, 2- Kendisi adil olmak, 3- Adaletsizliğe yönelmeğe mütemayil olanları adalet yoluna sokacak gücü olmak, 4- Tabiatı ve gayretleriyle halkın sadakatini celbedebilmek ve 5- İçinde bulunduğu toplumun anlayışı ve töreleri uyarınca meşru idareci olmak.⁴³ Görüldüğü gibi Richard II'ta bunlardan ilk dördü yoktur, Henry IV'de beşincisi yoktur. Hal'da ise hepsi vardır. Ayrıca 1,2 ve özellikle 3 üncü kaideye göre Hal'ın Falstaff'ın cezalandırması onun ödevleri arasına girer.

Hunter, Elizabeth çağı seyircilerinin Prense karşı tutumunu inceleyen onları Hal'ı daima veliaht olarak gördüklerini ve onun gelecek için hazırlanmak zorunda olduğunu kabul ettiklerini yazar.⁴⁴ Yani tarihsel açıdan Hal'ın halktan kimselerle düşüp kalkması ve sonra kral olunca onları uzaklaştırması olağan üstü değildir. Doren de aşağı yukarı bu fikre katılır; Hal iki yüzlü görünüyorsa bunun velihat olduğunu daima hatırlaması ve ona göre hareket etmesi yüzünden olduğunu, Falstaff'la yaptığı arkadaşlığın onun hayatının sadece bir devresi olduğunu söyler.⁴⁵ Hal efsaneleri üzerinde duran Humphreys, başıboşluktan mucizevi bir şekilde iyi hayata dönen bir prensin ancak romans kahramanı olabileceğini, halkla karışmak suretiyle kendisini şuurlu bir şekilde ilerideki sorumluluklara hazırlayan bir prensin ise Hal efsanesine uymıyacağını sonucuna varır. Shakespeare bu yüzden bir uzlaşma yapmış ve Hal'ı gerçekten başıboş yaşayan fakat hiç kimseye zarar vermiyen, diğer yandan da ileride üzerine alacağı büyük ödevin sorumluluklarından haberdar bir kimse olarak canlandırmıştır. Bu yüzden tahta geçmesine zaman varken ve Falstaff oldukça dürüst bir insan gibi görünürken eğlenceli hayatını sürdürür; tahta geçmesi yaklaşp Falstaff kötü hareket etmeğe başlayınca ondan uzaklaşır. Hal'i kâlipsiz değil ahlâk kurallarına uyan biri olarak görmek gerekir.⁴⁶

Rowse'in müşahadesine göre Hal, Falstaff'la olan ilişkilerinde daima aralarındaki mesafeyi muhafaza etmiş, onunla yaptığı her şeyde vekarını ve dürüstlüğünü korumuş (çalınan parayı iade etmesi) ve bir prensten beklenen şekilde hareket etmiştir.⁴⁷ Barber, *Henry IV* oyunlarında çok defa iddia edildiği gibi iyilik-kötülük kuvvetlerinin

43 W. H. Auden, "The Prince's Dog" *King Henry IV*, Parts One and Two, Casebook Series, Macmillan, S. 191

44 G. C. Hunter, "Introduction", *King Henry IV*, Parts One and Two, Casebook Series, Macmillan, S. 19

45 Op. cit., S. 99

46 R. A. Humphreys, "Falstaff", *Shakespeare's Histories*, Penguin Books (1972), S. 232

47 Op. cit., S. 254

insan ruhu üzerinde yaptıkları mücadeleyi gösteren bir ibret oyunu an'anesinden ziyade Prens'in tatil hayatını kral olduktan sonra da sürdürüp sürdürmeyeceği problemini bulur. Prens'in eğlenceleri onun ahlâk ve sorumluluk duygularındaki zaafını değil hayatiyetini gösterir. Onun Richard II'inkine benzer bir hata yapmasına imkân yoktur.⁴⁸ Zaten bu yüzdendir ki Hal, aynı zamanda ebedî tatil sembölü olan Falstaff'ı kral olunca reddeder.

Bu oyunlardaki semboller üzerinde duran Tillyard, Hal'in birinci kısımda (tabii Falstaff'un sembolize ettiği) tembellik ve boş gurura karşı şövalyeliği seçtiğini, ikinci kısımda da düzeni kargaşalığa tercih ettiği söyler. Hal başındanberi kararlıdır, tutacağı yol üzerinde hiç bir tereddüdü yoktur. Ayrıca aralarındaki mesafeyi korumuş olması bakımından sonunda Falstaff'ı aldatmış olduğunu söylemek haksızlık olur.⁴⁹

Auden, Hal'in karakterini ve gelişmesini anlatırken onu babasıyla karşılaştırır. Hal, babasının gençliğinde olduğu gibi cessurdur ve herkesçe sevilir. Üstelik politika yönünden ona üstündür. Babası sadece fırsatları kollar, Hal ise fırsatları yaratabilir. Birkaç safha sonrasını görür ve sabırla bekler, beklemek muvakkat bir zaman için yanlış anlaşılmasına sebep olsa bile. Hiç bir şeyi tesadüfe bırakmak istemez fakat talih ona her zaman yardım eder; kral olduğu zaman asiler ortadan kalkmış, ülkede birlik kurulmuştur.

Wilson, Hal'da bulduğu değişmeyi inceleyip şu sonuca varır: Bu değişme bir günahkârın din yoluna girmesinden farklıdır, çünkü Hal her zaman dindar bir insandı. Onun değişmesi Rönesans ideallerine uygundur, yani başıboşluğu bırakıp iyi bir asker ve idareci olur. İşlemiş olduğu günah Tanrıya karşı değil şövalyelik törenlerine, adalete, babasına ve ülkenin menfaatlerine karşıdır.⁵⁰ Ancak bu fikir bize satıhta kalmış gibi gelir, çünkü Hal başıboş yaşar görünürken bile ya kısa bir tatil yapıyordur ya da kendisini gelecekteki vazifesine hayat mektebinde hazırlamaktadır.

Auden bu tatil hayatıyla ilgili önemli bir noktaya dikkatimizi çeker ve Hal'in sadece ülkenin ona ihtiyacı olmadığı zaman Falstaff'la beraber olduğunu söyler.⁵¹

Dean, Hal'in karakteriyle ilgili bazı zorluklar üzerinde durur.

48 C. L. Barber, "From Ritual to Comedy: *Henry IV*" *Shakespeare Modern Essays in Criticism*, Oxford University Press, (Oxford), S. 148-50

49 Op. cit., S. 265; 268; 271

50 J. D. Wilson, "Riot and the Prodigal Prince", *King Henry IV, Parts One and Two*, Casebook series, Macmillan. S. 98

51 Op. cit., S. 194

Arkadaşlarını bırakması mukadder olduğuna göre onlara karşı tutumunda iki yüzölçüm görülebilir, üstelik onlarla geçirdiği hayattan uzaklaşarak herkesin takdirini kazanmayı istemesi özellikle modern düşünceye göre hoş bir şey değildir. Sonra halkla karışarak karakterini geliştireceği düşünülse bile diğer bir fikre göre onun karakteri zaten oyunun başında gelişmiş görünür.⁵² Hal'ın arkadaşlarından istifade ettiği bir gerçektir, fakat onları silkip atmamış, tekrar yanına gelme fırsatını vermiştir. Onlarla geçirdiği hayattan uzaklaşınca herkesin takdirini kazanacağını bilir fakat bu, arkadaşlarını insan olarak beğenmemekten gelen bir düşünce değildir, sadece onların hayatının kendi krallık hayatının gerekliliklerine uymadığını gösterir. Hal'ın karakteri, oyunun başında sağlam prensipleri olması bakımından tam gelişmiş görünse bile hayat tecrübesi noksanıdır ve prensipleri hayatın gerçekleri karşısında değerlerini ispat etmemiştir. Falstaff'ın her şeyi anlayan bir kimse olduğunu söyleyen Doren yukarıdaki fikri dolayısıyla destekler, çünkü Hal bir bakıma Falstaff'ın öğrencisi olarak çok şey öğrenmiş hatta öğretmenini geçmiştir.⁵³

Cowl and Morgan, Dowden'den nakille Shakespeare'in Hal'i ideal insan olarak canlandırdığını söylerler ve onun Falstaff ve diğerleriyle geçirdiği hayatı uygun bulduğumuzu, çünkü bir müddet dinlenip eğlense bile hemen ciddi konulara dönebildiğini ilâve ederler. Eğlenceyle ciddiyeti birbirine karıştırmadığı, Shrewsbury savaşından önceki toplantıda şaka yapmaktan kendisini alamıyan Falstaff'ı azarlamasından bellidir.⁵⁴

Winny, Hal'ın genellikle eleştirmeciler tarafından tasvip edilmediğini söyledikten sonra onun fırsatçılık ve soğuk tabiatından bahseder. Ancak Hal'ın insan olarak noksan yönlerinin oyununun gereklilikleri yüzünden olduğu fikrindedir. Diğer yandan açık sözlü ve dürüsttür, babasının aksine borcuna sadıktır. İyiliği, kötülük kisvesi altında temsil eder. Bu fikir, Hal'ın hareketlerini izahta güçlük çektiğimiz zaman bize yardımcı olabilir.

Winny, Hal'ın uygun bulunmayan hayat yolunu doğru görünen bir fikirle izah eder. Hal, babasının suçunu bildiğinden ruhen onu destekliemez fakat babası olduğu için de (belki tacı sonunda normâl yoldan ele geçirmeği istediğinden) ona karşı gelemmez. Bu yüzden üçüncü bir hayat yolu seçerek saraydan uzaklaşıp olup bitenlerle ilgisiz görünür, fakat dürüst görünüşü altında hile saklayan babasını aksine

52 Op. cit., S. 198

53 Op. cit., S. 110

54 Op. cit., S. xxvii-xxix

asaletini ve adalet sevgisini sorumsuzluk kisvesi altında saklar. Babası ise belki asil ve dindar rölünde olduğundan oğlunun dış görünüşüyle iç durumu arasında ilişki kuramaz.⁵⁵

Leech, Hal'ın ileride iyi idareci olmasında Falstaff'ı birazcık anlamış olmasının payını bulurken⁵⁶ belki insan karakterini tanımasını belki de olay ve fikirlerin ötesine ve üstüne çıkabilmesini kasteder.

Oyunları düzen, kargaşalık, tatil, vazife mefhumları gibi soyut, hatta sembolik açılardan ele alan Barber bu defa da Falstaff'ı bir "scape-goat" yani bir toplumdaki şahısların günah ve sorumluluklarını üzerinde toplayıp bunları ortadan kaldırmak için öldürülen ya da kovulan bir hayvana veya insana benzetir ve reddedilmesini antropolojik bir açıdan izah eder.⁵⁷

Bu reddedilişi daha gerçekçi bir ışıık altında gören Leech bu olayı ve Tearsheet ile Quickly'nin tevkif edilmelerini İngilterenin artık güçlü bir adaletle yönetileceği fikrine bağlar. Falstaff'ın bu kadar sert bir şekilde reddedilmesini, halk üzerinde kuvvetli, bir etki yapma endişesiyle izah eder.⁵⁸

Bütün bu anlatılanlardan Hal'ın karmaşık bir şahıs olarak canlandırılmış olduğu anlaşılır. İnsanlık yönüyle gelecekteki idareci yönleri toplumun ve insan tabiatındaki zaafaların sonucu olarak bazan çatışma hâline geçer ve o zaman onu ya anlıyamayız ya da takdire değer bulmayız. En önemli yönü idarecilik san'atına yeni bir prensip getirmiş oluşudur; yani halkı içinden tanımış biri olarak asillerle halkı emrinde birleştirebilmeği öğrenmiştir. Kendisinin de zaafaları olduğu muhakkaktır, fakat bu zaafaların cezasını ya insanlarda kendisi hakkında olumsuz fikirler uyandırmak ya da vicdan azabı duymak suretiyle çeker.

(c) Falstaff

Tarih kaynaklarında Shakespeare'in oyunlarındaki şahısla ilgisi olan Falstaff adında bir kimse yoktur. *The Famous Victories of Henry the Fifth* oyununda Sir John Oldcastle adlı bir şahısla Prens Hal'ın düşüp kalktığı görülür. Shakespeare'in oyunlarında Falstaff'ın adının önce Oldcastle olduğu, sonra bu şahsın torunlarının itirazları ile yazarın bu adı değiştirdiği anlaşılmaktadır.

55 Op. cit., S. 131-7; Tillyard, op. cit., 281

56 Op. cit., S. 27

57 C. L. Barber, "Rule and Misrule in *Henry IV*", *King Henry IV, Parts One and Two*, Casebook Series, Macmillan, S. 227

58 Op. cit., S. 30

1378 yıllarında doğmuş olan Sir John Oldcastle, oyunlarda canlandırıldığıının aksine trajik bir şahıstır. Herefordshire'li bir toprak sahibidir, Galler bölgesinde Henry IV yi desteklemiş ve Hal oradayken muhtemelen onun arkadaşı olmuştur. Lady Joan Cobham'la evlenince Lord Cobham adını alır. Katolikliğe karşı gelen Lollard mezhebini desteklemeğe başladığından ve devleti resmî dinine uymıyan konuşmalar yaptığından 1410 da mallarına devletçe el konulur. Henry V onu resmî dine döndürmeğe uğraşır fakat başarı kazanamaz. Londra Kalesine hapsedilir, mahkeme edilir ve ölüme mahkûm olur. Belki pişman olur ve fikrini değiştirir diye kırk gün mühlet verilir. Bu sırada kaçır ve üç yıl saklanır. Sonra yakalanıp 1417 de idam edilir. John Bale, Oldcastle'ın gençliğinde başıboş bir hayat yaşadığını, eğlenceye düşkün olduğunu yazar.⁵⁹ Hal ile muhtemel arkadaşlığı Shakespeare bazı fikirler vermiş olabilir. Ayrıca Shakespeare'in Falstaff'ının zaman zaman dinle ilgili sözler söylemesi gene Oldcastle'ın kuvvetli dindar yönünden alınmış olmalıdır.

Falstaff adının nereden geldiği bilinmemekle beraber Shakespeare *Henry VI* oyunlarının birinci kısmında buna benzer bir ada sahip bir asili ve korkaklığı yüzünden ceza olarak dizbağı nişanının alındığını sahnede göstermiştir.

Henry IV oyunlarında ve *The Merry Wives of Windsor* oyununda görünen Falstaff dünya edebiyatında bulunan komik şahısların en güçlülerinden biri belki de birincisidir. Hakkında Hamlet'e yakın şey söylenmiş olan Falstaff çeşitli dramatik tiplerin birleştirilmesinden meydana gelmiş ve bu karışıma ayrıca pek çok başka unsurlar da ilâve edilmiştir. Bu son derece çekici ve çok yönlü olan şahıs çok defa oyunun çerçevesinden çıkarılıp gerçek bir şahısmış gibi incelenmiş, çeşitli yönleri ve fonksiyonları üzerinde sayısız kitaplar ve makaleler yazılmıştır. Böyle bir şeye teşebbüs etmek bu araştırmanın sınırlarını aşacağından sadece Falstaff'ın, Hal ve Henry ile ilgili dramatik cepheleri üzerinde durulacaktır.

Henry IV oyunun birinci kısmının başında ortaya atılan tema İngilteredeki isyanlar temasıdır. Asî önderlerinden Hotspur'un adının geçmesi üzerine Kral Henry onun akranı olan kendi oğlu Hal'in vakitini bir takım başı boş arkadaşlarla israf ettiği için yakınıdır. Bu arkadaşların başında Falstaff gelmektedir. Aynı oyunun ikinci sahnesinde Hal'i Falstaff'la beraber görürüz ve onun ve arkadaşlarının, Henry'nin söylediği kadar kötü olmadığını anlarız. Yaptıkları en kötü şey soygunculuktur ki bu daha ziyade Falstaff'ı sonunda alaya almak ama-

ciyle düzenlenmektedir ve çalınan para ertesi gün iade edileceği gibi hiç kimseye zarar gelmeyecektir. Görünüşe göre Prens ve bu adamlar birbirlerine candan bir şekilde bağlı olup Prens'in durumundan istifade etmeği akıllarına getirmemektedirler. Bu arkadaşlık, saray entrikaları ve devlet işlerinin karışıklık, iki yüzlülük ve (belki de) boşluğundan sonra Prense ideâl hayatın bir parçası gibi gelmekte ve Prens onların arasına bir insan olarak kabûl edilmiş bulunmaktadır. Falstaff'ın en önemli yönlerinden biri olan mizah kabiliyeti Prensle konuşmalarını süsler ve Prens, sarayda kullanmağa fırsat bulamayacağı mizah gücünü bol bol kullanır ve geliştirir.

Falstaff'ın, Prensi değilse bile toplum düzenini tehdit eden yönü hemen ortaya çıkar, Falstaff ona kral olduğu zaman ülkede halâ darağaçları bulunup bulunmayacağını sorar (I. ii. 64-70). Bu tehdit şimdilik önemli değildir ve Falstaff'la ilgili akademik bir problem olmaktan öteye geçmez.

Bu arada Hal'ın veliaht oluşu da hatırlanır. Ancak Hal bu arkadaş grubuna mevkii yüzünden değil kişiliği yüzünden alınmış olduğundan Hal'a hürmet edilmesine rağmen fazla önemsenmemektedir. Bunun mühim yönü şudur ki Hal'a burada dolaylı da olsa toplumun mevkilere verdiği aşırı önemin üstüne çıkması ve kendisini yarının kralı değil de bugünün insanı olması öğretilmektedir. Bu dersi Hal hiç unutmıyacak ve ünvanı olmasa bile bir insan olarak da güçlü olduğunu öğrenecektir.

İkinci perdenin dördüncü sahnesinde Falstaff'ı Prens ve diğer arkadaşlarıyla görürüz. Hacıları başarıyla soymuş olan Falstaff ve arkadaşları kıyafet değiştirmiş olan Prens ve Poins tarafından soyulmuştur. Şimdi ne gibi yalanlar söyleyeceği merakla beklenmektedir. Gerçekten Falstaff önce ikinci bardak şarabını içerken o gün ilk defa içtiğini söyleyerek yalanlarına başlar ve sonra çarpıştığı şahısların sayısını ikiden dörde, dörtten yediye, yediden dokuza ve dokuzdan on bire çıkarır. Prensle Poins ona kendileri tarafından soyulduğunu ve hiç de çarpışmadığını anlatınca Falstaff diğer bir yalana başvurarak Prensi içgüdüsiyle tanımış olduğu için çarpışmaktan kaçındığını söyler. Falstaff'ın, inanılmıyacağını bildiği bu üç yalanı söylemesinin sebebi sadece icat görüş kabiliyetini gösterip arkadaşlarını eğlendirmek değildir. Shakespeare'in noktasından, Falstaff'ın yaptığı ve söylediği şeyler bir gasıp olan, yani hükümdarlığı bir aldatmaya dayanan Henry IV idaresindeki İngiltere'nin durumuyla çok defa ilgilidir ve bu durum üzerine çok defa komik taklit ve benzetmeyle yapılan tenkittir. Buna göre bu sahnenin fonksiyonu hükümdarlığı bir yalana bağlı olan ve bu yalanı herkesin doğru gibi kabullendiği Henry'nin durumunu bizlere diğer bir açıdan hatırlatır.

latmaktır. Nitekim gene aynı sahnede Falstaff, Kralın yerine geçerek Hal'ı vaktini değersiz kimselerle geçirdiği için azarlar. Bu arada kendisini övdüğü bu konuşmada Kralı oldukça gülünç bir durumda gösterir. Hemen sonra Prens babasının, Falstaff da Prensın rölünü alır.

Burada Prensın Falstaff için söylediği bazı sözler oyunun temasiyle ilgilidir. En önemlisi, Falstaff'ın Prensı doğru yoldan çıkarmağa çalışan bir şeytan, ya da "vice" olduğu fikiridir. Bu fikir ibret oyunları an'anesine uyduğu için oyunun yorumunda oldukça rağbet bulmuştur. Ancak bunun da Falstaff'ın kendisini övmesi gibi mübalâalı, hatta yanlış olduğunu biliriz, çünkü daha önce gördüğümüz gibi Prens saf bir genç değildir ve bu hayatı aldatıldığı için değil bazı avantajlı yönlerini gördüğü için istiyerek seçmiştir. Buna rağmen Falstaff'ın sorumsuz tutumunun açıkça ortaya sürülmesiyle onun toplum için gerçekten tehlikeli olan yönü meydana çıkarılmıştır. Bu tehlike Falstaff'ın mizahı, zekâsı ve olaylara hakimiyeti yüzünden oldukça büyüktür, oyunun çerçevesi içinde ve şimdilik sadece konuşmada kalsa bile.

Fakat zaman zaman Falstaff'ın adeta kralı olduğu bu tatil dünyası gerçek dünyaya uymak zorunda kalmaktadır. Nitekim gene aynı sahnede saraydan birisi gelerek isyanı ve Prensın çağrıldığını bildirir. Bir müddet için bu tatil dünyasındaki şahıslar gerçek dünyaya karışmak zorunda kalsalar bile o dünyadaki insanlarla alay ederek (II. iv. 371-87) onları ve onların sebep oldukları olayları lüzumundan fazla gözü-müzde büyütmemize mani olurlar. Gerçek dünya bazan da kanunlarına uyulmadığı için bu dünya üzerine baskı yapar. Soyguncuları ve özellikle Falstaff'ı arıyan şerifin meyhaneye gelmesi buna işarettir. Bu defa gerçek dünyada önemli bir mevkii olan Prens, Falstaff'ı kurtarırsa da bunun her zaman böyle olamayacağını Falstaff düşünemez. Yani bu tatil dünyası kendi kendine yettiği müddetçe emniyettedir, fakat gerçek dünyayı tehdit ederse kendisi tehlikeye girecektir.

Üçüncü perdenin üçüncü sahnesinde Falstaff'la Bardolph'un konuşmalarından Falstaff'ın dünyasının ne kadar zayıf temellere oturduğu anlaşılır. Bu dünya kâinatın gerçeklerini, özellikle ölümü unutmaya dayanmaktadır. Bu tabii aynı zamanda onun kuvvetli yönü olur, çünkü bu dünyada sadece içinde bulunulan an yaşanır. Geçmiş, sadece içinde bulunulan an üzerine komik yorumlar yapmak üzere kullanılır. Hatta Hal dahi konuşanların o anki temayüllerine göre adeta şekil ve karakter değiştirir. Bu bir bakıma bir rüyalar dünyasıdır, çünkü orada insan para ödmeden yiyip içebilir ve hatta borç aldığı parayı da iade etmiyebilir. Fakat savaş günü gelip çatmıştır. Buna katılacak olan Falstaff, dünyasının ne kadar zayıf, geçici ve ele avuca sığmaz olduğunu hissetmekten kendisini alamaz (III. iii. 228).

Dördüncü perdenin ikinci sahnesinde Falstaff'ın asker toplamak için devletin kendisine verdiği parayı cebine atmak ve hatta onu arttırmak için selâhiyetini özellikle Shakespeare'in zamanında yapıldığı gibi kötüye kullanmış ve paralı kimseleri asker yapmamak şartıyla onlardan rüşvet almış olduğunu öğreniriz (IV. ii. 12-53). Topladığı askerlerin savaşta ölmesiyle onların maaşları da kendisinde kalacaktır. Bundan anlaşılan şey şudur ki Falstaff'ın dünyasının büyük bir kısmı ile gerçek dünyanın bir çeşit kötülük yönü aynıdır. Ancak iki dünya arasındaki fark, gerçek dünyanın sorumsuzluktan ileri gelen kötülük yönünün onun sadece bir parçası olması, hâlbuki sorumsuzluğun, Falstaff'ın dünyasının her tarafına girmiş bulunmasıdır. Falstaff topladığı zayıf, bakımsız ve kılıksız askerleriyle Coventry'den geçmeğe utanır (IV. ii. 42-53). Bu önemli bir noktadır, çünkü Falstaff'ın dünyasının Coventry'nin temsil ettiği gerçek dünyadan çekindiği anlaşılır. Bu anda Prens'in görünmesi ilgi çekicidir, çünkü burada Prens genellikle gerçek dünyayı temsil eder ve Coventry'lilerin yapacağı tenkidi Prens yapar yani Falstaff'ın askerlerinin perişanlığına hayret eder. Ancak Prens henüz Falstaff'ın ve onun dünyasının etkisi altında olduğu için bu olayı fazla ciddiye almaz, üstelik belki bir çeşit ceza vermek belki denemek için Falstaff'ı o tatil ve sorumsuzluk dünyasından çekip almış olan kendisidir. Fakat biz Falstaff'ın bu sorumsuzluğunun ciddi tehlikesini hissederiz, çünkü Falstaff'ın askerlerinin Krallarına hizmet etmelerine imkân olmadığı gibi Falstaff'ın niyeti onları bir an evvel öldürtüp maaşlarını kendisi almaktır. Biraz sonra yüz elli askerinden sadece üçünün sağ kaldığını söyleyecektir, fakat bu sağ kalanlar da sakatlanmış olduklarından ömürlerinin sonuna kadar dilenmeleri gerekecektir (V. iii. 36-40).

Falstaff'ın ve dünyasının önemi ve sınırlılığı onun gerçek dünyadaki hareketiyle iyi anlaşılır. Savaşın önce asi önderlerinden Worcester, Kralla konuşurken bu isyanı kendisinin aramadığını söyleyince Kral öyleyse isyanın nereden çıktığını sorar. Falstaff'ın araya girerek Worcester'in isyanı aramadığını fakat yolda bulduğunu söylemesi (V. i. 25-8) gerçek dünyadaki büyük insanların bile iki yüzlülük içinde bulunduğunu göstermek bakımından önemlidir. Fakat Worcester'in iki yüzlülüğünün arkasında bir gerçek yatar ki o da isyana Henry'nin sebep olmasıdır. Falstaff bunu şuurlu bir şekilde idrak etmiş değildir ve bu bakımdan Worcesterle alay etmektedir.

Falstaff'ın gerçek dünyayı nasıl gördüğü şeref üzerindeki tiradından anlaşılır (V. i. 128-43). Falstaff yaşamağı şerefe tercih etmektedir. Ancak şeref mefhumunu günlük hayat mefhumlarıyla bir tutmağa çalışmasını hatalı bulsak ve şerefın çok defa yaşamağı tercih edildiğini

ve edilmesi gerektiğini kabûl etsek bile Falstaff'ın son derece güçlü ifadesi fikrimizi hiç olmazsa yeniden gözden geçirmemize ve Hotspur'ünküne benzer hatalı bir şeref mefhumunu reddetmeğe karar vermemize sebep olur, çünkü oyunda şerefi temsil eden Hotspur'un biraz sonra bir asi olarak öldürüleceğini göreceğiz.

Falstaff'ın hayatı bahasına da olsa gerçek dünyayı kabûl edemeyişini savaşa tabanca yerine bir şişe içkiyle gelmesinden anlarız. İçki onun dünyasının ayrılmaz bir parçasıdır. Prens bunu ilk defa hiddetle karşılar ve bu da ikisi arasındaki ayrılmanın başlangıcı olarak görülebilir.

Falstaff kendi dünyasında yer vermek istemediği ölümle bile adeta alay eder ve Douglas'la çarpışırken ölü taklidi yaparak onu aldatır. Şerefın önemli bir mefhum olduğu gerçek dünyada çok defa şerefın sebep olduğu ölümü Falstaff kendi fikir ve tutumuna bile alet edebilecek kadar kudretli (ve bu yüzden o derece tehlikeli) olabileceğini isbat eder. Prensın Falstaff'ı ölü sanarak söylediği sözler de önemlidir (V. iv. 103-10). Prens arkadaşı için üzülür, fakat ondan daha değerliler de bu savaşta ölmüştür ve Falstaff sadece boş değerleri temsil eder. Ancak aslında Falstaff'tan daha değerlilerin ölmüş olmasına rağmen Falstaff'ın hayatta kalması Prensın değer yargıları üzerinde bizi gene şüpheyne düşürür.

Falstaff'ın ölü taklidi yapmasının bir uzantısı olarak kabûl edebileceğimiz bir olay Falstaff'ın, yanlış bir amaç uğruna bile olsa çarpışarak, yani şerefle ölmüş olan şeref sembölü Hotspur'un cesedini bıçaklıyarak onu kendisi öldürmüş gibi davranmasıdır. Hotspur'ü öldürmüş olduğunu ve Falstaff'ın yalan söylediğini gayet iyi bilen Prens itibar kazanması için Falstaff'ın yalanını destekliyecektir (V. iv. 161-2). Fakat Falstaff maddî bir kazanç ya da sadece gerçek dünyasında bulunan itibar uğruna bu şekilde hareket ederek kendi dünyasından istiyerek ayrılmış olur. Buna karşılık Prensın davranışı ancak Falstaff'ın dünyasında bulunduğunu sandığımız arkadaşlık ve cömertlik ihtiva eder. Prens çok şeyler öğrenmiş hatta daha asilleşmiş, Falstaff ise kendisini küçük düşürmüştür.

Henry IV nin ikinci kısmında, birinci perdenin ikinci sahnesinde Falstaff'ı, yeni itibarı ve mevkiine uygun olarak bir içoğlanı ile görürüz. Ancak bu itibarı ile hafif de olsa bir alay vardır, çünkü içoğlanını gönderen Prens, Falstaff'ın iri yapısı ve aşırı şişmanlığı daha da belirtmek için son derece küçük yapılı bir çocuk bulmuştur. Falstaff gerçek dünyanın sathî taraflarını hemen benimsemiş ve modaya ve yeni mevkiine uygun elbiseler yaptıрмаğa teşebbüs etmiştir. Fakat bu vesiley-

le gerçek dünyanın kendi tatil, hayâl ve rüya dünyasına uymadığını öğrenmiştir, çünkü terzi dikeceği elbiseler için kefalet ister ve Falstaff'ın dünyasından olan Bordolph'un kefaletini kabûl etmez (I. ii. 54). Falstaff'ın gerçek dünyada barınamayacağı onun daima fakir oluşundan da anlaşılır, üstelik görünüşe göre Hotspur'u öldürdükten sonra eline epey para geçmiş olması gerekirken gene parasızdır ve bu parasızlık daima sürüp gider.

Falstaff gerçek dünyaya girmiş görünürken bile kendi dünyasında yapmış olduğu kötü hareketlerin unutulmamış olduğunu, gerçek dünyanın adalet yönünü temsil eden Başyargıçın gelmesinden ve Falstaff'la konuşmak istemesinden anlaşılır. Burada, Prens'in Bardolph yüzünden Başyargıç'a tokat atmış olduğu söylenerek (I. ii. 61-3) kaynaklarda bahsi geçen bu olay oyunla birleştirilir.

Başyargıçın uşağı Falstaff'ı durdurduğu zaman Falstaff onun kim olduğunu bildiği hâlde Başyargıç'la konuşmaktan çekindiği için onu dilenci sanıyormuş gibi davranır, ona dileneceği yerde asker olmasını tavsiye eder, çünkü isyanlar halâ devam etmekte olup Kralın kuvvetleri kadar asiler de askere ihtiyaç duymaktadırlar. Falstaff insanın dilenmesinden asilere katılmasının daha doğru olacağını söylerken (I. ii. 83-8), uşağın dilenci olmadığını bildiğinden bu sözlerini ilk bakışta sadece komik buluruz, fakat Falstaff'ın kendisi parasızlığı yüzünden dilenci durumuna düşer ve bunu biraz sonra Başyargıç'tan borç ister görünmekle örter. Ayrıca, gerekirse asilere katılma tavsiyesi ciddi olmasa bile Falstaff'ın gerçek dünya problemlerini hafife aldığını gösterir. Başyargıçın o azarlayıcı konuşmasındaki doğru fikirleri cevaplandıramıyacağını bilecek kadar akıllı olan Falstaff kulağı iyi duymuyormuş gibi yaparak konuşmayı dağıtmaya çalışır ve bunda başarı kazanırsa da böyle bir harekette bulunma zorunda kalmakla kendi dünyasının zaaflarını ve mizah ve zekâdan başka vasıtalarla gerçek dünya karşısında müdafaa edilemeyecek kadar temelsiz olduğunu kabûl etmiş olur.

Başyargıç, mesleği yönünden son derece sınırlı bir görüş açısından hareket ettiği için Falstaff'ın karşısında genellikle aciz kalmakla beraber onun bu sınırlılığı, hücumunu belirli bir nokta üzerinde toplamasına yol açtığından Falstaff'ın hukuk ve adalet düzenlerine ne kadar aykırı bir hareket içinde bulunduğunu ve onun bu düzenleri ne kadar hiçe saydığını açıkça göstermektedir. Başyargıçın hükümlerinin tamamen doğru olmadığı onun Falstaff'ı, Prensi doğru yoldan çıkardığı şeklindeki ithamının yanlışlığından da anlaşılabilir (I. ii. 165). Diğer yandan Falstaff'ın durumunu ülkedeki karışıklıklar yüzünden düzeltip kanundan kaçabildiği hakkındaki müşahadesi (I. ii. 169-73) doğru

olduğundan Falstaff'ın ancak gerçek dünyanın karışmasıyle kendisine avantaj sağlayabildiğini, yani kendi dünyasının yetersiz olduğunu ve gerçek dünyada her şeyin yoluna girmesi hâlinde Falstaff için hayat imkânı kalmıyacağını düşünmeğe zorlanırız.

Falstaff'ın ebedî gençliği temsil ettiği defalarca söylenmiştir ve bunda büyük gerçek payı vardır. Ancak bu, gerçek dünyanın zorunlulukları ile karşılaştırıldığı zaman sönüveren bir mefhumdur. Nitekim gene gençlik iddiasında bulunan Falstaff bu defa gerçeği kabûl etmese bile duymağa mecbur edilir (I. ii. 204-12). Burada Başyargıç, gene dar bir açıdan hareketle, Falstaff'ın yaşlılığını açıkça ortaya kor ve bununla ilgili olarak ihtiyarlıkla beraber gelen vücut zaaflarını ve hastalıkları da ima eder. Bu fikirleri reddetmeğe imkân yoktur. Çünkü sahnenin başında Falstaff'ın idrarını tahlile göndermek zorunda kaldığını kendi ağzından duyduğumuz gibi tahlil, Falstaff'ın hastalıklarla, hem de kendisinin varlığından şüphelenmediği hastalıklar dolu olduğu şeklinde sonuçlanmıştı (I. ii. 3-5). Falstaff yaşını (ve bir kısmı manevî olan hastalıklarını) ustalıkla saklasa, bunları kabûl etmese ve ölümden bahsedildiğini duymak istemese bile onun bu şekilde sadece gerçeği inkâr etmeğe çalıştığını ve prensiplerinin ve dünyasının zayıf, hatta mevcut olmıyan temellere dayanmakta olduğunu görmemek imkânsızdır. Falstaff'ın dünyasının gerçekler dünyasına bazı bakımlardan üstün olduğu muhakkaktır, fakat onu daimî yapmağa çalışmak da realist bir tutum değildir. Belki gerçekler dünyasının gücünü farketmeğe başladığı içindir ki Falstaff sadece o dünyada bulunan evlenme fikrinden söz eder (I. ii. 57-60; 73-5). Ancak Falstaff bu fikri şaka olarak ileri sürse bile karısı olarak ya bir fahişe ya da bir meyhaneci kadın düşünür ve böylece gerçek dünyanın sorumluluğundan gene de kaçmak istediğini belirtir.

Falstaff'ın dünyasının boşluğu ikinci perdenin birinci sahnesinde çok belirli bir şekilde ortaya çıkar. İlk oyundaki tehlike bu defa ciddileşmiş ve Falstaff borcu olduğu meyhaneci kadın tarafından tevkif ettirilmiştir. Falstaff'ın dünyasının bir parçası olması gereken meyhaneci kadının gerçek dünyanın vazgeçilmez bir parçası olan para yüzünden Falstaff'ı tevkif ettirmesi bu bakımdan önemlidir. Bundan bir sonuç çıkarabiliriz ki o da Falstaff'ın tek başına bu rüyalar dünyasını temsil ettiğidir. Bu onun kişisel gücünü gösterir. Nitekim kendisini kurtaran, gene bu gücü vasıtasıyla devlet içinde yaratmış olduğu avantajlı durumu olur. Bu avantajlı durumu yüzünden Başyargıç başlangıçta onun tevkifinin aleyhine bir tutum takınırsa da (II. i. 73-6) sonunda kanun adamı olma yönü ağır basar ve Falstaff'ın meyhaneci kadınla enlaşmasını söyler. Burada Falstaff'ın kişisel gücü gene ortaya çıkar ve

borcu için kendisini tevkif ettirmiş olan kadını, eşyalarını rehine koyup daha borç vermeğe ikna eder. Fakat bunun hemen arkasından Falstaff'ın, gerçek dünyanın insanlarından olan Gower'i yemeğe davetinin reddedilmesi onun bu dünya karşısındaki zayıf yerini tekrar bize hatırlatır.

Falstaff'ın ya kendi dünyasında tek başına olduğu ya da kendi dünyasındaki bazı kimseleri kışkandığı ve dolayısıyla kendisini kendi dünyasında bile yalnızlığa mahkûm etme yolunda olduğu Prense yazdığı mektuptan anlaşılır (II. ii. 131-49). Ancak Poins'u kıskanıp onu Prensin gözünden düşürmeğe çalışması, Prensten maddî bir menfaat beklemediğine göre sadece onun sevgiye ihtiyacı olduğunu gösterir ve bu ihtiyaç bencil de olsa, bir yalandan hareket de etse onun insanlık yönünü gösteren bir husus olarak karşımıza çıkar ve onu bize yaklaştırır.

İkinci perdenin dördüncü sahnesinde Falstaff ile iki kadının yemek yediği meyhaneye Prens ile Poins garson kıyafetinde gelmişlerdir. Maksat Falstaff'ın gerçek tutumunu açığa çıkarmaktır. Bu şekilde Falstaff'a karşı bir hareketin başlamış olduğu anlaşılır. Daha önce de Falstaff'ı tanıyan ve tanımayanların ona karşı hareketleri olmuştu fakat bunlar onun düşmanı durumunda olan kimseler tarafından geldiği için önemsizdi; bu defa ise bu hareketler onun en yakınları tarafından idare edilmektedir. Bu sahnede sarhoş Pistol'u susturamayıp onunla kılıç kavgasına girmek ve yaralamak zorunda kalması Falstaff'a kendi dünyasının içinden de hücum edildiğini gösterir. Fakat böylece Falstaff kendi dünyasının mutlak hakimi olduğunu göstermiş olur; bu dünya ne kadar boş ve kof olursa olsun. Nitekim, Falstaff'ın bir sözü, dünyasının boşluğuna iyi bir delil teşkil eder. Prens Falstaff'ın, arkasından aleyhine konuştuğunu kulaklariyle duymuştur. Bu durumdan da mizah ve zekâsiyle kurtulmasını bilen Falstaff, oradaki kötü insanların nazarı değmesin diye Prensin aleyhine konuştuğunu söyler (II. iv. 349-55). Bu mazeretin dikkati çeken yönü şudur ki arkadaşlarını kötü insanlar gibi göstererek Falstaff kendi dünyasının temellerini sarsmaktadır.

Bu sırada gerçek dünya tekrar bu hayâller dünyasının kapısını çalar; Prens ve Falstaff'a isyanlar yüzünden ihtiyaç duyulmuştur. Falstaff'ın kadın arkadaşları onun gitmesine üzülmürlər. Bunlardan birinin, onu yirmi dokuz senedir tanıyan ve borcu için tevkif ettirmiş olan meyhaneci kadın olması, Falstaff'ın kendi dünyasındaki hakimiyeti kadar orada kazanmış olduğu sevgiyi bize gösterir ve onu gözümüzde büyütür.

Falstaff birinci kısımda olduğu gibi burada da asker toplamaktadır (III. ii). Bu defa öğrencilik arkadaşı Shallow ile onun kuzeni Silence ona yardım etmektedirler. Bu her iki adam şehir dışında kendi çiftlik-

lerinde yaşamakta olup aynı zamanda zenginliklerinden ötürü bölgede hakimlik vazifesini de görmektedirler. Hem çiftçilikle hem de resmî işleriyle uğraşmaları yüzünden gerçek dünyaya ait olan kimselerdir. Çiftçi olarak panayırlarla, ekinlerle, çiftlikteki işlerle ilgili oldukları halde Shallow zaman zaman bir çeşit hayâl alemine dalar (III. ii. 19-29), bu âlem ise elli yıl önce onun için gerçek olan Londradaki öğrencilik yıllarıdır. Falstaff o günlerin ayrılmaz bir parçasıdır, çünkü o sırada Falstaff da onunla beraber öğrenciydi. Shallow onun, Thomas Mowbray'ın içoğlanı olduğunu hatırlar. (Gerçekten Sir John Oldcastle'ın gençliğinde Mowbray'ın evinde yetiştiği söylenir).⁶⁰ Demek Falstaff o zamanlarda hakiki dünyanın bir parçasıydı. Bu onu şimdi gerçek dünyada da kendinden emin bir şekilde dolaşmasını izah eder. Diğer yandan Falstaff'ın o eski dünyadan ne kadar ayrılmış olduğu, Shallow'un eski günlerden bahsetme arzusuna pek katılmadığından anlaşılır (III. ii. 208-37). Bu Falstaff'ın aleyhine bir nokta olarak görülür, çünkü gerçek dünyaya ait olan Shallow bile o hayâl alemine dönmek isterken Falstaff şimdi gerçek dünyaya ait problemlerle uğraşmakta, yani gene asker toplama selâhiyetini kötüye kullanıp, rüşvet alarak maddî durumunu düzeltmek istemektedir. Üstelik arkadaşı Shallow'dan bin sterlin borç alacaktır. Shallow'un borç vermekteki amacı son derece maddî sebeplere dayanır! çünkü Henry IV öldükten sonra Falstaff'ın sarayda çok nüfuzu olacağına inanmıştır (V. i. 33-6). Falstaff, kabûl etmediği gerçek dünyanın getirebileceği avantajları kullanarak gene o dünyaya ait olan insanlara üstün olduğunu göstermiştir.

Falstaff'ın, gerçek dünyayı aldatarak kazandığı kahramanlık imajını kullanarak, gene gerçek dünyaya ait birisini, asi Colevile'i nasıl esir aldığını dördüncü perdede görürüz (IV. iii. 11-9). Ancak gerçek dünyayı iyi anlamış olduğunu asilere verdiği sözden dönerek ispatlamış olan Prens John, Falstaff'a inanmakta zorluk çeker ve Colevile'in, Falstaff'ın kahramanlığı yüzünden değil de kendi nezaketi yüzünden teslim olduğunu söyleyerek (IV. iii. 47-8) Falstaff'ın kileri hatırlatan bir şaka yapar. John, Falstaff'a inanmamakta haklıdır, fakat Falstaff'ın kudretini tanımaktan aciz oluşu onun muhayyilesini ve görüşünün darlığını ve ağabeyi Hal'ın ona manevî bakımdan ne kadar üstün olduğunu gösterir. Falstaff bunu yanlış bir sebebe, yani John'un içki içmeyişine atfetse de onun kişiliğindeki darlığın farkında olacak kadar uyanıktır (IV. iii. 92-6). Bu darlık Falstaff'a göre sadece onu sevmemesinde görülür. Bu görüş bize biraz bencillik ve kendini beğenmişlik ifadesi de ederse de bunda büyük bir gerçek payı vardır, çünkü Falstaff'ı ve onun temsil ettiği o tatil ve rüya alemini sevmemek, onu anlamamak

60 Cowl ve Morgan, op. cit. S. xxvi

bir insanı ve müstakbel idareciyi tam bir insan ve idareci olmaktan alı-koyacak önemli bir husustur.

Birinci perdenin üçüncü sahnesi önemlidir. Görünüşe göre Shallow ve arkadaşlarının bahçede verdiği ziyafette Falstaff ve arkadaşları gayet iyi bir şekilde ağırlanmaktadır. Tabiat içinde yenilip içilmesi ve şarkı söylenmesi her şeyin ideâl bir ahenk içerisinde olduğuna işarettir. Fakat bu ahengi Pistol'un getirdiği Kralın ölüm haberi hemen dağıtır. Bu dağılma, Kralın ölümüne duyulan üzüntüden olsaydı normâl sayılırdı, fakat bu, Hal kral olduğu zaman Falstaff ve arkadaşlarının her istediğini yapacağı, kanunların ortadan kalkacağı inancı yüzündendir. Falstaff'ın, kime ait olursa olsun at bulup acele Londraya gitmeleri fikri ve İngiltere kanunlarının artık onun emrinde olduğu hakkındaki sözleri (V. iii. 38-42), Falstaff'ı ne kadar seversek sevelim ifade ettiği kargaşalık tehdidi yüzünden korkutucudur.

Bunu takip eden sahnede Falstaff'ın iki kadın arkadaşının şüpheli bir ölüm yüzünden tevkif edilmeleri az önce kral ilân edilen Hal'ın idaresinde kanunsuzluğa yer olamayacağını göstererek endişelerimizi azaltır, hem de bizi Falstaff'ın yeni kral Henry IV tarafından reddedilmesine hazırlar. Gene de bu redde sebep Falstaff ve Pistol'un, özellikle taç giyme gibi kutlu sayılan bir merasimden hemen sonra Krala aşırı lâübali bir şekilde hitap etmeleridir. Üstelik Kral Falstaff'a bir fırsat daha vererek kanunun temsilcisi olan Başyargıç vasıtasıyla susmasını tavsiye eder. Başyargıçın böyle bir yerde böyle konuşmanın delilik olduğunu söylemesi (V. v. 51-2) Falstaff'ın tatil dünyasıyla kanun ve törelerin önemli rol oynadığı gerçek dünyayı birbirine karıştıranlara yöneltilmiş güçlü bir tenkittir. Falstaff ise, adeta bir Dionysus ayini coşkunluğu içinde kendisini kaybetmiş olarak bu sözlere önem vermez. Henry'nin artık onu hiç olmazsa kısa bir zaman için hapsedmekten ve sürmekten başka çaresi kalmaz (V. v. 52-77). Kral, Falstaff'la geçirdiği günleri bir rüya olarak vasıflandırmakla belki kendi hayatındaki önemli bir realiyeti reddetmiş gibi görünürse de aslında Falstaff kendi dünyasını kendi hatalarıyla yıkmıştır.

Şimdi Falstaff hakkında bir sonuca varmadan önce bazı eleştir-mecilerin, Falstaff'ın oyundaki temalarla ilgisi üzerindeki görüşlerine kısaca bir göz gezdirelim.

Hunter, Shakespeare'in Falstaff'a karşı tutumunda onu korkak olarak gösterme endişesini bulur, çünkü böyle olursa Falstaff'ın bir trajedi kahramanı gibi ölmesine mahâl kalmıyacaktır. Ancak korkakça hareket etmeğe ne kadar niyeti olursa olsun Falstaff üç defa, yani Douglas'ın, Pistol'un ve Colevile'in karşısında tehlikeli durumlara düşer

yani korkaklık ya da korkakça davranış onun karakterinin önemli özellikleri arasında değildir. Yazar ayrıca Falstaff'la Hal arasında karşılaştırma yaparken Prensin gelecek için hazırlandığını, Falstaff'ın ise böyle bir amacı olmadığını, sadece hâli yaşamanın ona yettiği söyler.⁶¹ Auden da Falstaff için tarih diye bir şeyin mevcut olmadığını, sadece hâli yaşadığı fikrini savunur.⁶² Dean de bu fikre katılır. Falstaff için zamanın uzayıp giden bir hâl, buna karşılık hâlin devlet adamları için geleceği kontrol edecek kararların alındığı an olduğunu ve bunun da Falstaff'ın dünyasıyla gerçek dünya arasındaki farkı gösterdiğine inanır.⁶³

Daha önce de söylendiği gibi Barber antropolojik bir noktadan hareketle Falstaff'ı tatil gününde yapılması eski zamanlarda adet olan "Saturnalia"⁶⁴ eğlenceleriyle birleştirir. Bu bakımdan Falstaff bir kargaşalık unsurudur. Ancak Shakespeare sadece bu tatil mefhumu değil başka yaşantı şekilleri üzerinde de durmuştur. Tatile ihtiyaç vardır, fakat tatil zamanının sınırlanması gerekir. Bunun için günlük hayatın varlığı oyunun içinde mevcut olan bir gereklik olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla ciddi ve komik unsurlar birbirlerine karşı ve birbirlerini sınırlayıcı özelliklere sahiptirler. Ancak Falstaff belki gerçek bir dram kişisi olduğundan gününün ve fonksiyonunun sona erdiğini bilemez ve sonunda kendi kendisini mahkûm eder.⁶⁵ Wyndham, Falstaff'ın savaşları şaka, düşmanları hayâl addettiğini söylerken⁶⁶ onun dünyasını gerçek dünyadan ayırır.

Gene Auden'a göre Falstaff'ın dramatik fonksiyonlarından biri Prensin, herkesin sandığı gibi sorumsuz değil adalet mefhumundan haberdar biri olduğunu ortaya çıkarmasıdır. Yazar ayrıca Falstaff'ı içinde bütün olup bitenleri hayâle dayandığı ve dolayısıyla kimsenin incinmediği bir dünyaya ait görür.⁶⁷

Auden, Falstaff'ın genellikle ihmâl edilen his yönünü önemli bulup onun Prensi bütün varlığıyla sevdiğini ve olmıyan ve olmayacak oğlunun yerine koyduğunu söyler. Falstaff hiç kimseden bir şey gizlemez. Hotspur gibi açık kalplidir. İstemekle yapmak onun için aynı şeydir. Onun için gerçek, içinde bulunduğu anda düşündüğü ve hissettiği şeydir. Bir düzeyde kargaşalığı temsil ederse de bir diğer düzey-

61 Op. cit., S. 87; 19

62 Op. cit., S. 189

63 Op. cit., S. 197

64 Tanrı Satürn zamanında insanların hür ve eşit olduğu fikrine dayanarak yılın belli günlerinde yapılan ve her türlü töre ve kaideyi hiçe sayan eğlenceler.

65 Op. cit., S. 147-8; 160

66 Lewis Wyndham, *The Lion and the Fox*, Methuen and CO. LTD. (London), S. 223

67 Op. cit., S. 194; 188

de büyük kalpliliği sembolize eder. Başkalarını aldatır görünürse de borç aldığı kimseler zaten hâli vakti yerinde kimselerdir. Olduğundan daha kötüyümüş intibasını verir. Asker toplarken namzetler Falstaff'ın hareketlerini hakkaniyetli harekete tercih ederler; rüşvet verecek kadar paraları olmadığı için askere aldığı kimseler zaten harbe gitmekten başka yapacak bir şeyi olmıyanlardır. (Buna, Falstaff'ın seçtiklerinin zorla alınacak pek çoklarından daha kahramanca çarpışacak insanlar olduğunu da ekliyebiliriz.) Falstaff etrafına, sebebini tahlil edemeyeceği bir mutluluk saçar. Güldürmesi herhangi bir menfaat karşılığı değildir, bencil olmıyan bir insanlık sevgisindendir.⁶⁸

Goddard'a göre Falstaff muhâyiyenin gerçeğe üstünlüğünün ve insanın kadere karşı mücadelesinin sembolüdür.⁶⁹ Dean, Falstaff'ın mizah, sıcak kalplilik ve karşılık beklemeyen dostluk gibi sosyal meziyetlere sahip olduğuna inanır.⁷⁰ Knight's ise ikinci kısımda hastalık ve ölüm temasının önem kazandığı ve Falstaff'ın bunları reddeden bir tabiatı olduğu kanaatindedir.⁷¹

Hazlitt de Falstaff'ta çeşitli meziyetler bulur. Nükteleri iyi tabiatından doğar, kendisinden olduğu kadar herkesten memnundur. Bedensel zevklere düşkünlüğü kabiliyetlerini örtmez. Her türlü bağın ve sınırlamanın dışındadır. Kendisiyle bile alay edebilir. Zihnindeki rahatlık ve emniyet duygularını hiç bir şey bozamaz. Huzursuzluk veren durumlardan sür'atle sıyrılır. İnsanlığın özünü anlamıştır. Komik sözlerinde büyük gerçek payı vardır.⁷²

Traversi Falstaff'ın esas fonksiyonunun tenkit olduğunu söyler. Shakespeare onu bir yorumcu olarak kullanmıştır. Görüşleri sağlamdır. Tahlillerinde derine inmesini bilir. Ancak, birinci kısımda tenkit ettiği şeyleri ikinci kısımda kendisi yapar.⁷³

Cowl and Morgan Falstaff'ın arkadaşlarından başka kimsenin yanında kendisini gülünç düşürmediğine dikkat etmişlerdir. Falstaff arkadaşlarına yalanlarını söylerken onların kendisine inanmıyacaklarını bilir. Birbirine zıt çeşitli özellikleri kendisinde bağdaştırır.⁷⁴

Humphreys, Falstaff'ın bir çok kötülüğü karakterinde topladığını itiraf etmekle beraber bu kötülüklerin aslında zararsız olduğunu iddia eder. Ayrıca şenlik ve eğlence mefhumlarının temsilcisidir.⁷⁵

68 Op. cit., S. 195-8; 206-7; 210

69 Op. cit., S. 179

70 Op. cit., S. 199

71 *Some Shakespearean Themes and an Approach to Shakespeare*, Penguin Books, S. 47

72 Op. cit., S. 278-83

73 Op. cit., S. 30-3

74 Op. cit., S. xxi-xxiii

75 "Falstaff", *Shakespeare's Histories*, Penguin Books, S. 224-7

Tillyard, Falstaff'ın ebedi ve ezeli çocukluğu temsil ettiğini söyler. Önce onun tarafını tuttuğumuz hâlde sonradan tehlikesini görmeğe ve bertaraf edilmesini beklemeğe başlarız, çünkü artık o kargaşalığı da temsil etmeğe başlar. Ayrıca o, insanın ahlâk kurallarına ve toplum yasalarına isyanının da sembolüdür.⁷⁶ Leech de onu büyümek istemiyen sorumsuz bir çocuğa benzetir. Kontrol altında tutmağa gayret ettiğimiz içgüdüleri, reddedilse bile ortadan kaldırılamıyacak hisleri temsil eder.⁷⁷

Barber ve Traversi Falstaff'ın komik taklitleriyle ciddi olaylara bir anlam getirdiği fikrindedir.⁷⁸ Rossiter Falstaff'ın özellikle şövalyelik mefhumıyla alay ettiğini söyler.⁷⁹ Winny, Falstaff'ın taklit yoluyla alay yönü üzerinde önemle durur. Kralın ağzından Hal'la konuşurken onu taklit etmek için giydiği şeyler Henri IV nin sahteliğini ifade eder. Sonra Hal'ın ağzından kendisini överken kusur ve günahlarını bilmiyen ya da hatırlamıyan Krala benzer. Gadshill soygunu, Henry'nin tahtı Richard'tan gaspedişi gibidir. Bunun için Falstaff orada ele geçirilen paranın iade edilmesine itiraz ederken gaspettiği tahtı geri vermiyen Henry gibi hareket etmektedir. Ayrıca bu soygunda (şakadan da olsa) soyguncuların birbirlerini aldatmaları gene Henry'nin, gaspına yardımcı olanlara karşı sözünü tutmayışıyla ilgili görülebilir. Falstaff da Henry gibi borcunu ödemekten kaçınır ve para geri istendiği zaman vermemek için kavga çıkarmağa hazırdır. Prensın bazan Falstaff'a hücumunun sebebi babasındaki kötülüklerin onda da bulunmasıdır. Babasına karşı gelemiyen Hal hıncını arkadaşından alır. Bir gasapın kral olduğu ülkede yaşayan Falstaff biraz da bu sebepten ahlâk ve toplum kaidelerine aykırı hareketlerde bulunmaktadır. Falstaff ölü taklidi yapıp hayatını kurtarıyorsa Kral da başkalarını kendi kılığında savaşa sokarak ölüm ihtimâlini azaltmaktadır. Falstaff'ın şakadan ruh çöküntüsü içinde bulunduğunu söylemesi Kralın suçundan ileri gelen ve bizim ara sıra şahidi olduğumuz ruhsal durumuyla ilgilidir. Falstaff şakadan da olsa gençliğinden beri kaybettiği masumiyetinden söz eder ki bu da kralı işaret eder.⁸⁰

Leech, Falstaff'ın hareketlerinin, büyük devlet adamlarının hareketlerinin komik bir taklidi olmaktan ileri gittiğini söyler. Onun pek emniyet içinde bulunmıyan varlığı bile diğerlerinininkinden daha can-

76 Op. cit., S. 285-9

77 Op. cit., S. 25

78 Op. cit., S. 218; op. cit., S. 31

79 Op. cit., S. 46

80 Op. cit., S. 106-23

lıdır. Falstaff, onların tanımaktan aciz oldukları tam bir insan tabiatını ifade eder.⁸¹

Wilson, Falstaff'ın reddinin zamanı gelince beklenen bir husus olduğunu söyler.⁸² Cowl bu reddi ciddiye almaz, Kraliçe Elizabeth'in gözdelerinin bile zaman zaman bu çeşit muameleyle karşılaştıklarını, Fleet hapishanesine gönderilmenin şerefsizlik olmadığını söyler.⁸³ Humphreys de bu fikre katıldıktan başka Falstaff'ın herkes içinde mahcup düşürülmesinin gerekli olduğunu söyler.⁸⁴

Henry IV oyunları, tarih malzemesinin yanında onu bazan gölgede bırakan günlük hayat, fakat Henry IV çağı değil de Elizabeth çağına ait günlük hayat sahnelerini ihtiva etmesiyle dikkati çekmiştir. Prens Hal'ın da büyük ölçüde röl aldığı bu sahneler tarihsel olayları canlandırıp onları çağdaş zamana (tabii Shakespeare'in çağı burada söz konusudur) getirmesi bakımından önemlidir. Ancak bu sahnelerin bundan çok daha önemli fonksyonu tarih olaylarını başka bir açıdan daha iyi anlamamıza hizmettir. Falstaff'ın baş rölü oynadığı bu günlük hayat sahneleri tarihe ve Kralın da dahil olduğu şahıslara yukarıdan ve biraz da tenkitçi bir gözle bakmamızı sağlar. Henry IV'nin genellikle çok iyi fakat meşru bir kralın tahtını gaspetmiş biri olduğunu Shakespeare'in unutmamasına ve bize bunu unutturmasına imkân yoktur. Bu duruma Falstaff çok belirli olmıyan bir hiciv unsuru katar, söylediği ve yaptığı şeylerle gasıp Kral Henry'nin idaresi altındaki İngiltereyi daha iyi değerlendirmemize yardım eder. Ayrıca kişisel özellikleri ve tutumuyla yarattığı bir çeşit tatil ve sorumsuzluk dünyası Prens Hal'ı da oraya çeker.

Zamanla Falstaff'ın tehlikesi ortaya çıkar, aşırı sorumsuzluğu ülke için Henry'nin gaspından daha da tehdit edici görünmeğe başlar. Bu tehlike, Falstaff'ın karakterinde bir alçalmanın meydana çıkmasıyla paralel yürür ve bu da önce tenkit ve alay ettiğini sezdiğimiz tutumları sonradan benimseyip uygulamasıyla açığa çıkar. Falstaff yeni kral olan Hal tarafından bu yüzden reddedilir.

(d) Hotspur

Kaynaklarda Hotspur'le ilgili çok az şey vardır. Sadece Holinshed, Shrewsbury savaşından önce amcası Worcester'i görüşmek üzere

⁸¹ Op. cit., S. 27

⁸² J. D. Wilson, "Riot and the Prodigal Prince", *King Henry IV Parts One and Two*, Casebook Series, Macmillan, S. 97

⁸³ *The Second Part of Henry IV*, The Arden Shakespeare, Methuen and CO. LTD, (London), S. xxx

⁸⁴ R. A. Humphreys, "Falstaff", *Shakespeare's Histories*, Penguin Books, S. 233

Henry'e gönderdiğini, onun, Kralın af teklifini sakladığını, savaşta Gallilerin ve İskoçların Hotspur'e çok faydaları dokundüğünü ve savaşta Henry'nin askerleri tarafından öldürüldüğünü söyler.⁸⁵ Ancak asıl adı Henry Percy olan bu asile "Hotspur" lâkabının takılmış ve bu lâkabın adından fazla kullanılmış olması onun ateşli mizacı hakkında Shakespeare'e önemli fikirler vermiş ve bunların ışığı altında Shakespeare hiç unutulmayan bir şahıs yaratmıştır. Şimdi *Henry IV* oyununun birinci kısmında Hotspur'ün ne şekilde canlandırılmış olduğunu ve fonksyonları gözden geçirelim.

Oyunun başlangıcında Henry, Hotspur'ün İskoçlarla yaptığı savaşta galip gelmiş ve kahramanlıklarıyla tanınmış kimseleri esir almış olduğunu söyler (I. i. 67-75). Bu, Henry'nin *Richard II* oyunun sonunda başıboş hayatından şikayet ettiği oğliyle Hotspur arasında bir benzetme yapmasına sebep olur. Aslında Hotspur'ün Hal'den yirmi üç yaş büyük olması gerçeğini Shakespeare, Prensle Hotspur'ü rakip olarak göstermek istediğinden görmemezliğe gelmiştir. Öyleyse oyunun hemen başında kahraman Hotspur'ün bir fonksyonu Hal'in sorumsuzluğunu belirtmek olarak ortaya çıkar. Henry'nin Hal yerine Hotspur'ü evlât olarak temenni edişi (I. i. 86-90) bu fikri daha da ileri götürür. Ancak bu iki genç arasında bir benzerlik Henry'nin bu konuşmasından ortaya çıkar; her ikisi de bildiğini yapan kimselerdir. Hal keyfince bir hayat sürerken Hotspur de aldığı esirleri Henry'ye göndermeği reddetmekte, yani Prens gibi bir çeşit isyan hâlinde görünmektedir.

Birinci perdenin üçüncü sahnesinde Percy ailesi Kralın huzurunda hesap vermektedirler. Hotspur esirleri göndermeği geciktirmesini izah eder: Muharebe henüz bitmiştir. Son derece şık, daha doğrusu tam bir züppe saraylı gelip esirleri Kral adına talep etmiştir. Savaş yorgunluğu içinde Hotspur saraylıya, ona red cevabı gibi görünmüş olan bazı şeyler söylemiştir (I. iii. 29-69). Bu uzun konuşmasından Hotspur'ün güçlü bir ifadeye sahip bir şair olduğu, zihninin sür'atle çalıştığı, yapmacıklığa tahammül edemediği ve ateşli ve aceleci bir tabiata sahip bulunduğu anlaşılır. Üstelik esirleri ancak Glendower'a esir düşmüş olan kanyınbiraderi Mortimer'in fidyesi verilip serbest bırakılması temin edilirse göndereceğini ima etmiştir. Henry, kral olmasına yardım etmiş olan Percy ailesinin bu iyiliğini unutmuş görünerek Mortimer için fidye vermeği reddeder. Kralın son sözünü söyleyip çıkması üzerine Hotspur hayatını tehlikeye sokma bahasına da olsa Krala elindeki esirleri vermeyeceğini bildirmeğe karar verir (I. iii. 125-8). Babası onu vazgeçirir. Fakat Hotspur, Kralın nankörlüğüyle adeta yanıp tutuşmaktadır. Bu

85 Bullough, op. cit., Cilt IV, S. 189-91

sırada şeref üzerine o meşhur tiradını yapar ve kendi kendisini adeta ipnotize ettiği bu konuşmada şeref nerede gizli olursa olsun onu bulup alacağını söyler (I. iii. 201-8). İlk bakışta Hotspur'un gerçekten sorumsuz Hal'in tam tersi olduğu fikri uyanır. Ancak, bu güzel ifadeler içinde sözü edilen şeref ne olduğunu düşünürsek (burada şereften kastedilen mefhum "ün" den ibaret olsa bile) görürüz ki Hotspur'ü şerefi aramağa zorlayan amil Kral tarafından aldatıldığı düşüncesidir. Bu aldatılmanın mahiyetine gelince, meşru bir kralı tahtından indirmedeki yardımlarını şimdiki gasıp Kral unutmuş görünmektedir. Yani bu şeref, bir günahın mükâfatının verilmemesi yüzünden aranacaktır. Ayrıca Hotspur'un şerefi bu şekilde anlayışı onu gasıp da olsa şimdiki kralına isyan etmeğe sürükleyecek gibi görünmektedir. Yani Hotspur yanlış yorumladığı bir şeref anlayışına bağlıdır.

Hotspur'un amcası, Krala isyanı düşünmeğe başlamıştır bile. Fakat aceleciliği ve hiddeti içinde Hotspur üç defa amcasının sözünü keser ve sabit fikrinin ve ateşli tutumunun komik bir ışık altında görünmesine sebep olur. Bunun mahzuru şudur ki böyle bir kimseyi ciddiye almak zor olacaktır. Sonunda Galliler, İskoçyalılar ve Henry'nin düşmanlarının katılacağı bir isyan plânlanır.

İkinci perdenin üçüncü sahnesinde tamamen Shakespeare'in icadı olan bir durumla karşılaşır ve Hotspur'un karakterini ve karısıyla ilişkilerini daha iyi öğreniriz. Brutus'la Portia'nın konuşmasını hatırlatan bu sahnede Hotspur niyetlerini karısından gizlemeğe çalışmaktadır, hâlbuki uykusunda sayıklamış ve karısı Lady Percy bir isyan hazırlığından şüphe etmeğe başlamıştır. Hotspur'un bu sırrı zihninin derinliklerinde saklıyamıyacak kadar sathî bir kimse olduğunu düşündüğümüz sırada Hotspur karısının orada olduğunu unutup uşağına onu büsbütün şüpheye düşürecek emirler verir. Karısına plânları hakkında hiç bir şey söylemezse de sonradan onu yanına almağa karar verir.

Bu sahnede görüp duyduklarımızdan Hotspur'un ateşli mizacı kadar dağınık zihninin de farkına varırız. Ayrıca buna ihtiyat noksanlığı da ilâve olunur. Zaten Hotspur sahnenin başında, isyana katılmağa davet ettiği birisinden bunu yapamıyacağını bildiren bir mektubu okuyordu. Hotspur'un ihtiyatsızlığı hem tutumunu bilmediği birisine isyan plânlarını açmış olmasından, bu şahsın krala her şeyi bildirecek durumda olmasından ve bildirse bile önemi olmadığını söylemesinden de anlaşılır. (II. iii. 39-40). Hotspur isyanın tehlikeli olduğunu yazan bu şahsın fikrine iştirak eder; fakat soğuk almak, uyumak ve bir şey içmek de tehlikelidir (II. iii. 9-10). Bu nokta üzerinde, gerçekçi ve cessur tutumundan ötürü Hotspur'e çok daha takdir ve sempati duyarken sorumsuzluğunu

da görmemezlik edemeyiz, çünkü bir insanın herhangi bir şekilde ölmesi başka binlerce kişinin hayatını tehlikeye atması başkadır.

Bundan sonraki sahnede Hal, Hotspur'un kahramanlığını o kadar mübalâalı bir şekilde anlatır ki (II. iv. 116-27) Hotspur bize biraz komik görünmeğe başlar. Ancak Hal'ın bu konuşmasında Hotspur'un karısından da söz edilmesi ve onu daha önce karisiyle görmüş olmamız Hotspur'ü karısına düşkün iyi bir aile erkeği olarak görmemize yardım eder. Lady Percy gibi ruhu ve kâlbî kuvvetli asil bir kadın tarafından sevilen (fakat bir kahraman gibi muamele edilmeyen) Hotspur gerçek, sevimli ve biraz çocuksu bir insan olarak canlanır. Ayrıca Prens'in ondan bu şekilde söz etmesi tek taraflı da olsa bir rekabetin başlamış olduğuna ve bu rekabetin Hotspur için tehlike olabileceğine bir işarettir.

Üçüncü perdenin birinci sahnesinde isyancıları bir arada görürüz. Harita üzerinde memleketi paylaşacaklardır. Zaferi kazandıktan sonra anlaşmazlık çıkıp birbirlerine girmektense zaferi kazanmadan önce paylar üzerinde anlaşmak bize aceleci de olsa akıllıca bir iş görünebilir. Ancak Elizabeth çağı fikrine göre bir memleketin paylaşılması otoritenin dağılması yüzünden son derece tehlikeli bir şeydir. Asiler ise bundan habersiz görünmekte olup ülkeyi yeni bir iç harbin eşiğine getirmeğe önceden hazırlanmaktadırlar. Bu arada Hotspur'un zihin dağınıklığı yeniden görünür, çünkü haritayı getirmeği unuttuğunu sanır hâlbuki harita Galli Glendower'dadır.

Hotspur'un normâl dışı ve yapmacıklı tutumlara karşı düşümanlığını züppe saraylının tarifinden anlamıştık. Bu defa da tabiat üstü güçlere sahip olduğunu iddia eden Glendower'a hiddetlenmeğe başlar. Müsterek bir amaç için bile inançlarından en küçük bir taviz dahi vermiyerek büyük kahraman ve kumandan Glendower'i hiddetlendirmesi dürüst olmaktan çok ihtiyatsızlık olarak görünür. Denizlerin derinliklerindeki ruhları çağırabileceğini söyleyen Glendower'a herkesin bu işi yapabileceğini, önemli olan şeyin çağrılan ruhların gelmesi olduğu şeklindeki cevabı (III. i. 53-5) hem makûl hem komik olduğu için bize Hotspur'ü büsbütün sevdirebilir fakat onun önemsiz sayılabilecek bir konu yüzünden gerçekten önemli işleri geciktirdiği, hatta tehlikeye soktuğunu görmemezlik edemeyiz.

Harita üzerinde memleket paylaşılırken Hotspur kendi hissesine itiraz eder. İyi bir arkadaşına harita üzerinde kaybettiği arazinin üç mislini vereceğini fakat pazarlıkta en küçük nokta üzerinde bile duracağını söyler. Bu Hotspur'un cömertliği kadar önemsiz teferruatla uğraşan biri olduğunu bir kere daha hatırlattıktan başka onu bize bir savaşçı değil bir tüccar hiç değilse kaprisli, istikrarsız ve dolayısıyla fazla güvenilir-

mez biri olarak gösterir. Bu bakımdan Hal'ın zıddı olmakta, iyi bir koca olsa bile iyi bir idarecinin vasıflarına sahip görünmemektedir. Nitekim Glendower çıktıktan sonra Worcester yeğeninin aşırı sert ve uzlaşma bilmez tutumunun ruh ve cesaret büyüklüğü kadar hiddet, kabalık, kontrol eksikliği, gurur, kibir, peşin hüküm ve karşısındakini küçümseme ifade ettiğini, bunların tekinin bile bir asil için kusur olduğunu ve iyi huylarına leke düşürdüğünü anlatır (III. ii. 176-88). Bu azarlamayı Hotspur'un şaşılacak bir uysallıkla dinlemesi bize onun bütün kusurlarına rağmen sempatik bir insan olmakta devam ettiğini gösterir. Hotspur belki bir asil, bir idareci gibi hareket edemez fakat en önemsiz noktalarda bile iki yüzlülük yüpmasına, birisini memnun etmek için masum bir yalan söylemesine imkân yoktur. Sevimliliği yanında bu dürüstlüğü sevgi ve takdirimizi kolayca kazanır. Bu sahnede Mortimer-le Hotspur'un karılarıyla birlikte her şeyi unutup bir müzik ve şiir alemine girmeleri biraz da hüznün unsuru getirmektedir, çünkü iyi organize edilmemiş bir isyana katılacaklar ve aile düzenlerini tehlikeye düşüreceklerdir.

Dördüncü perdenin başında Shrewsbury savaşından biraz önce Hotspur'le Douglas'ın konuşmalarına şahit oluruz. Birbirlerine samimiyetle iltifat ederler; Douglas, Hotspur'ü "şeref kralı" olarak vasıflandırır (IV. i. 1-12). Krala isyan etmek, hem de bencilce sebepler yüzünden isyan etmek üzere olanların şereften bu şekilde bahsetmeleri bize garip görünürse de Kralın hem tahta geliş şekli hem de tahtı ele geçirdikten sonra sözünü tutmayışının şeref mefhumunu böyle altüst etmiş olduğunu düşünürüz. Ayrıca asiler arasında bir çeşit manevî bağ, sevgi, saygı meydana gelmiş olduğunu görür ve onların haksız da olsa gerçek insanlar olduklarını hatırlıyarak durumlarıyla daha yakından ilgileniriz.

Bu sırada Northumberland bir mektupla hasta olması yüzünden isyana katılamıyacağını ve ordu gönderemeyeceğini bildirir. Böyle bir zamanda babasının hasta olacak vakti nasıl bulduğuna şaşan (IV. i. 17-8) Hotspur'un güçlü enerjisini ve bir davaya biraz şuursuzca bile olsa candan bağlılığına şahit oluruz.

Richard II oyununda Richard'a karşı alçakça ve zalimce tutumunu gördüğümüz Northumberland anlaşıldığına göre bu defa korkakça hareket etmekte ancak isyanın başlatılmasını öğütlemekte ve böyle önemli bir teşebbüste zaten bütün kozların birden oynanmasının hatalı olacağına işaret etmektedir. (IV. i. 36-8). Hotspur babasının bu hareketi yüzünden davalarının tehlikeye görebileceğini farkında olmakla beraber (IV. i. 43) ne onu ne başkasını itham etmekle vakit ve enerji kaybetmez, kendisinin kolayca harcanabilecek bir piyon olarak kullanıldığını bile düşünmeden kendi oğlunu böyle bir tehlikeye atmağa hazır olan babası-

nın fikrini kabûl eder (IV. i. 44-52). Worcester geri çekilmeği teklif etmediği hâlde kardeşinin gelmeyişinin çıkaracağı güçlükleri hatırlatır (IV. i. 60-75). Hotspur, Henry V'nin Agincourt savaşından önceki fikirlerini kullanarak ne kadar az olurlarsa kazanacakları zaferin o kadar önemli olacağını söyler (IV. i. 75-9). Ancak orada Henry'nin çarpışmaktan başka çaresi yoktu, burada ise Hotspur harekâtı geciktirme imkânına sahip olduğu hâlde eceleciliği yüzünden sade kendisini değil askerlerini ve davalarını da tehlikeye atmaktadır. Nitekim Glendower'in iki haftadan önce kuvvet toplıyamıyacağını öğrenmesi dahi bu fikrini değiştirmez (V. i. 130-4). Hem cessus hem neşeli Hotsupur'un gerçek bir Orta Çağlar şövalyesi olduğunu burada iyice görürüz. Ancak artık şövalyelik devrinin geçtiğini, şeref mefhumunun ayaklar altında çığnendiğini, kahramanlığın değil plân ve hilenin insanları yükselttiğini bu ve bundan önceki oyunlarda görmüş olduğumuzdan Hotspur'un içinde bulunduğu alemin anlıyamadığı, bambaşka bir alemin standartlarıyla hareket ettiği ve dolayısıyla mahvına doğru gittiği kanaatine varırız.

Dördüncü perdenin üçüncü sahnesinde Vernon, savaşın geciktirilmesi için Hotspur'le Douglas'ı boş yere iknaa çalışmaktadır. Douglas da Hotspur gibi plânsız bir kahramanlık taraftarı olduğu için yeni gelen süvarilerin yorgunluğunu bile düşünmiyerek savaşa karar verdikleri bir sırada Kraldan sülh ve af teklifi gelir. Hotspur'ü bu teklif karşısında biraz değişik bir yönle görürüz. Teklifi getiren Blunt'a önce Henry'yi Richard'a karşı nasıl desteklediklerini hatırlatır. Üstelik Henry sadece ünvan ve mirasını almağa geldiği hususunda yemin etmişti. Sonra Henry, Percy ailesine kötü muamele etmiş, onlara karşı vaatlerini yerine getirmemiştir. Hotspur'un bu uzun konuşması (IV. iii. 52-105) bu defa oldukça kuvvetli bir kontrol gösterir; yani bütün hiddetine rağmen Hotspur kendisini kapıp koyuvermemiştir. Geçmiş olayları gayet iyi değerlendiren bunlardan hâlde ilgili sonuçlar çıkarmaktadır. Hotspur'un öyleyse en büyük noksanlığı bu sonuçları geleceğe uygulamaması olur. Gene de bu sahnede onu atılgan bir şövalye değil düşünceli bir kumandan olarak görmeğe devam ederiz. Hotspur'un şikâyetlerini bir red cevabı olarak kabûl eden Blunt'a bunun böyle olmadığını, bir gece düşüneceklerini söyler ve belki de olumlu bir cevap vereceğini ima eder (IV. iii. 106-13). Hotspur'de beklemediğimiz bu olgunluk ve iyi niyet, ölümünde onu bize daha trajik bir ışık altında gösterecektir. Prens Hal dahi Douglas'la Hotspur'un kendilerinden çok fazla emin oldukları için Kralın bu çok makûl sülh ve af teklifini kabûl etmiyeceğini söylerken (V. i. 15-7) büyük bir aldanma içindedir çünkü Hotspur'ü bizim gördüğümüz gibi görmemiştir. Worcester'in, Henry'nin teklifini bencilce ve alçakça bir düşünceyle Hotspur'den saklama kararı ve Vernon'un bu karara

katılması Hotspur'un trajedisi olacaktır (V. ii. 1-27). Hotspur savaşın gerekli olduğuna inanır fakat artık eskisi gibi aşırı meydan okumamaktadır. Olgunluğu, Prens Hal'le düello ederek diğerlerinin savaştan uzak durması temennisiyle bir daha görülür (V. ii. 47-50). Shakespeare bir aldatılma sonunda savaşa mecbur edilen Hotspur'un ölümündeki acıklılığı, onu tarihteki aksine Kralın askerleri yerine gene göğüs göğüse çarpışma sonunda Prense öldürtmek suretiyle biraz azaltacak ve bu şekilde Prens babasına vermiş olduğu, Hotspur'ü öldürme sözünü (III. ii. 132-4) yerine getirmesini temin edecektir. Beşinci perdenin dördüncü sahnesinde Hal, Hotspur'ü öldürür ve onun kahramanlığını kabul etmekle beraber hatalı bir yola giren ihtirasının bu ölümüne sebep olduğunu söyliyerek doğru fakat biraz sathî bir müşahade bulur.

Şimdi bazı eleştirmecilerin Hotspur üzerindeki fikirlerini kısaca gözden geçirdikten sonra bir sonuca varmağa çalışalım.

Hunter'a göre Hotspur içgüdülerinin esiridir. Bu yüzden politikacı olarak başarısızlığa mahkûmdur. Kendi üzerinde hakimiyet kuramamış olduğundan başkalarına hükmetmesine imkân yoktur.⁸⁶ Hotspur'un son anlarında olgunluk ve itidâl içinde hareket etmeğe çalıştığını ve sadece amcasının yalanı yüzünden harbe zorlandığını görmüş olduğumuz için bu fikre tamamen katılamıyoruz.

Auden, Hotspur'un tek meziyetinin cesareti olduğunu iddia eder. Bu fikir de eksik kalmaktadır, çünkü onun aynı zamanda seven ve sevilen bir koca, özellikle geçmişteki olaylar üzerinde iyi bir gözlemci, gerekince askerlerini düşünen bir kumandan, davasını yarı yolda bırakmayan bir insan olduğunu görmüş bulunuyoruz. Yazara göre kimseden bir şey gizlememesi ve içinde bulunduğu zamanki ruh hâline göre konuşması ile Hotspur, Falstaff'a benzer.⁸⁷

Barber'a göre Hal, Hotspur'un şahsında savaşçının dar kişiliğiyle alay eder. Fakat Hotspur tabii ve iyi yürekli bir kimsedir. Rahatça konuşup hareket eden bu asil, insana zevk verir. Ayrıca durumun pek farkında olmayışı onu komik ve sempatik yapar.⁸⁸

Traversi, Hotspur hakkında kuvveli bir müşahade bulunarak onun savaşın sonunda gelen saraylı hakkındaki konuşmasından insanları oldukça iyi tanıdığını fakat hisleriyle hareket ettiği için yanlış bir davaya kapılabilecek yaradılıştan olduğunu söyler. Ayrıca Hal, Hotspur'le alay ettiği esnada onun kadar yüksek ve şerefli değildir.⁸⁹

86 Op. cit., S. 86

87 Op. cit., S. 193; 198

88 C. L. Barber, "Rule and Misrule in *Henry IV*", *King Henry IV. Parts One and Two*, Cosebook Series, Macmillan, S. 221-3

89 Op. cit., S. 60-3

Johnson'a göre şeref üzerine yaptığı meşhur konuşmasında, Hotspur'un çok şeyler yapma niyeti yanında karışıklık içinde bulunan bir arzusun ifadesi ve kararsızlık gösteren fikirler vardır.⁹⁰

Hazlitt, Hotspur'ü talihsizliği yüzünden sevdiğimize işaret eder.⁹¹

Doren, Hotspur'un sözlerinde harcamaya imkân bulamadığı büyük bir enerji haznesi sezer. Boş vekkara, sahteliğe ve özentiliğe hücum eder. Aşırı ciddi oluşu yüzünden komik görünür. Kendisini iyi tanımayan, hatalarını ve iyi yönlerini bilmiyen birdir.⁹²

Cowl ve Morgan'a göre Hotspur, Hal'ı tamamlar ve onu daha iyi anlamamıza yardım eder. Şan ve şerefi politikayla değil askerlikle kazanmaya çalışır. Faaliyeti tek bir yöndedir. İhtiraslı olduğu hâlde gerekli sabır ve zihin dengesinden mahrum olduğu için başarısızlığa mahkûmdur. Hedefiyle kendisi arasındaki zorlukları değerlendiremez.⁹³

Winny'ye göre Hotspur'un problemi, bir gasıpa hizmet etmiş olmaktan duyduğu utancı ortadan kaldırmak için Krala isyan etmesi zorunluluğudur. Ayrıca Henry'i ortadan kaldırsa bile onun meşru olmayan idaresini kendisi ve yardımcıları sürdürmek zorunda kalacaktır. Bu takdirde Hal'ın düzeltmeği ümit ettiği ahlâk ve politika standartları olduğu gibi sürüp gidecektir.⁹⁴

Tillyard, olumlu İngiliz özelliklerine sahip olması bakımından Hotspur'e Shakespeare'in dünyasında önemli bir yer verir. Shakespeare bize onun eksik yönlerini gösterirken bile onu sevmemizi temin eder. Kaba görünüşünün altında iyi bir kâlp yatar.⁹⁵ Hotspur'ü, Elizabeth'in gözdelelerinden asi Essex Kontuna benzeten Campbell, her ikisinde de ateşli tabiatın şeref mefhumu ve arzusuyla karıştırılmış olduğu kanaatinde-
dedir.⁹⁶

Eleştirmecilerin bazı fikirlerinden de anlaşıldığı gibi Hotspur, Hal ve Falstaff, birbirlerine benzer ve farklı yönleriyle bir grup teşkil ederler. Görünüşe göre Hal vaktini israf ederken Hotspur savaşarak ün kazanmaktadır, fakat sonunda onu ün kazanmaya iten tabiatı isyan yoluna sürükler. Bundan, Hotspur'un en önemli eksikliğinin derin düşünme olduğu sonucu çıkar, çünkü bu bakımdan onun zıddı olan Hal her şeyi hemen gördüğü gibi kabûl etmez ve çeşitli test ve denemelere tabi tutar.

90 Op. cit., S. 115

91 Op. cit., S. 284

92 Op. cit., S. 102-107

93 Op. cit., S. xxx

94 Op. cit., S. 140-3

95 Op. cit., S. 284

96 Op. cit., S. 237

Aşırı ve dolayısıyla sahte bir şeref mefhumunu benimsemiş olan Hotspur'e, şerefi hiç şekliyle kabul etmiyen Falstaff iyi bir tezat olur. İşin manidar yönü Hotspur'ün ölümünden Falstaff'ın kendisine şeref payı çıkarmasıdır. Bu da Henry IV'nin dünyasında şövalye ruhluların değil politikacıların ve kurnaz kimselerin barınacağını gösterir. Ancak Hal, şövalyelikle politikacılığı birleştirerek Shakespeare'in ideal kumandanı, idarecisi ve insanı olurken Hotspur'ün eksik yönünü daha iyi anlamamıza yardım edecektir.

Henry IV oyunları, önceki oyunda ekilen isyan tohumlarının filiz verip ülkeyi kapladığını göstermek bakımından önemli bir ders verirler. Ayrıca önceki oyundaki asi, yani Henry, ortaya çıkarmadığı için ona daha fazla ızdırap veren bir vicdan zabı içindedir. Sağlam politikası olduğu kadar talihin de yardımıyla durumunu sürdürecektir de isyanlar ve vicdan azabından başka oğlunun, biraz da kendisinin sebep olduğu başı boş hayatı yüzünden huzur bulamayacaktır.

Yaradılışının, kararlılığının, gayretinin ve talihin yardımıyla Prens Hal gittikçe gelişerek her alanda ideâl olma yolundadır. Falstaff ve Hotspur onun gelişmesini daha iyi görmemize yardım ederler.

Bu oyunlarda çeşitli tutumlar değişik durumlarda gösterilir ve karşılaştırılır. Açık olmasa da Henry'nin gaspı daimî bir tenkit sebebidir. Hayat ve çeşitlilikle dolup taşan bu oyunlarda talihin çarkı mefhumu sadece Falstaff'a ve o da sınırlı bir şekilde uygulanabilir. Bu sınırlı oluşun sebebi Falstaff'ın düşüşünün maddîden ziyade manevî oluşudur.

Henry, Hal ve Hotspur gibi şahıslarla ve gasp ve gaspın memleket ve gasıp için ortaya çıkardığı sorunlarla *Richard II* oyunu *Henry IV* oyunlarıyla birleşir. İkinci kısmının sonunda, yeni kral olan Hal'ın (Henry V) Fransadaki zaferleri ise *Henry V* oyununda gösterileceğinden Shakespeare böylece bu tarih dörtlüsünü tamamlamış olacaktır.

Henry V (1598-9)

Bu oyunda kullanılan başlıca kaynaklar Holinshed ve Cornelius Tacitustur. Olayların bir tek kahramanın üzerinde döndüğü bu eserden sadece Henry V (eski Prens Hal) işlenecektir.

İdeâl İnsan, İdeâl Kumandan ve İdeâl Kral Henry V (1413-22)

Holinshed:

Hal kral olur olmaz bütün yaşayış tarzını değiştirip düzeltir, eski arkadaşlarını yanından uzaklaştırır ve Richard'ı Westminster'de şerefle gömdürür.

Dauphin'den (Fransa veliahdı) elçiler gelir. Dauphin yeni İngiltere kralına hediye olarak tenis topları göndermiş ve böylece onun savaş alanlarına değil tenis kortlarına, yani sorumsuz bir hayata yakıştığını ima etmiştir. Henry gerçek toplarla Fransız şehirlerini döveceğini söyleyerek harp ilân etme niyetini bildirir.¹

O sıralarda kilisenin aleyhine olacak bir kanun teklifi yapılmıştır. Din adamları Kralı bu kanunu kabûlden nasıl caydıracaklarını düşünmeğe başlarlar. Canterbury başpiskoposu parlamentoda bütün Fransa'nın Edward III'ün fethi sebebiyle Henry'ye ait olduğunu iddia ve Kralı bu hakkını almağa teşvik eder. Kilise bu seferin masraflarını karşılamak için şimdiye kadar hiç bir hükümdara vermediği kadar büyük miktarda bir parayı Henry'e verecektir.²

1 Bullough, op. cit., Cilt IV, S. 280; 376-7

2 Ibid., S. 377-9

Harp hazırlıkları tamamlanmak üzereyken Fransadan tekrar elçiler gelir ve Henry'nin Fransız prensesi Katharine ile evlenmesi, onun çeyizi olarak önemsiz bir iki eyalet ve para teklif edilir. Henry, eskiden İngiltere'nin işgâl etmiş olduğu bazı zengin eyaletleri de ister, isteği kabûl edilmediği takdirde harp olacağını bildirir ve Tanrının da kendi yanında olduğunu söyler. Fransa kralına gönderdiği bir haberde Hristiyanlarla harp etmek istemediğini fakat hakkını almağa kararlı olduğunu anlatır. Bu sırada üç İngiliz asilinin, Cambridge, Scroop ve Grey'in ihanetleri meydana çıkarılır. Özellikle Scroop, Henry'nin iyi arkadaşı ve danışmanıydı. Sorguda asiller büyük bir para karşılığında Henry'i ya öldüreceklerini ya da yakalayıp canlı olarak Fransaya teslim etmeğe karar vermiş olduklarını itiraf ederler. Kendisine yapılan suçları önemsemeyen fakat vatana karşı işlenen ihaneti affetmiyen Henry onları idam ettirir. Artık ihanet ve komploların sona ermiş olduğunu ümit eden Henry için bu büyük bir darbe olur.³

Fransaya çıkınca Henry askerlerine aralarındaki kırgınlık ve kavgaların unutulmasını, kiliselerden hiç bir şey çalınmamasını, rahiplere, kadınlara, zırhsız ve silâhsızlara ve karşı koymıyanlara dokunulmamasını emreder.

Harfluer şehri kuşatıldığı zaman şehirliler Fransız ordusunun yardımı geleceğini umduklarından Henry'nin teslim olma teklifine iki hafta mühlet isteğiyle cevap verirler. Henry onlara altı gün zaman ve Dauphin'e göndermelerine izin verir. Dauphin, ordusunu henüz toplamadığı için yardım edemeyeceğini bildirir. Bunun üzerine şehir teslim olur ve yağma edilir.⁴

Kışı geçirmek üzere Calais'ye çekilen Henry'nin ordunun geçeceği yollar boyunca halk bütün hububatı yakmıştır. Askerler bu yüzden büyük yiyecek sıkıntısı çekerlerse de hiç bir zaman halkın elindeki gıda maddelerini almağa teşebbüs etmezler. Hatta bir kiliseden bir kupa çalan bir asker idam edilir. Bu sırada Fransız kralının meydan okumasına karşılık şimdilik muharebeye niyeti olmadığını fakat zorlanırsa ve Tanrı isterse hazır olduğunu bildirir. Fransız ordusu Agincourt'ta İngiliz ordusunun yolunu keser. Fransızlar, İngilizleri kolayca yeneceklerine inanarak sevinç içindedirler. İngilizler aç, yorgun ve hasta oldukları hâlde maneviyatları iyidir. Askerler Tanrıya dua ederler ve günah çıkarırlar. Teslim olmak ya da kaçmaktansa hepsi orada ölmeğe hazırdır. Sadece birisinin daha fazla sayıda olmalarını temenni ettiğini duyan Henry buna gerek olmadığını, fazladan bir kişi bile istemediğini, dava-

3 Ibid., S. 382-6

4 Ibid., S. 386-7

larında haklı olduğu için Tanrının kendilerine yardım edeceğini söyler ve kazanacakları zaferi kendi güçlerine değil Tanrının yardımına atfetmelerini ister. Askerlerine Fransızlar gibi gururlu olmamağı tavsiye eder. Hemen savaşa girmeye düşünen kumandanlarını bekletir, görmediği bir tehlike karşısında ihtiyatlı hareket etmek ister. Fransızlar ise zarar atarak alacakları esirleri paylaşmağa başlarlar.⁵

Bu sırada esir düşeceğinden emin oldukları Henry'nin fidyasını tesbit için Fransız elçisi gelir. Henry bir kaç saat sonra Fransızların verecekleri fidyeyi düşüneceklerini, kendi fidyesinin ise vücudu olduğunu söyler. Sonra askerlerini cesaretlendirici bir konuşma yapar ve İngilizlerin Fransızları daima yenmiş olduklarını hatırlatır. Savaşta Kralın teşvik etmesiyle İngiliz askerleri çok iyi dövüşürler. Henry de çarpışmada düşman askerleri öldürür.⁶

Bazı Fransız askerleri İngiliz kampının müdafaasız bırakılmış olduğunu görünce ya ganimet ya da intikam almak için oraya hücum edip çocukları ve uşakları öldürürler. Bunu duyan ve yenilmiş Fransız ordusunun geri kalan askerlerini toplayıp tekrar hücumu geçebileceğini düşünen Henry, düşmana yardım etmeleri ihtimâlini önlemek için tabiatına aykırı olduğu hâlde askerlerine ellerindeki harp esirlerini öldürmelerini emreder. Gerçekten Fransızlar tekrar toplanınca Henry onlara haber gönderir ve hücum ettikleri takdirde sade elinde kalmış olan esirlerin değil çarpışmada alınacak bütün esirlerin de öldürüleceğini söyler. Fransızlar çekilir, Henry ve ordusu Tanrıya dualar ederler. Londradaki zafer töreninde Henry kendisine gösterilen itibarı ve hürmeti alçak gönüllükle karşılar, darbelerden eğilmiş miğferlerinin teşhir edilmesine, şairlerin zaferini terennüm etmesine engel olur. Çünkü bütün şerefin sadece Tanrıya ait olduğuna inanmaktadır.⁷

Henry, Fransadaki seferlerinden birinde iki askerin müsaade edilen hattı geçtiklerini görüp onları idam ettirir. Roan'da kıtlık olunca Fransız halkına Noelde yiyecek dağıtır. Sûlh konuşmalarında şehirlilere harp tanrıçası Bellona'nın üç nedimesi oluşunu, bunların kan, ateş ve açlık olduğunu, şehri ele geçirmek için bunlardan sadece birisini kullanmasının yeteceğini söyler. Roan teslim olur. Fransa ile İngiltere arasında sûlh görüşmeleri başlayınca Henry'nin kalbini yumuşatması ümidiyle Fransızlar Prenses Katharine'i de getirirler. Henry'nin Prensese karşı büyük bir yakınlık ve sevgi duymasına rağmen görüşmelerden sonuç alınamaz.⁸

5 Ibid., S. 389-94

6 Ibid., S. 393-6

7 Ibid., S. 397-401

8 Ibid., S. 401-4

Harbin devam etmesi ve İngilizlerin yeni zaferler kazanmaları üzerine Fransızlardan tekrar sülh teklifleri gelir. Henry Fransayı harap etmek istemediğinden barışa zaten hazırdır. Sonunda Henry'nin Katharine ile evlenmesi, Fransız kralı hayatta olduğu müddetçe onun yerine Fransayı idare etmesi ve Kralın ölümünden sonra Fransa kralı ilân edilmesi kararlaştırılır. Trois'ya giden Henry, Katharine'i St. Peter kilisesinde bulur. Karşılaşmaları çok candan olur, nişanlanırlar.⁹

Henry herkesin sevdiği lekesiz bir insan ve talihin kendisine daima gülmüş olduğu bir kumandandı. Kararlarında sertti. Tab'ası ona hem itaat eder hem onu severdi. Hiç bir suçu cezasız, hiç bir dostluğu mükâfatsız bırakmazdı. Asilerin ve hainlerin boş düşmanıydı. Faziletliydi. Atlama, koşma ve güreşte kuvvetliydi. Soğuk, sıcak ona dokunmazdı. Açlığa, susuzluğa, acıya ve zorluğa tahammüllüydü. Yemek içmekte mutedildi. Zor davalarda ya kendisi hakemlik eder ya da bunları güvendiği kimselere havale ederdi. Cesareti sonsuzdu. Kararlıydı. Tehlikeli durumlarda hep önde bulunurdu. Düşmanlarının her hareket, söz ve hatta niyetini yakından takip ederdi. Ne yapacağını pek az kişi bilirdi. Muharebe tekniği ve bilgisi kuvvetliydi. Askerlerini daima cesaretlendirirdi. Zeki, akıllı, ihtiyatlı ve iyi politikacıydı. Bir işin her yönünü incelemeyen harekete geçmez, geçince de bütün güç ve cesaretiyle o işi başarırdı. Dertlere ve zor durumlara en iyi ve sür'atli çareleri bulur, kendisini ve askerlerini tehlikelerden sıyırdı. Kendisine para alıkoymaz onu harcar veya dağıtırdı. Krallara iyi bir örnekti. Öldüğü zaman büyük yas tutuldu.¹⁰

Tacitus: (Annals)

Kumandan Germanicus geceleri bir hayvan postuna bürünür ve kampın etrafında dolaşıp askerlerini dinler. Fakat sadece onların kendisini methettiklerini ve çeşitli meziyetlerini söylediklerini duyar. Arminus'la yapacağı harbin gecesinde iyi bir rüya görür ve bunu anlatarak askerlerini cesaretlendirir.¹¹

Holinshed'de Henry dindar, disiplinli, ihtiyatlı, kararlı, kendisine karşı hataları affeden fakat memlekete ve kanunlara karşı işlenen suçları cezalandıran iyi kâplı bir insan olarak görünür. Tacitus'ta Germanicus'un geceleri askerlerinin konuşmalarını dinlemesi ve onları cesaretlendirmesi de iyi bir kumandandan beklenebilecek bir hareket oluyor.

Şimdi Shakespeare'in Henry V'yi oyununda ne şekilde ele almış olduğunu gözden geçirelim.

⁹ Ibid., S. 404-6

¹⁰ Ibid., S. 406-8

¹¹ Ibid., S. 410-1

Birinci perdeden önce Koro, Henry'nin savaşçılık yönünü belirtirken onu harp tanrısı Mars'a benzetir ve Henry'nin Roan'la ilgili olarak zikrettiği açlık, kılıç (kan) ve ateşin onu takip ettiğini söyler. Oyun başladığı zaman ise şimdilik harple ilgisi görülmiyen bambaşka bir durumla karşılaşırız. Canterbury başpiskoposu ile Ely piskoposu, Kiliseye büyük maddî zararı olacak bir kanun tasarısından endişeyle bahsetmektedirler. Kral dindar bir insan olduğundan Kilisenin tarafını tutacakmış gibi görünmektedir. Bu vesileyle Kralın taç giydikten sonra gösterdiği ani değişiklikten övgüye bahsedilir. Önce değersiz arkadaşlarla vaktini başıboş bir şekilde geçiren Henry sonradan dindar, din, devlet ve harp işlerinde bilgili bir kral olmuştur (I. i. 24-59). Bu gerçeğe uygun övgünün sonunda Başpiskopos, Kilise aleyhine çıkabilecek bu kanunu önleme amacıyla Krala, Fransa ile İngiltere arasındaki anlaşmazlığı hatırlatmış ve şimdiye kadar İngiliz kilisesinin daha önce hiç bir krala vermediği büyük bir miktar parayla ona yardım teklif etmiş olduğunu söyler (I. i. 72-81). Bütün bunlardan çıkan sonuç şudur ki din adamları Kilisenin servetinin büyük bir kısmını kurtarmak amacıyla dikkati başka bir yöne çekmeğe ve bunun için de Fransa ile İngiltere arasında harp çıkarmağa çalışmaktadır. Burada önemli olan şey Henry'nin zaferlerini kazandığı bu harbin ne şekilde başlatıldığı değil Henry'nin harbin gerekliliğine inanması ve harbin sebebine karşı tutumudur. Yalnız ne de olsa Bolingbroke'un Richard'a karşı başlattığı iki yüzlü politikanın din adamları arasında da bulunması ve buna ideâl kral Henry'nin alet olması ihtimâli, Shakespeare'in bu oyunda göstereceği zaferleri gölgelemese bile onları basit bir vatanseverlik içinde canlandırmadığı hususunda bizi ikna eder. Ancak Henry, Başpiskoposun konuşmasından etkilenmiş olmalıdır ki elçilerle konuşmadan önce bu konuda iyice aydınlatılmak gereğini duyar. Başpiskoposa, Fransa tahtıyla kendi arasındaki ilişkiyi izah eden "Sal" kanununu iyice açıklanmasını söylerken onun bu açıklamasında adaletten dinden ayrılmamasını ,herhangi bir amaçla yanlış yorumda bulunmamasını ister ve harpte pek çok masum kişinin öleceğini hatırlatır (I. ii. 9-32). Böylece Henry'nin kaynaklarda sözü edilen dindarlığı kadar bir meseleyi iyice anlamadan hareket etmek istemediği hususu da görülür. Başpiskoposun uzun izahından sonra Henry ona tekrar vicdan huzuru içinde Fransa tahtı üzerinde hak iddia edip edemeyeceğini sorunca Başpiskopos bu işte bir günah varsa onu üzerine aldığını bildirir (I. ii. 69-70). Artık eğer gerekirse Henry vicdanı rahat olarak harbedebilecek durumdadır. Henry gene ileriye görüş kabiliyetini kullanarak Fransa ile savaşa girdiği takdirde İskoçların müdafaasız İngiltereye hücum etmeleri ihtimâline karşı tedbir almağı düşünür (I. ii. 136-9). Bütün bunlardan Fransa ile muhakkak harp edileceği sonucu çıkmaz; fakat Henry Fransa tahtının kendisine ait olduğunu güvendiği din adamlarından öğrenmiştir

ve hakkını istemeğe kararlıdır. İş büyük ölçüde Fransız elçilerinin ne söyleyeceğine bağlıdır.

Fransız veliahdından gelen elçiler önce ödevlerini yerine getirmek için Henry'nin iznini rica ederler. Henry gerçek bir Hristiyan kralı olduğunu ve hislerini daima kontrol altında bulundurduğunu onlara hatırlatır (I. ii. 237-45). Dauphin, Henry'nin Fransadaki bazı dükalıklar üzerinde hak iddia etmesine karşılık ona tenis topları göndererek hem bu iddiayı reddetmek hem de eski sorumsuzluk günlerini hatırlatmak suretiyle hakaret etmek istemiştir. Henry, söz verdiği gibi hislerine kapılmadan, intikamcılık duymadan ve tenis topları motifini kullanmak suretiyle hem güzel konuştuğunu hem de duruma hakim olduğunu isbat edercesine Fransayı tehdit eder (I. ii. 259-96). Fransız şehirlerinin toplarla dövüleceği tehdidinde suçun (belki Henry'nin haklı iddiasını kabûl etmiyen belki de ona hakaret eden) Dauphin'de olduğunu belli eder. Bu şekilde Dauphin'in, Henry'nin gençliğinde yaptığı gibi sorumsuz hareket etmiş olduğu ancak onun bu sorumsuz hareketinden bütün Fransa'nın zarara gireceği anlatılır.

İkinci perdenin birinci sahnesine Falstaff'ın eski arkadaşlarından bazılarını görürüz. *Henry IV* oyununun ikinci kısmının epilogunda Falstaff'ı tekrar göreceğimiz söylenmiş olduğundan onunla gene karşılaşacağımızı düşündüğümüz sırada onun Kral tarafından kâlbini kırılması sonucu öldüğünü öğreniriz (II. i. 92-3). Ölümü düşünmemeğe çalışan ve hiç ölmeyeceğine inanmağa başladığımız bu insanın bu dünyadan nasıl ayrıldığını merak ederiz. Biraz sonra meyhaneci kadın bize onun ölümünü tarifeder (II. iii. 9-28). Falstaff hiç beklemediğimiz bir şekilde yatağında ve yanında kendisini seven, ona bakan meyhaneci kadın bulunurken yeşil kırları sayıklıyarak acı çekmeden ve Tanrının adını anarak ölmüştür. Yeşil kırları sayıklaması (burada metinde bir bozukluk olduğunu düşünen bilginler her hâlde yanılmaktadır) onun ebedi ve ezeli çocuk olduğu fikrine uygundur. Ayaklarının üşüdüğünden şikâyet etmesi ise vücudu ve kalbi daima sıcak kalmış bu adamın ölüme karşı tek itirazı olmuştur. Bardolph'un, Falstaff ister cennette ister cehennemde olsun onunla beraber olmak istemesi Falstaff'ı gözümüzde büsbütün büyütür. *Henry IV* oyunlarında fonksiyonunu icra etmiş olan bu insanın *Henry V*'de unutulmuş olacağını göreceğiz, fakat onun yüzyıllar boyunca seyirciler ve okuyucular tarafından unutulmaması Shakespeare'in karakter yaratmadaki ustalığının en önemli bir kaç örneğinden biri ile karşılaşmış olduğumuzu bize hatırlatacaktır.

Falstaff'ın arkadaşlarına gelince, Falstaff ortadan çekildikten sonra onların önemleri azalır, Falstaff'la beraber kaybolan o ebedi tatil ve

hayâl aleminden kalan bu artık lar gerçek dünya içinde insanlığın döküntüleri olarak görülür. Oyundaki fonksyonları, oyunun esas amacı olan Henry'nin epik savaşlarının diğer yönünü, yani savaşa sadece kahramanların değil, menfaatlerini düşünen aşağı seviyede kimselerin de katıldığını ve onların ne çeşit bir hayat yaşadıklarını göstermekten ibaret olur.

İkinci perdenin ikinci sahnesinde bazı asiller, ordunun Fransaya hareketinden önce Kral aleyhine bir komplonun ortaya çıkarıldığından bahsederler. İştirakçilerden biri Kralın iyi bir arkadaşıdır ve komplolarının anlaşılmış olduğunun henüz farkında değildirler. Bu sırada Kral ve hainler gelir. Henryde durumdan haberdardır ve onlarla manidar bir şekilde konuşmaktadır. Grey'in sözleri çok ilgi çekicidir, çünkü Henry IV'nin düşmanlarının yani Kral karşısında eski düşmanlıklarını unutup ona sadakatle hizmet ettiklerini söyler (II. ii. 29-31). Bu büyük ölçüde doğrudur ve Henry V'nin Fransayı işgale gidebilmesinin bir sebebi memlekette isyanların ortadan kalkmış olmasıdır. Ancak bu sözleri söyleyen asil ve iki arkadaşı Krala karşı gene de bir komplo hazırlamışlardır. Henry hiç beklemediği bu iki yüzlülük karşısında da kendisini kontrol edebilmektedir. Bu arada Henry bir gece önce sarhoşken kendisine hakaret etmiş olan birisini affettiğini ve serbest bırakılmasını söyler. İhanetten gelen iki yüzlülük içinde üç hain ve Krala böyle durumlarda merhametli olmamasını tavsiye ederler (II. ii. 44-51). Bu sözleri yüzünden, kendi ihanetleri yüzlerine vurulunca merhamet istemeyeceklerini Henry onlara söyler. Burada bir şey dikkatimizi çeker. Henry bir ceza vereceği ya da ceza yerine geçecek bir hareket yapmak zorunda kaldığı zaman suçun karşı tarafta olduğunu göstermek fırsatını arayıp bulur. Oyunun başında Fransaya harp açmağa hemen hemen karar vermiş ve bunun uygun olduğu hususunda din adamlarının fikrini almışken Dauphin'in hakaretini harp ilânı için vesile gösterir, hâlbuki intikamcı bir tabiatı olmadığını herkes bilmektedir. Şimdi de bir gece önce kendisine hakaret etmiş olan adamın serbest bırakılmasını üç hainin önünde istemekle onların kendilerini krallarının selâmetiyle ilgili göstermek isteyeceklerini ve bu şekilde itirazda bulunacaklarını tahmin ederek onları, önceden kararlaştırılmış idam cezasından affedilmelerini istiyemeyecek hâle düşürmüştür. Shakespeare belki kaynaklarda Henry'nin iyi bir politikacı olduğu fikrini burada kullanmış, belki onun ne de olsa kurnaz Bolingbroke'un oğlu olduğunu hatırlamış ve hatırlatmak istemiştir. Belki de bu oyunda hem bir epik kahramanı hem de millî kahraman olarak göstereceği Henry'nin tek yönlü bir kişiliğe sahip olmadığını belirtmeğe çalışmıştır. Fakat şurası muhakkaktır ki şuurlu bir şekilde millî kahramanlık yolunda olan ve bütün milletin desteğini kazanmış

olduğuna inanan Henry için bu büyük bir darbe olmuş, hainlerin içerisinde çok yakın bir arkadaşının da olması duyduğu hayâl kırıklığını arttırmıştır. Bu yüzden bu olay Henry'ye insanoğlu'nun Tanrıya karşı işlediği ilk günahı hatırlatır (II. ii. 140-2). Gene de bu olayın bir insan olarak Henry'nin kişiliğinin gelişmesinde önemli bir rölü olmuştur, çünkü şimdiye kadar o herkesin kendisine kayıtsız şartsız sadık olduğunu görmüş ve bunun hep böyle sürüp gideceğini inanmıştı. Falstaff ona, kral olduğu zaman ihanet edeceğini söylediği zaman bile bu sadece gerçekleşmesi imkânsız olan bir şakaydı (*Henry IV*, Kısım I, I. ii. 163-4). Henry üç asili kendi şahsına değil memlekete ihanetlerinden ötürü idama mahkûm eder (II. iii. 174-7).

Bu oyunda Henry'nin tek kahraman, hatta tek önemli şahıs olmasının sebebi ikinci perdenin dördüncü sahnesinde anlaşılmağa başlar. Henry artık İngilterede aleyhine hareket imkânı bırakmadığı gibi dış düşman olan Fransızlar korkak, beceriksiz, düşmanlarını tanımayan ve küçümsiyen ve en kötüsü, aralarında birlik kuramamış kimseledir. Kral zayıf, Dauphin şımarık ve durumdan kısmen haberi olan asiller ise gereken tedbirleri alma imkânı vekabiliyetinden mahrumdurlar.

Üçüncü perdenin başında Henry'yi artık hareket hâlinde görürüz. Harfleur kuşatmasında Henry gene askerlerini teşvik etmektedir (III. i. 1-34). Bu konuşmasında bile sülhün gerektirdiği tutumlardan haberi olduğu anlaşılır fakat şimdi harpte bulunduğu için ona göre hareket etmesi gerekmektedir. Burada Henry'nin vatanseverliğinin, milli kahramanlık vasfının soyut ve şekilsel fikirlerden çıkmadığı anlaşılır; çünkü vatanından bahsederken onu bir mefhum olarak değil orada çarpışanları yetiştirmiş olan kırlar ve çayırklar olarak görür (III. i. 25-7).

Bu perdenin ikinci sahnesinde oyunun diğer şahıs grubunu görürüz. Henry, onun akrabaları ve asilleri ile Falstaff'ın arkadaşları arasında asil olmıyan gerçek askerler bulunmaktadır. Belki oyunun epik özelliklerinden biri olarak Shakespeare geniş halk kütlelerini temsil için İngilizlerden Gower'i, Gallilerden Fluellen'i, İskoçlardan Jamy'yi ve İrlandalılarından da Mac Morris'i karşımıza çıkarır. Bunlar daha ziyade küçük rütbeli subay olarak görünürler ve bu yüzden hem asillerle ve Kralla hem de oyundaki insan tabakalarının en aşağısında bulunan Falstaff'ın arkadaşlarıyla temas ederler. Bu şekilde oyunda önemli bir hareket unsuru teşkil ettikten başka Henry'nin sade İngilizleri değil bütün Britanyalıları birleştirebilmiş olduğunu gösterirler.

Aynı perdenin üçüncü sahnesinde Henry, Harfluer şehrinin valisiyle konuşmaktadır (III. iii. 1-43). Henry için Harfluer sadece kuşatmakta olduğu yabancı bir şehir değil aynı zamanda Fransa kendisine

ait olduğuna göre ona karşı isyan hâlinde olan bir şehirdir. Henry şehrin teslim olmasını ister ve aksi takdirde şehrin tahrip ve yağma edileceğini, şehirlilere kötü muamele edileceğini son derece güçlü bir ifadeyle anlatır. Bir müddet sonra askerlerini kontrol edemeyeceğini (III. iii. 27-32) ve yukarıda sözü geçen korkunç olayların vuku bulacağını söylerken gene politik bir hareketle şehrin teslim olmasını temine çalıştığı anlaşılır, çünkü Henry'nin askerlerine hangi şartlar altında olursa olsun kumanda etmekte aciz kalmasını tasavvur edemeyiz. Nitekim Henry'nin taktığı başarılı olur. Ayrıca kaynaklarda yazıldığı gibi Dauphin'den yardım istemeleri de boşa çıkmıştır. Şehrin kapılarını açarlar. Henry şehirlilere iyi muamele yapılmasını söylemeği unutmaz (III. iii. 54). Kaynakların yazdığının aksine şehrin yağma edilmemesi Shakespeare'in yaratmakta olduğu Henry imajına olumlu katkıda bulunur, çünkü kaynaklarda Harfluer oyundaki gibi yardım gelmeyeceğini öğrendikten sonra teslim olmuş ve yağma edilmişti. Bu sırada Henry'nin ordusunda hastalığın başladığını söylemesi Agincourt'ta savaşacak olan İngiliz ordusunun durumunu bize şimdiden göstermeğe başlar.

Üçüncü perdenin beşinci sahnesinde Fransızların, İngiliz ordusundaki hastalık ve açlıktan haberdar olduklarını görürüz. Bu yüzden Montjoy, kazanacakları zaferin fazla büyük olmayacağını söyler. Kral da bu sathî görüşe katılır ve onu, fidyesini tayin etmek üzere Henry'ye gönderir (III. v. 55-64).

Bunu takip eden sahnede Henry'nin adalet alanında da kararlı hareketine şahit oluruz. Pistol, Bardolph'un bir kiliseden hırsızlık yaptığı için asılmağa mahkûm edildiğini söyler. Kaynaklarda bahsi geçen bu olayda hırsızın Bardolph olması ilgi çekicidir, çünkü henüz prensken Hal, Bardolph'un yüzünden Başyargıça tokat atmış ve hapsedilmişti. Şimdi ise eski arkadaşı aynı tutumu yüzünden idam edilecektir. Ancak bu olay Henry'deki değişikliği ve yeni durumunun gerektirdiği kararlılık ve adalet duygusunu gösterdikten başka Bardolph'u bizzat idama mahkûm etmemiştir. Zaten *Henry IV* oyunlarındaki Falstaff'ın arkadaşlarıyla bu oyundakiler arasında çok farklar vardır, adeta bunlar bambaşka kimselerdir. Bu bakımdan Bardolph'un asılacağı haberi bizi sadece Henry'nin adaletini uygulamada gösterdiği kararlılık bakımından etkiler. Bardolph'un başına gelecek şey Henry'ye haber verildiği zaman hislerini hiç belli etmez ve kaynaklardaki gibi İngiliz askerlerinin köylülerden zorla hiç bir şey alınmamasını, alınan şeylerin parasının ödenmesini ve kimseye hakaret edilmemesi tenbih eder (III. vi. 106-23). Bu tenbihin burada yapılması, Bardolph'un suçunun tek-

rar hatırlanması ve Henry'nin onun akıbetine karşı takındığı kayıtsız tutumu izah etmek ve mazur göstermek içindir.

Bu olaydan hemen sonra Montjoy'un elçi olarak geldiği bildirilir. Henry şimdi kraldan ziyade kumandan olduğu için bu defa elçiyle konuşması resmîyetten uzak ve oldukça serttir (III. vi. 124-78). Fakat hayatını kurtarmak için ne fideye vermeğe hazır olduğu sorulduğu zaman karşımızda gene o coşkun, vatansever, cessus ve güzel konuşan Henry'yi buluruz. Kaynaklarda söylendiği gibi fidesi vücudu olacaktır. Askerlerinin zayıf ve hasta olduğunu, savaşa girişmeğe değil Calais'e çekilmeğe niyetlendiğini fakat gerekirse çarpışacağını söyler. O durumda bile cömertliğini göstererek Montjoy'a para verir. Gower savaş için sabırsızlanır fakat Henry dindarlığı ve ihtiyatı içinde her şeyi Tanrıya bırakır ve bekleme tavsiye eder (III. vi. 180-4).

Dördüncü perdenin başında Koro, Agincourt civarında savaşa zorlanan İngiliz ordusunun zayıf durumunu anlatır. Fransızlar, kaynaklarda söylendiği gibi esir alacakları İngiliz askerleri üzerine zor atarlar. Henry askerleriyle konuşarak onlara kendi cesaret, inanç ve kişiliğinden bir şeyler vermeğe çalışmaktadır.

Burada Henry'nin ordusunun zayıf olması bize Shrewsbury'de eksik askerlerle savaşa atılan Hotspur'un durumunu hatırlatır. Fakat orada Hotspur, Worcester'in ikazlarına rağmen acelecilik ve düşünce-sizliğinden savaşa girmişti, burada ise Henry yapılacak başka şey olmadığından savaşı kabûl eder. Durumun vehametinin farkındadır ve bunun için her zamankinden fazla cesarete ihtiyaç olduğunu kabûl eder (IV. i. 1-2). Tehlikede bile durumlarına faydalı olabilecek felsefî düşüncelere dalacak kabiliyettedir (IV. i. 4-23).

Kralın, eski arkadaşlarından Pistol'la karşılaşması ilgi çekicidir. Pistol karanlıkta kiminle konuştuğunu bilmez ve Henry de onunla eski bir arkadaş gibi değil de askerlerinden herhangi biriymiş gibi, dostça konuşur. Bu kısa konuşmada *Henry IV* oyunlariyle ilgili hiç bir şey bulunmaz, her şey tamamen bu oyunun realitesinden çıkar. Ancak Henry, Pistol'un Krala saygı duyduğunu anlar ki bu Tacitus'ta adı geçen Germanicus'un başına gelen olayları hatırlatır.

Henry bundan sonra sabahı pek de istekle beklemiyen bir grup askere katılır. Onlar Kralı tanımazlar. Henry askerlere Kralın da herkes gibi bir insan olduğunu, durumuyla ilgili törenler bir yana bırakılırsa diğerlerinden hiç bir farkı kalmıyacağını söylerken (IV. i. 105-18) sadece tehlikenin karşısında doğru olduğunu hissettiği şeyleri değil *Henry IV* oyunlarında Falstaff ve arkadaşlarıyla düşüp kalkmakla öğrendiği ve unutmadığı dersini samimiyetle tekrarlamaktadır.

Askerlerin büyük bir gerçekçilik içinde ifade edilen korkuları Henry'nin konuşmasıyla değişik ve biraz da akademik bir kanala yönelir. Henry, Kralın haklı bir dava için çarpıştığını söyler fakat Williams'ın bu konuda askerlerin emin olmadığını söylemesi (IV. i. 136) Henry için bir darbe olur. O şimdiye kadar kazanmış olduğu sadakatın sadece şahsına değil haklı olduğu davasına da gösterildiğini sanmaktaydı. Bates'e göre Kralın davası haksızsa ona itaat etmekle vazifelerini yaptıklarından herhangi bir günaha girmeyeceklerdir (IV. i. 137-40). Williams'a göre iş bu kadar basit değildir. Davası haksızsa o dava uğrunda yapılan savaşlarda ölenlerin, yaralananların, sakat, öksüz ve koca-sız kalanların günahları hep Kralın üzerinde toplanacaktır (IV. i. 141-55). Henry bu anda davasının haklı mı haksız mı olduğunu düşünecek durumda olmadığından, hatta son zamanlarda pratik problemlerle uğraşmak yüzünden bunu belki de unutmuş olduğundan konuyu değiştirip kendisini müdafaa etmek için hücumla geçer (IV. i. 156-99). Ona göre Kral, savaşa günahkâr olarak katılan ya da savaşta günah işleyip günahlarını çıkarmadan ölenlerden sorumlu değildir. Nasıl ki babasının ya da efendisinin bir işi için bir yere giden ve günah işleyip ölen bir oğul veya uşağın günahkâr olarak ölmesinden baba ya da efendi sorumlu olamaz, Henry'nin burada her hâlde bilerek üzerinde durmadığı nokta savaşta ölme ihtimâlinin, bir işi için bir yere gönderilen insanın ölme ihtimâlinden kat kat fazla olduğu ve üstelik askerlerin günahlarına bir de insan yaralamak ve öldürmek günahının katılacağıdır, hele krallarının davası haksız bir dava ise.

Henry'nin maruz kaldığı diğer bir darbe Williams'ın, Kralın fideye vermektense ölümüne razı olacağına inanmamasıdır (IV. i. 207-9). Henry o zaman insanlara bir insan olarak kendisini ne kadar kabûl ettirmiş olursa olsun bir kral olarak onlarla arasında kapanmasına imkân olmıyan bir uçurum bulunduğunu görür. Bu uçurumdan sorumlu olan sadece mevkiidir ve mevkiinin gerektirdiği sorumluluklar insanlığı üzerinde baskı yaparak onun hareketlerini yönelttikçe Henry'nin bütün gayret ve iyi niyetlerine rağmen o uçurum orada öylece duracaktır.

Henry ile Williams'ın konuşmaları sertleşince savaştan sonra düelloya karar verirler. Birbirlerini tanımak için birbirlerinden aldıkları eldivenleri şapkalarına takacaklardır.

Askerler çıktıktan sonra Henry bu konuşanlar üzerinde düşünür (IV. i. 250-304). Krallığın, fakat gerçek krallığın, boş törenler bir tarafa bırakılırsa bir sürü iş ve sorumluluk olduğunu tekrar hatırlar. Alelâde insanlar rahatça uyurken o vazifesini düşünecek ve sonunda da savaşta ölen insanların günahları gene onun sırtına yüklenecektir. Henry'nin

düşünceleri zaten bilinmeyen şeyler değildir; önemli olan Henry'nin ödevini kabûl etmiş olması ve ona göre hareket etmesidir. Ancak bu durumda dikkati çeken ve onun durumunu daha zorlaştıran bir husus vardır ki savaş öncesi Henry uyanık duruyorsa onun oraya getirdiği askerler de uyanık durmaktadırlar. Henry uyanık durmakla tab'asının uyumasını temin edememiş yani bir bakıma ödevini tam yapmamıştır.

Artık savaş zamanı gelmiştir. Henry, babasının Richard'ı tahttan indirip öldürmesinin günahını sadece kendisinin değil ordusunun da çekebileceğini bu tehlikeli durum içinde kuvvetle hissederek Tanrıya babasının günahını hiç olmazsa o gün hatırlamaması için dua eder, Richard'ın ruhu için yaptığı şeyleri düşünür ve daha fazlasını da yapmağa karar verir (IV. i. 311-25). Aslında Tanrı, Henry'nin dindarlığından ziyade güçlü ve iyi bir kral olması yüzünden Bolingbroke'un günahını o gün düşünmeyecek fakat bu yüzden onun torununu ve daha bir sürü İngilizli cezalandıracaktır.

Dördüncü perdenin üçüncü sahnesinde Henry, Westmoreland'ın biraz daha kalabalık olmalarını temenni ettiğini duyar ve bu temenniye itiraz eder (IV. iii. 18-67). İngiliz ordusu ne kadar az sayıda olursa zaferi kazandıkları zaman herkesin elde edeceği şeref payı o kadar fazla olacaktır. Bu fikir Shrewsbury savaşından önce Hotspur tarafından söylenmişti. Fakat o durumla bunun arasında büyük ve önemli farklar vardır. Önceden de söylenmiş olduğu gibi burada Henry'nin çarpışmaktan başka bir çaresi yoktur, haklı bir dava için savaşmaktadır ve askerleri Hotspur'ünkiler gibi geçici bir amaç için toplanmış kimseler değildir. Henry'nin bu konuşmasında söylediği gibi uzun zaman beraber bulunmaktan hem birbirleriyle hem de kumandanlarıyla ve Kralla kardeş gibi kaynaşmış kimselerdir. Ayrıca burada kendi kardeşlerine karşı değil millî düşmanlarına karşı çarpışmaktadırlar. Henry'nin bu konuşmasını kaynaklarda olduğunun aksine askerlerine değil kumandanlarına yapması fikirlerini çok daha samimi bir hâle getirir. Bunlar askerlere söylenseydi belki biraz resmî bir ifade kazanacaktı.

Montjoy gene Henry'nin fidyesi için gelir. Henry onu şimdi de kimin gönderdiğini sorarken (IV. iii. 88) hem bir an evvel savaşa girmek için sabırsız hem de ikinci defa meydana gelen bu durumun komik olmağa başladığının farkındadır. Henry elçiye vatanseverlik ve cesaret dolu bir konuşma yapar (IV. iii. 90-125). Bu konuşmasında Henry ordusunun içinde bulunduğu mahvolma tehlikesinin farkında olduğunu belirtmekle beraber boş gurura kapılmadan ve övünmeden, oldukça güçlü bir mizah içinde kararlılığını ifade eder.

York'un ön safta savaşmak isteğini Henry kabûl eder (IV. iii. 129).

Kaynaklarda askerlere yaptığı cesaretlendirme konuşmasını oyunda kumandanlara yapmasının muhtemel bir sebebi de askerlerin yeteri derecede cesaretli ve kararlı olduğunu bizzat görmüş fakat Westmoreland'ın sözlerinden kumandanların biraz cesaretlendirilmeğe ihtiyaçları olduğunu sezmiş olmasıdır. Nitekim şimdi York ön safta çarpışmayı istemiştir.

Aynı perdenin dördüncü ve beşinci sahnelerinde Fransız ordusunun beklenmedik bir bozguna uğradıklarına şahit oluruz. Altıncı sahnede savaşın trajikten ziyade epik ve güzel bir yönünü iştiriz. Henry'nin üç defa yere düşüp tekrar kalktığını gördüğü York dükü ve Suffolk kontu, birbirlerine düşkün iki dost, birbirlerini öperek, birbirlerine sarılarak aldıkları yaralardan ölmüşlerdir (IV. vi. 7-32). York ölmeden evvel Krala hürmetlerini göndermeği unutmamıştır. Bu sırada Henry düşman tarafından gelen borozan seslerini doğru olarak değerlendirir ve kaynaklarda söylendiği gibi düşmanın her hareket ve niyetini yakından takip eden bir kral olduğunu gösterir. Fransızlar dağılan askerlerini toplayıp yeni bir hücumla geçmek niyetindedir. Bunun üzerine Henry, kaynaklarda olduğu gibi, çarpışmanın kolaylaştırılması için savaş esirlerinin öldürülmesi emrini verir (IV. vi. 35-8). Fakat bunu takip eden sahnede Fluellen ve Gower'dan, savaşı terkeden düşman askerlerinin İngiliz kampını yağma ettiklerini ve çocuk yaştaki uşakları öldürdüklerini öğreniriz (IV. vii. 1-11). Harp kaidelerini iyi bilen Fluellen bunun savaş kanunlarına aykırı olduğunu hatırlatır. Gene iyi bir asker olan ve harpte hangi şartlar altında neyin yapılması gerektiğini bilen Gower da Kralın bu yüzden savaş esirlerini öldürtmesini çok yerinde bir hareket bulur. Henry'nin bu emri ise yasalara aykırı hareket eden Fransızları cezalandırmak için değil, İngiliz ordusunun emniyeti için verilmiştir. Bunun için Shakespeare kaynaklarda da küçük bir değişiklik yapmak lüzumunu hissetmiştir. Holinshed, Henry'nin bu emri çocukların öldürülmesinden sonra ve Fransızların tekrar toplanmaları ihtimâline karşı verdiğini, böyle bir hareketin onun tabiatına aykırı olduğunu söyler. Shakespeare herhangi bir özür dilemeğe mahâl bırakmamak amacıyla Henry'yi o emri verirken çocukların öldürülmesinden habersiz göstermiştir.

Aynı sahnede Fluellen, Henry'yi Büyük İskender'le karşılaştırır. Galli olan Fluellen, Henry'nin Galler bölgesinde doğmuş olmasından her hâlde kendisine küçük bir şeref payı çıkarmaktadır. Fluellen'in bu benzetmesi ne onu ne de Kralı gülünç bir duruma düşürmez, çünkü benzetilen hususlar çok önemsiz olduğu gibi biz gene de yakından tanıdığımız Henry'yi sadece başarılarını duyduğumuz efsanevî İskendere tercih ederiz. Üstelik Henry'nin İskendere göre daha iyi bir insan

olduğunu Fluellen'in bir karşılaştırmasından hatırlarız. İskender sarhoşken en iyi arkadaşını öldürmüştür; Henry ise en iyi arkadaşını aklı başındayken yanından uzaklaştırmıştır. Burada Fluellenin Flastaff'ın ismini hatırlamayışı önemlidir, çünkü bu oyunda Falstaff'ın yeri olmayacağı ve Shakespeare'in onu daha evvel ortadan kaldırmış olmasının doğru bir hareket olduğu böylece anlaşılır (IV. vii. 45-54).

Bu sırada kaynaklarda söylendiği gibi Fransızlar tekrar toplanmışlardır; fakat kaynaklardakinin aksine Henry bundan endişe duyup elde kalan ve sonradan alınacak esirlerin öldürüleceği tehdidinde bulunmaz, Fransızlara ya savaşmaları ya uzaklaşmaları haberini gönderir. Esirlerin öldürülmesi sonradan aklına gelir ve bunu da haberine ilâve eder (IV. vii. 59-69). Fakat buna lüzum kalmaz, çünkü Fransızlar savaşacak durumda değildir. Elçi olarak tekrar gelen Montjoy ölüleri gömmek için müterake ister. Sözlerinde önemli bir nokta vardır. Asillere ve halktan gelen askerlere ait cesetler savaş alanında karışık bir vaziyette yatmaktadır ve birbirlerinden ayrılmalrı ve sosyâl mevkilerine göre gömülmeleri gerekmektedir (IV. vii. 74-87). Fransızların tutumu, özellikle Henry'nin hareket tarzıyla karşılaştırıldığı zaman onların başarısızlığı arkasında yatan zaafı gösterir. Fransızlar asil sınıflarla halk arasındaki uçurumu olduğu gibi muhafaza etmişler yani belli bir gaye için dahi millî birlik kuramamışlardır. Hâlbuki Henry akıllılığı, tecrübesi ve insanlığı sayesinde ordusunda ikilik çıkarmamış, kraldan önce insan olduğunu unutmayıp askerleriyle kendisi arasında kopmaz bağlar kurmuştur. Bundan Henry'nin modern anlamda demokrat bir kimse olduğu kastedilmez. Shakespeare'in çağı için böyle bir şey zaten söz konusu olamaz. Anlatılmak istenen şey, kral olmadan önce Henry'nin halkla karışmasının ona insanların aşağı yukarı eşit olduğunu ve gerçek sadakatin ancak insanlara kendisini sevdirmekle elde edilebileceğini öğretmiş olmasıdır.

Nitekim savaşın kazanıldığını anlar anlamaz Henry kral olduğunu unutup, insan, hem de mizah gücüne sahip bir insan olduğunu hatırlar. Williams'ın bir gece önce vermiş olduğu eldiveni şapkasına takmış olduğunu görmüştür. Askerin eldivenini, takması için aşırı ciddi Fluellen'e verir. Fakat muzipliğinin tehlikeli bir sonuç vermemesi için tedbir almağı da ihmâl etmiyerek Warwick'le Gloucester'i Fluellin'i takibe gönderir. Gerçekten Williams, Fluellin'i görünce onu düello edeceği şahıs sanır. Kral durumu anlatınca Williams karanlıkta onu tanıyamadığını, ayrıca Henry'nin kıyafeti, konuşması ve tavırlarından da kraldan ziyade halktan birine benzediğini söyler (IV. viii. 54-61). Bu sözler Henry'nin halkla karışmaktan öğrenmiş olduğu dersleri ne kadar başarıyla uyguladığının iyi bir delili olur. Henry bu muzipliği

cömertçe bir hareketle sona erdirir, bir eldiveni altınla doldurup kahrâman ve toksözlü askere verir (IV. viii. 62-6). Henry'nin halktan kopmamış olduğunu belirtme amacına hizmet eden bu olaydan sonra Henry tekrar dindar bir kral gibi hareket eder ve zaferden ötürü Tanrıya dualar edilmesini emreder, bütün zafer şerefının onlara yardım eden Tanrıya ait olduğunu söyler (IV. viii. 119-32).

Beşinci perdeden önceki Koro, kaynaklarda olduğu gibi, zafer töreninde Henry'nin darbelerden eğrilmiş miğferini ve kılıcını teşhir ettirmediğini hatırlatır. Fakat Shakespeare zaferin diğer yüzünü de gösterir. Pistol İngiltereye döndüğü zaman aracılık ve hırsızlıkla geçinecektir (V. i. 85-94). Shakespeare gene de zaferin lekelenmesine izin vermez, çünkü zaferi kazananlar Pistol ve Bardolph gibi halkın ya da insanlığın en kötü yönlerini temsil edenler değil Williams ve Bates gibi normâl, namuslu, orta hâlli vatandaşlar, Fluellen ve Gower gibi profesyonel ve disiplinli subaylar, York ve Suffolk gibi asil ve fedakâr kumandanlar ve Henry gibi vatanını ve halkını seven bir kraldır.

Shakespeare, Henry'nin Harfluer önünde savaşın o anki dehşeti hakkında söylediği sözlere bu defa da harbin etkisi daha zor kalkacak yıkıntılarından bahseden güzel fakat hüznün verici tasvirleri ekler. Burgundy uzun konuşmasıyla sülhün kurulmasını ister (V. ii. 23-67). Henry, haklı olduğu davasını kabul etmiyen Fransayı, Burgundy'nin anlattığı şekilde cezalandırmıştır, fakat bu cezanın devamına artık gerek kalmamıştır. Sülh anlaşması Henry ile Fransız prensesi Katharine'in evlenmesiyle kutlanacaktır. Kaynaklarda Henry'nin Katharine'i daha önce görüp ona büyük bağlılık duyduğu söylenmişti. Oyunda ise gençler ilk defa beşinci perdenin ikinci sahnesinde karşılaşır. Bunun sebebi Shakespeare'in her hâlde Henry'yi sadece harp işleriyle ve askerleriyle ilgilenen, bütün fikir ve hislerini bu iki alanda toplayan bir kral olarak göstermek istemesidir.

İdeâl kral Henry'nin durumundaki tek eksiklik bekâr olmasıdır. Bu evlilikle hem bu eksiklik ortadan kalkacak hem de Fransayla yapılan sülhün devamlı olacağı fikri uyanacaktır. Ancak Henry'nin Katharine'ye evlenme teklif ettiği bu sahnede bir zorluk vardır, o da Henry'nin bir kral değil de incelikten haberi olmıyan bir asker gibi konuşmasıdır. Belâgatten uzak olmıyan ifadesinde mizah gücü ve coşkunluğu bellidir. Henry'nin bu şekilde konuşması onun bilerek resmîyeti bir kenara ittiğini, ayrıca kendisini ünvanıyla değil olduğu gibi, yani bir asker ve bir insan olarak tanıtmak ve kabûl ettirmek istediğini gösterir. Fakat asıl mevkiini unutmuş olmadığı, kralların modalara ve törelere değil, moda ve törelerin krallara uyması gerektiğini söylemesinden anlaşılır (V. ii. 291-304). Henry, insanlığıyla krallığı arasında bir ter-

cih yapmıyan fakat büyük bir esneklik, rahatlık ve emniyet içinde, duruma göre bu iki kutup arasında hareket edebilen ideâl insan, ideâl kraldır.

Henry'nin karakteri hakkında son bir hükme varmadan önce bu konuda fikir yürütmüş olan bazı eleştirmecilerin sözlerini kısaca hatırlıyalım.

Reese, Henry'nin dramatikten ziyade epik kahraman olarak canlandırıldığı fikrindedir. Epikler ideâl insanı gösterdiğine göre Henry'nin de Shakespeare için ideâl bir kahraman olduğu bundan anlaşılır. Nitekim oyunda perdelerden önceki Koro, epik, tema ve işleminin sahneye uymaması ve epizotlar arasındaki boşlukların doldurulması gereğinden doğar. Walter de bu fikre katılır.¹²

Hunter, Henry'nin krallık ve insanlık yönleri arasında bir ayırma yapar ve krallığından fedakârlık ettikçe bize daha sevimli göründüğünü söyler. Babasının başındaki, ülkeyi birleştirme ödevinden uzak kalabilmiş olduğundan krallığı sadece ordu kumandanlığına inhisar eder, bu da onu daha kolay sevecek bir insan yapar. İyi bir kumandan olması iyi bir kral olduğu intibainı uyandırır. Ayrıca devlet yöneticisi olarak unutması gerektiği insanlığını kumandan olarak pek çok hâllerde muhafaza edebilir. Politika ile fazla uğraşamaz görünür. Nitekim harp ilânında bile din adamlarının teşviki önemli bir röl oynamıştır. Politikadan anlar olduğu intibainı verirse bunu ya davranışlarının iyi olmasına ya da içgüdülerine borçludur. Shakespeare'in onu Bolingbroke'un aksine entellektüel problemlerden uzak tutması ona duyduğumuz sempatiyi arttırır. Her zaman sade ve basit bir insan olarak karşımıza çıkar ve böyle bir insanın yüksek bir mevkie çıkarılması hoşumuza gider. Vasat bir insanın sadece içgüdülerıyla hareket ederek profesyonel bir politikacı kadar başarılı olması gururumuzu okşar. Bazı durumlarda işi şansa bırakması yani bir çeşit kumar oynaması da onu bize yaklaştıran bir husus olur.¹³

Traversi, Henry'nin mevkii yüzünden tecrit edildiğini hissetmesinde trajik bir hava sezer.¹⁴ Bunu kabûl etmekle beraber Walter'in fikrini de hatırlamamız gerekir. Yazara göre Henry'nin Richard'tan daha az ilgi çekici olmasının sebebi problemlerinin kendi içinde değil dışında olmasıdır. Ruhunda hiç bir mücadele yoktur, zaaflardan uzaktır, yaptığı işin doğruluğuna inancı tamdır. Doğruluk, tevekkül ve dindar

12 M. M. Reese, *Shakespeare*, Edward Arnold and CO, (London), S. 240-2; J. H. Walter *King Henry V*, The Arden Shakesperare, Methuen and CO. LTD. (London), S. xv-xvi

13 Op. cit., S. 88-91

14 Op. cit., S. 188

kımından Aeneas'a benzer. (Dolayısıyla trajik bir kahraman için gerekli özellikleri yoktur.) Fiziksel gücünü önceki oyunlarda ispat etmiş olduğundan Shakespeare burada onun sadece ruh gücünü gösterir.¹⁵

Reese bu defa Henry'nin kendisini yenen, yani his ve heyecanlarını kontrol altında tutan bir kimse olduğunu hatırlatır. Gene de hiç bir zaman Henry kusursuz insan olarak gösterilmemiştir, fakat görüp geçirdiği olaylardan karakteri güç kazanmıştır. Henry'nin karakteri *Henry V* oyununun başında belirtilir ve hep aynı kalır. (Bu fikre tamamen katılmağa imkân yoktur, çünkü üç asilin ihaneti ve savaştan önce askerlerden duydukları onun beklemediği, düşünmediği şeyler olduğundan karakterine bazı olumlu katkılarda bulunmuştur). Artık o kaderin çizdiği yolda giderek başarıya ulaşacaktır.

Shakespeare, Falstaff'ı bu oyunda da gösterseydi ya onu küçültecek ya da Henry'yi değiştirecekti. Falstaff da Dido gibi daha büyük bir dünya fikri için verilen bir kurban olur, onun ölümü, Henry'nin temsil ettiği fikir ve tutumların daha da önem kazandığını düşünmemizi sağlar.

Henry zamanının harp gerekliliklerini iyi bilip bunlara uyan bir insandır. Bunun için harp ilân etmeden önce Fransaya elçi gönderip haklı olduğuna inandığı taleplerde bulunur.¹⁶

Williams'a göre Falstaff'ın bu oyunda olmayışı yüzünden şeref mefhumu rahatça geliştirilme fırsatını bulur. Şeref, bütün dünyaya meydan okumak ve sonra bunun sonuçlarına tahammül edip razı olabilmektir. Duyduğu acılar Henry'ye ruh sukûnu verir. Tehlike, başarısızlık ve ölüme hazırdır. Askerlere, etrafındakilere kendi ruhundan bir şeyler verdiği için Falstaff'a tahmin ettiğinden fazla benzer. Fakat gelişme imkânına sahip olmıyan, olsa olsa sabit karakteri içinde bir takım çeşitlilikler gösterebilecek olan Falstaff'ın aksine Henry karakterini tamamlamış olduğu hâlde gelişme imkânlarına sahiptir. Uyandırdığı imaj "ciddi kahraman" imajı değildir, Henry neşeli bir insandır.¹⁷

Traversi, Henry'nin kişisel ihtiraslarını akıl ve sağduyusuna boyun eğdirmiş olmasını onun tab'asından tam bir itaat bekleme arzusuna bağlar. Agincourt savaşını İngilizler krallarına olan bağlılıkları ve kendilerini kontrol edebilmeleri sayesinde kazanırlar. Esirlerin öldürülmesinde merhametisizlik olduğu muhakkaktır, fakat bu, harbin kötü tezatlarından biri olup oyunun realitesinde beceriklilik olarak görünür.

15 Op. cit., S. xxxii; xxxiv

16 Op. cit., S. 237-48

17 Charles Williams, "Henry V" *Shakespeare Criticism* 1919-34, ed. Anne Riddler, Oxford University Press, (London), S. 181-7

Bu dünya başarıların gerekli olduğunu, insanların sadece gerektiği gibi hareket ettikleri bir dünya olduğundan orada Falstaff'a yer yoktur.¹⁸

Doren, oyunun sonunda Katharine'e evlenme teklif ediş şeklini Henry'nin ne Falstaff'la geçirdiği günlerin havasına ne de tahta çıkınca gösterdiği olgunluğa uygun bulmaz. Adeta Shakespeare bu ideâl krala artık ilgi duymamağa başlamış ve bu son sahnenin yazılmasında muhayyilesini değil hitabet gücünü kullanmıştır.¹⁹

Winny bu oyunla *Henry IV* oyunları ve dolayısıyla oradaki Prens Hal ile buradaki Henry V arasında bir kopukluk bulur. Shakespeare bu oyunda halkın efsaneleştirdiği bir insanı canlandıрмаğa teşebbüs ettiğinden Henry artık önceki oyunlarda rastladığımız realiteye uyan şahıs değildir. Kralın hareket tarzı önceden tesbit edilmiş olduğu için Shakespeare'in tenkit süzgecinden geçirilmez²⁰ Tillyard'a göre, kral olarak Henry meselâ Aeneas gibi herhangi bir prensip ifade edecek seviyede olmadığından Shakespeare onu bir kraldan ziyade insan olarak canlandırmıştır. Prensliğinden beri kendisini bekliyen büyük ödevi için yavaş yavaş hazırlanmıştır.²¹

Henry'nin ideâl kral oluşu problemi üzerinde ileri sürülmüş olan bir iki fikri gözden geçirmeden önce Henry'nin bütün eleştirmeciler tarafından sevilen bir şahıs olmadığını göstermek için Hazlitt'in onun hakkındaki düşüncelerine yer vermek faydalı olabilir. Bu yazara göre Henry prensken savaşı ve kötü arkadaşları sever, dikkatsiz, başıboş, ihtirash ve tembeldir. Durumundan faydalanarak en yapılmıyacak şeyleri yapar. Kral olunca da kuvvet kullanmanın her problemi çözeceğine inanmış gibi hareket eder. Hatalı karar ve hareketlerini din adamlarının tavizleriyle örtmeğe çalışır. Ülkesini nasıl idare edeceğini bilmediği için Fransaya harp ilân eder. İngiltere tahtı üzerindeki iddiası zayıf olduğu için Fransa tahtını da ister. Kahramanlığı, hayatını tehlikeye atmasından ibarettir. Gene de oyunda onu severiz; sevimli bir canavar gibidir.²²

İdeâl kralın nasıl olması gerektiği üzerinde Erasmus'un *Institutio Principis*, Elyot'un *Governor* ve Chalidonius'un *Of the Institution and First Beginning of Christian Princes* adlı eserlerindeki fikirleri inceliyen Walter'in vardığı sonuçlara göre ideâl kral Hristiyan, din bilgisi kuvvetli, diğer

18 Op. cit., S. 36-48

19 Op. cit., S. 149

20 Op. cit., S. 149

21 Op. cit., S. 305-6

22 Op. cit., S. 285-6

konularda da bilgili, ülkesinde adaleti yerleştirmiş, merhametli, intikamcı olmıyan, his ve heyecanlarını kontrol altında tutabilen, akıllı insanlardan fikir alan, halkla ilişkileri sağlam olan fakat onların kötü etkileri altında kalmıyan ülkesinin müdafaasını ve emniyetini düşünebilen, zihni devlet işleriyle dolu olan ve gerekirse bu yüzden geceleri uyku uyu-mıyan, ülkesi tehlikeyle karşılaştığı zaman birlik kurabilecek, toplumunu bir arı kovana gibi işletebilecek, bütün tab'asının itaatini kazanmış, tembelleri, tufeylileri ve dalkavukları yanından uzak tutan ve cezalandıran, ruhu güçlü olan, Hristiyan olduğundan İskender de dahil bütün Hristiyanlık öncesi krallarına kendisini üstün gören, masumların da açacağı harplerde ölmelerindeki günahı kabûllenmeğe hazır ve evli olan bir insandır. Henry'de bütün bunlar mevcuttur. Oyunun sonunda ideâl bir kâlp ve kafa evliliği yapar. Henry ayrıca gençlik tecrübelerinden edinmiş olduğu bir mizah ve sadece devlet adamı olarak hareket edenlerin üstüne çıkabilme gücüne sahiptir.²³

Shakespeare'den önce halk, tarihteki Prens ve Kral Henry'nin davranış ve hareketlerinden ideâl bir kral yaratmıştır. İdeâl kralın yaratılmasında onun gençliğini başıboşluk ve sorumsuzluk içinde geçirmiş olmasının düşünülmesi halkın bir çeşit insan psikolojisiyle ne kadar ilgili olduğunu gösteren iyi bir örnektir. Halk aynı zamanda ideâl krallarının, kendi içlerinden çıkamıyacağına göre, kendi içlerinde yetişmiş bir kimse olmasını, kral olduktan sonra da kendileriyle ilişkisini kesmemesini ve gücünü daima halktan almasını istemiş ve ortaya bir Prens ve Kral Henry efsanesini çıkarmıştır. Kralın ölümünden hemen sonra çıkarılan bu efsanenin tarihçileri ve dolayısıyla Shakespeare'i etkilemiş olduğu bir gerçektir.

Winny'nin söylediğinin aksine Kral Henry'nin, *Henry IV* oyunlarındaki Prens Hal'in bir devamı olduğu fikri çok ağır basmakta ve bu araştırmada bu fikir kabûl edilmiş bulunmaktadır. Bunun sebepleri çoktur. Hal, *Henry IV* oyunlarında da gerektiği zaman sorumluluğunu kabûl edip ona göre hareket eden, iyi savaşıyor, şövalyelik kurullarını iyi bilen ve onlara göre hareket eden, merhametli, insancıl bir kimsedir. Falstaff ve arkadaşlarıyla olan ilişkileri onu insanların zaaflarına karşı müsamahalı ve muziplikten hoşlanan bir insan yapmıştır. Falstaff'tan dürüst olmağı, olayların dış görüşünü aşip içe nüfuz etmeğı ve toplumun her türlü törelerini olduğu gibi kabûl etmeyip onları incelemeyi ve onların üstüne çıkmağı ve her şeyden de önemli olmak üzere nefes alan, yiyip içen ve eğlenmekten korkmıyan gerçek bir insan gibi hareket etmeğı öğrenmiştir. Henry bütün bu şeyleri bizzat uygulayan bir kimse olmasa bile

uygulıyanları anlıyabilmekle onların da üstüne ve ötesine geçmiş, ideâl insan ve ideâl kral mefhumlarına iyice yaklaşabilmiştir. Ancak ideâl bir prens olmak ideâl bir kral olmaktan çok daha kolaydır. Bir prens gene de bir insandır ve bütün sorumluluğu kral babasının üzerine yıkıp dilediği şekilde yaşayabilir. Ancak bunu lüzumundan fazla yaparsa o prensin gerçekten iyi bir kral olacağı hakkında şüphe uyanır. Henry bizde bu şüpheyi bile uyandırmaz. Vazifesi onu çağırınca bir veliahtten beklendiği şekilde hareket eder, savaşır, zafer kazanır ve herkeste iyi bir intiba bırakır. Fakat olaylar onu serbest bırakır bırakmaz eski rahat ve sorumsuz hayatına döner. Bu prens kral olduktan sonra her şey değişir. Memleketinin, ulusunun bütün yükünü omuzlarında taşıyacaktı. Bunun için kişisel ilişkileri ona engel olacaksa onları bir tarafa iter ve Tanrının kendisine verdiği bu ödevi gerektiği gibi yapmağa gayret eder. Henry aynen böyle hareket etmiştir.

Henry IV oyununun ikinci kısmıyla *Henry V* arasında Henry'nin geçirdiği değişmeyi göstermede Shakespeare kolay bir metot takip etmiş ve Henry'nin taç giymesi ve eski arkadaşlarını reddetmesi olayını *Henry IV*'nin ikinci kısmının sonunda göstermek suretiyle değişmenin iki oyun arasındaki boşlukta kalıp ikna edicilikten çıkmasının önüne geçmiştir. *Henry V*'de gördüğümüz Henry bu yüzden önceki oyundaki şahsın gerçek bir devamı olmaktadır. Bu Henry, bir gasıp olan babasının varisi olarak tahta oturur. Babasının günahı istisna edilirse vicdanı rahattır ve hiç kimsenin zihninde onun taht üzerinde hakkı olup olmadığına dair bir şüphe yoktur. Babasının gayretleriyle ülkedeki isyanlar bastırılmış, isyancılar ortadan kaldırılmış ve sindirilmişlerdir. Henry'nin önünde normâl ve sakin bir hükümdarlık yolları apaçıktır.

Bu durumun dramda bir mahzuru vardır. Dramatik bir şahsın karakteri en iyi onun karşılaştığı direnmelere karşı tutum ve tepkisinde belirir. İçeride Henry'ye isyan edecek, dışarıda İngiltereyi tehdit edecek, yani ona maddî ve manevî şekilde karşı koyacak kimse yoktur. Henry, gençliğindeki tecrübeleriyle insanları olduğu kadar kendisini de iyi tanımış ve dolayısıyla herhangi bir ruh mücadelesi gösterme olanağını da kaybetmiştir. Ayrıca dürüst, dindar, akıllı, basiretli ve cesur olması, etrafında iyi danışmanları bulunması onun sade trajik değil dramatik bir şahıs olma durumunu da tehdit eder. Shakespeare tarihte olduğu gibi onun Fransada birbirini takip eden zaferlerini göstermek zorunda olduğundan epizodik bir oyun yazmağa, yani dramı epik metoda uygulamaya mecbur kalır. Bu oyunun çoklarını tatmin etmeyişinin ve Koro vasıtasıyla perdelerin ve olayların birbirine bağlanışının sebebi budur. Ancak bu epik metot Shakespeare'in normâl metoduna aykırı olduğundan şair tarihteki bazı olayları biraz değiştirerek ya da yenilerini

uydurarak Henry'nin bir takım tepkiler göstermesini ve karakteri ne kadar gelişmiş olursa olsun bu olaylardan etkilenmiş gibi görünmesini temin etmek zorundadır.

Dauphin'in hakaret ifade eden hediyeleri önemli olmaz çünkü bu Henry'nin hata ya da zaafını değil Dauphin'in sathiliğini gösterir. Fransaya harp açma bir problem olabilirdi, fakat bunun yükünü din adamları üstlerine alırlar.

Diğer yönden Henry, Fransaya hareket edeceği sırada biri çok yakın bir arkadaşı olan üç asilin kendisini düşmana satmış olduğunu öğrenir. Bunların arkasında ihanetlerini destekliyecek başkaları ve orduları olmadığından Henry'den gelmesi gereken tepki çok kısadır. Bu, dışta asileri idama yollamak ve içte ise insanları ve tab'asını anlamış olduğu hakkındaki inancının sarsılması şeklinde görülür.

Henry iyi, mutedil ve merhametli bir insan olduğu için onun harbin gerekliliklerine göre hareket edip etmiyeceği ve etmezse bunun onun ruhu üzerinde hasıl bir etki yapacağı bizim için ilgi çekici bir sorundur. Fakat Henry ideâl bir kral olarak insanî taraflarını bir kenara iterek zamanında duruma ve vazifesinin zorlamasına uyarak kararlı, sert, hatta merhametsizce hareket eder ve bunun vazifesi olduğuna inanmış olduğundan hiç bir ruh mücadelesi geçirmez, vicdan azabı çekmez.

Henry IV oyunlarındaki eski arkadaşlarıyla teması olmadığı için ona eski günlerini ve Falstaff'ı reddetmiş olduğunu hatırlama fırsatı bile verilmez. Bu oyunda Henry'nin karşılaştığı güçlükler ve problemler hep dışa aittir ve tab'asının sadakati ve kişisel özellikleri ve tecrübeleri yüzünden Henry bunlara dramatik olmıyan şekillerde çareler bulmak zorundadır.

Henry'nin oyunda karşılaştığı en önemli, belki tek problem Agincourt savaşından önce askerlerin konuşmasıyla kendisine değilse bile krallığına olan itimadının sarsılmasıdır. Henry insanlık ve krallık özelliklerini benliğinde birleştirip gerektiği gibi bunları kullanırken askerlerin krallığı insanlıktan ayrı bir mefhum addettiklerini fakat savaşta dökülen kanların günahını, krallık ödevini yapan insanın omuzlarına yüklediklerini görür. Bu problemi çözmenin imkânsızlığını takdir eden Henry onun ima ettiği sonuçları aynen kabûl etmekten başka çare bulamaz.

Öyleyse Henry'ye karşı tutumumuz nasıldır? Gördüğümüz gibi Shakespeare kaynaklardaki Henry'yi pek az değişmelerle oyununa aktarmıştır. İç problemleri olmadığından ve onu hep savaşta gördüğümüzden ideâl kral yönlerinden söz etmek zordur. Henry daima kumandan olarak karşımıza çıkar. Kararlı ve sert hareketleri bir kraldan fazla

kumandana yakıştır. Ayrıca bir kumandan insanlarla kraldan daha fazla temas hâlinde olduğundan Henry'nin insanlık yönleri daha kolay olarak gösterilir ve üzerimizde daha kolay ve olumlu etki yapar.

Henry'nin vatanseverliğini bazı eleştirmeciler fazla çocukça, fazla belirli bulur. Bu vatanseverliği millî birliği yaratmak, bir milletin enerjisini kendisine karşı değil millî bir dava için düşman bir millete yöneltmek şeklinde anlamak belki daha iyi olur. Henry'nin gerçek büyüklüğü Fransız şehirlerini almasında ve kendisinininkinden sayıca beş misli fazla bile olsa Fransız ordusunu yenmesinde değil bu işleri başaracak ruhu askerlerine, milletine aşılamış olmasıdır. Bunu da sadece kahraman ve ideâl bir kral olmakla değil milletin fertlerini sevmek, onlarla beraber bulunmak, onları anlamak sayesinde başarmıştır.

Henry VI (Üç Kısım) (1590-2)

Bu oyunda kullanılan kaynaklar Hall, Crafton, Holinshed, *The Life and Death of Jack Straw* (1593/4) adlı yazarı meçhûl bir oyun ve *A Mirror for Magistrates*'tir. Araştırmada incelenecek şahıslar Kral Henry VI, Margaret, Talbot, Joan of Arc, Jack Cade ve York ailesidir.

(a) İyi Bir İnsan ve Zayıf Bir Kral Henry VI (1422-61)

Hall:

Henry V, belki babasının günahı yüzünden çok erken bir yaşta ölür. Ölümünden önce, henüz dokuz aylık olan oğlunun ahlâk kurallarına göre yetiştirilmesini, tehlikeli Fransız esirlerinin oğlu büyüyünceye kadar serbest bırakılmamasını ve asillerin daima birlik ve ahenk içinde hareket etmelerini ister.

Henry V'nin kardeşi Gloucester dükü Humphrey, Kral idareyi eline alıncaya kadar naip ödevini görecektir.¹

Suffolk, Fransa ile İngiltere arasında sülh ister ve bunu bir evlenmeyle temin etmeği düşünür. Fransa kralının kızı olmadığı için onun akrabalarından Margaret'i seçer. Margaret'in babası ismen Anjou dükü Reignier'dir. Reignier kendisini aynı zamanda Sicilya, Napoli ve Kudüs kralı olarak tanıtmaya rağmen hiç bir mala, mülke ve nüfuza malik değildir. Belki rüşvet aldığından belki bu evliliği İngiltere için faydalı bulduğundan Suffolk, Margaret için çeyiz talep etmedikten başka Anjou ve Maine dükalıklarını Reingier'e bağışlar. Hâlbuki bu arada Gloucester, Henry için Armagnac kontunun kızıyla çok daha iyi

¹ Bullough, op. cit., Cilt III, S. 43-8

ve avantajlı bir evlenme hazırlamaktaydı. Kral ve Suffolk taraftarlarının Margaret'i tercih etmeleri Suffolk ile Gloucester'in arasının açılmasına sebep olur.²

Henry'nin kendisini dine vermesi ve asillerinin de sadece kendi çıkarlarını düşünmeleri yüzünden askerler ihmâl edilir ve gereken askeri harekât yapılamaz. İngilizler tarafından böyle başıboş bırakılan Normanlar ve Gaskonya halkı kendilerini daha iyi koruyabilmek için İngilizleri terkedip Fransa tarafına geçerler.³

Bu sıralarda York, taht üzerinde hak iddia etmeği düşünür. İrlandada isyan çıkınca elinin altında bir ordu bulunmasının faydalı olabileceği fikriyle oraya gider ve ümit ettiği gibi nüfuzunu geliştirir.⁴

York, İngiltereye döndüğü zaman Galler bölgesinde topladığı orduyla harekete geçer. Henry de ordusuyla onu karşılamağa gelir, York'un isyanının sebeplerini ve makûl isteklerini öğrenmek için ona elçi gönderir. York, başta Somerset olmak üzere memlekete zararlı olan bazı kimselerin uzaklaştırılmasını talep eder. Henry bu istek kabûl edilmezse kan döküleceğini ve halkın da Somerset'i sevmediğini düşünerek onu tevkif ettirir. York bunun üzerine sözünü tutup ordusunu dağıtırsa da Kralın yanına geldiği zaman onun ve Margaret'in gözdesi olan Somerset'in serbest bırakılmış olduğunu görür.⁵

Henry zaman zaman akli muvazenesini kaybetmektedir. Yeni bir kargaşalık sonucu bu defa Fransadaki İngiliz yenilgileri yüzünden Somerset gene tevkif edilir ve onun hakkında karar vermek Krala kalır. Henry belki de Margaret'in etkisiyle Somerset'i gene serbest bırakınca onu sevmiyen asillerle arası açılır. York ve taraftarları tekrar ordu toplayınca Henry de kendi ordusuyla St. Albans yakınlarına gelir fakat sülhü harbe tercih eden ve memleketinin zarara girmesini istemiyen bir kimse olduğundan gene haberciler gönderip boş yere anlaşımağa çalışır. Henry savaşta esir alınır fakat Londraya itibar içinde götürülür. Tekrar aklını kaybeden Henry'ye York naip tayin edilir.⁶

Margaret zamanla bir takım komplolarla kendisinin ve Henry'nin düşmanlarını bertaraf eder. Bir müddet York ve adamları Fransa ve İskoçyada problemlerle uğraşırlar. Bu problemler hep İngilteredeki karışıklıklar yüzünden ortaya çıkmıştır. Bu arada Henry, York taraf-

2 Ibid., S. 71-2

3 Ibid., S. 110

4 Ibid., S. 113

5 Ibid., S. 119-20

6 Ibid., S. 123-4

tarlarını affeder ve kısa bir zaman için dahi olsa birlik kurmağa muvaffak olur.⁷

Bundan sonraki karışıklıklarda Henry gene esir alınır. Bu defa York, İngiliz tahtı üzerinde açıkça hak iddia etmektedir. Fakat gene bir uzlaşma olur, hayatı boyunca hüküm sürmesi karşılığı Henry, York'u kendisine varis tayin eder. York da Henry'nin hayatına karşı hiç bir harekette bulunmamağa yemin eder. Margaret parlamantoda Kralla asiller arasında alınmış olan bu kararları değiştirmek için uğraşmaktadır. Belki bunun sonucu olarak Prens Edward'ı Henry'ye şövalye ilân ettirir. Taraftarları bile bir savaşta Kral işe karışınca zaferin hep karşıda kaldığı fikrindedirler.⁸

Bundan sonraki savaşı da kaybeden Henry, İskoçya kralına sığınır ve onun tarafından iyi karşılanır. Yardım istemeleri için Margaret'i ve oğlu Edward'ı Fransaya gönderir, fakat bu sırada ya talihsizliği ya da aptallığı yüzünden İngiltereye geçer, yakalanır ve Londra Kalesine hapsedilir.⁹

York'un öldürülmüş olması yüzünden onun büyük oğlu Edward, Edward IV adıyla kral olmuştur bile. Fakat talihin çarkı tekrar Henry'yi yükseltince Edward kaçır, Warwick Henry'yi kurtarır ve yeniden kral ilân eder.¹⁰

Fakat Edward geri dönmüştür. Londraya girince halk iki kral arasında bir tercih yapma zorunda kalır ve kendilerini daha iyi koruyacağı düşüncesiyle Edward'ı kabûl ederler. Henry'nin arkadaşları onu bırakıp kaçarlar. Henry gene hapsedilir. Aslında bütün bunlara sebep Henry'nin, amcası Gloucester'in bertaraf edilmesine göz yummasıdır. O sağ olsaydı Henry bu durumlara düşmiyecektir.¹¹

Felâketler Tewkesbury savaşıyla sür'at kazanır. Esir düşen Prens Edward, Kral Edward'a cesaretle cevap verir, meydan okur. Bunun üzerine öldürülür. Sıra artık Henry'ye gelmiştir. O da Kalede ve bir rivayete göre sonradan Richard III olarak tahta çıkacak olan Gloucester dükü Richard tarafından öldürülür. Fakat Prens Edward'ın katilleri gibi Henry'nin de katilleri sonradan Tanrının adaletiyle karşılaşacaklar, karşılarında düşman kalmayınca birbirleriyle mücadele edip birbirlerini ortadan kaldıracaklardır.¹²

7 Ibid., S. 126

8 Ibid., S. 172-80

9 Ibid., S. 183-4

10 Ibid., S. 191-3

11 Ibid., S. 199-203

12 Ibid., S. 206-7

kusur" var demektir ki bu onun hem kendisinin ve ailesinin hem de yakınlarının ve İngilterenin felâketine yol açacaktır.

Şimdi Shakespeare'in bu kralı nasıl işlediğini görelim:

Kral ilk olarak *Henry VI* oyunlarının birinci kısmında, üçüncü perdenin başında görülür. *Richard II* oyununun başında olduğu gibi iki rakip, Gloucester ile Winchester piskaposu birbirlerine sert hücum ve ithamlarda bulunmaktadır. Yani gene Kralın oradaki varlığı ve otoritesi hiçe sayılmaktadır. Ancak burada *Richard II*'takinden farklı bir durum vardır; Kral henüz idareyi alacak yaşa gelmemiş olduğundan Winchester'in naip Gloucester'e hücumları, Bolingbroke'un Mowbray'e hücumlarının aksine Krala değil gerçekten Gloucester'e yöneltilmektedir. Ancak genç de olsa Kralın, haklı olduğunu bilmesi gereken naibini müdafaa etmesi, hiç olmazsa onu yıpratın bu münakaşayı durdurması beklenirdi. Bunun yerine sadece bir memleketteki anlaşmazlığın o memleketi harap eden bir tehlike olduğunu söyler (III. i. 65-73). Bu şekilde Henry'nin, kaynaklarda sözü geçen seziş gücü ve münakaşa ve mücadeleden hoşlanmıyan tabiatı ortaya atılmış olur. Fakat bunların ikisinin de bir ülke içindeki anlaşmazlıkları ortadan kaldıracak mahiyette olmadığı bellidir. Bu gibi anlaşmazlıkları Henry IV, ya da Henry V ilk gördükleri anda ortadan kaldıracabilecekken Henry hem gençliği hem de yaradılışındaki yumuşaklığı yüzünden hiç bir gerekli harekette bulunmaz. Hâlbuki *Romeo ile Juliet*'te Montague ve Capulet'lerin uşakları gibi burada da Winchester'le Gloucester'in adamları Kralın otoritesini hiçe sayarcasına kavgalar çıkarmakta ve Londralıların hayatını tehlikeye düşürmektedirler. Londra Belediye Reisi bu yüzden Krala şikayete gelir. Üstelik bu kavga Kralın kararlı hareketine rağmen onun huzurunda bile sürer (III. i. 76-91). Henry, yaşı ne kadar küçük olursa olsun burada otoritesinin ve ünvanının ağırlığını kullanacak yerde büyük amcası Winchester'e ricada bulunur ve onun din adamlığı yönüne hitap ederek insanları ve dinin bile ihtirasa alet edildiğini öğrenmemiş ve belki de hiç öğrenemeyecek olduğunu gösterir (III. i. 106-11). Bu anlaşmazlıkların onun ruhunu kedere attığını söylerken insanlık cephesini ön plâna alarak krallık ödevini ihmâl ettiği açıkça görülür. Bundan sonra da Henry genellikle bu şekilde hareket edecek ve babasının aksine insanlığını krallığına tabi kılamıyacağı için başarısızlığa ve felâkete mahkûm olacaktır.

Dördüncü perdenin birinci sahnesinde Henry, Pariste taç giymiştir. Bu sırada Burgundy'nin Fransız tarafına geçtiğini bildiren mektubu gelir. Henry'nin bu tehlikeli olay karşısındaki tutumu olumlu ve olguncadır. Üzülüp yakınacak yerde iyi karar verip hemen kahraman Talbot'u onunla savaşmağa yollar (IV. i. 64-75). Üstelik Henry bu

bu hareketi Talbot'un aynı teklifi yapmasına vakit bırakmayacak kadar kısa bir zamanda yapabilmıştır.

Fransız sayılması gereken Burgundy'nin İngiltereye ihanetinden daha da önemli bir tehlike aynı sahnede belirir. York ve Lancaster aileleri arasında başlayan rekabet Kralı dahi etkiliyecek bir hâle gelir. Bu rekabetin saçmalığını ve tehlikesini ilk gören ve gösteren Henry olur. Hele Fransada, düşmanların arasında bulundukları bir sırada düşmanlığa dönmüş olan bu rekabetin yersizliğini kuvvetli bir şekilde ifade eder (IV. i. 134-150). Nihayet Henry'nin bir kral gibi konuştuğunu görüp bir kral gibi hareket edeceğini, yani bu düşmanlığı ortadan kaldıracığını umduğumuz bir anda yapılması en tehlikeli işi yapar; Lancaster'lerin sembölü olan kırmızı bir gül takarak mahvedilmesinin gerekli olduğunu bildiği, hatta biraz önce ifade etmiş olduğu bir düşmanlığı, mevkiine rağmen taraf tutarak körükler. Bu şekilde York taraftarlarının düşmanlığını kazanır, kendisini ve ülkesini Lancaster tarafının kaderine bağlar. Üstelik bizzat kendisinin körüklediği bu partizanlığın, süregelen savaşları da etkiliyebileceğini düşünmemiştir.

Beşinci perdenin birinci sahnesinde Henry, Fransa ile İngiltere arasında yapılması düşünülen bir sülhü dindar bir insan olarak hararetle destekler. Bu sülhün daha da kuvvetlenmesi için Fransa kralının yakın ve nüfuzlu akrabası Armagnac kontunun zengin çeyizi olan biricik kızının Henry'le evlenmesi teklif edilmiştir. Henry henüz çok genç olması yüzünden kitaplarını bırakıp bir kadınla aşk oyunlarına girişmeği düşünmediğini söyler, fakat sonunda genç, dindar ve ödevini bilir bir kral olarak memleketinin iyiliği için buna razı olduğunu bildirir (V. i. 1-27). Henry'nin akıllı, tecrübeli ve basiretli danışmanlarının bu kararıyla her şey yoluna girecek gibi görünür.

Fakat Henry'nin iyi yönleri ve hataları kadar talihi de onun daima aleyhine çalışmaktadır. Ancak şu da hatırlanmalıdır ki bu kötü talih fonksiyonunu icra etmek için gene de Henry'nin hatalarını kullanır. Bu defa Suffolk, Reignier'in kızı Margaret'i esir almıştır. İlk görüşte ona aşık olur ve bu aşk bir tutku hâline girer. Evli olduğu için yapabileceği tek şey onu bir başkasiyle, meselâ Kralla evlendirmek ve böylece onun yanında bulunarak kızın aşkını elde etmeğe çalışmaktadır. Margaret'in babası Reignier, Maine ve Anjou'nun kendisine bırakılması şartıyla bu evlenmeğe razı olur. Anlaşıldığına göre Margaret, Krala çeyiz getirmedikten başka İngilterenin Fransadaki topraklarının bir kısmının babasına, yani Fransaya geçmesine sebep olmaktadır. Üstelik daha şimdiden Margaret'le Suffolk arasında bir ilişki başlamıştır (V. iii. 45-194).

Beşinci perdenin beşinci sahnesinde Suffolk'un plânının başarılı olmağa başladığına şahit oluruz. Margaret'in tarifini duyan Henry ona aşık olmuştur. Konuşmasında bu aşkın sebebi olarak onun faziletlerini zikrederse de asıl sebebin Margaret'in, daha ziyade ona aşık olan Suffolk'un gözünden nakledilen dış güzelliği olduğu anlaşılır (V. v. 1-9). Bu şekilde dindar ve iffetli genç kral, şehveti yüzünden, dolaylı da olsa memleketinin aleyhine çalışan bir asilin oyununa düşmekte ve bunu sadece Margaret'in tarifi karşısında uyanan arzularına boyun eğerek yapmaktadır. Henry bu evlenmenin derhâl gerçekleştirilmesini ve bunun için ileri sürülecek bütün şartların kabûl edilmesini emreder (V. v. 79-101). Genç Kral kendi insiyatifiyle hareket etmeğe başladığı anda şehvetine boyun eğmiş, Armagnac'a verdiği sözden dönmüş ve memleketinin menfaatlerini feda etmeğe başlamıştır.

Henry VI oyununun ikinci kısmının başında Henry, Margaret'i bir öpücükle karşılar. Kendisine böyle bir güzel kadın ihsan ettiği için Tanrıya şükrederken Margaret'in faziletlerini değil onun ilham ettiği dünyevî zevkleri hatırlar (I. i. 17-23). Eğer Henry'nin dindarlığı kitaplardan gelen bir dindarlık yerine babasının gibi hayata uygulanan bir dindarlık olsaydı bu hatayı işlemezdi. Evlenme mukavelesini okuyan Gloucester, İngilterenin Anjou dükalığı ve Maine Kontluğunu Reignier'e vereceğini söylediği yere gelince kâğıdı elinden düşürerek İngiltereyi sevenlerin şaşkınlığını gösterir. Ayrıca Margaret çeyiz getirmemekte, böylece törelere karşı hareket edilmekte ve Henry, babasını uzun ve çetin savaşlar sonunda kazandığı eyaletleri zevki için elden çıkararak hem kendisini hem de ülkesini tehlikeye atmaktadır. Nitekim bu evlenmeğe en çok itiraz eden Gloucester, Krala sonuna kadar hizmet etmeğe hazırsa da York hem daha şimdiden Henry'ye cephe almakta hem de Suffolk'a karşı harekete geçeceğini ima ederek asiller arasında zaten görülmeğe başlanan aykırılıklara katkıda bulunmaktadır (I. i. 125-32). Ayrıca Gloucester'in itirazı ona düşman olan Winchester'in Margaret'in tarafını tutar gibi görünerek yeğenine yeniden cephe almasına yol açmaktadır (I. i. 137-65). Bu olayın etkisiyle York'un İngiltere tacını ele geçirme arzuları artık sür'at kazanır (I. i. 215-60).

Birinci perdenin üçüncü sahnesinin başında Henry Fransadaki İngiliz topraklarının genel valisi olarak Somerset'le York arasında bir fark gösetmediğini söylerken gerçek bir kral gibi hareket etmemekte, memleket işlerinden ne kadar kopmuş olduğunu göstermektedir. Bunun sebebinin Margaret olduğu anlaşılmaya başlar, çünkü Kralın yerine konuşur ve Kralın artık Gloucester'in vesayetine ihtiyacı olmadığını açıkça söyler (I. iii. 118-22). Bütün bunların etkisiyle Suffolk ile Gloucester'in arası daha da açılır. Margaret, Gloucester'in karısına

kazaymış gibi vurması üzerine düşes Krala Margaret'in hakimiyeti ele almağa çalıştığı söyler (I. iii. 147-50). Her şeye rağmen Henry gene de amcasına bağlı olduğunu bir konu üzerinde onun fikrine uymasıyla gösterir. Bu sırada silâhçı Horner'in çırağı Peter ustasını, İngiltere tahtının gerçek varisinin York olduğunu söylemekle itham eder. Gloucester Henry'ye, York'un üzerinde şüphe düştüğü için Somerset'i Fransa valisi yapmasını ve hangi adamın haklı olduğunun düello ile tayin edilmesine müsaade vermesini tavsiye eder (I. iii. 207-16).

İkinci perdenin birinci sahnesindeki, kaynaklarda da bahsi geçen sahte mucize olayı Kralın her şeye çabucak kandığını, Gloucester'in de hiç bir şeyi düşünüp tartmadan kabûl etmediğini, yani İngilterenin ve kendisinin menfaati için Kralın Gloucester'i yanından ayırmaması gerektiğini gösterir. Fakat Kral bu değerli danışmanından mahrum kalacak ve kendisini bekliyen tehlikelerin kucağına atılacaktır. Bunun sebebi hem Gloucester'in karısının, kocasını kral yapma ihtirası hem de ona ve Gloucester'e düşman olan Margaret'in plânlarıdır. Gloucester düşesinin geleceği, doğrusu kocasının kral olup olmayacağını öğrenmek için düzenlediği ruh çağırma seansı Margaret'in tertibi üzerine basılır, Düşes cezalandırılır ve Gloucester mevkiini (II. iii. 24-31), Kral üzerindeki olumlu nüfuzunu ve sonra da hayatını kaybeder. Bu olayda Henry'nin suçu, Düşesin ihtirası ve hatasıyla kocasının hizmet ve iyi niyeti arasında bir ayırma yapamamasıdır. Böylece Margaret ve taraftarlarının bir piyonu, hem de hatalar işlemeğe zorlanan bir piyonu hâline gelir. Gloucester'in suçsuzluğuna duyduğu samimi inancı kararlı hareketiyle destekliyecek güçte değildir (III. i. 67-81). Bu sırada Fransadan gelen mağlûbiyet haberleri karşısında Henry'nin her şeyde Tanrının iradesinin hakim olduğunu söylemesi (III. i. 86-7) dindarlığının pasifliğini ve tehlikesini gösterir. Bundan hemen sonra Henry'nin iyi niyet ve doğru sezişlerine rağmen gösterdiği çekingenlik Gloucester'in tevkifine yol açar. Gloucester'in kendisi için değil Kralın ona düşman olanlarla baş başa kalmasına üzülmesi dahi (III. i. 189-94) Henry'yi harekete geçirmez. Yaptığı tek şey her şeyi Margaret ve taraftarlarına bırakarak çekilmek ve Gloucester için yas tutmaktır.

Aynı perdenin ikinci sahnesinde Gloucester'in ölüm haberi gelir. Henry haberi getiren ve katil olduğunu bildiği Suffolk'u azarlarken Margaret sevgilisini müdafaa edip bize Kralın ne kadar zavallı bir durumda kaldığını gösterir. Fakat hiç olmazsa Margaret'le Suffolk arasındaki ilişkiyi bilmeyişi onu daha büyük bir ızdıraptan, fakat aynı zamanda gerçek bir kral gibi hareket etmekten uzak tutar (III.ii. 56-71). Henry'nin Gloucester için tuttuğu yas (III.ii. 136-48) gene onun in-

sanlık yönüyle ilgilidir, bir kral olarak ne kadar büyük bir yardımcı kaybettiğinin şuuruna varamamıştır. Warwick, Gloucester'in cesedinden tabii bir ölümle değil boğularak öldürüldüğü sonucunu çıkar-
dığı zaman bile Kral ceza vermeğe hazır bir hakim gibi hareket ede-
mez, bu işi Warwick yapar. Kralın kendisini toplaması, kim olduğunu
hatırlamasından değil, Gloucester'in ölümünün hesabını sormak isteyen halkın saray kapılarına dayanması yüzünden olur. Suffolk'u sürgüne mahkûm edip Warwick'le çıkması (III. i. 279-99) kısa bir zaman için bile olsa tehlikeli ve kötü Margaret'in etkisinden kurtulup iyi bir insanı arkadaş olarak seçmiş olduğunu gösterir.

Üçüncü sahnede şahsî ihtirasları yüzünden Gloucester'e cephe alan ve böylece hem Kralı hem İngiltereyi akıllı bir devlet adamından mahrum eden Winchester, Tanrıyla barışamadan ölür. Orada bulunan Henry gene din hisleri'nin etkisi altında konuşur; bu ölümde Tanrının cezasını ve bu cezayı meydana getiren suçu görmekten acizdir. Warwick, daha uyanık bir insan olarak buna imada bulunmak isterse de Henry Winchester'in muhtemel günahını her insanın normâl günahiyle birleştirerek onu susturur (III. iii. 30-3).

Dördüncü perdenin dördüncü sahnesi Margaret'in devlet işlerinden ziyade Suffolk'la ilgilenmiş olduğunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Margaret, korsanlar tarafından öldürülmüş olan Suffolk için kendi kendine yas tutarken Henry, Jack Cade isyanını nasıl bastıracağını düşünmektedir. Henry tabiatına uygun hareket ederek isyancıların karşısına asker çıkarmaktansa bir piskopos gönderip onları ikna etmeği düşünür (IV. iv. 9-14). Tabii Henry gene hatalı hareket etmektedir ve bu hatalı hareketinin sonunda pek çok kişi ölecektir. Durumun tehlikeli olduğunu gören Henry kaçmağa karar vererek krallık sorumluluklarını unuttur (IV. iv. 43-4).

Dokuzuncu sahnede Henry, insanlık yönünün krallık yönü yanında çok daha ağır bastığını anlamıştır, bu yüzden herhangi bir insan gibi olmağı özlemektedir (IV. ix. 1-6). Bu sırada görünen ve pişman olduklarını boyunlarında kement taşıyarak belirten asileri affeder. Henry zaten bir kralda bulunması gereken merhameti, tabiatı yüzünden bol bol gösterebildiği hâlde diğer özelliklerden, özellikle kararlı ve sert hareket etme kabiliyetinden mahrumdur. Nitekim Cade isyanı sona erdiği anda York'un ayaklandığı haberi gelir. Bir kral olarak talihsiz durumunu farketmeğe başlamış olması onu bir trajedi kahramanı olmağa yaklaştırır (IV. ix. 31-5). Fakat bir trajedi kahramanında bulunmayan korkaklığa sahiptir. Bu korkaklığa biraz da hile ve iki yüzlülüğün karışması onu acınacak bir hâle getirmeğe başlar (IV. ix. 36-40).

York, Somerset'in tevkif edilmesi şartıyla ordusunu dağıtmağa söz vermiş ve Buckingham'dan bu tevkifi duyar duymaz sözünü tutmuştur; fakat Henry yukarıda sözünü ettiğimiz hileyi tatbik edip onu tekrar serbest bırakmak suretiyle York'un tehlikeli düşmanlığına kendisini maruz bırakmak gibi düşüncesiz bir harekette bulunmuştur (V. i. 87-105). Nitekim Salisbury ile oğlu Warwick bu defa York'un tarafına geçerler ve St. Albans civarındaki savaşta Henry Londraya kaçmağa zorlanır.

Henry VI oyununun üçüncü kısmında, birinci perdenin birinci sahnesinde York İngiltere taht üzerinde hak iddia ederken Henry, büyük babasının ve babasının oturmuş olduğu tahtı vermiyeceğini gerçek bir Krala yakışan kararlılık içinde bildirir (I. i. 124-30). Fakat tedbirsiz kararlılığın hiç bir şey ifade etmediği York'un askerlerinin içeri girmesiyle bir defa daha ortaya çıkar. Henry, York'u varis tayin ederek ömrü boyunca kral kalmağa razı olur. (I. i. 70-5). York, Henry-yi öldürmek için hiç bir harekette bulunmıyacağına yemin eder (I. i. 194-201). Fakat Henry'nin verdiği söze aldırımıyan Margaret, York'a karşı harekete geçmiş ve York, oğullarının etkisiyle yeminini bozmağa karar verdiği bir sırada Margaret'in ordusu tarafından kuşatılmıştır (I. ii). Sonunda York öldürülür, kafası kesilir ve York şehrinin surlarına dikilir.

İkinci perdenin ikinci sahnesinde York şehrine gelen Henry gördüğü bu manzara karşısında irkilir ve olup bitenlerden büsbütün çekilip kendi içine kapanır (II. ii. 5-8). Zayıf ve kararsız hareketleriyle başlattığı olaylar artık kendisini sürüklemektedir; hatta bu olayların önüne geçmek artık imkânsızlaşmağa başlamıştır. Ancak içine kapandıkça Henry'nin insanlık yönü daha güçlü bir şekilde görünür (II. ii. 43-55). Böylece, başaramadığı krallık kisvesini hiç olmazsa zihninden atıp dürüst, vicdanlı ve hatta güçlü bir insan olarak görünmeğe başlar. Tam bu sırada, kaynaklarda sözü edilen bir fikrin tekrarına şahit oluruz; Clifford Henry'ye, savaştan çekilince taraftarlarının daha başarılı olduğunu söyler (II. ii. 73-5). Bu sırada gelen York'un oğulları Henry-yi sözünden dönmekle itham ederlerse de Henry'nin hiç bir söz söylemeyişi onun artık gerçekte kral olmadığını gösterir. Biraz sonra konuşmak isterse de fırsat verilmez (II. ii. 117-20).

Henry'nin durumu ikinci perdenin beşinci sahnesinde çok daha iyi görülür. Savaş alanının dışında, tek başınadır. Uzun konuşmasında (II. v. 1-54) bir çobanın hayatına gıpta ettiğini söyler. En çok özlediği şey hayatını belirli bir düzen içinde geçirmek ve yavaş yavaş, sükûnet içinde ölümüne doğru gitmektir. Burada küçük bir ölçüde bile olsa, tabiatı itibariyle krallık yapmasına imkân olmıyan, fakat bunun

dışında herhangi bir hayat yolunda başarı kazanabilecek iyi niyetli bir insanın trajedisini buluruz. Bu sırada, Henry gene kaynaklarda kısaca dokunulan bir fikrin sembolik bir şekilde canlandırıldığına şahit olur. Karşı saflarda olduklarından ve birbirlerini tanımamaları yüzünden babasını öldüren bir oğul ve oğlunu öldüren bir babanın hüznü konuşmalarını dinler. Bu sırada Margaret taraftarları savaşı kaybetmişlerdir, hem de Henry yanlarında olmadığı hâlde. Henry kaçır.

Üçüncü perdenin başında Henry'nin sığınmış olduğu İskoçyadan gizlice İngiltereye geçmiş olduğunu görürüz. Kaynaklarda söylendiğinin aksine, ölümüne sebep olabilecek bu ihtiyatsızlığının sebebi vatanını özlemiş olmasıdır (III. i. 13-21). Fakat hayâllerinin gerçekte ilişkili olmadığı bir daha belli olur; çünkü burası artık onun vatanı olmaksızın çıkmıştır. İki korucu onu tanır ve yakalarlar. Henry burada cessur bir insan olarak konuşup hareket etmektedir. Ayrıca tacının başında değil kâlbinde olduğunu ve bu tacın adının "hâlimden memnuniyet" olduğunu söylemesi (III. 1. 62-5) Henry'nin tabiatını takip edip insanlık yönünü güçlendirmiş olduğunu gösterir. Halâ kral olduğunu iddia etmesi ise (III. i. 82-9) onun ihtiras ya da ümidini değil sadece krallığın ona istemiyerek de olsa vermiş olduğu asaleti ortaya çıkarır. Sonunda onları takibe razı olur (III. i. 90-3).

Kralın erişmiş olduğu ruh sukûneti, yerini almış olan Edward IV'ın tahttan indirilmesi üzerine serbest bırakıldığı zaman Londra Kalesi kumandanına söylediği sözlerde görülür (IV. vi. 9-25). Hatalı hareketlerinin halkına zarar vermiş olduğunu kabûl ettiğine göre hapsedilmesi ona faydalı olmuştur da denilebilir. Bu yüzden memleketinin idaresini, talihli bir insan olduğu için Warwick'e bırakır. Kendi tabiatını ve ruhunu da anlamış olduğu için dünya ve devlet işlerine karışmamağa kararlıdır (IV. vi. 41-4). Böyle bir ruh hâli içindeyken gördüğü genç bir çocuğun, Henry Richmond'un, (Henry VII) gelecekte İngiltereye saadet getireceği kehanetinde (IV. vi. 68-76), az bir zaman sonra kendisini ve oğlunu öldürecek olanları kötü akıbetlerini açıklar.

Henry saraydayken Exeter'le Edward'ın tekrar tehlikeli olmağa başlamasından söz etmekte ve halka karşı merhametli, yumuşak, anlayışlı davranmış olduğunu hatırlatarak (IV. viii. 38-50) onların kendisine ihanet etmiyeceklerine inanmaktadır. İdeâlle gercek arasındaki uçurum tekrar belli olur; Henry, Edward'ın adamları tarafından yakalanır.

Beşinci perdenin altıncı sahnesinde Henry şimdiye kadar gördüğümüzden daha fazla asil, cessur fakat aynı zamanda da gerçekten din-dar bir insana yakışacak şekilde alçak gönüllüdür. Fakat Richard'a

(Richard III) kendisi ve kardeşlerinin aşırı hareketlerinin pek çok kişinin ölümüne sebep olacağı kehanetinde bulunur (V. vi. 37-56). Richard Henry'yi bıçaklar. Henry son nefesini vermeden önce Tanrıdan hem kendisinin hem oğlunun katili olan Richard'ın günahlarını affetmesini diler (V. vi. 59-60).

Henry VI'nın karakteri üzerinde bir sonuca varmadan önce bu konuda bazı eleştirmecilerin fikirlerini kısaca görelim.

Goddard, Henry'nin Richard II'a göre daha güçlü olduğu fikrindedir. Kral ve insan olarak onda iki ayrı cephe bulur. Sonraki olaylarda onu suçlu görmez. Bir çocuğunki gibi saf bir dindarlığa sahip olduğu hâlde akıllı bir devlet adamı gibi hareket edeceği ve York ve Lancaster gruplarını barıştıracığı sırada Margaret ona engel olur. Daha medeni bir çağda başarılı olacak bir insandır.¹⁶

Wilson'a göre Shakespeare, Henry'yi nasıl işliyeceğini başından tasarlayıp ona göre hareket etmemiştir. İkinci kısımda derinlik kazanır, ilgiyi çeker ve hüznü ilham eder. Olaylara hükmedemese bile onlara ışık tutar. Dindar olmaktan ziyade merhametli, insanları seven, sabırlı, alçak gönüllü, hâinden memnun ve iç huzuruna kavuşmuş bir insandır. Sonunda ölümden korkmaz, hatta bunu özler görünür.¹⁷

Hazlitt Henry'nin, tacını taşımak istemediği intibasını verdiğini söyler. Olup bitenleri sanki bir oyunmuş gibi seyertmekte ve durum aleyhine döndüğü zaman adeta memnun olmaktadır.¹⁸

Kaynaklarda Henry V ölmeden önce oğlunun ahlâk kurallarına göre yetiştirilmesini istemiş ve Henry VI gerçekten bu bakımdan babasının istediği gibi yetiştirilmiştir. Fakat ahlâk kuralları ile iyi krallık arasında nasıl bir fark olduğunu Henry IV hatta Henry V'yi inceleyenler gördük. Henry VI'nin iyi bir kral olmayışı ve bu yüzden memleketini, kendisini ve ailesini felâkete götürüşü bu üç oyunun en önemli temasıdır. İyi, ahlâklı ve dindar bir insanın mutlu olamayışı, üstelik bir sürü felâkete yol açması onun krallık yönünden zayıf olması, belki de bu özelliklerinin iyi bir kral olmasına yeteceğini sanmasıdır. Bu aldanma onun ve İngilterenin trajedisinin başlangıcı olur.

Fakat başlangıç son demek değildir. Henry'nin talihi de ona yardımcı olmaz. Kendi zaaflarından ileri gelse bile, yanındaki asiller birbirlerine ve özellikle ona yol gösteren amcası Gloucester'e düşmandırlar. Bu düşmanlığın etkili bir şekle girmesine Henry'nin en büyük

16 Op. cit., S. 30-2

17 J. D. Wilson, *Henry VI*, 1. 2. ve 3. kısımlar, New Cambridge Shakespeare, At the University Press (Cambridge, 1952) S. xxxv-xxxvii

18 Op. cit., S. 295

suçu, yani Armagnac'ın kızıyla evlenmekten cayması yol açar. Henry bu yüzden törelere aykırı olarak çeyizsiz kız alma, sözünü bozma ve politikanın gerektirdiği bir evliliği bırakıp zevkine göre zevce seçme günahlarını işler. Sevdiği karısının ihanetini, memleketin menfaatlerine değil kendi ihtirasına hizmet ettiğini anıyamaz.

Henry'nin, kaynaklarda sözü edilen delilik nöbetlerini Shakespeare'in kullanmayışının sebebi Kralı bütün hareketlerinden sorumlu bir kimse olarak canlandırma endişesi olmalıdır.

Olayları değerlendirememesi sonuna kadar sürse bile Henry kendi tabiatını anlamağa muvaffak olur. Başaramadığı krallığı üzerinden atamasa bile bundan sonra asıl karakterine göre hareket eder ve kendi ruh ve kâlbinde dilediği gibi yaşyarak mutlu olur ve mutluluk içinde ölür.

(b) Margaret

Hall:

Margaret, kendisini Napoli, Sicilya ve Kudüs kralı olarak tanıttığı halde hiç bir malı, mülkü ve nüfuzu olmıyan Reignier'in kızıdır. Henry ile evlenmesi babasına, üzerinde hak iddia ettiği Anjou ve Maine eyaletlerini kazandırır.¹⁹ Güzel, zeki, akıllı ve cesaretlidir. Erkek gibi hareket eder. Henry'le evlenmesi yüzünden İngilterede asillerin Kralla arasının açılmasına ve kızına Henry'nin verdiği evlenme sözünü bozmasından ötürü Armagnac'ın İngiltereye düşman olmasına sebep olur. Bunun da sonucu olarak İngilizler Gaskonya ve Guyen dükaklıklarından kovulurlar. Tanrı da bu evlilikten memnun değildir; nitekim Henry'nin arkadaşları bu yüzden onu terkeder, halk Krala isyan eder ve asiller arasında ayrılıklar çıkar. Savaşlar sonunda binlerce kişi hayatını, Henry ise tahtını, oğlunu ve hayatını kaybeder. Margaret'in sefalet içinde Fransaya geri dönmesi talihin ne kadar istikrarsız olduğunu gösterir.²⁰

Margaret aynı zamanda ihtirash, şan ve şeref düşkünüdür. Fakat ne de olsa bir kadın olduğu için fikir değiştirir. Gloucester'in Kral üzerindeki nüfuzunu görünce Kralı ve ülkeyi kendisi idare etmeğe karar verir. Henry'nin artık olgunlaşmış olduğunu söyliyerek Gloucester'i bertaraf etmeğe çalışır ve bunun için Dükü çekemiyenlerin iftira ve yardımlarından da faydalanır. Babası ise Gloucester'i uzaklaştırması için Margaret'i teşvik etmiştir. İstedliğini elde ettikten sonra Kralın

¹⁹ Bullough, op. cit., cilt III, S. 71

²⁰ Ibid., S. 102-3

ismini kullanarak her istediği şeyi yapar.²¹ Sonra Kralın ve kendisinin düşmanı olan asilleri de entrikalarla ortadan kaldırmağa uğraşır. İşler ters gittikçe talihi de kötüye döner. Edward IV'la da mücadele eder fakat yenilir. Bütün ümitlerini kaybeder; talihine, kocasının kötü durumuna yakınır, ölümü arzular. Hâlbuki bütün bunlara kendisi sebep olmuştur. Başında Gloucester'i ortadan kaldırtmamış olsaydı bunlar olmazdı. Gene de sonuna kadar mücadele eder, fakat düşmanlarına esir düşer. Babası bütün eyaletlerini Fransız kralına satıp Margaret'in fidyesini öder. Gelin olarak gittiği İngiltereden yirmi sekiz yıl sonra perişan bir halde geri döner. Hayatının son yıllarını keder içinde geçirir ve özellikle İngiltere kralı olmasını ümit ettiği oğlunun ölümü için yas tutar.²²

Shakespeare'de Margaret'in nasıl ele alındığını görelim:

Kaynaklarda verilen bilgilere aykırı olarak Suffolk bir çarpışmada Margaret'i esir alır. Kızın güzelliğine hayran olur. Onun korkusuzca konuşması Suffolk'u büsbütün kıza bağlar. Margaret ve babası Suffolk'un İngiltere kralı namına yaptığı evlenme teklifini kabûl ederler. Margaret, Suffolk'un kendisine karşı duyduğu ilgiyi sezmiştir. Suffolk onu Kralın namına öptüğü zaman bu öpücüğü kendisine saklamasını, Krala böyle bir hediye gönderemiyeceğini söylemekle (I. Kısım V. iii. 981-5) Suffolk'un hislerine karşılık verdiğini belirtir.

Margaret, Suffolk gibi Henry yi de büyüler. Fakat Suffolk'la beraber memleket işlerine olumsuz bir yolda karışır (2. Kısım. I. iii.), vatandaşların haklı dileklerini Gloucester vasıtasıyla Krala ulaştırmasına engel olur. Zaten Margaret, kendi ve yakınları aleyhine cereyan eden olaylara kısa görüşü yüzünden hep kendisi sebep olacaktır.

Margaret aynı sahnede tutumunu belli eder (I. iii. 45-70). Margaret erkekleri savaşçı olarak görmek ister, hâlbuki Henry sadece ibadetle uğraşan bir kimsedir. Ayrıca onun ve dolayısıyla kendisinin Gloucester'e bağlı olmasına tahammül edememektedir. Böylece Margaret'in ihtirası hemen meydana vurulur. Margaret'le Gloucester düşesinin kaynaklarda hiç bir ilişkisi olmadığı hâlde burada Düşesi çekemeyişi (I. iii. 78-90) Margaret'i bir kadın, rakip saydığı diğer bir kadındaki gururu çekemiyen gerçek bir kadın olarak gösterdiği gibi Düşesin kocası için beslediği kral olma ihtirasına da önceden işaret eder. Burada Margaret'in, babasının fakirliğinden utanan, İngiliz sarayında istenmiyen hassas bir kadın olduğunu da hatırlarsak iktidar hırsını ve intikam duygularını daha iyi değerlendirebiliriz. Biraz sonra kaza olmuş

²¹ Ibid., S. 105-6

²² Ibid., S. 25; 185; 203, 205; 207

gibi Düşese tokat atması hem intikamcılığını hem de kıskanç kadın duygularını gösterir.

İkinci perdenin birinci sahnesinde Margaret'i Suffolk ve artık kardinâl olan eski Winchester piskoposıyla birlikte Gloucester'i Henry - nin gözünden düşürmeğe çalışırken görürüz. Bunda belki çabuk başarı kazanamayacaklardır, fakat Gloucester düşesinin ruh çağırma seansı ve kocasını kral yapma arzuları açığa vurulunca Margaret önemli bir zafer kazanmış olur. Nitekim karısının mahkeme ve mahkûm edilmesinden sonra Gloucester mevkiinden alınır (II. iii. 22-5).

Margaret için bu da yetişmez. İntikam duygularına gittikçe esir olarak artık zararsız hâle gelmiş bulunan Gloucester'e karşı Kralı kışkırtmağa başlar (III. i. 4-41). Fakat Suffolk, Kardinâl, York ve Buckingham'ın Margaret'e katılmaları dahi Henry'yi Gloucester'e karşı harekete geçmeğe ikna edemez. Henry zayıflığı ve kararsızlığı yüzünden onu hatalı hareketlere itenlere uysa bile dürüst olduğuna inandığı amcasına kötülük yapamıyacak kadar merhametlidir ve Margaret'i kızdıran şeylerin başında da bu gelir. Fakat Gloucester belirli suçlarla itham edilince tevkif edilir. Henry aciz içinde çıkar. Margaret Gloucester'in ortadan kaldırılmasını teklif eder (III. i. 223-42). Bunun gereksiz olduğunu düşünmedikten başka halkın sevdiği bir asilin ortadan kaldırılmasının kendisine ve yakınlarına vereceği zararı da hesaba katmamaktadır.

Gloucester'in bir cinayete kurban gittiğinin anlaşıldığı ve bundan özellikle Suffolk'la Kardinâlin şüphelenildiği bundan sanraki sahne- de Margaret sevgilisini ve suç ortağını büyük bir soğukkanlılık ve sadakatle müdafaa ederek ruhunun bir erkeğinki gibi güçlü ve sadakatini- nin sarsılmaz olduğunu isbat eder ve sempatimizi değilse bile takdirimizi kazanır. Suffolk Kral tarafından sürgüne mahkûm edildiği zaman Margaret suçun kimde olduğunu hatırlamadan bütün varlığıyla Henry'ye beddua eder (III. iii. 300-4) ve aynı şeyi yapmadığı için Suffolk'u kadın gibi hareket etmekle suçlandırır (III. ii. 307-8). Margaret'in önemli bir özelliği, kaynaklarda da belirtildiği gibi kadından ziyade erkek olmasıdır. Kadın olarak yaptığı şeyler Gloucester düşesini kıskanması ve Suffolk'u sevmesinden ibarettir, fakat sevdiği adamı da düşencesiz ve aşırı zalimce hareketiyle mahvetmiştir. Çünkü Suffolk, karsanlar tarafından öldürülür. Sevgilisinin kesik başı getirilir ve Margaret, o sırada kendilerini tehdit eden Jack Cade isyanının tehlikesini hiç düşünmeden yas tutar. Henry, kendisi ölseydi Margaret'in bu kadar yas tutmayacağını söylerken (IV. iv. 21-4) Suffolk'la Margaret arasındaki maceradan şüphelenmeye çok yaklaşmış olur.

Margaret'in York ailesine karşı düşmanlığı beşinci perdenin birinci sahnesinde ortaya çıkar. Bu düşmanlıkta kocasının ya da kendisinin menfaatine bir zarar gelmesi endişesinden ziyade büyük enerjisinin nefrete dönmüş bir tezahürü sezilir. Daha önce izlerini gördüğümüz bu özellik Suffolk'un ölümünden sonra daha da artacaktır.

Henry VI'nin üçüncü kısmında Margaret'in sevgisini oğlu Edward'a verdiğini de görmemiz mümkün olmaz. Belki iç savaşlar kişisel duygulara yer bırakmamaktadır. Ancak Henry'nin hayatı boyunca kral kalmağa karşılık York'u varis tayin etmesine Margaret şiddetle itiraz eder (I. i. 215-25). Hayatta tek sevdiği ve kral olacağını umduğu oğlunun hakkından mahrum edilmesi Margaret'e kocasının zayıflığını bir defa daha açıkça gösterir ve Margaret kocasının ve oğlunun sorumluluğunu kendi omuzlarında taşıması gerektiğini hisseder (I. i. 230-56). Bundan itibaren York ailesine beslediği nefret daha belirli bir sebebe dayanarak büsbütün güç ve dehşet kazanacaktır.

Birinci perdenin dördüncü sahnesinde zaferi kazandıktan sonra esir düşen York'u taht yerine bir tepeciğe çıkarır, taç yerine başına kâğıttan bir taç geçirir ve York'un biraz evvel öldürülmüş genç oğlu Rutland'ın kanına bulanmış bir mendili gözyaşlarını silmesi için verir (I. iv. 66-108). Sonra Clifford'la beraber York'u öldürür ve başını kestirip York şehrinin surlarına astırır.

Bundan sonraki savaşta uğradıkları yenilgiden sonra Henry, İskoçya kralına sığınmış fakat sonra İngiltereye geçip düşmanlarının eline düşmüştür. Margaret oğliyle beraber Fransa kralından yardım istemeğe gider, sevse de sevmese de Henry'yi kurtarmak ona kalmıştır. Bu defa talih Margaret'e güler, çünkü Henry ile Armagnac'ın kızı arasındaki evlenmenin bozulmasına benzer bir durum bu defa York ailesinden Edward IV ile Fransa kralının akrabası Lady Bona'nın başına gelmiş, Edward, Lady Grey'le evlendiğinden Bona'dan vazgeçmiştir. Bu hakarete dayanamayan Fransa kralı ve Bona'yı Edward için istemeğe gelen Warwick, Margaret'e yardım edip Henry'yi kurtarmağa karar verirler (III. iii. 251-5).

Bu arada Warwick'in yardımıyla Henry kurtarılmış fakat gene Edward'a esir düşmüştür. Margaret Tewkesbury civarında Edward'a mağlûp olur ve oğlu ile beraber esir düşer. Burada belki hayatının en büyük darbesini yer çünkü oğlunun ,York'un oğulları tarafından öldürüldüğünü görür. Bu şekilde *Richard III* oyununda karşılaşacağımız trajik havaya bürünür (V. vi. 51-67).

Margaret hakkında fikir yürüten eleştirmeciler genellikle onun ifade ettiği nefret ve canavarlık unsuru üzerinde dururlar. Biz onu başka bir

acıdan ele almak istiyoruz. Margaret'in gerçekten ihtiraslı, erkek gibi işler yapan ve bu yüzden sevimli olmıyan bir kadın olduğu muhakkaktır, fakat onu bir canavar hâline getiren şeyi talihsizliği olarak görmek gerekir. Sevdiği ve saydığı bir erkeği, fakat mütevazi bir mevkii olan bir erkeği mes'ut edecek ve onunla mes'ut olabilecek bir yaradılışı vardır. Bunun yerine onun güzelliğine kapılan ve onu kötü niyetlerine alet etmek istiyen Suffolk'un yüzünden zayıf tabiatlı bir kralla evlenir. Kocasına sadıkmış gibi davranır fakat sevgilisinin enerjisini onda bulmadığı için büsbütün mutsuz olur. Saraya ilk geldiği zaman bile çeyiz getirmediği, üstelik babasına İngilterenin Fransadaki topraklarından parçalar verildiği için herkesin açık nefretini üzerine çekmiş ve bu nefretin devam ettiğini görmüştür. Bu yüzden de bir erkeğinkine benziyen enerjisini gerçek bir kralın bulunmadığı ülkeye hakim olma ve bu arada intikam hislerini tatmin etme yoluna dökmüştür. Sevdiği adam ölüp sevmediği kocasıyla yalnız kaldıktan sonra bu enerjisi canavarca bir kötülüğe dönmüş ve kötülüğün, onu ortaya çıkarana da mahvettiğini düşünmemiştir.

Kaynaklarda Margaret'in babası onu Gloucester'i bertaraf edip daha fazla güçlü olmağa yönettiği yazılıysa da Shakespeare'in bundan söz etmeyişi Margaret'in ihtirasının sadece kendisinden geldiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bir erkekte bulunan enerji ve ihtirasa sahip olmasının ona faydadan çok zararı olduğu muhakkaktır, çünkü ileriye ve aşırı hareketlerinin sonuçlarını görmeyişi yüzünden sebepsiz yere kötülükler etmiş ve bu yüzden sade sevgilisini değil kocasını ve oğlunu da kaybetmiştir. Margaret'te trajik özellikler vardır ve bu özellikler statik bir şekilde olsa bile bundan sonraki *Richard III* oyununda ortaya çıkacaktır.

(c) Talbot

Hall :

Talbot, Fransadaki çarpışmaların en büyük yükünü omuzlarında taşıyan kumandandır. Le Mans tehlikeyken Talbot'tan yardım istenince bütün işlerini bırakıp bir gecede Alançon'dan Le Mans'a gider. Şehir Fransızların eline geçmiştir. Talbot civardaki bir kaleden, hem gelmiş olduğunu bildirmek hem de olup bitenleri öğrenmek için şehre birisini yollar. Sabahleyin hiç bir şeyden haberleri olmıyan Fransızlar Talbot'un idaresindeki İngiliz kuvvetlerinin hücumuna uğrar ve dört yüz asil esir vererek çekilirler.²³

Talbot bir defasında pusuya düşürülür ve yaralı olarak ele geçer. Bu olay üzerine bütün Fransızlar bayram eder. Sir John Fastolfe, Talbot'u yüz üstü bırakıp hiç çarpışmadan kaçmıştır. Bu yüzden Bedford dükü, Fastolfe'un Dizbağı nişanını geriye alırsa da Talbot'un itirazına rağmen sonra iade edilir. Talbot, Ponton adlı bir Fransız asiliyle değiştirilir.²⁴

Castillon şehrinin Fransızlar tarafından kuşatılması üzerine Talbot ve askerleri Fransızlara hücum ederler. Fakat Fransızlar son derece kuvvetlidir. Durumun tehlikeli olduğunu gören Talbot kendisine iltihak etmiş olan oğluna kaçıp hayatını kurtarmasını tavsiye eder. Oğlu ise babasını akıbetini paylaşmağa kararlıdır. Talbot ona, şimdiye kadar Fransızlara karşı pek çok zaferler kazanmış olduğunu, ölmesinde üzülmenecek bir nokta bulunmadığını, fakat onun daha ilk savaşı olduğunu hatırlatır. Gencin kaçması şerefsizlik, ölmesi büyük bir şeref olmayacaktır. Üstelik şimdi hayatını kurtarırsa sonra babasının intikamını alabilir. Kendisinin ise askerlerini bırakmasına imkân yoktur. Fakat oğlu babası gibi kahraman tabiatlı olduğu için kaçmaz. Baba oğul çarpışırlar. Talbot ancak yaralanıp yere düştükten sonra öldürülür. Oğlu da yanında ölür. Talbot'un cesedi orada bırakılır. Sonra arkadaşları tarafından bulunur ve Shropshire'e götürülerek gömülür. Talbot Fransızlara çok zararlar vermişti. Ölümünden sonra da unutulmaz.²⁵

Henry IV oyununun sadece birinci kısmında görünen Talbot, Henry V'nin kahramanlıklarını devam ettirir. Ancak yaptıklarından İngilizlerin artık müdafaada, Fransızların hücumda oldukları anlaşılmaktadır. İlk olarak ondan bahsedildiğini işitiriz (I. i. 108-40). Altı bin kişilik bir kuvvetle giderken yirmi üç bin kişilik bir Fransız ordusu tarafından pusuya düşürülmüş ve ayrıca Sir John Fastolfe'un çarpışmadan kaçması yüzünden arkadan yapılan bir hücum sonunda yaralanıp esir düşmüştür. Lord Ponton'la değiştirilip serbest bırakıldığı zaman Fransızların ona hakaret olsun diye rastgele birisiyle değiştirmeğe teşebbüs ettiklerini fakat bunu kabul edecek yerde öldürülmeği istediğini anlatır (I. iv. 27-37). Kaynaklarda bulunmayan bu husus Talbot'un sadece iyi bir savaşçı değil aynı zamanda şerefine düşkün bir kimse olduğunu, şerefini her şeyden üstün tuttuğunu gösterir.

Joan, Dauphin'e yardıma gelmiştir. Böylece oyunda Talbot'a karşı önemli bir güç çıkmaktadır. Bu, Salisbury ve Gargrave'in ağır yaralanmalarıyla anlaşılır (I. iv. 70-111). Joan gücünü büyüden aldığı için Talbot dahi onu çarpışmada yenemez. Sonunda Joan, Orleans'a girip muhasara altındaki Fransızlara yardım eder (I. v.).

24 Ibid., S. 59-60; 63

25 Ibid., S. 72-4

İkinci perdenin birinci sahnesinde Talbot ve İngiliz ordusunu az bir zaman evvel çekildikleri Orleans önlerinde görürüz. Kaynaklardaki Le Mans'ta olup bitenleri Shakespeare Orleans'a nakletmekle Talbot'a önceki başarısızlığını telâfi için bir fırsat vermiş, Talbot'un sade iyi bir savaşçı değil iyi bir taktikçi olduğunu ve yardım aldığı kötülük kuvvetlerinin Joan'u her zaman desteklemeyeceklerini göstermek istemiştir.

İngilizler Orleans'ı aldıkları sırada Auvergne kontesinden Talbot'a bir yemek daveti gelir. İkinci perdenin üçüncü sahnesinde Talbot'u Kontesin şatosunda görürüz. Kontes, Fransızlara çok zarar vermiş olan İngiliz kahramanını ortadan kaldırmak için onu esir almağı düşünmüştür. Fakat Talbot iyi bir savaşçı olduğu kadar ileriye düşünen biri olduğunu isbat etmiş herhangi bir pususya karşı tedbir almıştır. Nitekim borozanını öttürünce askerleri şatoyu zaptederler. Talbot bu hileye kızmamıştır. Gene de Kontesin ziyafetine kalır.

Üçüncü perdenin ikinci sahnesinde Roan şehri Dauphin ve Joan tarafından alındıktan az sonra Talbot ve İngilizler şehri gene zaptederler. Bu olay da Joan'un büyüünün artık gücünü kaybetmekte olduğuna delildir. Ancak İngilizlerin Fransada barınmalarının güçleştiği de muhakkaktır. Dördüncü perdenin birinci sahnesinde Burgundy'nin Fransızlar tarafına geçtiği öğrenilince Talbot hemen ona hücumu hazırlanır. Aynı sahnede Talbot, korkaklığından ötürü Fastolfe'un Dizbağı nişanını alır. Kaynaklarda bunu bir başkası yaptığı için Shakespeare'in bu değişikliği, Talbot'un artan önemine ve yeni taç giymiş Kralın huzurunda bile şerefsizliği cezalandırmağa hazır olduğuna bağliyabiliriz.

Dördüncü perdenin ikinci sahnesinde Talbot ve kuvvetleri Bourdeaux nun teslim olmasını talep ederler. Hâlbuki şehir iyi teçhiz edilmiş olduktan başka Dauphin'in büyük sayıdaki kuvvetleri de gelmektedir. Talbot bir hata sonunda bir vadide iki ateş arasında kalmış olduğunu anlar. (IV. ii. 42-56). Bu hataya rağmen durum gene de düzelebilirdi. Fakat York ile Somerset arasında başlamış olan rekabet Fransa'daki İngiliz kuvvetlerinin aleyhine dönecek kadar kuvvetlenmiştir. Üçüncü sahnede York, dördüncü sahnede Somerset bu yüzden Talbot'un yardımına koşmağı reddederler.

Beşinci sahnede Talbot'la oğlunu görürüz. Talbot'un ısrarına rağmen oğlu kaçıp hayatını kurtarmağı reddeder. Konuşmalarının resmî havası altında bile Talbot'un endişesi ve hüznü, oğlunun babasından almış olduğu cesareti sezilir. Altıncı sahnede Talbot oğlunu ölümünden kurtarır. Genç, iyi çarpışmıştır, babası onunla iftihar eder (IV. vi.

10-2). Yedinci sahnede oğlunun cesedini getirirler. Talbot da aldığı yaralardan ölür. Kaynaklardakinin aksine, çarpışırken ölmeyişinin sebebi Shakespeare'in oğlunun ölümü yüzünden Talbot'un duyduğu acıyı bizlere hissettirmek istemesidir.

Henry VI oyununun birinci kısmında Talbot, Shakespeare'in kahramanıdır. Olayların önemli bir kısmı Fransada geçer ve bu olaylar da Talbot'un katıldığı ya da sebep olduğu olaylardır. Talbot iyi bir savaşçı olduktan başka kurnaz bir taktikçidir. Fakat Bourdeaux şehrine az bir kuvvetle saldırması, Dauphin'in kuvvetlerinin yolda olduğunu öğrenememiş olması ve ordusuyle vadide kısıtılması bu bakımdan eksikleri olduğunu gösterir. Esirken Fransızların onu değersiz birisiyle değiştirme teklifini reddetmesi şeref mefhumunu yanlış anladığına bir işaret olabilir; çünkü böyle bir durumda düşüneceği şey itibarı değil bir an evvel serbest kalmak ve Fransızlarla tekrar çarpışıp vatanına hizmet etmek olmalıydı. Diğer yandan Talbot, Krala ve vatana sadakati ve kargaşalığın tehdidi altında bulunan düzen mefhumunu temsil eder.²⁶ York'la Somerset'in rekabeti yüzünden yardım alamayışı bunu ve İngilterenin artık kargaşalığa yem olmak üzere olduğunu gösterir. *Henry VI* oyunları Shakespeare'in ilk eserleri arasında olduğuna göre Talbot'un, şairin ilk gerçek kahraman denemesi olduğunu tahmin etmek yanlış olmaz. Bundan sonraki kahramanlarda göreceğimiz atılganlık, savaşçılık, taktik, güçlü konuşma, sadakat, his gibi hususların hepsi az çok Talbot'ta mevcuttur.

(d) Joan of Arc

Hall:

Chynon'da bulunduğu sırada Dauphin'e bir arkadaşının gönderdiği yirmi yaşlarında, erkek elbiseleri giyen bir kız gelir. Köylüdür, iyi ata biner, pek çok erkek işini yapar. Bakiredir. Daha önce hiç görmemiş olduğu hâlde bir çok kişinin arasından Dauphin'i tanır. Ona Tanrı tarafından Fransayı kurtarma ödevinin verildiğini, Dauphin'i Fransa kralı yapacağını söyler. Joan gücünü şeytandan almakta olduğu hâlde bunu bilmiyen Dauphin çok etkilenir. Joan'a bir evliya muamelesi yapılır. Gerçekten bazı başarılar kazanan bu kız sonunda pusuya düşürülür ve yakılır. Bütün Fransada onun için yas tutulur. Hâlbuki o Fransızlar için yüz karasıdır. Gücünü şeytandan alarak erkeklerin yapamadığı şeyleri başarmıştır. Fransızları, bir takım vahiy, rüya ve hayâl yalanlarıyla aldatmıştır.²⁷

²⁶ Tillyard, op. cit. S. 163

²⁷ Bullough, op. cit., S. 56-7; 6

Holinshead :

Orleans kuşatması esnasında Dauphin'e on sekiz yaşlarında bir çoban kızı getirirler. Güzel, cessus, dayanıklı, savaştan anlıyan, iffet sahibi, alçak gönüllü, itaatli ve dindardır. Tanrıdan ilham aldığını iddia etmektedir. Sıkışık durumda olan Fransızlara yardıma gönderildiğine inanır. Tabiat üstü bazı güçlere sahip olduğunu isbat eder. Önceden görmemiş olduğu bir kilisede, eski demir parçaları arasında bir kılıç bulunduğunu söyler. Dediği çıkar. Joan bu kılıçla çarpışır. Dauphin, Joan'un emrine kuvvetler verir ve ona kayıtsız şartsız itaat edilmesini emreder. Joan, Orleans muhasarasını kaldırır, zapt ettiği Reims şehrinde Dauphin taç giyer. İki yıl İngilizleri zor duruma düşürür. Sonunda yakalanıp İngilizlere satılır. Bakire olmasına rağmen erkek gibi hareket etmek, dinsizce hareketlerle düşmanlığa ve kan dökülmesine sebep olmakla itham edilir. Fakat kötülüklerini itiraf edip pişman görüldüğünden erkek gibi davranmaktan ve büyücülükten vazgeçmesi şartlarıyla ebedi hapse mahkûm edilir. Ancak içindeki şeytan onu Tanrının inayetine kavuşmaktan alıkoyar. Bakire olduğu hâlde hamile olduğunu iddia eder. Dokuz ay bekletilir. Bunun sona ermesinden sekiz gün sonra dinsizliğe dönüşünü cezalandırmak üzere sivil makamlara teslim edilir ve yakılır.

Meryem, Katherine ve Anne'in ruhlariyle konuştuğunu iddia eden Joan cezasını hakketmiş bir kimsedir. Bir Hristiyan hükümdarı olarak Duaphin, şeytanlardan yardım gören birisiyle ilişki kurmamalıydı.²⁸

Şimdi Shakespeare'de, *Henry VI* oyunlarının birinci kısmında Joan'un ne şekilde işlendiğini görelim.

Birinci perdenin ikinci sahnesinde Fransızlar Orleans'ta İngilizler tarafından sıkıştırılmış durumdadırlar. Bu sırada Joan getirilir. Onun tabiat üstü güçlerini denemek için Dauphin'in yerine Reignier geçer, fakat Joan ikisini de daha önce görmemiş olduğu hâlde gerçek prensi tanıır. Ona Meryem'den ilham aldığını, bu yüzden önce çirkin olduğu hâlde güzelleştiğini, her şeyi bildiğini söyler. Tabiat üstü gücünü isbat etmek için Dauphin'i kılıç dövüşüne çağırır ve onu yener. Bu aslında Joan'ın şeytanla iş birliği yaptığıının delilidir, çünkü tabiatın normâl gidişine göre kadın erkeği silâhla yenemez, yendiği takdirde, büyücü, yani şeytanın uşağı olduğu anlaşılır. Fakat Fransızlar müşkül durumda olduklarından nereden gelirse gelisn yardım kabûl etmeğe hazırdırlar (I. ii. 107). Bu, kaynaklardaki tenkidi, yani Dauphin'in

şeytanın uşağı olan birisine İngilizleri kovma amacı ile de olsa bağlandığını ima eder.

Kaynaklarda ancak Joan'un hayatının sonuna doğru görünen bir hususu Shakespeare hemen ortaya atar, Joan'un bir fahişe olması ihtimali ileri sürülür (I. ii. 118-20), fakat ilk anlarda bu nokta üzerinde fazla durulmaz. Joan, İngilizleri Orleans'tan uzaklaştırmaya söz verir. Dördüncü sahnede, her hâlde Joan'un etkisiyle top ateşinin sonucu olarak Salisbury ve Gargrave ağır yaralanır ve ölürlür. Beşinci sahnede Talbot dahi Joan'ın kılıç dövüşmesinde alt edemez, Fransızlar Joan sayesinde Orleans'ı kurtarırlar.

İkinci perdenin birinci sahnesinde Talbot'un kumandasındaki İngilizler Orleans'ı geri alırlar. Dauphin Joan'a, küçük bir kazanç sağlayıp büyük zarar verdiğini söylerken (II.i. 50-3) onun şeytanın emrinde olduğu ima edilir, çünkü *Macbeth* oyununda da söylendiği gibi karanlık kuvvetleri insanı pençesine düşürmek için onu küçük bir kazançla aldatır. Ancak Joan gerçek bir kumandan ve politikacı gibi uğranılan zararı değil o zararı telâfi etmenin yollarını arar (II. i. 77).

Üçüncü perdenin ikinci sahnesinde Joan, Roan şehrini bir hileyle ele geçirmeği düşünür. Kendisi ve adamları köylü kılığında şehre girer ve sonra Fransız kuvvetlerine sur kapılarını açıp İngiliz kuvvetlerini alt ederler. Joan, Roan şehrinin gene vatandaşlarına ait olacağını söylerken (III. ii. 26-8) Shakespeare istiyerek ya da istemiyerek Fransız davasının haklı olduğunu ima etmiştir. Gerçek bir asker olan Talbot bile bu baskından şaşkınlığa uğrar (III. ii. 26-40). Joan'a savurduğu hakaretlerde onun şeytanın uşağı ve bir fahişe olduğu ima edilir (III. ii. 52-3). Fakat Joan, Talbot'un şehirden çıkıp savaşma teklifini iyi bir kumandan gibi reddeder (III. ii. 62-3).

Bir taktiği ancak daha iyi bir taktiğin yenebileceğini Talbot şehre beklenmedik bir anda hücum edip geri almakla isbatlar. Joan'un yardımcı şeytanının her hâlde uykuya dalmış olduğunu söylemesi gene kaynaklardaki fikirlerin bir devamıdır (III. ii. 121-2).

Üçüncü perdenin üçüncü sahnesinde Joan'un bu yenilgisinin Fransızlar arasında fazla bir endişeye sebep olmadığını görürüz. Joan kendisine duyulan itimadı yeni bir taktikle destekliyecek yani Burgundy'yi kendi tarafına çekip İngilizleri zayıf düşürecektir (III. iii. 17-20). Nitekim Joan'un Burgundy'ye kendi ülkesini tahrip etmemesini, gücünü Fransaya zarar veren İngilizlere karşı kullanmasını söylemesi hemen etkisini gösterir ve Burgundy dükü taraf değiştirmeye karar verir (III. iii. 44-59). Dükün, Joan'un sözlerinin büyü mü olduğu yoksa "tabiat"ın mı kendisini pişmanlığa sevkettiğini düşünmesi ilgi çekicidir, çünkü

Shakespeare bir yandan kaynaklara göre Joan'un büyücülüğü üzerinde dururken bir yandan da aslında Fransız olan Burgundy'nin şimdiye kadar İngilizlerin saflarında kendi ülkesine karşı savaşmasındaki gayri tabii durumu ima ediyor olabilir. Ne olursa olsun, İngilizlerin görüşüne göre Burgundy onlara böylece ihanet etmektedir. Bu fikri kuvvetlendirmek ve Fransızların tabiaten güvenilmez olduğu hakkındaki İngiliz inancını teyit etmek üzere Joan (ya da Shakespeare) Fransız döneklği hakkında fikir ileri sürer (III. iii. 85). Fakat İngilizlere karşı daha başka şehirler de ayaklanmaktadır. Beşinci perdenin ikinci sahnesinin başında Parislilerin de İngiliz idaresini reddettiğini duy rız. Fakat bu sırada İngiliz kuvvetlerinin birleşip Fransız ordusuna karşı harekete geçtiği haberi gelir. Üçüncü sahnede Joan'un gerçekten bir büyücü olduğu meydana çıkar. Joan, kendisine yardım etmiş olan kötü ruhları çağırır fakat ruhlar onunla konuşmıyarak onu terkedeceklerini ima ederler. Aynı sahnede Joan çarpışırken York'a esir düşer. Shakespeare'in kaynaklardan ayrılmasının sebebi hem Joan'un kendisine yardım eden kötü ruhların onu bırakmalarına rağmen kahramanca savaşmaya devam edecek kadar cessus olduğunu göstermek hem de İngilizlerin Joan'u bir hileyle ele geçirdiklerini ortaya vurmamak olabilir. Ancak hatırlamalıyız ki Shakespeare zamanında bir kadının erkekçe yani tabiate aykırı hareketi Tanrıya karşı gelme olarak addedilirdi.

Shakespeare, Joan'u çağdaşlarının gözünde büsbütün küçültmek için dördüncü sahnede, kaynaklarda olmıyan bir olayı gösterir, Joan'u babasıolan çobanla karşı karşıya getirir. Normâl olarak beklenen hüznü ve hisli bir karşılaşma yerine Joan'un babasını inkâr ettiğini, yani gene tabiate ve Tanrının buyruklarına karşı geldiğini görürüz. Babası bile Joan'un yakılmasını tavsiye ederek çıkar (V. iv. 32-3).

Shakespeare bundan sonra Joan'u daha da küçültmek için kaynaklardaki fikirlerden faydalanıp onlara katkıda bulunur. Kaynaklarda Joan'un bakire olduğu söylenmişti. Şimdi bunu Joan'un ağzından duyarız. Fakat hemen sonra hamile olduğunu (kaynaklarda olduğu gibi) iddia ederek kendisini yalancı çıkarmış olur. Bundan sonra Joan, kaynakların dışına çıkarak, çocuğun babasının muhtelif erkekler olduğunu söyler (V. iv. 36-78). Bu şekilde Joan'un büyücülük ve şeytana satılmışlığına bir de fahişeliği ve korkaklığı ilâve edilir. Joan yakılmağa mahkûm edilir.

Joan hakkında bir fikre varmadan önce kaynaklardaki bir nokta üzerinde biraz düşünmek yerinde olur. Onun büyücülüğü ve şeytanla olan alışverişi, sadece İngiliz tarihçilerinin aşırı vatanseverliğinin uydurması değildir; bu fikirler bir Burgundy, yani Fransız tarihçisi Mons-

trelet'den gelmektedir.²⁹ Shakespeare sadece kaynaklarda kötü bir insan olarak kabûl edilen Joan'un kötülüklerini kuvvetlendirmiştir. Bununla ilgili olarak Shakespeare'i şovenist bir tutumla suçlamak yersizdir, çünkü Shakespeare'in Joan'a atfettiği her kötülük ya zaten kaynaklarda vardır ya da ima edilmiştir. Üstelik Shakespeare'in dramatik amaçlara uyarak kötü birisini daha da kötü göstermesi olagandır.

Öyleyse Fransız ve İngiliz tarihçileriyle Shakespeare'in Joan'a karşı tutumları genel olarak aynıdır. Bu kız, erkek gibi hareket etmekle tabiate ve dolayısıyla Tanrıya isyan etmiştir. Bunu vatanını kurtarmak için yapmış ve bu amacında büyük ölçüde başarı kazanmış ve sonunda Fransızların İngilizleri vatanlarından çıkarmalarına yol açmış olsa bile Shakespeare'in Joan ile ilgili olarak fazla bir şey düşünmediğini, sadece bir kızın İngilizleri ancak şeytanın yardımıyla yenebileceği fikrini biraz da mübalâalı bir şekilde işlediğini söyleyebiliriz. Ancak Shakespeare kötü ruhların Joan'u terketmelerini ilgi çekici bir sahnede gösterirken onların bu işi neden yaptıkları hakkında hiç bir imada bulunmamağı tercih ederek çelişkiye düşmekten kendisini korumuş ve Joan'un ancak kötü ruhların yardımıyla zafer kazandığı fikrindeki mantıksızlığı hemen belirtmiş olur. Çünkü Joan gerçekten kötü bir insansa ruhlar onu terketmemeliydiler; terketmeleri ise Joan'un ve Fransızların yenilgisine sebep olacağından İngilizlere kötü ruhlar dolaylı bir şekilde yardım edecekler demektir. Buna göre Shakespeare'in Joan'a karşı tutumunu kaynaklardan alıp biraz da süsliyerek verdiği bilgide aramamak gerekir. Biraz önce iki yerde, yani Roan şehrinin Fransaya ait olduğunun ve Burgundy'ye düşmanları tarkedip Fransızların tarafına geçmesini söylediği yerde Joan şuurlu bir vatansever gibi konuşmuştu. Şimdi buna bir üçüncüsünü ekleyebiliriz. Ruhların cevap vermedikleri ve Joan'u terkettikleri sahnede Joan onların yardımını almak, yani İngilizleri Fransadan çıkarmak için hayatını ve ruhunu feda etmeğe hazırdır (V. iii. 20-3). Joan bu fedakârlığı maddî bir kazanç, şeref kazanma, herhangi bir erkeğin sevgisi için değil sadece vatanı için yapmaktadır. Shakespeare'in modern milliyetçilik düşünceleriyle ilişkisi bulunmadığı ve görünüşe göre İngilterenin Fransa toprakları üzerinde hakkı olduğuna inandığı hâlde Joan'un yapmağa çalıştığı işin mahiyetini gayet iyi anlayıp değerlendirmiştir. Shakespeare'in bir dereceye kadar Joan'a sempati duymuş olduğunu onu iyi ve basiretli bir kumandan, (biraz daha ileri giderek) kurnaz bir taktikçi olarak göstermesinden tahmin edebiliriz.

29 J. D. Wilson, *King Henry VI* (I Kısım), The New Shakespeare, At the University Press, (Cambridge 1952). S. xxxiii, J. P. Brockbank, "The Frame of Disorder: *Henry VI*," *Early Shakespeare*, Stratford-upon-Avon Studies, Edward Arnold, (London), S. 99

Jack Cade

Hall:

York'u kral yapmak isteyen taraftarları, York İrlandadayken İngilterede durumu yoklamak ve daha elverişli bir hâl getirmek için bir kargaşalık çıkartmağı düşünürler ve bunu halkı en çok şikâyetçi olan Kent eyaletinde başlatırlar. Jack Cade adında birisi, John Mortimer adıyla ayaklanır. İsyan çabuk gelişir ve çok taraftar bulur. Asiler başarı kazan-dıkları takdirde Krala iyi muamele edeceklerini fakat onun zararlı müşa-virlerini bertaraf edeceklerini ve ağır vergileri kaldıracaklarını söylerler. Karşılırlarına çıkan bazı kuvvetleri yener ve Londranın bir kısmını işgâl ederler. Henry elçiler gönderip Cade'in ne istediğini sorar. Zeki, aklı başında ve konuşabilir bir insan olan Cade fikirlerinde fazla katıdır; Kralın bizzat gelerek asilerin bütün isteklerini kabûl etmesinde ısrar eder. Kral Londrayı terkeder. Adamlarının disiplin içinde hareket etmesini sağlayan Cade Londralıların sevgisini kazanır. Londra Köprüsü-nü iplerini keser ve Londra Taşına kılıcını vurarak kendisini şehrin hakimi ilân eder. Bazı devlet adamlarını mahkeme etmeden idam ettirip kesik başlarını teşhir ettirir ve bu yüzden halkın nefretini kazanır. Cade sonra asil bir kimse olmadığını ortaya vurmamaları ve tarafsız hareket ediyormuş gibi görünmek için kendi adamlarından bazılarını idam ettirir.

Londra Köprüsündeki diğer ve çok daha ciddi bir çarpışmayı da asiler kazanır. Cade hapishanedeki mahkûmları serbest bırakır. Devlet adamları asilere af çıkarırlar. Bunun üzerine isyancılardan büyük bir kısmı evlerine dönerler. Cade, York'un vadettiği askerleri bekler ve kimse yardımına gelmeyince kıyafet değiştirip kaçar. Başını getirene mükâfat verilecektir. Alexander Iden adlı biri onu evinin bahçesinde bulur ve çıkan kavgada kendisini korurken Cade'i öldürür. Cesedini Londraya getirir. Baş kesilip Londra Köprüsüne asılır. Böylece akıntıya kürek çekenlerin akıbetine uğrar. Kral, Kent eyaletine gidip asileri mahkeme eder ve sadece önderlerini idam ettirip diğerlerini affeder. Bu da halkı çok memnun bırakır.³⁰

Grafton:

Richard II zamanındaki köylüler isyanına John Wall adlı bir rahip önyak olmuştu. Herkesin eşit olması ve her şeyin herkese ait olmasını telkin ederdi. Sonrada bu isyana Wat Tyler ve Jack Sraw önderlik ettiler. İsyanlılar hukukçuların evlerini ateşe verdiler, Londra Hukuk Fakültesi binalarından aldıkları kitapları ve kayıtları yaktılar.³¹

30 Bullough, op. cit., cilt III, S. 114-8

31 Ibid., S. 129

Yazarı belli olmıyan bu oyunda da mal ve mülkün herkesin arasın-da eşit olarak bölüneceği fikrine, hukukçulara yapılan hücumu ve kayıtların ve kitapların yakılmasına rastlanır.³²

Shakespeare'de isyanın başlangıcını Jack Cade'in ortaya çıkmasın-dan önceye götürebiliriz. Peter'in silâhçı ustası Horner'i ihbar ettiği sahnede (II. Kısım I. iii.) uğradıkları haksızlıkları şikâyeteye gelen bir-kaç kişi de vardır. Margaret ve Suffolk bunlara despotça muamele ederek kovarlar ve halk arasındaki hoşnutsuzluğu arttırırlar.

Üçüncü perdenin birinci sahnesinde York, İrlandaya gitmeden önce Kent eyaletinden Jack Cade adlı birisini, kendisini ortaya atmadan York ailesinden taht üzerinde hak iddiası olan John Mortimer adıyla isyana teşvik etmiştir. Bu şekilde halkın York ailesine karşı tutumunu uzaktan öğrenip ona göre davranacaktır. York bu adamın cessur, dayanıklı ve kurnaz olduğunu bilir (III. i. 355-83).

Dördüncü perdenin ikinci sahnesinde isyan başlamıştır. Fakat isyana katılanlardan bazıları Jack Cade'le arkasından alay etmektedir-ler. Cade herkesin eşit olacağını, her şeyin müşterek olacağını, paranın kalkacağını, herkesin devlet hesabına yiyip içeceğini, aynı şekilde giyine-ceğini, okumayı yazmayı kaldıracağını söyler (IV. ii. 72-95). Okuma yazma bildiği için bir kâtip idam edilir (IV. ii. 116-9). İsyanı bastırmak için gelen kuvvetlerin komutanlarıyla konuşmasından Cade'in, York'un bir piyonu olduğunu bilmediği anlaşılır. İsteddiği şey ise Kralı tahtın-dan indirmeden onun naibi olarak memleketi idare etmektir (IV. ii. 167-72).

Üçüncü sahnede Cade'in adamları devletin kuvvetlerini yenerler. Dördüncü sahnede Londrayı işgâle başlamışlardır. Ordu toplanıncaya kadar Kral ve Margaret Londradan uzaklaşacaklardır. Cade altıncı sah-nede Londra Taşına kılıcıyla vurup kendisini Londranın hakimi ilân et-miştir. Lord Mortimer adıyla çağrılmasını emrettikten hemen sonra gelen birisi ona Jack Cade diye hitap ettiği için Cade'in emriyle öldürülür. Yedinci sahnede hukuk fakültesinin yakılıp yıkılmasını emreder. Onunla, arkasından alay edenlerden birisi Cade'e İngilterede kanunları artık onun yapmasını söyler. Cade bunu uygun karşılar. Asilerin ortadan kaldırmağı arzu ettikleri kimseler arasında İngilterenin Fransadaki topraklarını kaybetmesine sebep olanlar da vardır. Fakat Cade, Lord Say'i bununla itham ederken suçlamalarına okul açmasını, kâğıt fabri-kası kurmasını, matbaa yaptırmasını, hakimler tayin etmesini de katar (IV. vii. 26-52). Say, hiç bir zaman halkın parasını cebine atmadığını,

32 Ibid., S. 140-6

selâhiyetini kötüye kullanmadığını cessus fakat dokunaklı bir lisanla söyleyince Cade ona karşı merhamet duyarsa da bu hissini bastırır ve Say'ın idamını emreder (IV. vii. 103-19). Bundan sonra Cade kadınların da herkesin ortak malı olmasına karar verir (IV. vii. 125-33).

Sekizinci sahnede Buckingham'la Clifford, Cade'i terkedeceklerin cezaya çaptırılmıyacaklarını söyleyince isyancılar Kral tarafına geçmeğe karar verirler. Cade onları bir an için ikna eder. Fakat Clifford, Henry V'nin kahramanlıklarını ve Henry'nin onun oğlu olduğunu hatırlatıp onların vatanseverlik duygularına hitap edince halk tekrar fikir değiştirir. Cade kaçır.

Onuncu sahnede Cade'i Kent'te bir bahçede görürüz. Herkes onun peşindedir, beş gündür hiç bir şey yememiştir, bahçede yiyecek bulmağı ümit eder. O sırada evin sahibi Iden girer. Iden az bir malı olduğunu, fakat hâlinden memnun olduğunu, zenginlik istemediğini, kimsenin malında gözü olmadığını söyliyerek (IV. x. 18-25) kargaşalık ve ihtiras temsilcisi olan Cade'e karşılık düzen ve tokgozluluk temsilcisi olduğunu belirtir. Cade onun kendisini yakalamak istediğini sanarak meydan okur. Iden aç olduğunu öğrendiği birisiyle dövüşmek istemezse de Cade kılıcını çekince Iden kendisini korumak zorunda kalır ve Cade'i öldürür. İyi kâllpli olduğunu gördüğümüz Iden onun kim olduğunu anlayınca ona çok ağır bir şekilde hakaret eder (IV. x. 82-9). Beşinci perdenin birinci sahnesinde Iden vadedilmiş olan parayı aldıktan başka Henry tarafından şövalyelik payesiyle mükâfatlandırılır.

Kaynaklarda Cade, York'un elinde bir oyuncak olarak gösterilmekle beraber, karar ve amaç sahibidir. Kralın ihtiraslı adamlarının despotça davranışları altında ezilen halkın bir tepkisinin temsilcisi olarak görülebilir. Hatalı hareketleri, ya bir aşırılığın ters yönde başka bir aşırılığı ortaya çıkaracağına ya da muvakkat bir zaman için iktidarı eline geçiren bir cahilin politikayı ve devlet idaresini anlamamasının sebep olacağı sonuçlara işaret eder.

Shakespeare de bu isyanın bir sebebini kötü idareye bağlamakla beraber kurnaz ve ihtiraslı bir politikacının bu durumu nasıl istismar edeceğini göstermiştir. Bundan sonra Shakespeare isyanı korkunç ve yıkıcı bir kuvvet olarak canlandırır. Zaten düzene karşı her türlü tehlike tehdidinden ve kargaşalıktan korkan bir çağın temsilcisi olan Shakespeare için bu normâl bir tutumdur.

İsyanın, bir tabiat afeti gibi çabucak güç bulması yanında yaptığı tahribat bu gibi tehlikelerin beklenmesi gereken bir özelliğidir. İşin belki de en acı yönü isyanın önceleri memleketi kötü idare edenlere karşı yöneltilmesine rağmen sonra bir kanunsuzluk kaynağı hâline dönü-

vermesidir. Bunda, birleşen insan güçlerinin bazan en iyi değil de en kötü yönlerini ortaya çıkarmaları ya da önderlerin ihtiraslarına boyun eğerek insanlıktan uzaklaşmaları belirtilir. Cade bir insan olarak Say'ın sözleri karşısında ona merhamet duyabilecek yaradılıştaki olduğu hâlde bir isyan önderi olarak onu sebepsiz de olsa idam ettirmek zorundadır. Cade'le arkasından alay edenlerin belki dalkavukluk belki gene alay olsun diye Cade'in sözlerinin kanun sayılması teklifini yapmaları ve Cade'in bunu büyük bir ciddiyet içinde kabûl etmesi aynı zamanda hem korkunç hem gülünçtür.

Cade'in bütün insanların eşit olduğunu söylemesi ve her şeyin müşterek olmasını istemesi hain ve becereksiz asillerin idaresi altında ezilen halka gerçekleşmesi mümkün tatlı bir hayâl gibi görünebilir fakat bundaki mantıksızlık bu sözleri söyleyenin sonraki hareketlerinde açıkça görülür. Cade kendisini Lord Mortimer ilân ettikten sonra, kötü idaresine isyan ettiği asillerden daha zalimce hareket edip kendisine Cade adıyla hitap eden bir adamı idam ettirir. Kadınların da müşterek mal olmasını teklif ederken şahsî ihtirası iyice su yüzüne çıkar. İhtiras ve oburluğun kendisini mahvetmeğe mahkûm özelliğini Shakespeare, Cade'e bira içmeği yasak edeceğini, herkesin şarap içeceğini söyleyerek gösterir. Şarap bitince herkes eşit, hem de asil olduğuna göre şarabı kim yapacaktır? Cade kral olunca parayı kaldıracağını, herkesi kendisi yedirip içireceğini söylerken ciddidir. Öyleyse devlet hazinesinin hiç boşalmıyacağına inanarak devlet idaresi hakkında en küçük bir fikri olmadığını yani bu gibi ayaklanmalarda devleti ve toplumu ne büyük tehlikelerin beklediğini gösterir.

Kaynaklardaki olaylara Shakespeare'in Richard II zamanındaki isyandan bazı katkılar yapması bu gibi başı boş hareketlerin tehlikesini daha iyi anlatma amacını belirtir. Hukukçulara hücum, kitapların ve evrakın yakılması bu isyancıların sadece hâli değil geçmişi ve geleceği de kargaşalığa boğma temayüllerinin korkunç birer tehahürüdür. Shakespeare korkuncun komikle birleşmesindeki etkiyi burada iyi kullanmıştır. Cade, Say'i itham ederken okullar açarak çocukların ah-lâkını bozduğunu söyler, matbaa açtırmasını, kâğıt fabrikası yaptırmasını memlekete ihanet gibi gösterir. Normâl şartlar altında gerçekten gülünç olan bu sözler burada korkunçtur çünkü Cade hem fazlasiyle ciddidir hem de bu fikirlerini uygulamaya başlamıştır ve kral olursa memleket çapında uygulıyacaktır.

Shakespeare, Cade'in arkasından onunla alay edenler vasıtasıyla onu gerçek karakteri içinde komik bir zavallı olarak gösterirken onun fazla tehlikeli olamayacağını da ima eder. Çünkü adamları arasında durumu iyi değerlendirenler vardır ve bunlar fırsatını bulunca karış-

tıkları bu isyanı terkedeceklerdir. Nitekim af teklifi karşısında Cade yalnız bırakılır.

Beş gün aç kalan Cade trajik bir insandan ziyade vahşi bir hayvanı andırır. Talihin çarkında tam bir dönüş yaptığının hatta eskisinden daha da kötü bir duruma düştüğünün şuuruna varmamıştır. Mutlak hakimiyet sahibi bir kral olmak isterken aç ve aranan bir insan hâline düşmesindeki büyük dersi görmez. Bu körlüğü ve vahşiliği Iden'a karşı tutumunda ortaya çıkar. Kendisi söylediği gibi Iden kapısına gelen fakirleri eli boş döndürmiyen bir kimsedir. Hâlbuki Cade, belki suçluluk kompleksi yüzünden ondan yiyecek istiyeceğine ona hücum eder ve öldürülür. Bu olay bu çeşit isyancıların insanlarla konuşup anlaşma özelliklerini kaybetmiş olduklarına iyi bir örnektir.

Iden iyi kalpli, cömert ve hâlimden memnun olmak bakımından hem Cade'in tam tersidir hem de Cade'in temsil ettiği kargaşalık fikrinin zıddı olan düzeni temsil etmektedir. Cade, Iden'e hücum edip öldürülürken kargaşalık da düzen tarafından ortadan kaldırılır,³³ fakat ne yazık ki bu iş sadece bir düzeyde gerçekleşmiştir; oyunlarda ihtiras ve hainlik sadece Cade gibi cahil bir insanda değil devlet adamlarında da mevcuttur, hem de çok daha tehlikeli bir şekilde.

(f) York Ailesi

Hall:

Gloucester'in ölümünden sonra Kralın Margaret ve Suffolk tarafından yönetildiğini gören York tahtı ele geçirmeği düşünmeğe ve bunun için bazı asillerin desteğini kazanmağa başlar. York amacını ve teşebbüslerini gizli tutmağı başarır.³³

Çıkan karışıklıklar üzerine İrlandaya gönderilen York'un etkisi İngilterede halâ hissedilir, çünkü taraftarları onun iyi bir idareci olduğu hakkında propoganda yapmakta ve buna örnek olarak onun vahşi İrlandalıları bile medenileştirmekte olduğunu söylemektedirler. Bundan sonra İngilteredeki durumu yoklamak ve York için daha elverişli bir hâle getirmek için bir kargaşalık çıkarmağı düşünürler ve bunu halkının en çok şikayetçi olduğu Kent eyaletinde başlatırlar.³⁴

York, İrlandadan dönünce bir hain ve gasıp durumuna düşmeden tahtı nasıl ele geçireceği konusunda yakın dostlariyle bazı istişareler yapar. Ona, Kral üzerinde sözü geçen Somereset'le bozuşması tavsiye edilir. Zaten halk Normandiya eyaletinin kaybedilmesinde Somereset'i suçlu bulmaktadır. Bundan sonra York, Galler Bölgesinde bir ordu

³³ Bullough, op. cit., Cilt III. S. 108

³⁴ Ibid., S. 113

toplard ve bundan amacın sadece ülkeye ve halka hizmet olduğunu söyler. Henry kendi ordusuyla gelir fakat çarpışmadan ziyade ayaklanmanın sebebini öğrenmek ister. Belki durumunu henüz gerektiği gibi elverişli bulmadığından sadece, başta Somerset olmak üzere bazı kimşelerin Divandan uzaklaştırılmasını talep eder. Kral buna söz verince Somerset vadetmiş olduğu üzere ordusunu dağıtır fakat Kralın huzuruna çıktığı zaman Somerset'i onun yanında bulur. Karşılıklı suçlamalardan sonra York tevkif edilip Londraya getirilir. Divanda bir hain olarak mahkeme edilir ve York'un idamı, çocuklarının da düşman sayılması istenir. (O sıralarda Edward on yaşındadır, Richard henüz dünyaya gelmemiştir.) Fakat Edward'ın bir ordu ile babasını kurtarmağa geldiği rivayeti ve Gaskonya halkının elçi gönderip yardım istemesi üzerine York serbest bırakılır. Somerset durumunu daha da kuvvetlendirir.³⁵

Dış harpler bitince iç ihtiraslar canlanır ve çatışmalar şiddet kazanır. York ve Somerset taraftarları adaleti ve memleketin menfaatlerini bir yana itmiş olarak birbirleriyle mücadele ederler. York artık ihtirasını tatminden başka bir şey düşünmemekte ve memleketteki bozukluklardan Kralla Somerset'i sorumlu tutmaktadır. York bazı nüfuzlu asilleri tarafına çekmeği başarır. Somerset tevkif edilir fakat gene serbest bırakılır. Bu yüzden Kralla bazı asillerin arası açılır. Margaret'in Somerset'i Calais kumandanı tayin ettirmesi bütün asilleri ve halkı hidetlendirir. York ve taraftarları gene Galler bölgesinde topladıkları bir orduyla St. Albans yakınlarına gelirler. Henry ordu toplayıp oraya gelir ve sonra anlaşmaya çalışırsa da başarı kazanamaz. Şatolardan sakınması bir kehanetle bildirilmiş olan Somerset, Şato sokağında öldürölür. Henry esir alındığı hâlde Londraya itibar içinde getirilir ve York naip ilân edilir.³⁶

Bundan sonra Northampton civarındaki bir çarpışmada gene York tarafı galip gelir. İrlandadayken zafer haberini alan York Londraya gelir ve parlamento esnasında tahta oturur. Henry IV'nin bir gasıp olduğunu, Henry V'nin ise büyük bir Kral ve kahraman olmasına rağmen babasının günahı yüzünden erken öldüğünü söyliyerek kendisinin kral olması gerektiğini ileri sürer. Sonunda hayatı boyunca Henry'nin kral kalmasına ve York'un onun varisi ilân edilmesine karar verilir. York Henry'ye karşı hiç bir harekette bulunmamağa söz verir.

Bu durumu kaböl etmek istemiyen Margaret ordu toplayıp York'un üzerine yürür. Sandal şatosunda York 5000 kişilik bir kuvvetle sıkıştı-

35 Ibid., S. 118-21

36 Ibid., S. 121-4

rılır. Margaret'in ordusu 18000-22000 kişi arasındadır. York'a şatoda kalıp yardım beklemesi tavsiye edilir. O ise hiç müdafaa savaşı yapmamışken şimdi bir kadının karşısında saklanamayacağını söyler. Savaşta York yarım saat içinde kuşatılıp öldürülür. Oğlu Rutland, Clifford tarafından yakalanır. Çok genç olan Rutland korkusundan hiç bir şey söyleyemeden merhamet dilemek için diz çöktüğü sırada Clifford onu öldürür. Sonra Clifford ölü York'un başını kestirip kâğıttan bir taç giydirebilir ve diğer asillerin kesilmiş başlarıyla York şehrinin sur kapısında teşhir ettirir. Sonunda York'un çocukları da Margaretten benzer bir şekilde intikam alacaklardır. York düşesi oğulları George ve Richard'ın hayatlarını kurtarmak için Utrecht'e yollar. Bundan sonra babasının davasını Edward yürütür.³⁷

Edward halk tarafından tutulmaktadır. Bundan sonraki Towton savaşında Edward askerlerine çarpışmak istemedikleri takdirde gidebileceklerini söyler fakat kalacaklara mükâfat vadeder. Warwick, savaştan kaçma ihtimâlini ortadan kaldırmak için atını öldürür. Clifford savaşıırken ölür. Yorgunları cesaretlendirip yaralılara yardım eden Edward savaşı kazanır. Bu savaş gayri tabiiydi, çünkü oğul babasıyla, yeğen amcasıyla, kardeş kardeşle ve uşak efendisiyle dövüşmüştü. Edward York'a girip kesik başları indirip vücutlarıyla beraber gömdürür ve bazı düşman asillerinin başlarını kestirip ayını yere astırır. Henry İskoçya kralına sığınır. Edward Londraya gelip Edward IV olarak taç giyer ve kardeşi George'u Clarence ve Richard'ı Gloucester dükü yapar.³⁸

Warwick, Edward için Savoy dükü Lewis'in kızı ve Fransa kralının yakın akrabası Lady Bona'yı ister. Fransa kralı Lewis İngiltereyle iyi geçinmek için bu teklifi olumlu karşılar. Fakat bu sırada Edward, Bedford düşesinin kızı ve St. Albans'ta Edward'ın taraftarı tarafından öldürülmüş olan Sir John Grey'in dul karısı Elizabeth Grey'le tanışır. Elizabeth, kocasından kalan malların kendisine verilmesi için Kraldan ricada bulunmaktadır. Edward bu kadından son derece hoşlanır ve onu metresi yapmak ister. Çok iyi ve akıllıca konuşan Elizabeth, Kralın dahi metresi olamayacak kadar dürüst ve kraliçe olamayacak kadar önemsiz olduğunu söyler. Edward, Elizabeth'le gizlice evlenir. Elizabeth babasını ve kardeşlerini yükseltir, onlara asalet payeleri verir. Diğer asiller bunu iyi karşılamaz, Edward'ın böyle evlenerek Warwick'i aldatmış olması affedilmez. Sonradan Edward'ın başına gelenler bu hatalı evlenmeye atfedilir. Fransız kral ve kraliçesi de harekete uğramış olur. Edward için kız istiyen Warwick onun krallığa

37 Ibid., S. 127-80

38 Ibid., S. 180-3

lâyük olmadığını düşünmeğe başlar. Warwick'in Edward'a isyanını bazıları bu aldatılmaya bağlar, bazıları da bunun bardağı taşıran son damla olduğunu düşünür. Edward'ın tahta çıkmasında Warwick'in büyük rölü olmuştu. Edward'ın güzel kadınlara olan düşkünlüğü ve zaafını herkes biliyordu.³⁹

Harekete geçmek için fırsat beklemeğe karar veren Warwick bir müddet sonra Clarence'a büyük kızını verir. Clarence artık Edward'ın ortaya çıkardığı türedilerden ve hatalı hareketlerinden şikâyet etmeğe başlamıştır. Warwick'le beraber Edward'a karşı komplo hazırlarlar. Edward her şeyin yolunda gittiğine inanırken bu sürtüşme az bir zaman sonra çatışma şekline döner. Akıllı ve politikacı bir kumandan olan Warwick casusları vasıtasıyla Edward'ın ne yaptığını hemen haber almaktadır. Böylece Edward'ın nöbetçilerini öldürtüp onu yakalatır ve Warwick şatosuna getirtir. Daha sonra taraftarları nerede olduğunu bilmesin diye gizlice York başpiskoposu olan kardeşinin yanına yollar. Fakat orada çok iyi muamele gören ve serbest hareket edebilen Edward yakınları tarafından kaçırlır.⁴⁰

Bir ara Warwick ve bazı taraftarları Fransız kralına sığınmak zorunda kalınca Margaret ve oğlu Edward saraya gelirler. Yanlarında sürgün cezasına çarptırılmış bazı İngiliz asilleri vardır. Prens Edward, Warwick'in küçük kızıyla evlenir. Henry ya da onun oğlu Prens Edward tahta çıkıncaya kadar Edward'la mücadeleye karar verirler. Fransa kralı onlara gemi ve askerle yardım eder.

Düşmanlarının hareketleri ve hatta İngiltereye çıkmaları Edward'ı eğlencelerini sürdürmekten alıkoymaz; halka güvenmektedir. Hâlbuki halkın sevgisini kazanmış olan Warwick, Edward'ın gasıp olduğunu ilân ederek taraftar bulmaktadır. Sonunda Edward parasız ve eşyasız bir vaziyette bir gemi bulup akrabası olan Burgonya düküne sığınır. Warwick hiç bir karşılık görmeden Londra Kalesini alır ve Henry'yi tekrar kral ilân eder. Edward'ın ve taraftarlarının mallarına el konur.⁴¹

Burgundy dükünden para ve asker yardımı alan Edward 2000 kişilik bir kuvvetle Ravenspurgh'da karaya çıkar. Taleplerinde alçak gönüllü davranması tavsiye edilmiş olduğundan sadece babasından kalan York dükü ünvanını almak için geldiğini söyleyerek bazan taraftar kazanır bazan mukavemetle karşılaşmadan ilerler. York şehrine onu sokmaz istemezler. Bunun üzerine Edward, Henry'ye törenle sadakat yemini etmeğe razı olur. Hâlbuki Edward'ın yeminine sadık kal-

39 Ibid., S. 185-8

40 Ibid., S. 188-90

41 Ibid., S. 190-4

mağa niyeti yoktur. Tanrı bu ihaneti için onu sonradan acı bir ölümle cezalandıracaktır. Üstelik York'a girer girmez garnizona el koyar. Sonra parasiyle asker toplamaya başlar. Genellikle mukavemet görmeden ilerler, halk ve asiller ona katılır. Clarence ordusuyla gelince Gloucester (Richard) onu tekrar Edward'a katılmağa ikna eder. Warwick'i de yanlarına almağa uğraşırlarsa da o sözünden döndüğü için Clarence'a lânet edip sonuna kadar çarpışacağını söyler. Edward Londraya girince halk onu zayıf Henry'ye tercih eder.⁴²

Warwick bu sırada ordusuyla düşmanlarını takip etmektedir, fakat onların Londraya girip Henry'yi yakalamaları üzerine St. Albans kasabası civarında kamp kurar, yapacağı şeyleri düşünür ve sonra Londra yakınında Barnet'e gelir. Edward iyi hazırlık yapmıştır. Savaşa gelirken düşmanlarının maneviyatını kırmak ve yenilirse bir çeşit sigorta olarak kullanmak üzere Henry'yi de yanına alır. Savaş uzun sürer ve Edward yedek kuvvetlerini de kullanır. Warwick bütün uğraşmalarının boşuna olduğunu görünce düşmanların üzerine hücum eder ve çarpışarak ölür. Edward zaferden sonra Henry'yi bir esir gibi Londraya geri getirir ve St. Paul katedralinde zaferi için Tanrıya şükreder.⁴³

Bundan sonra Tewkesbury'de Margaret Edward'a yenilir. Edward, Prens Edward'ı getirene mükâfat ve ona dokunulmıyacağını vadedmiştir. Buna inanan Sir Richard Craftes Prens Edward'ı Kırkala getirir. Prens sert bir şekilde konuşunca Kral Edward onu iter, Clarence, Gloucester, Dorset ve Hastings hançerleyip öldürürler. Katillerden bazıları sonradan cezalarını bulacaklardır.⁴⁴

Şimdi bu şahıs ve olayların Shakespeare'de nasıl ele alındığını görelim.

York ailesinin başı Richard Plantagenet ile Lancaster ailesinin temsilcisi Somerset arasındaki anlaşmazlıklar Temple sarayının bahçesinde daha da ciddi bir şekil alır. York beyaz, Somerset'de kırmızı bir gül koparır ve taraftarlarının aynı şeyi yapmasını isterler. (I. Kısım. II. iv. 27-33). Böylece Gül Harpleri adıyla hatırlanacak iç harplerin başlangıcı bu olaya bağlanır. Warwick York'la, Suffolk Somerset'le birleşmeğe karar verir. Orada bulunan diğer asiller de birer tarafı seçerler. York'un büyük babası, Edward III'ün üçüncü oğlu olan Lionel'dir. Hâlbuki Henry VI nin büyükbabasının babası olan Gaunt, Lionel'in küçük kardeşidir. Bu bakımdan York İngiliz tahtının kendi

42 Ibid., S. 195-200

43 Ibid., S. 204-6

44 Ibid., S. 204-6

malı olduğunu düşünmeğe ve onu elde etmek için hareket etmeğe başlamıştır. Buna mukabil York'un babası Cambridge dükü, ihanet suçundan Henry V tarafından idam edilmiş olup York babasının mal ve ünvan şeklindeki mirasını alamamıştır. York'un babasını müdafaa ederek onun hain olmadığını iddia etmesi (II. iv. 96-103) ihtirasa hizmet eden bir amaç uğruna gerçeklerin nasıl tahrif edildiğine iyi bir örnek olur, çünkü *Henry V* oyununda (şimdi incelediğimiz oyundan sonra yazılmış olsa da) Cambridge in ihanetini ve suçunu itiraf ettiğini hatırlıyoruz. Warwick parlamentoda York'un, babası yüzünden şerefine sürülen bu lekenin silineceğine söz verirken bizzat kendisi de bu gruplaşmağa katılmış olmasına rağmen, bu yüzden İngilterenin kana bulanacağına kehanetini ortaya atar (II. iv. 116-27).

Bundan sonraki sahnede York'un kral olma isteğini biraz daha kuvvetlendirdiğine şahit oluruz. Richard II'nin varisi olan dayısı Mortimer uzun gençlik ve orta yaşlılık yıllarını mahpus geçirdiği Londra Kalesinde ölmek üzeredir. York, hiç bir çocuğu olmıyan Mortimer'in de varisi olmak bakımından taht üzerinde daha fazla hak iddia edecektir.

Üçüncü perdenin birinci sahnesinde Warwick ve Gloucester, Henry'den York'a babasından kalan mal ve ünvanını verilmesini rica ederler. Henry bunu kabûl edip York'u dük yapar. Somerset buna hiddetlenmiştir fakat açıkça itiraz edemez (III. i. 148-77).

Dördüncü perdenin birinci ahnesinde York ve Lancaster mücadelesinin Fransada da sürdüğünü ve İngilterenin oradaki durumunu tehlikeye atabileceğini görürüz. Çünkü York'la Somerset'in taraftarları arasındaki münakaşayı ve mücadeleyi kökünden söküp atacak yerde Henry, Lancaster ailesini desteklediğini ilân ederek bu mücadeleyi körükler. York'u kendi temsilcisi, Somerset'i de onun yardımcısı yaparak taraf tutmadığını göstermeğe çalışması fayda vermiyecektir. Exeter bu bölünmeden ötürü İngilterenin büyük felâketlere uğrıyaacağı kehanetinde bulunur. (IV. i. 182-94).

Üçüncü ve dördüncü sahnelerde bu rekabetin kötü sonuçları alınmaya başlanır. Talbot, Bourdeaux civarında iki kuvvetli Fransız ordusu arasında sıkışmıştır, yardım istemektedir. York ve Somerset suçu birbirlerinin üzerine atarak Talbot'a yardım etmezler.

Beşinci perdenin dördüncü sahnesinde Fransa ile İngiltere arasında barış yapılır. York buna üzüdür. Bu üzüntüsünü Fransız düşmanlığına ve kral olunca Fransada geri verilen topraklardan mahrum kalacağı endişesine bağliyabiliriz.

İkinci kısmın birinci perde birinci sahnesinde Henry'nin Margaret'le evlenmesi gerçekleşmiştir. Burada York gerçek bir vatanperver gibi konuşur (I. i. 125-32). Fakat Margaret'in babasına verilen toprakları, kendi krallık topraklarından koparılan parçalar olarak gördüğünden vatanseverliği gene şüpheye düşer ve ihtirası daha kuvvetle gözlerimizin önüne serilir. Sonra bu evlilik yüzünden tekrar araları açılan Gloucester ve Winchester arasındaki mücadeleye katılmayıp kendi durumunu kuvvetlendirmeye ve bu mücadeleden doğaca fırsatları değerlendirmeye karar verir (I. i. 215-60).

Üçüncü sahnede York'un henüz niyet hâlinde bulunan ihtirası ortaya çıkar. Silâhçı Horner çırağı Peter'e, İngiltere tahtının York'a ait olduğunu söylemiş ve Peter bunu ihbar etmiştir. Horner bu ihtamı inkâr ettiği için kimin haklı olduğu onunla çırağı arasında yapılan düello ile tayin edilecektir. Bu olayda açıkça suçlanmaz. Ayrıca onun taht üzerindeki hakkı halk arasında konuşulmağa başlanmış bir konu hâline gelmişse York'un taraftar bulması ihtimâli artmış demektir.

İkinci perdenin ikinci sahnesinde York artık kendisine önemli devlet adamları arasında taraftar aramağa başlamıştır. İlk olarak Salisburgy ile Warwick'i kendilerine katılmağa ikna eder. Üçüncü sahnede Horner'la Peter arasında yapılan düelloya sarhoş gelen silâhçı ustası, silâh kullanmasını bilmiyen uşağı tarafından öldürülür. Bundan, uşağın haklı olduğu, yani York'un taht üzerinde hak iddia etmeğe başladığı ortaya çıkar.

Üçüncü perdenin birinci sahnesinde politika ve entrikasına hizmet amacıyla York, Gloucester'i haksız yere itham eder. Bu sırada İrlandalıların ayaklanmış oldukları haberi gelir. İsyanı bastırmak için York görevlendirilir. Aslında bu tayin ondan çekincen asillerin işidir, fakat bu şekilde York o ana kadar sahip olamadığı bir orduya kumanda edeceği ve bu ordudan kendi amaçları için de yararlanabileceği için memnundur. Ayrıca Kent'te eski askerlerinden Jack Cade adlı birisini, kendisini ortaya atmadan, isyana teşvik etmiştir. Bu şekilde İngilteredeki durumu öğrenecek, Cade galip gelirse onu kolaylıkla onu ortadan keldirip kral olacaktır. (III. i. 331-83).

Dördüncü perdenin dokuzuncu sahnesinde York'un ordusuyle ilerlediği ve Somerset'in tevkifini talep ettiği haberi gelir. Beşinci perdenin birinci sahnesinde York asıl amacının kral olmak olduğunu söyler. Fakat bunu henüz ortaya vurmak istemez (V. i. 1-13). Bu gizlilik mecburiyeti onu son derece hiddetlendirir (V. i. 25-31) ve bize Henry'nin, York'un sert bir insan olduğu hakkındaki sözlerini hatırlatır (IV. ix. 44-5).

York herşeye rağmen sözünü tutan bir insan olduğunu, Somerset'in tevkif edildiğini duyar duymaz ordusunu dağıtmakla isbat eder. Fakat Somerset tekrar serbest bırakılmış ve York aldatılmıştır. Bu en zayıf olduğu anda kral olma arzusunu açığa vurarak ne kadar atılgan olduğunu gösterir. Tevkif edilmek istenir fakat oğullarını rehin bırakarak buna engel olur. Salisbury ve Warwick'in kendisini askerleriyle desteklemesi sonucu Kralın ve York'un kuvvetleri ikinci sahnede St. Albans'ta karşılaşılır. York, Clifford'u, York'un oğlu Richard, Somerset'i öldürür. Üçüncü sahnede York ve taraftarları kaçan Kralı takibe ve Londraya gitmeğe karar verirler.

Henry VI oyununun üçüncü kısmında, birinci perdenin birinci sahnesinin başında iç harplerin ne kadar dehşet verici bir hale girmiş olduğu, York taraftarlarının kendi milletinden düşmanlarının kanına bulanmış kılıçlarını göstererek övünmelerinden anlaşılır. Richard daha da ileri gidip öldürdüğü Somerset'in başını yanında getirmiştir (I. i. 1-17). York'un en çok Richard'ı takdir etmesi York'un canavarlığını değil her iki partinin içinde bulunduğu çılgınlığı gösterir. Warwick, York'u parlamentodaki tahta oturtur. Henry ve taraftarları içeri girerler. Richard babasına Henry'nin başından tacını alıp kendisinin giymesini tavsiye eder (I. i. 114). Warwick'in askerlerini çağırması üzerine York'un durumu daha da kuvvetlendiği hâlde bundan faydalanıp kendisini kral ilân etmez, Henry'nin hayatı boyunca kral olmasını kendisinin varis gösterilmesi şartıyla kabûl eder (I. i. 170-5). Böylece yalancılığını bildiği Krala tekrar itimat etmekle kendisini ,ailesini ve taraftarlarını büyük bir tehlikeye atmış olur.

İkinci sahnede York'un oğulları, York'un Henry'ye karşı herhangi bir şey yapıyacağı hakkındaki yemini bozması için babalarını teşvik ederler. Richard, kral olmanın saadetini anlatırken adeta kendisini şimdiden kral olarak görmekte ve daha sonra bunun için yapacağı teşebbüsleri önceden bize belirtmektedir (I. ii. 22-34). Fakat York sözünden dönmeğe ikna edildiği sırada kocasının vermiş olduğu vaadi hiçe sayan Margaret'in ordusunun geldiğini öğrenir. York kaynaklarda verilen bilginin aksine 5000 kişilik ordusuyla savaş vermeği düşünmezse de taraftarları onu savaşa razı ederler. Böylece York'un ve oğlu Rutland'ın ölümü onun suçu değil onu sürükliyen olayların bir sonucu olarak ortaya çıkar. Üçüncü sahnede bu düşüncesiz hareketin cezası çekilmeğe başlanır. York'un genç oğlu babasının intikamını almak isteyen Clifford tarafından öldürülür. Dördüncü sahnede York esir düşmüştür. Margaret onu, tahtı temsil eden bir tepeciğe çıkarır, başına kâğıttan bir taç giydirir. Böylece York, Musevilerin alay ve işkence ettikleri İsa'ya benzer bir durumda gösterilir ve bu yüzden hüznün verici bir zavallı olarak

görünür. Bu hüznü arttıran bir unsur Margaret'in, York'un genç oğlu Rutland'ın kanına batırılmış bir mendili gözyaşlarını silmesi için York'a vermesi olur. İhtirası, Kralına ihaneti ve bu yüzden sebep olduğu ölümler York'un cezayı hakketmiş olduğuna şüphe bırakmaz fakat kendisi de bir ana olan Margaret'in bu canavarca tutumu York'a merhamet duymamıza sebep olur, çünkü o şimdi kral olma ihtirası boşa gitmiş bir insan değil, genç ve masum oğlunun öldürülmesine yas tutan bir babadır (I. iii. 111-49). Fakat oğlunun kendi ihtirasına kurban gitmiş olduğunu düşünememesi onun trajik bir şahıs olarak görünmesini engeller. Sonunda York'u öldürüp acısına son verirler.

İkinci perdenin birinci sahnesinde York'un büyük oğlu Edward babasının yerine, taht üzerinde hak iddia etmeğe başlar. Bu sahnede Richard'ın yenilgiden yılmaz tabiatı ve kararlılığı kuvvetle belirir (II. i. 157-65). Üçüncü sahnede ümitsizliğe düşen Warwick'i tekrar çarpışmağa güçlü ifadesiyle teşvik eden gene Richard'tır. Bu şekilde talih York'lulara gülümsiyecektir. Altıncı sahnede York tarafı galip gelmiştir. Kral kaçmış olduğundan Edward'ın kral olmasına hiç bir engel kalmamıştır. Warwick, Edward için Fransa kralının akrabası Lady Bona'yı istiyecektir. Edward daima kral olmasında en büyük payı olan Warwick'in tavsiyesi ile hareket edeceğini söyler (II. vi. 99-105).

Fakat Edward'ın hem kendisine, hem taraftarlarına, hem de memleketine büyük felâketler getirecek olan zaafı üçüncü perdenin ikinci sahnesinde ortaya çıkar. Edward güzel kadınlara aşırı düşkündür. Onları elde etmek için mevkiini istismar ettikten başka mevkiinin gerektirdiği vazifeleri bu yüzden hiçe sayacak kadan zayıftır. Bu sahnede Lady Grey'e tutulur ve her ne bahasına olursa olsun onu elde etmeğe çalışır. Elizabeth Grey belki gerçekten namuslu belki ihtiraslı oluşu yüzünden kendisini ucuza satmak, yani Kralın metresi olmak istemez. Çaresiz kalan Edward onunla evlenmeğe karar verir. Bunu kardeşleri Clarence ile Richard (Gloucester) hoş karşılamazlar. Yalnız kalan Richard bu sırada kral olma arzusunu ortaya atar. Bir kolu kurumuş ağaç dalı gibi ve sırtı kambur olan Richard tahtla arasındaki engellerin çokluğunu ve büyüklüğünü kabûl etmekle beraber bu arzusunu yerine getirmeğe karar verir, çünkü hayatta onu oyalyacak başka hiç bir şey yoktur (III. ii. 124-95).

Elizabeth Grey'e tutulması yüzünden Warwick'e verdiği sözü unutan Edward'ın bu hatası kötü sonuçlarını kısa zamanda vermeğe başlar. Haberi Fransız sarayında alan Warwick, Edward'a karşı Lancaster'leri desteklemeğe karar verir. Akrabası Lady Bona'ya verilen sözün bozulmasını affedemeyen Fransa kralı Warwick'e ve orada bulunan Margaret'e, Edward'la savaşlarında yardım edecektir.

Dördüncü perdenin birinci sahnesinde Edward, Lady Grey'le evlenmiştir. Fransa kralı ile Warwick'in bu yüzden ona cephe alacaklarını tahmin etmekle beraber onları yumuşatmağı ümit eder (IV. i. 34-5). Asiller Edward'a Lady Bona ile evlenmekle memleketini avantajlardan mahrum ettiğini ona hatırlatmaktan kendilerini alamazlar (IV. i. 36-41). Ayrıca Edward karısının kardeşlerini yükseltmeğe ve Edward'ın kardeşleri bu türedilere itiraz etmeğe başlamışlardır. Edward'ı karısının yüzünden kardeşlerini ihmâlle itham ederler (IV. i. 47-55). Evlenmesine yapılan bu kadar sert itirazlara rağmen Edward kendisinden ve mevkiinden son derece emin bir şekilde, sinirlenmeden konuşur. Fakat hatasının ne gibi sonuçlar verdiğini Fransadan gelen bir habercinin Fransa kralı, Margaret ve Warwick'in kendisine karşı harekete geçmiş olduklarını bildirmesiyle öğrenir. Fakat bundan dolayı korkuya kapılmaz, hemen tedbir almağı düşünür. Clarence de Warwick'in diğer kızıyla evlenip onlara katılmağı karar verir. Richard ise artık iyice gelişmiş olan amacına erişmek için kardeşinin yanında kalacaktır (I. i. 124-6). Bunu Edward'a karşı duyduğu sevgi için yapmadığını söylerken amacına erişmek için olmadığı gibi görünebilen bir entrikacı olarak ortaya çıkar. Edward, kaynaklarda askerlerine söylediği bildirilen sözleri burada kendilerinden tamamen emin olmadığı asillere söyler, yani istedikleri takdirde Warwick'e katılmalarını bildirerek cesaretini ve kendisine duyduğu emniyeti bir defa daha bize gösterir (I. i. 134-42).

İkinci sahnede talih Warwick tarafına gülümsemektedir. Halk ona katılır. Mükemmel bir kumandan olan Warwick, Edward'ın iyi korunmadığı öğrenmiştir. Edward'ı esir almağı düşünür, onu öldürmeğe niyeti yoktur. Üçüncü sahnede Edward'ın muhafızlarından Kralın, Warwick alt edilinceye kadar yatağı girmemeğe yemin etmiş olduğunu ve kumandanları civardaki kasabalarda rahat ederken daha şerefli bir hareket diye onun arazide, çadırda kalmağı tercih ettiğini öğreniriz (IV. iii. 1-15). Warwick'in tasarladığı gibi Edward esir alınır ve Gloucester'le Hastings'in kaçmasına müsaade edilir. Warwick, Edward'ı elçilerini nasıl kullanacağını bilmemekle, kadınlara düşkün olmakla, kardeşlerine kötü muamele etmekle, halkı düşünmemekle ve genel olarak iyi bir kral olmamakla itham eder (IV. iii. 30-9). Edward, krallığı elinden alınsa bile gene de bir kral gibi hareket edeceğini, çünkü ruhunun, talihin çarkının insanlara getirdiği saadet ve felâketlerin üstünde olduğunu söyler (IV. iii. 42-6). Bu sözlerden ve önceki hareketlerden Edward'ın, gerçekten iyi bir kral gibi hareket etmeğe çalıştığı fakat yaradılışındaki zaaf lar yüzünden bunda başarı kazanamadığı ve kazanamayacağı sonucunu çıkarabiliriz. Yani Edward, kadınlara aşırı düşkünlüğü yüzünden iyi ve memleket yararına bir evlenme yapma fırsatını

kaçırdığından ve karısının akrabalarını yükselterek desteğine muhtaç olduğu kardeşlerini ve asillerini incittiğinden habersizdir, iyi kral olmak istemekle iyi kral olmağı aynı şey sanır. Warwick, Edward'ı esir alır ve York başpiskoposu olan kardeşinin yanına gönderir.

Dördüncü sahnede Edward'la kendi kardeşlerinden başka herkesin küçümsediği Kraliçe Elizabeth'i trajik bir ışık altında görürüz. Kocasının esir alındığını ve York şehrine gönderildiğini öğrenmiştir. Onun başına gelen bu felâketten ötürü yas tutmak isterse de hamile olduğu için ileride İngiltere tahtına oturmasını ümit ettiği çocuğuna zarar gelmesin diye kendisine hakim olmağa çalışmaktadır. Doğacak çocuğunu korumak amacıyla bir an evvel Kiliseye sığınacaktır.

Beşinci sahnede Gloucester ve taraftarlarından bir kaç asil Edward'ı kurtarıp Flanders'e gönderirler. Kral olmak ihtirası içinde olan Gloucester'in büyük kardeşi Edward'ı kurtarması ve tekrar tahta geçmesini temine çalışması bize garip görünmemelidir, çünkü Edward şu anda Henry'ye rakip olabilecek tek kimsedir; Gloucester hiç bir güç ve nüfuz sahibi değildir. İleride tahta çıkabilmesi için şimdi Edward'a yardım etmesi gerekir.

Altıncı sahnede, ilerlemek için kısa ve kolay yolu seçmiş olan Clarence'in Gloucester'le birlikte, yeniden kral ilân edilen Henry'nin naibi olduğunu görürüz. İlk bakışta Clarence çabuk ilerlemiş görünürse de büyük kardeşine ihanet etmiştir, hâlbuki Gloucester görünüşe göre arka plânda kalırsa da yakında tekrar kral olması mukadder olan Edward'ın tam itimadını kazanmıştır.

Edward'ın İngiltereye geri döndüğü yedinci sahnede York şehri kapılarının kapanmış olduğunu gören Gloucester yeise düşer. Edward ise her maniyayı aşmağa kararlıdır. York şehrine bir hileyle girmeği düşünerek şehirlilere kral değil sadece York dükü olarak geldiğini söyler. Burada kaynaklarda bulunmayan bir durumla karşılaşırız. Montgomery ordusuyla gelir ve Edward ona da sadece dük olarak geri döndüğünü söyleyince Montgomery bir düke değil bir krala hizmet etmek istediğini bildirir. Edward tahtı geri alma niyetinden vazgeçmiş değildir, sadece bunu, kendisini daha kuvvetli hissettiği bir zamanda açığa vuracaktır. Burada aşırı ihtiyatın tehlikesini görürüz çünkü Edward kendisini kral ilân etmediği takdirde Montgomery derhâl ayrılıp gidecektir. Gloucester ve diğer asillerin ısrarı üzerine Edward yeniden kral olarak ortaya çıkar (IV. vii. 40-76). Talihin yarattığı fırsatlardan faydalanmanın yararı sekizinci sahnede görünür. Warwick ve dostları asker toplarken ordusuyla Londraya girmiş olan Edward, Henry'yi esir alır.

Beşinci perdenin birinci sahnesinde talihin çarkının Edward'ı

yükselttiğine şahit oluruz. Warwick, şatosunda kapalı kalmıştır. Warwick'e yardım gelir fakat Clarence ansızın fikir değiştirip Edward'la birleşir (V. i. 82-102). Savaş ikinci sahnede Barnet'te vuku bulur. Edward'ın ordusu galip gelir. Üçüncü sahnenin başında Edward, talihin onları yükselttiğini söyler. Fransadan topladığı kuvvetlerle Margaret'in geldiğini ve özellikle hangi yöne doğru gittiğini bilmesi artık onun da sorumlu ve ihtiyatlı bir kral ve kumandan gibi hareket ettiğine işarettir.

Beşinci sahnede Edward'ın kuvvetleri gene galip gelmiş, Margaret ve oğlu Prens Edward esir alınmıştır. Prensın sert konuşması üzerine kral Edward, Gloucester ve Clarence onu bıçaklayıp öldürürler. Margaret oğlu için yas tutarken genç çocuğunu öldürenlerin çocukları olursa onların şimdi öldürdükleri genç prens gibi öldürülmelerini beklemelerini söyler (V. v. 65-7). Böylece hem oğlunun katillerine beddua etmekte hem suçların aynı şekilde cezalandırılacağı fikrine atıfta bulunmaktadır. Bu iki temanın *Richard III* oyununda kuvvetle belirtildiğini biraz sonra göreceğiz.

Gloucester Londraya gitmiştir. Clarence onun Henry'yi öldüreceğini ima eder (V. v. 84-5). Edward, Gloucester'in aklına bir şey gelir gelmez onu uyguladığını söylerken (V. v. 86) bir bakıma kardeşi hakkında alandığı anlaşılır, çünkü daha önce gördüğümüz gibi Gloucester amacına erişmek için sabırla bekliyen, fırsat ve uygun zaman kollıyan birisidir. Diğer yönden Edward bilmeden doğruyu söylemektedir, çünkü Henry'nin öldürülmesi Gloucester'le taht arasındaki bir manianın daha kaldırılması demektir ve bu konuda Gloucester gerçekten sür'atle hareket etmektedir.

Londra Kalesinde Henry, Gloucester'in kendisini öldürmeğe geldiğini tahmin eder. Gloucester suçlu insanların şüphe içinde bulunduğunu söylerken (V. vi. 11-2) zayıf bir demagoji yapmakta, asıl amacını inkâr etmemekle beraber açığa da vurmamaktadır. Bundan sonra Prens Edward'ı küstahlığı yüzünden öldürdüğünü söyler (V. vi. 34). Bunda Gloucester'in inkâr edemiyeceği cinayetleri için kendisini haklı çıkarmağa çalışan tutumunu ve aşırı gururunu görürüz. Bütün bunlar, yani demagoji, amacı saklama fakat tamamen inkâr etmeme, kötü hareketleri için sebepler bulma ve gurur gibi özellikler Gloucester'in karakterinin parçalarıdır ve bu oyunlarda oldukça sathî şekilde belirtilen bu hususlar *Richard III* oyununda çok güçlü bir şekilde işlenecek ve geliştirilecektir.

Henry'yi öldürdükten sonra Gloucester, dünyaya ayakları önde geldiğini ve bunun atılganlık ifade ettiğini, ağzında dişle doğduğunu

ve bunun da herkesi ısıracığı anlamına geldiğini söyler. Yani karakteri ve kaderi daha doğumunda tayin edilmiştir ve o sadece bu karaktere göre hareket edip kaderin kendisi için çizmiş olduğuna inandığı yolu takip edecektir. Vücudu sakat olduğu için zihnini cehennem kuvvetlerinin emrinde çalıştırılacaktır. Kardeşleri onun için bir şey ifade etmez, sevgi sadece ihtiyarların kutsal addettiği boş bir mefhumdur, dünyada önemli olarak kendisinden başka kimse yoktur ve o sadece kendisidir. Bundan sonra bir takım kehanetler uydurarak Clarence'ı Edward'ın gözünden düşürmeğe ve onu ortadan kaldırmağa karar verir, çünkü Henry ve oğlu Edward öldürülmüş olduğuna göre taht yolundaki ilk mania kardeşi Clarence'tır (V. vi. 68-93). Gloucester'in bu kendi kendine konuşması, kötülüğünün sebebini vücudunun sakat oluşuna bağlaması, sadece kendi için çalışmağa karar vermesi ve yoluna çıkan herkesi mahvedeceğine ima etmesi bakımlarından önemli olduğu gibi *Richard III* oyununda bu fikirleri ve Gloucester'in yapacağı şeyleri seyircilere hitap ederek bildirme özelliğini bulacağız. Gloucester'in adı geçen oyunda geliştirilecek diğer bir özelliği de yedinci sahnede ilk defa belirli bir şekilde görünen zekâ ve mizah yönüdür. Edward, yeni doğmuş oğluna hitapla kendisinin ve amcalarının tahtı ona vermek için sıkıntılara katlandığı fikrine ve ileride bütün bu sıkıntıların ürünlerini küçük prensin toplayacağı ümidine Gloucester cevap olarak, fakat kimsenin duymıyacağı bir şekilde, Kral ölünce bu ürünleri kurutacağını söyler. Bu mizah biraz acı da olsa Gloucester Edward'ın sözlerini büyük bir zekâ uyanıklığı içinde dinlemiş ve onun kullandığı harman imajını alıp kendi amacına hizmet edecek şekilde değiştirmiştir. Kalın (yani kambur) sırtının ağır yükler taşımasının mukadder olduğunu, bunu yapamazsa kırılacağı sözleri onun kararlılığını, cesaretini ve görünüşün karakter ve sıkı sıkıya ilişkili olduğu fikirlerini tekrar bize hatırlatır (V. vii. 21-4). Ayrıca kardeşi Edward'ın küçük oğlunu şimdiden kendisine rakip gördüğü de anlaşılır.

York ailesinden York, Edward (Edward IV, 1461-83), Clarence (George) ve Gloucester (Richard) ile ilgili olayları ve bazı karakter özelliklerini hem kaynaklarda hem Shakespeare'in oyunlarında gözden geçirdik ve Shakespeare'in kaynaklarda gösterilen olayları bazan küçük ölçüde değiştirdiğini ve bunun muhtemel sebeplerini gördük. Şimdi bu dört şahıs üzerinde bir sonuca varmağa çalışalım. Ancak şunu hemen belirtmek yerinde olacaktır ki Shakespeare'in meslek hayatının başlarında, muhtemelen diğer bazı oyun yazarlarıyla, kaleme aldığı bu üç oyun özellikle karakter çiziminde acemilikler taşımakta, kişiler kaynaklardaki olaylara fazla sadık kalma endişesi yüzünden dramatik bir zorunluluk olmadan karar ve kişilik değiştirmekte, hareketleri dram

açısından bazan ikna edicilikten uzak bulunmaktadır. Gene de bu şahısların özellikleri kalın hatlarla çizilmiş bir şekilde de olsa belirir.

York önce tek başına çalışan, tahtta gözü olan bir asildir. Oğullarının bazısının doğmamış, bazısının çok genç olması yüzünden onu bu safhalarda baba hüviyetinde görmeyiz. Kral olma ihtirası ve Somerset'e olan düşmanlığının onda bir tutku haline gelmiş olduğu, bu yüzden ortaya çıkan bencilliğinin memleketine içten ve dıştan büyük zararlar verdiği görülür. Bir yandan vatansever diğer yandan Fransız düşmanıdır, bir yandan kral olunca daha çok toprağı, olması için Fransıyı elinde tutmak isterken diğer yandan Somersetle olan rakabeti yüzünden Talbot'un öldürölüp Fransanın kaybedilmesine göz yummaktadır.

Mücadelesi açığa vurulduktan sonra karakteri daha fazla istikrar kazanır. Bu safhada oldukça iyi bir entrikacıdır. İrlandaya gitmesindeki ve Cade isyanını başlatmasındaki amacı bunu isbat eder. York, kralına karşı orduyla harekete geçecek ve onu zor duruma sokup kendisini avantajlı bir duruma getirecek kadar kararlı görünürse de onu amacına tam olarak erişmekten alıkoyan bir şey vardır. Bunun vicdanı mı, korkaklığı mı yoksa oyunda izah edilmeyen başka bir şey mi olduğu anlaşılmaz. Shakespeare kaynaklardaki olayları olduğu gibi aktarırken oyunundaki York'un bu olaylar karşısında neden böyle hareket ettiğini başarıyla göstermemiştir. Tahta çıkmağı düşünen York önce Somerset'in tevkifiyle yetinir ve ordusunu dağıtır. Bu olayda aldatıldığını öğrendikten sonra hemen hemen tahta oturmuşken avan-jını bırakıp hayatı boyunca Henry'nin kral olmasını kaböl eder ve onun varisi olmakla yetinir. Daha önce aldatılmış olduğunu unutmuş ve tekrar aldatılabileceğini aklına getirmiyormuş gibidir. Bu tereddütleri ve herkesin verdiği sözü tutacağını inanması onu mahva götüren önemli sebeplerdir. En son hatası az bir kuvvetle Margaret'in ordusuna karşı çıkmağı razı olmasıdır. Burada ölümüne bilerek giden bir kahraman gibi görünerek sempatimizi kazanır. Küçük oğlunun öldürölmesi ve kral olma ihtirasiyle korkunç bir şekilde alay edilmesi son derece acındırıcıdır, çünkü kral olmağı gerçekten çok fazla isteseydi müdafaa değil taarruz savaşında öldürölürdü. York'un uğraşmaları ve hayatını feda etmesi, onda diğergâmlığın bulunmadığını söyliylen Tillyard'ı⁴⁶ kısmen de olsa haksız çıkarır, çünkü York kral olmak için Henry'nin ölümünü beklemeğı söz verirken tahtı kendisinden ziyade ailesi için ister görünür.

Bütün şövalyelik ve dürüstlük kurullarının çığnendiğı bu dünya-

da York'un, verdiği sözü tutan ve tutmağa niyet eden tek insan olması (Henry bile dindar bir insan olduğu hâlde verdiği sözden döner) onu bütün ihtirasına, memleketine verdiği zararlara ve taktik hatalarına rağmen takdir etmemize sebep olur; bu aptallık olarak görünse bile. York'un karakterinde ve hareketlerinde görülen önemli bir cephe sonradan birbirleriyle mücadeleye düşecek yaradılıştaki oğullarının saygı, sevgi ve sadakatini kayıtsız şartsız sağlamış olmasıdır. Bu onun aslında, bizim oyunda görebildiğimizden daha büyük bir insan olduğuna delildir. Fakat sonunda bütün hatalarının cezasını acı bir şekilde çeker.

Henry VI oyunlarında Clarence küçük ihtirasları olan ve bunları dahi nasıl gerçekleştireceğini bilmeyen kararsız biri olarak görünür. Büyük kardeşi Edward'tan ayrılması ve sonradan tekrar sözünü bozarak ve Warwick'e ihanet ederek ona dönmesi Clarence'i daima şüpheli bir mevkide bırakır ve bu *Richard III* oyununda onun ölümünün önemli bir sebebini teşkil eder.

Kral Edward IV'ü Shakespeare çiraklık yerine kalfalık ya da ustalık devirlerinde işleyeydi ortaya çok ilgi çekici bir karakter çıkarabilirdi. Babasının ölümünden evvel sadece vazifesini yapan silik ve şahsiyetsiz bir asil ise de kral olunca kendisine has özellikleri ortaya çıkmaya başlar. Henry gibi insan yönü krallığına üstündür, bu yön dindarlık yerine kadınlara düşkünlük zaafı olsa bile. Lady Grey'e tutulunca ona zorla sahip olma yoluna gitme yerine onunla evlenmesi Edward'ı bize dürüst bir erkek olarak tanıtır ve kendi zevki için evlenmesi onun gene Henry ile ortak bir yönü olur. Bu sırada krallığını unutmuş ve şimdiye kadar istediği hayatı yaşayamayışının acısını çıkarmaya çalışan normâl bir insan durumundadır. Eğlenceyi sevmesi ve bu yüzden bir kral ve kumandan olarak ödevlerini ihmâl etmesi onun hatalar ve zaafı hanesine kaydetmemiz gereken hususlar olmasına rağmen bu özellik onu kendisine aşırı da olsa emniyet duyan sempatik bir insan olarak gösterir.

Edward'ın genellikle saf ve iyi niyetli bir insan olduğunu söyleyebiliriz. Elizabeth Grey'le evlenişindeki hatayı göremez, kardeşlerinin ve asillerin bu hareketi yüzünden kendisine niçin itiraz edip cephe aldıklarını anlayamaz. Karısını herkesin sevmesini ve saymasını bekler. Karısının, akrabalarını yükseltme arzularını düşünmeden yerine getirir; bu hareketiyle asillerin hiddetini hem kendisinin hem de karısının akrabalarının üzerine çektiğinin farkında değildir. Kendisine ihanet etmiş olan Clarence pişman olunca onu tekrar ve büyük bir sevinç içinde yanına alır. Kin tutmaz.

Zamanla krallık müessesesinin sorumluluk ve kutsiyetinin şuuruna

varamasa bile hiç olmazsa görünüş bakımından kral gibi hareket etmeğe kendisini zorlar. Bu yüzden kumandanları rahat yerlerde kalırken o geceleri açık arazide çadırında geçirir. İhtirası kuvvetli olmadığı hâlde babasının davasına inanmış olduğundan tahtı kendi hakkı olarak görür ve onu bir ara kaybedip esir alınırsa bile plânlı ve kararlı hareketiyle tekrar kral olma yoluna girer. Fransadan asker toplayıp geri döner ve Bolingbroke gibi, kral olmak için değil dükalığını geri almak için döndüğü yalanını söyleyerek ve Tanrı huzurunda ettiği yemininden dönerek amacına ulaşır. Kaynaklarda yazıldığının aksine Prens Edward'ı ilk önce o bıçaklar. Bunun sebebi muhtemelen *Richard III* oyunundaki ölüm ve vicdan azabının daha ikna edici bir hâlde sokulması ve başına gelenleri hakketmiş olduğu fikrinin kuvvetlendirilmesi amacıdır. İnsanlık zaaflarının gücü bakımından Henry VIII'yi hatırlatırsa da onun sahip olduğu kişilikten ve güçten mahrumdur.

Gloucester dükü ilân edilen Richard, sonraki *Richard III* oyununda kuvvetle ortaya çıkaracağı özelliklerin amaçların ve kararlılığın büyük bir kısmına *Henry VI* oyunlarında sahiptir. Düşmanları ona kambur oluşu yüzünden hakaret ederler o da sakatlığını ruh çirkinliğinin ve kötü ihtiraslarını izah etmek için kullanır. Tarihte yaşının küçüklüğü dolayısıyla olaylara çok geç karışmış olmasına rağmen Shakespeare *Richard III* oyununda onun taşıyacağı ağır yükün bir kısmını ona şimdiden taşıtmak ve bu şekilde yukarıda adı geçen oyundaki canavarın nasıl yaratıldığını anlatarak onu daha ikna edici yapmak için *Henry VI* oyunlarında ona önemli fonksyonlar vermiş, aslında karışmadığı olaylarda önemli röl oynar göstermiştir.

York ailesinin en dikkati çeken yönü düşmanlarına karşı kuvvetli bir birlik içerisinde hareket edebilmeleridir. Bu birliğin sebebi, oğulların babalarına duyduğu saygı ve birbirlerine beslediği sevgi olduğundan, kargaşalığın hüküm sürdüğü, sadakatin, iyiliğin, sözünde durmanın, şövalyelik ve insanlık kurallarının zararlı görüldüğü bu oyunlarda York ailesinin bu birliği bir çeşit düzen unsuru olarak dikkatimizi ve ilgimizi çeker.

Henry VI oyunları, *Richard II*'ta Bolingbroke'un ektiği kötülük, iki yüzlülük ve ihanet tohumlarının biçilmeğe başladığı eserlerdir. *Richard III*'ta sona erecek olan bu biçilme işi Henry V'nin belki dindarlığı belki güçlü bir kral oluşu yüzünden geciktirilmiş fakat Henry VI'nin dindarlığına rağmen zaafı yüzünden ortaya çıkmış ve önüne geçilemez bir hâl alarak Bolingbroke'un torununun, torununun oğlunun, bir çok asilin ve İngiltere'nin hayatına mal olmuştur. İngilterede milli birliğin sağlanamayışı Fransanın bir nesil içinde kaybedilmesine yol açmış, sonraki İngiltere için büyük bir ders olmuş ve İngilizlere güçlü bir kralın ve

milli birliğin önemini hiç akıllarından çıkaramıyacakları bir şekilde öğretmiştir. Nasıl Shakespeare'in trajedilerinde kötülük onu ortaya çıkaranları mahvederse bu oyunlarda ayrılık ona sebep olanları da yok eder.

Talihin çarkı teması bu oyunlarda sık sık kullanılmış, Henry ve Edward'ın tahtlarını birkaç defa kaybedip tekrar elde etmeleri, bazı asillerin yükselip mahvolmaları şeklinde görünmüştür. Sadece Gloucester yavaş da olsa devamlı olarak yükselebilmektedir.

Richard III (1592-3)

Bu oyunda kullanılan kaynaklar Hall, Sir Thomas More (Hall'dan nakil), Thomas Ledge (*Richardus Tertius*) ve *The True Tragedy of Richard the Third* adlı yazarı meçhûl bir oyundur. Araştırmada incelenecek şahıslar Edward IV, Clarence Richard III, Henry Richmond ve Margaret'tir.

(a) Edward IV (1461-83)

Hall:

Her hâlde Gloucester tahtla arasındaki engellerden biri olan Clarence'i ortadan kaldırmak için kral Edward'ın çocuklarının, adı "G" ile başlayan biri tarafından öldürüleceği kehanetini çıkarır. George Clarence bunun üzerine Edward'ın emriyle Londra Kalesine hapsedilir ve orada büyük bir ihtimâlle Gloucester'in emriyle öldürülür. Edward buna son derece üzülür.

Edward hastadır. Bu, Fransa kralına onun akrabasıyla evlenme konusunda verdiği sözünden dönmesine ve sürdüğü sefahat hayatına atfedilir. Öleceğini anlıyan Edward asilleri yanına çağırır, memleketi onlara emanet eder ve yirmi iki yıllık hükümdarlıktan sonra ölür. Zeki ve cessus bir insandır. Zor durumları metanetle karşılar. Düşmanlarına karşı sert, dostalarına karşı cömerttir. Savaşlarda şanslıdır. Ancak zevkine çok düşkündür ve her tabakadan insanla, mevkiine yakışmıyacak bir şekilde düşüp kalkar. Kral olduğu zaman fakir bulduğu memleketini ölürken zengin bırakır. Ölümünden sonra aranır.¹

¹ Bullough, op. cit., Cilt. III, S. 250-2

Shakespeare'de Edward görüldüğü zaman hasta ve ölümünü beklemektedir. Kaynaklarda söylendiği gibi nisbeten huzur içinde, memleketini asillere emanet edecek yerde halâ karısının akrabalarıyla asilleri arasındaki anlaşmazlığı silmeğe çalışmaktadır. Rivers ile Hastings'ın barışmış oldukları hakkındaki sözleri bize bir anlam Krala başka bir anlam ifade eder. Fakat Kral, eğer iki yüzlülükle hareket ediyorsa ölümünün birbirinin elinden olacağını söylerken ya bunu sezmiştir ya da onları Tanrının gazabıyla tehdit etmektedir (II. i. 12-5). Kraliçenin akrabalarıyla barışmağa zorlanan Buckingham, onlara karşı nefret duymağa başlarsa, Tanrının onu en çok sevgi beklediği yerde ihanetle cezalandırmasını söyler (II. i. 32-40). Birbirini çok yakından takip eden bu iki olaydan anlaşıldığı gibi bu oyunda şahısların birbiri ve kendileri hakkında söyledikleri sözler, ettikleri yeminler ve vaatler, iki yüzlülük içinde hareket ettikleri takdirde kendi aleyhlerine dönüp onları mahvedecek olan olayları önceden bize bildirir.

Bu sahnede Edward, Clarence'ın öldürülmüş olduğunu öğrenmekle dehşete düşer, çünkü önceden onun öldürülmesini emretmişse de merhametli ve akrabalarını gerçekten seven bir kral olarak bu emri geri aldırıştır. Edward kardeşinin ilk emri üzerine öldürüldüğüne inanır ve büyük vicdan azabı duymağa başlar. Bu sırada kaynaklarda bulunmayan bir olay vuku bulur; Stanley, sarhoşken birisini öldürmüş olan bir adamının hayatının bağışlanması için yalvarır. Bu olay Edward'a etrafındakileri itham için bir vesile olur. Yaradılışı icabı bu ricayı yerine getirecek ve bir katilin sarhoşlukla işlediği cinayeti affedecektir. Hâlbuki hiç kimse ondan katil olmıyan kendi kardeşini affetmesi için ricada bulunmamıştır (II. i. 103-34). Bu ithamında büyük ölçüde haklı olan Edward kardeşinin ölümünden doğrudan doğruya suçlu olmadığı hâlde büyük ızdırıp ve keder içindedir. Bu yüzden onun Clarence'ı hapsettirmesini affedebiliriz ve ona acırız. Edward sadece Gloucester'in elinde bir oyuncak olarak hareket etmiştir. Biraz sonra Edward kardeşinin ölümünün acısını vicdanında duyarak ölür.

Bu oyunda gördüğümüz hasta ve vicdan azabı içindeki Edward'ın önceki oyunlarındaki hareketli, atılgan Edward'la ilgisi yok gibidir. Yirmi iki yıllık hükümdarlığı onu olgunlaştırmış ve olup bitenleri derinliklerine inmesini temin edemediyse bile etrafındakilerin tutumlarını biraz olsun öğretmiştir. Kimsenin neden Clarence için kendisine şefaatte bulunmadığını sorarken en çok Gloucester'i itham ediyor gibidir. Ölümünden önce bile asilleri barıştırmaya çalışması iyi tabiatını, kral olarak memleketine karşı ödevini yapma endişesini gösterir. Halâ düzeltmediği anlaşmazlıklarda ve hastalığında eski hatalarının bir cezasını bulmayışı onu trajik bir kahraman saymamızı engeller.

(b) Clarence

Kaynaklarda Clarence hakkındaki bütün bilgi onun diğer önemli şahıslarla olan ilişkileri şeklindedir. Hall onun bir kehanet yüzünden önce Kaleye hapsedildiğini ve sonra orada öldürüldüğünü yazar.² Buna rağmen Shakespeare onu büyük bir hüznün atmosferi içinde canlandırır. Gloucester'in bu oyundaki ilk kurbanıdır, tek suçu da Gloucester'in büyük kardeşi olması yüzünden tahtla arasında bir engel teşkil etmesidir. Onu oyunun başında, ismi "G" ile başlayan birinin çocuklarını tahttan mahrum edeceğini bildiren bir kehanete inanan Edward tarafından tevkif ettirilmiş olarak Kaleye götürülürken görürüz. Bütün bunlardan sorumlu olan Gloucester'le konuşurken onun çok ilgi çekici ruh hâlini değerlendirmekte güçlük çekeriz. Ya nasıl olsa yakında kurtulacağına inandığı için ya da eski suçlarının ağırlığı altında, durumunu tevekkülle ve biraz da alayla karşılar. Tevkifinden kardeşi Gloucester'in suçlu olduğu kat'iyen aklına gelmez, Kraliçenin akrabalarından ve Kralın yeni metresi Jane Shore'den şüphe eder. (I. i. 71-5)

Birinci perdenin dördüncü sahnesinde Kale kumandanı Brakenbury ile konuşan Clarence gördüğü korkunç bir rüyayı ona anlatır (I. iv. 9-63). Rüyasında kardeşi Gloucester'le birlikte bir gemidedir. Gloucester onu dışarı çağırır, yürürlerken sendeleyip Clarence'a çarpar ve onu denize düşürür. Denizin dibine inen Clarence orada hazineler, boğulmuş insanların kemiklerini ve kafa taslarının göz deliklerine yerleşmiş parlak mücevherler görür, boğularak ölmenin ızdırabını duyar. Rüyasında öbür dünyaya gider ve ihanet ettiği kayın babası Warwick'i ve öldürülmesine katıldığı Prens Edward'ı görür. Onlar, günahlarının cezasını çekmesi için cehennem zebanilerini Clarence'ın üzerine saldırtır. Bu rüya o kadar canlıdır ki Clarence uyandıktan bir müddet sonra bile kendisini halâ cehennemde sanır.

Shakespeare'in bu ana kadar yazdığı en güçlü parça olarak düşünebileceğimiz bu rüyada Clarence öbür dünyaya gidip gelen Ulis ve Aeneas gibi klâsik kahramanların seviyesine yaklaşır. Rüyası yüzünden bile olsa günahlarının şuuruna varan ve bu yüzden trajik bir havaya bürünen pek ender tarihî oyun kişilerinden biridir. Ayrıca cehennemi ve cehennem azaplarını gerçek hayatında bile hissetmesi bize günahlarının kefaretni bu şekilde ödediğini düşündürür. Rüyasındaki gemide bir gezinti yapmasını teklif eden ve ona çarpıp denize düşüren kimsenin kardeşi Gloucester olması şuur altında saklı şüphesinin ona gerçeği gösterdiğini hatırlatır. Bu rüyadaki denizi ölüm olarak yorumlarsak Clarence'ın gördüğü hazineler ölümün her türlü ihtirası yuttuğu ve her dünyevî

şeyin değerini eşit bir hale getirdiği anlamına gelir. Kafataslarının göz boşluklarında parlıyan mücevherler bu fikri kuvvetlendirir ve ihtirasın ölüm karşısındaki boşluğunu hatırlatarak **memento mori** an'anesini son derece orjinâl ve etkili bir şekilde gözlerimizin önüne serer. Ayrıca kendi günahını sadece kendisinin çekmesi ve karısıyla çocuklarına dokunulmaması arzusu her şeye rağmen iyi bir koca ve baba olarak ona sempati duymamızı sağlar.

Aynı sahnede onu öldürmeğe gelen iki katille konuşmasında korkaklıktan ziyade vekar buluruz. Günahlarını, şimdi kendisini öldürtecek olan kardeşi Edward yüzünden işlemiş olması ve Prens Edward'ın öldürülmesine katılmış olduğunun ona hatırlatılması başına gelecek felâketin şuuruna daha iyi varmasına ve bu yüzden onu gene gerçek bir trajedi kahramanı gibi görmemize yardım eder (I. iv. 220-31). Ölmeden önce ölümüne kardeşi Gloucester'in sebep olduğunu da öğrenir. (I. iv. 248-58). Clarence önce bıçaklanır, sonra şarap fıçısına atılır. Bu şekilde rüyası kısmen de olsa gerçekleşir. İkinci katilin vicdan azabı duyup alacağı paradan vazgeçmesi iyi bir insanın ölümüne şahit olduğumuz fikrini ortaya çıkarır.

Önceki oyunlarda silik, şahsiyetsiz ve iki defa sözünden dönen kararsız bir adamı bu oyunda Shakespeare'in ne sebeple böyle canlı ve trajik bir insan olarak gösterdiğini izah etmek çok zordur. Belki şair, Gloucester'in kurbanlarının hepsinin de Clarence gibi gerçek, etli, canlı, hisli ve zamanı gelince vicdanlı kimseler olabileceğini bize hatırlatmak istemiştir.

(c) Her Türlü Prensipden Uzak bir Kral Richard III (1483-85)

Hall ve More:

Rivayetlere göre tahtı ele geçirme çabasında Gloucester önce büyük kardeşi Clarence'i bertaraf eder, fakat onu kurtarmak istediği intibasını vermeğe çalışmıştır. Edward'ın ölümünden sonra Clarence kral olmasa bile naip olacaktı.

Edward öldükten sonra onun kral olan oğlu Edward V'nin, Kraliçenin yakınları tarafından büyütülmemesi hususunda Gloucester, Buckingham ve Hastings'i ve genç Kralı kendisine göndermesi hususunda Kraliçeyi ikna eder. Yolda Kraliçenin akrabalarını tevkif ettirip mahkemesiz Pomfret şatosunda idam ettirir. Şimdi Gloucester naip olmuştur. Kraliçe işlediği hatayı anlar ve küçük oğlu ve kızlarıyla Kiliseye sığınır.³

3 Ibid., S. 250; 253-7

Gloucester, Kralına büyük bir saygı ve sevgi gösterir. Fakat Kraliçenin, küçük oğlunu kral ilân etmesi ihtimâlini hesaba katar ve Divan toplantısında Kraliçenin Kiliseye sığınmasının şerefsizce bir hareket olduğu fikrini savunur. Canterbury başpiskoposunun Kraliçeyi, küçük oğlunu da vermesi, eğer vermeği reddederse zorla getirilmesi teklifini yapar ve bu teklif kabul edilir. Bunun üzerine oğlunu bir daha ne zaman göreceğini bilemediğini söylemesine rağmen Kraliçe oğlunun götürülmesine razı olur. Gloucester onu da şefkatle karşılar ve Kralla beraber kalacakları Kaleye gönderir. Krala sadık asilleri oyalamak için taç giyme merasimini organize eder görünürken çocukların ölümünü hazırlar. Halk bir şeyler sezmektedir.⁴

Bir gün Divanda Gloucester, Ely piskoposunun bahçesindeki çilekleri çok beğendiğini söyleyerek bir miktar ister. Sonra çıkar. Bir saat sonra geldiği zaman çok hiddetli görünmektedir. Kendisini öldürmek üzere bir komplo düzenlenmiş olduğunu, Kraliçenin Jane Shore ile büyü yapıp kolunu sakat bıraktığını iddia eder. Bunun yalan olduğunu herkes bilir, çünkü Gloucester'in kolu doğuştan sakat olduktan başka Kraliçe, kocasının en gözde metresiyle iş birliği yapamazdı. Jane Shore, Kralın ölümünden sonra Hastings'in metresi olmuştu. Gloucester aleyhine komplo hazırlandığı söylediği zaman Hastings suçluların ölümle cezalandırılması ortaya atarak *Henry V* oyununda kendi idam hükümlerini kendileri veren üç asili hatırlatır. Aradaki önemli fark şudur ki orada asiller ihanetlerini bilerek iki yüzlülük içinde hareket ediyorlardı, burada ise Hastings hiç bir komploya katılmış olmadığından bu teklifi suçsuzluğunu bilerek fakat dalkavukça bir tutumla yapmıştır. Hastings tehlikede olduğunu görür fakat Gloucester'in tahtaya vurması üzerine adamları içeri dolar onu, Stanley'i, Ely piskoposunu ve York başpiskoposunu tevkif ederler. Gloucester, Hastings idam edilmeden yemek yememeğe Aziz Paul üzerine yemin eder. Hastings derhâl idam edilir. Hâlbuki Stanley gördüğü bir rüya üzerine Hastings'i kaçmağa ikna etmeğe çalışmış, Hastings ise rüyaların kehanetine inanmadığı için buna önem vermemiştir. Ayrıca o gün Kalenin yanından geçerken Hastings'in atı bir kaç defa tökezlemişti. Thomas Howard onu Divana götürmek için (*Julius Caesar*'da suikastçıların Caesar'ı ikna edip Senatoya götürdükleri gibi) geldiği zaman bir din adamıyla konuşurken bulmuş ve gülerek henüz rahibe ihtiyacı olmadığını söylemişti. İşte insanlar böyle kördür, kendilerini emniyette sandıkları anda bile tehlike onları bekler.⁵

Sonra Gloucester Divan üyelerine suikast plânlarını açıklar fakat

4 Ibid., S. 258-62

5 Ibid., S. 263-7

hiç birisi bu anlatılanlara inanmaz. Tellâl Hastings'in ölümünden iki saat sonra ithamnameyi halka okur. Buna göre Hastings, Buckingham'ı, Gloucester'i ve Kralı ortadan kaldıracaktı. Buna da kimse inanmaz, üstelik ithamnamenin ifadesinden, Hastings'in idam ve ithamından çok zaman evvel dikkatle kaleme alınmış olduğu anlaşılmaktadır. Jane Shore da tevkif edilir ve halka teşhir edilir, fakat güzelliği ve kendisine güveniyle sempati toplar.⁶ Gloucester, Buckingham'la beraber Edward V'ı ortadan kaldırmağı düşünmeğe başlarlar. Taraftarları olan Londra Belediye Reisi şehirlileri hazırlamakla görevlendirilir. Önce Kralın, Edward IV'in öz çocuğu olmadığı, yani Kraliçenin kocasına ihanet etmiş olduğu ya da Edward'ın, York'un çocuğu olmadığı iddiası ortaya atılacaktır. Yapılan hazırlıklara uyularak bir hey'et Gloucester'i ziyarete gelir. Gloucester bu hey'etin kendisine bir zarar vereceğinden korkuyormuş gibi davranır. Sonunda iki piskoposun arasında görünür. Buckingham ondan kral olmasını ister. Gloucester, kardeşinin çocuklarına çok bağlı bulunduğunu, şerefının her şeyden önemli olduğunu ve tacı kabûl edemeyeceğini söyler. Buckingham bu durumda tacın bir başkasına teklif edileceğini bildirince Gloucester bütün bu olup bitenler karşısında duyduğu üzüntüye rağmen ikna olmuş ve ricaları kabûl etmeğe razı olmuş gibi görünür. Halk şaşkınlık içindedir.⁷

Richard III adıyla kral olan Gloucester, yeğenleri hayatta oldukça krallığının emniyette olmadığını düşünür. Adamlarından John Greene onları öldürmek için Kaleye giderse de kumandan Brakenbury'den izin alamaz. Richard bu dertten kendisini kurtacak kimsenin olmadığından şikayet ederken bir içoğlanı hayatta ümit ettiği kadar yükselmediğinden şikayet eden James Tyrell'i tavsiye der. Richard, Tyrell'le konuşup plânlarını hazırlar. Kale kumandanı bu defa emir üzerine anahtarları Tyrell'e teslim eder. Edward V amcasının tahta oturmasına pek üzülmemiş, krallıktan vazgeçmekle hayatını kurtardığını sanmıştır. Tyrell'in tuttuğu katiller çocukları yastıklarla boğar ve hemen oraya bir yere gömerler. Richard, Tyrell'e şövalye payesi verir. Fakat rivayetlere göre vicdan azabı çeker, korkuya düşer, kâbus görerek yataktan fırlar.⁸

Bu sıralarda ansızın Buckingham, Richard'ın aleyhine döner. Bir rivayete göre bunun sebebi Buckingham'ın ondan Hereford kontluğunu istemiş ve Richard'ın bunu reddetmiş olmasıdır. Bu olaydan sonra Buckingham kendi hayatından endişe etmeğe başlamış, taç giyme merasimine gelmemek için hastalığını bahane olarak göstermeğe çalışmış

6 Ibid., S. 269-77

7 Ibid., S. 269-77

8 Ibid., S. 277-280

fakat Richard'ın tehdidi üzerine gelmiş gene de ziyafeti yarıda bırakıp ayrılmıştır. Bir diğer rivayete göre çocukların öldürülmesine razı olmamıştır. Buckingham saraydan uzaklaşabilmek için Richard'tan nefret ettiği hâlde ona güler yüz gösterir. Niyeti Richard'ı tahttan indirmek ve Henry Richmond'la Edward'ın kızı Elizabeth'i evlendirip Lancaster ve York ailelerini birleştirmektir. Hatta Buckingham bu projesini gerçekleştirmek için Richmond'un bulunduğu Flanders'e haber gönderir ve Richmond bu konuda iznini almak için halâ Kilisenin himayesinde olan Kraliçeyle temasa geçer.⁹

Richard'ın Buckingham'ı tekrar kendi tarafına çekme çabaları boşa gider. Bu arada Buckingham ve onu tutan bazı asiller asker toplayıp Richard'la savaşa başlarlar. Fakat bir ara Buckinghamın ordusu Severn nehrinin ani olarak taşmasıyla büyük kayıp verir ve tecrit edilir. Buckingham'ın Fransız askerleri onu yalnız bırakıp kaçarlar. Buckingham kendi büyütüp yetiştirdiği Homfrey Banaster'e sığınır. Richard'ın Buckingham'ı teslim edene bin sterlin mükafat vadetmesi üzerine Banaster efendisine ihanet eder. Yakalanan Buckingham belki merhamet dilemek belki Richard'ı öldürmeğe teşebbüs etmek için onunla görüşmek ister fakat bu isteği reddedilip idama yollanır. Böylece Tanrının yasaklarına karşı gelen ve kötülüklerinde Richard'a yardım eden Buckingham lâıyk olduğu cezayı bulur.¹⁰

Richard, Richmond ile Prenses Elizabeth'in evlenmesini önlemek amacıyla Kraliçeyi ya vaatler ya da tehditlerle kendi tarafına çekmeği düşünür. Karısı Anne öldüğü takdirde (öz yeğeni olan) Elizabeth'le kendisinin evlenmek istediğini söyler. Kraliçe Richard'a yavaş yavaş inanmağa başlar ve ona itaate söz verir. çocuklarının öldürülmesini, kocasına ihanet ettiği hakkındaki ithamı, Richmond'a verdiği sözü unuttur ve beş kızını birden Richard'a teslim eder. Richard eski cürümlerini unutturmak istermiş gibi yeğenlerini çok iyi karşılar. Richard bu sıralarda karısından uzaklaşmakta, onu kısırlıkla itham etmektedir. Belki onu intihara zorlamayı düşünür, karısının öldüğü haberini yayar. Anne bunu duyunca Richard'tan hesap sorarsa da Richard bir yanlışlık olduğunu söyleyerek karısını ikna eder. Fakat bir kaç gün sonra Anne ya kederinden ya da zehirlenerek ölür.¹¹

Richard itirazlar yüzünden yeğeniyle evlenmesini geciktirir. Bu sırada bazı asiller onu terkedip Richmond'a katılmaktadırlar. Richard yanındakilerden şüphelenmeğe başlar. Bunların arasında Thomas ve

9 Ibid., S. 280-2

10 Ibid., S. 283-5

11 Ibid., S. 286-8

William Stanley kardeşler vardır. Thomas Stanley, Richmond'un üvey babasıdır. Thomas Stanley, İngiltereye dönmesini beklediği Richmond'u karşılamak için Richard'tan ayrılmağı düşünür ve istirahat için malikânesine gideceği bahanesini ileri sürer. Richard ona izin verir fakat oğlu George Stanley'i yanında rehine olarak alıkoyar.¹²

Richmond yanında 2000 kişilik bir kuvvetle İngiltereye çıkar. Richard onun mukavemet görmeden ilerlediğini ve pek çoklarının ona katıldığını duyunca maneviyatı bozulur. Fakat gene de Richard'ın ordusu büyüktür ve fazla vakit kaybetmeden harekete geçmiştir.¹³

Richard, Richmond'un ordusunu karşılayacağı Bosworth'a gelir. Rivayete göre orada çok kötü bir gece geçirir, şeytanlar onu hep rahatsız ederler. Richard korkmadığı hâlde zihni hep bu olayla meşgûldür, bu yüzden oraya gelmeden önce sahip olduğu zihin gücünü ve neş'esini kaybeder. Durumunu görüp de korktuğundan şüphelenmesinler diye yanındakilere rüyasını anlatır. Fakat bu rüya değil ona ızdırap vermeğe başlamış olan vicdanıdır. Bosworth'a gelindikten iki gün sonra ordusunu savaş düzenine sokar, askerlerine yaptığı konuşmada tahtı kötü yollarla elde etmiş olduğunu kabûl etmekle beraber onu muhafazaya kararlı olduğunu söyler, Richmond'un savaşçı olarak eksik yönlerini anlatır. Richard'ın yanında bulunanların büyük bir kısmı sevgiden ziyade korkudan onu terkedemezler. İlk fırsatta ona karşı gelmeğe hazırdırlar. Richard akrabalarını nasıl aldatmışsa şimdi etrafında bulunanlar da onu öyle aldatmağa kararlıdırlar.¹⁴

Richard, Thomas Stanley'e haber gönderip kendisine katılmadığı takdirde elinde rehine bulunan oğlunu öldürteceğine yemin etmiş olduğunu bildirir. Richmond'un yanında çarpışmağa karar vermiş olan Stanley o oğlu ölürse daha başka varisleri olduğu cevabını verir fakat savaş başlamak üzere olduğundan adamları Richard'ı bu idamı savaştan sonraya bırakma hususunda ikna ederler.

Richard iyi dövüşür fakat ordusu belki isteksiz çarpıştığından az sayıdaki düşman kuvvetleri üstün gelmeğe başlar. Durum iyice kötüleşince adamları kaçması için Richard'a at getirirler fakat o kaçıp kurtulmaktansa orada çarpışarak ölmeği tercih eder ve gerçekten dövüşerek ölür.¹⁵

George Stanley savaşın sonunda sağ olarak babasına getirilir. Richard'ın cesedi bulunur ve çırılçıplak ve kana ve çamura bulanmış

12 Ibid., S. 288

13 Ibid., S. 289-90

14 Ibid., S. 291-4

15 Ibid., S. 297-9

bir vaziyette ve bir at üzerine yüzü koyun yatırılmış olarak Leicester şehri sokaklarında teşhir edilir. Ölümüne herkes memnun olur. Yabani domuz olan arması her yerden silinir.¹⁶

More'a göre Richard ufak tefek, bir kolu sakat, kambur, sağ omuzu düşük, sert yüzlü, kötü tabiatli, kıskanç bir kimsedir. Dünyaya gelirken annesi çok ızdırap çekmiştir. Ayakları önde ve ağzında dişle doğmuştur. İyi bir kumandandır, savaşta sülhte olduğundan daha başarılıdır, harp stratejilerinden iyi anlar. Cömerttir. Hediyelerle dost kazanmağa çalışır. Bu yüzden kanun dışı çeşitli yollarla para bulmak zorunda kalır ve çoklarının nefretini kazanır. İçten pazarlıklı, küstah, nefret ettiklerinin bile yüzlerine gülebilen biridir. Kinci ve zalimdir. İhtirası karşısında dost, düşman tanımaz, yoluna çıkanı öldürür. Henry'yi, Edward'ın haberi olmadan öldürmüştür.¹⁷

Hall'a göre Richard'ın zalim yüzü kötülük ve yalancılıkla doludur. Düşünürken alt dudağını ısırır. Hep huzursuzdur. Çalışırken kamasını hiç durmadan kınından yarısına kadar çıkarır ve sonra tekrar yerine sokar. Sür'atle çalışan kuvvetli bir zekâsı vardır. Gururludur. Hiç bir zaman dürüstlüğü ihtirasa ve zülme tercih etmemiştir.¹⁸

Thomas Legge: Richardus Tertius (1579)

Lâtince yazılmış olan bu oyunda Prenses Elizabeth'e evlenme teklif eden Richard onun kardeşlerinin ölümünü kadere yükler, iş iştin geçmiş olduğunu söyleyip onları unutmasını öğütler. Ancak Elizabeth onu affetmiyecekse kendisini öldürmeğe hazırdır. Elizabeth, Richard'ın nefretten zevk duyduğunu söyler, yerin niçin yarılıp Richard'ı yutmadığına şaşar. Richard'ın cevabı kralların sevgi kadar korku vasıtasıyla hüküm sürmek zorunda olduğudur.¹⁹

The True Tragedy of Richard the Third (1594)

Yazarı meçhûl olan bu oyunda Kraliçe Elizabeth, Richard'ın elçi olarak gönderdiği kardinâlin tehdidi ve sonra oğluna taç giydireleceği vaadi üzerine Edward'ı teslim eder.

Hastings tevkif edildiği zaman idamından önce günah çıkartması için Richard bir rahip gönderir.

Kale kumandanı Brakenbury çocukların başına geleceği tahmin ettiği için Kalenin bütün anahtarlarını Richard'ın adamlarına istemiyerek

16 Ibid., S. 299-300

17 Ibid., S. 253

18 Ibid., S. 300

19 Ibid., S. 311

verir. Genç Kral Edward, kumandanın anahtarları başkasına teslim ettiğini gördüğünden endişelidir. Edward'ın istediği şey krallık değil kardeşiyle beraber serbest bırakılmaktır. İki katilden biri çocukları öldürmekten çekinir.

Adamının ihbarı üzerine yakalanan Buckingham cezasına razı olduğunu söyler.

Başındaki taç Richard'ı adeta yakar. Vicdan azabını itiraf ederken bile pişman değildir, hatta durumunu sağlamlaştırmak için daha da kan dökmeğe hazırdır.

Kraliçe Elizabeth, Richard'ın kızıyla evlenmesini kabûl eder ve kızını da buna razı eder.

Richard, Richmond'un rahatça nasıl İngiltereye çıkabildiğine ve asillerin kaçıp ona katılmasına şaşar. İçoğlanı, Richard'ın kendisine düşman asillere neden itimat ettiğini anlıyamaz. Onun krallığının ve hayatının sona ermek üzere olduğunu görür, fakat gene de ona gidip adamlarının ihanetini haber vereceğini söyler.

Richard gördüğü kâbuslardan şikayetçidir. Öldürdüklerinin hayaletleri onu rahatsız etmekte ve intikam istemektedir. Bütün tabiatın kendisine cephe aldığına inanır. Başkalarının yanındayken onlara itimat edemez ve yalnızken gizli düşmanlardan korkar olur. Zehirleneceğinden endişelidir, yatağı ona istirahat sağlamaz. Düşmanın nasıl bu kadar yakına geldiğine hayret eder. Demek garnizonları hiç bir işe yaramamıştır.

Sonunda daha iyi çarpışmak için at ister. İçoğlanı ona kaçmasını tavsiye eder. Richard kaçmağı reddeder ve Richmond tarafından öldürülür.²⁰

Kaynaklardan anlaşıldığına göre Richard amacına erişmek için yolundaki bütün manileri ortadan kaldıran merhametsiz, iki yüzlü, dinsiz bir kimsedir. Fakat zamanla ya yıkıcı gücü tükenir ya da insanlık yönü ağır basmağa başlıyarak onun vicdan azabına düşmesine sebep olur. Sonunda hakkettiği cezayı bulur.

Şimdi Shakespeare'de Richard nasıl işlendiğini görelim.

Oyunu Richard açar. Konuşmasında, kaynaklarda bulunmıyan fakat önceki oyunlarda hissedilen mizah gücü görülür. İç savaşların bitmiş olmasından şikâyetçi görünür ki bu da onun savaşta sülhtekinden daha başarılı olduğu hakkında kaynaklarda geçen fikri doğrular. Gene önceki oyunlarda sözü edilen sakatlığını ihtirası ile telâfi etme kararı burada tekrarlanır ve sülh fikriyle birleşir. Yani barış zamanında herkes

aşk işleriyle uğraşır, hâlbuki o çirkin ve sakat olduğundan böyle şeylerden mahrumdur. Öyleyse komplo ve entrikalarla uğraşmakla oyalanacak ve ihtirasını tatmin edecektir. İlk olarak Clarence'ı ortadan kaldıracaktır; bunu hazırlamıştır bile. Richard'ın uydurduğu bir kehanete inanan Edward onu tevkif ettirmiştir. Clarence Kaleye götürülürken Richard olup bitenleri ondan yeni öğreniyormuş gibi konuşur ve kaynaklarda bulunmayan ve önceki oyunlarda görülmiyen diğer bir yönü, aktörlük yönü kuvvetle ortaya atılır. Kardeşinin tevkifinden duyduğu üzüntüyü ona göstermek istemiyormuş gibi zoraki bir neş'eye bürünür ve Kraliçeden, memleketin durumundan, entrikalardan şikâyet ederken son derece canlı ve güçlü olan muhayyilesinden bize örnekler verir. Adeta gerçek dünyayı muhayyilesinde değişik ve arzusuna uygun bir şekilde yeniden yaratmaktadır. Kelimelerle de istediği gibi oynayıp istediği fikirleri zihinlerde uyandırmaktadır (I. i. 106-10). Daha önce defalarca işaret edildiği gibi şeytanî neşesi, kişilik değiştirmesi ve olayları onun istediği şekilde gösterme çabasıyla Richard ibret oyunlarındaki *vice'a* çok benzetmektedir. Richard'ın ilgi çekici bir özelliği, yanında etkileyip istediği şeyi yaptıracığı bir kimse olmadığı zaman bile aynı oyununu bütün gücüyle oynamaya devam etmesidir. Meselâ nefret ettiği Kraliçe, onun akrabaları ve Kralın yeni metresi Jane Shore Richard'ın kelimeleriyle yarattığı alemde nefretimizi kazanan bir şekilde hareket eder dururlar. Hâlbuki orada bulunan iki şahıstan Clarence zaten tevkif edilmiştir, diğeri ise olup bitenlerle hiç bir ilişkisi olmıyan Kale kumandanıdır. Richard'ın bu davranışının sebebi, süzünü ettiği şahıslara karşı duyduğu aşırı nefret ve küçümseme hissinden başka bir şey değildir.

Kaleden henüz serbest bırakılan Hastings, atmacalar serbest dolaşırken kartalların kapalı kalmasına üzüldüğünü söyler (I. i. 132-3) ve bununla Richard'ın artık harekete geçip idareyi ele alması gerektiğini ima eder. İlgi çekici nokta Richard'ın kendisine hakim olarak hemen konuyu değiştirmesidir. Hastings dışarı çıktığı zaman Richard kendi kendine yaptığı konuşmada Clarence'ı ortadan kaldıracığını, zaten Edward'ın ölmek üzere olduğunu ve daha sonra da Margaret'in ölen oğlu Prens Edward'ın dul karısı Anne ile evleneceğini söyler (I. i. 144-61). Bu şekilde kötü karakter ve niyetlerini açığa vurması Shakespeare'de genellikle bütün kötü şahısların yaptığı bir husustur. Böylece Richard'ın amaç, niyet ve karakterini büyük ölçüde anlayıp onun hareket ve sözlerini değerlendirebiliriz.

İkinci sahne, şairin hemen hemen imkânsız olan bir durumu gerek o sahnedeki bir şahsa gerek seyircilere kabul ettirmesi bakımından belki bütün dünya dramında eşi bulunmıyan bir sahnedir. Warwick'in kızı Anne, Richard tarafından öldürülmüş olan kayın babası Henry VI'nın

cesedini taşıyan adamlarla girer. Anne aynı zamanda gene Richard'ın öldürdüğü Prens Edward'ın dul karısıdır ve Richard şimdi onu kendisiyle evlenmeğe razı edecektir. Anne, kocasının ve kayın babasının katilinin kim olduğunu bilir ve ondan bütün varlığıyla ve dindar bir insanın şeytandan nefret ettiği gibi nefret eder. Richard, Anne'le konuşurken kendi inanmadığı fakat Anne'in inandığını bildiği bir din kuralını, yani insanların düşmanlarından nefret etmemesi gerektiğini ona hatırlatarak dini istismar eder, yani insanların zaafllarıyla oynar (I. ii. 68-9). İlk anlarda Anne güçlü ve etkili bir şekilde konuşup onun dinle ilgisi olmadığını söyleyince Richard hemen taktik değiştirir, her türlü kaide ve an'änenin üstünde olduğunu ima eder (I. ii. 72) ve sonra tekrar taktik değiştirerek Anne'in güzel bir kadın olması üzerinde durur (I. ii. 74-82). Richard daha sonra Anne'in kocasını öldürdüğünü inkâr eder (I. ii. 91) ve Anne'le evlenmek istediğini ima ederek (I. ii. 112) onu dehşete düşürmek suretiyle direncini kırmağa çalışır. Bu yeni taktiği sürdürerek Anne'in kocasını ve kayın babasını onu sevdiği için öldürdüğünü iddia edip suçu Anne'in güzelliğinden bulur (I. ii. 115-35). Richard bundan sonra gerçekten büyük bir kumar oynar; göğsünü açar ve isterse onu öldürmesi için kılıcını Anne'a verir (I. ii. 174-84). Anne onu öldürmek istediği anda gene bütün bu cinayetleri onu çok sevdiği için işlediğini söyliyerek Anne'i şüpheyi düşürüp iradesini zaafa uğratar. Richard bu tehlikeli kumarı oynarken Anne'in karakter ve iradesindeki bu kendisini beğenme ve güzelliğine aşırı inanma zaafını, hatta günahını sezmiş olmalıdır. Anne, onun kâlbinden geçenleri bilmek istediğini söylerken (I. ii. 193) hem bu çeşit şeytanlık karşısında iyi insanların aczini hem de Richard'ın yalanlarına ve iğrenç teklifine boyun eğmek üzere olduğunu belirtir. Sonunda Anne onun gerçekten pişman olduğuna inanır ve onunla evlenmeğe razı olur (I. ii. 202-25). Anne ve cesedi taşıyanlar çıktığı zaman Richard *vice* karakterinde görülen o ruh çöşkünü içerisinde tekrar seyircilere hitap eder (I. ii. 229-65). Bu imkânsız işi başardığına adeta kendisi de inanmaz gibidir. Anne ise budalalığının cezasını çekecektir, çünkü Richard onu sadece amacına erişmek için bir vasıta olarak kullanacak ve zamanı gelince bir kenara atıverecektir (I. ii. 231).

Richard'ın diğer bir taktiği basit ve huzur içinde yaşamak isteyen bir insan olduğu ve herkesin (özellikle mahvetmek istediği kimselerin) ona cephe aldığı iddiasıdır (I. iii. 42-53). Richard böylece yaptığından kimsenin şüphe etmediği kötülükleri başkaları kendisine yapıyormuş gibi göstererek hem onları şaşırtır hem yıpratır. Richard'ın yalanlarına kolayca inanılmasının bir sebebi de bunlara büyük bir açık sözlülükle gerçek hislerini katması, meselâ Kraliçenin akrabalarını yükselttiğini

her fırsatta hatırlatmasıdır (I. iii. 70-3). Richard'ın güçlü olduğu diğer bir nokta da düşmanlarının ve yakınlarının eski hatalı hareketlerini alıp, onları büyütüp bu hareketleri onların şimdiki tutumları gibi göstermeğe çalışmasıdır. Aynı şeyi Kraliçe Elizabeth'e yapar ve onu kocasının ve kardeşinin Lancaster'lerle bir olup kendileriyle çarpışmış olması üzerinde durur (I. iii. 127-33)

Richard'ın oyunda kandıramadığı, altedemediği ve susturamadığı bir şahıs Henry VI'nin dul karısı Margaret'tir. Shakespeare'in bu oyunda (tarih gerçekleri bakımından) bulunmaması gereken Margaret'i Richard-la karşılaştırılmasının sebeplerinden biri Richard'ın en kuvvetli olduğu ve etrafındaki bütün insanlar üzerinde kayıtsız şartsız bir manevî üstünlük kurduğu ilk sahnelerde onun karşısına aldanmasına imkân olmıyan ve Richard'ın cürümlerini bir an için bile unutmamamıza meydan bırakmıyan güçlü birisini çıkarmaktır. Margaret aynı zamanda beddualariyle Richard'ın vicdanında bir takım korkular uyanmasına yol açacak, ona inanan ve onu destekliyenlerin mahvı hususunda kehanetlerde bulunacaktır. Richard, Margaret'in lânetlerine hedef olmasını kısmen haklı bulduğunu, çünkü ona bir zamanlar gerçekten fenalık etmiş fakat şimdi bundan pişmanlık duymuş olduğunu söylerken bile (I. iii. 306-8) eski cürümlerini kabûl etmiş görünüp iyi bir intiba uyandırmak suretiyle yenilerini örtme endişesindedir. Bu sahnede de herkes çıktıktan sonra Richard bir taktiğini bize açıklar (I. iii. 324-38). Yaptığı bir kötülüğü düşmanlarının üzerine atar, buna karşılık asiller harekete geçmesi için onu teşvik edince de iyi bir Hristiyan gibi düşmanlardan bile intikam almak istemenin günah olduğunu söyleyerek olumlu bir intiba bırakır ve herkesin itimadını kazanarak onları kendisine bağlar. Sahnenin sonunda Clarence'ı öldürmek için tuttuğu iki katili kaleye gönderir.

İki yüzlülük ve düşmanlığı dostça bir görünüş altında saklıyarak insanlar üzerinde iyi bir etki bırakmak ve mahvetmek istediklerini gafil avlamak Richard'ın başarıyla kullandığı bir metottur. Bunu, Kral Edward'ın asilleri ve karısının akrabalarını barıştırmak istediği ikinci perdenin başında görürüz (II. i. 52-73). Bu metodun bir devamı dostça tutumunu ansızın değiştirip kendisinin yaptığı bir kötülüğü onların üstüne atmak ve onları yapmadıkları bir suçla itham edip şaşırtarak bu şaşkınlığı suçlarının meydana vurulmasının sonucu olduğu intibasını bırakmaktadır. Burada Richard, Clarence'ın öldürülmesini Kraliçenin üzerine atar ve hem onu ve akrabalarını kötü duruma düşürür hem de zaten çok fazla hasta olan Edward'ı sarsarak ve onu kardeşinin öldürülmesi suçuna dahil edip vicdan azabına atarak ölümünü hızlandırır.

İkinci sahnede Richard ve Clarence'ın annesi York düşesini Clarence'ın çocuklarıyla görürüz. Küçük oğlan da amcası Richard'a kanmış ve babasının ölümüne Kraliçenin iftiraları ve Kralın bunlara aldanması'nın sebep olduğuna inanmıştır. (II. ii. 20-6) York düşesi, Margaret'ten başka oğlu Richard'ın iki yüzlülüğüne inanmıyan tek kişidir (II. ii. 27-30).

Kralın ölümünün haber alındığı bu sahnenin sonunda Buckingham ile Richard Kraliçenin akrabalarını ortadan kaldırma plânlarını uygulamaya hazırlanırlar. Richard, Buckingham'ın bütün dediklerini yapacağını söyleyerek (II. ii. 50-3) kendisini fazla güçlü göstermez ve Buckingham'ı ortaya sürer.

Üçüncü sahnede aralarında konuşan vatandaşlar tahtta çok genç bir kralın bulunmasındaki tehlikeyi, Richard'ın kötülüğünü ve Kraliçenin akrabalarının yükselme ihtirasını söz konusu ederek memleketin durumunu daha iyi görmemizi temin ederler. Dördüncü sahnede Richard-la Buckingham'ın, Kraliçenin akrabalarını ve yakınlarını tevkif ettirdiği haberi gelir (II. iv. 42-5). Elizabeth diğer çocuklarıyla birlikte Kiliseye sığınmaya karar verir. Richard'ın annesi York düşesinin ona katılma kararı (kaynaklarda yoktur) oğluna karşı tutumunun açığa çıkmasına ve Richard'a karşı bir çeşit direnmenin başladığına işaret eder.

Clarence'ın küçük oğlunun Richard'a inanmasının tersini üçüncü sahnenin başında görürüz. Genç Veliaht dayılarının tevkif edilmiş olmalarından dolayı kendisini karşılamayışlarına üzüldür. Onların hain olduğunu söyleyen Richard'a inanmaz ve Tanrıdan kendisini iki yüzlü dostlardan sakınmasını ister (III. i. 16). Richard'ın kötülüğünün ve iftiralarının bir seziş karşısında aciz kaldığına böylece şahit oluruz. Fakat güç Richard'ın tarafında olduğundan halâ yapılacak bir şey yoktur. Richard olayları kontrol etmekte ve herkes bu olayların akışına kapılıp sürüklenmektedir.

Kraliçenin, küçük oğlu ile Kiliseye sığınmış olması Richard ve Buckingham'ın plânlarını aksatacaktır, çünkü Edward'ın varisinin sadece Richard olabilmesi için onun da Veliahtla beraber öldürülmesi gerekmektedir. Kiliseye sığınanlara dokunulmayacağı an'anesini hiçe sayan ve bunu an'anelerin duruma göre değiştirilmesi gerektiği fikrine dayandıran Buckingham bu iş için kardinâli kullanarak dini kötü niyetlere alet etmeği başarır (III. i. 57). İki küçük kardeşin karşılaştıkları sahne bilhassa çocukların samimi fakat endişeli konuşmaları ve Richard'ın gizli tehdit ifade eden sözleriyle çocukların ölümüne seyircileri hazırlar. Diğer yandan Hastings'in tutumu henüz belli değildir, fakat Buckingham'la Catesby, Kral Edward'a çok bağlı olduğundan Hastings'in

Veliahta karşı herhangi bir harekette bulunulmasına izin vermiyeceğinden endişededirler. Buckingham, Catesby'ye bu konuda Hastings'in fikrini almasını söyler. Richard'ın işlerini ve entrikalarını halâ Buckingham yürütüyor gibi görünüyorsa da plânlarına karşı çıktığı takdirde Hastings'in öldürüleceği kararını gene de Richard verir (III. i. 191-6). Richard kral olunca Hareford kontluğunu Buckingham'a vadeder.

İkinci sahnede Stanley'in adamı Hastings'e efendisinin tehlikeli bir rüya görüp endişeye düştüğü, üstelik Divanın iki grup hâlinde toplanmasında da tehlike sezdiği haberini getirir. Hastings bu haberleri önemsemez. Bu sırada Catesby gelir ve Richard'ın kral olma niyetini açar. Arkadaşı Stanley'den biraz önce gelen ihtarlarla bu olayı bağlamayan Hastings böyle bir şeye razı olmayacağını açıkça söyleyerek idam hükümünü imzamış olur.

Üçüncü perdenin üçüncü sahnesinde Richard'ın tevkif ettirdiği asiller Pomfret şatosunda idam edileceklerdir. Grey, oğlu öldürülürken orada bulunup olayı seyrettikleri için Margaret'in Rivers'e, Hastings'e kendisine lânet ettiğini hatırlar. Bu lânet şimdi Grey ve Rivers'in üzerine ölümü çekmiştir. Rivers, Hastings'in orada bulunmadığını ima ederek ayrıca Buckingham'la Richard'da lânet edildiğini hatırlatır (III. iii. 14-8).

Dördüncü sahnede Divan toplantısında Veliahtın ne zaman taç giyeceği konuşulmaktadır. Richard geç gelir ve uyuya kaldığını söyler. Neş'eli bir ruh hâli içindedir. Ely piskoposuna, bahçesindeki çileklerden istediğini söyler. Hastings bu neş'eyi Richard'ın bir şeyden memnun olduğunu atfeder ve onun bütün his ve düşüncelerini yüzüne yansıtan biri olduğunu söyleyerek olup bitenlerden tamamen habersiz olduğunu belli eder (III. iv. 48-53). Fakat Richard'ın neş'esinin sebebini teşhiste haklıdır çünkü Richard hareket imkânını bulmuştur ve Iago'da olduğu gibi bu ona büyük bir zevk vermektedir. Bu sırada dışarı çıkmış bulunan Richard içeri girip kendisi için bir suikast hazırlandığı bildirir ve bunun cezasının ne olması gerektiğini sorar. Hastings idam olduğunu söyleyince Richard kaynaklarda anlatılan plânını uyguluyarak Kraliçe ve Jane Shore'un kendisini ortadan kaldırmak için büyü yaptığı yalanını söyler ve Shore şimdi Hastings'in metresi olduğundan onu tevkif ettirip derhâl idamını emreder ve kesilmiş başını görmeden ağzına yiyecek koymıyacağına Aziz Paul üzerine yemin eder (III. iv. 58-78). Hastings, Stanley'in rüyasını, atının Kaleye gelirken tökezlenmesini ve yürümek istememesini, Margaret'in kendisine lânet etmesini hatırlar (III. iv. 79-92).

Beşinci sahnede Richard'ın plânları yürümektedir. Bu safhada

Veliahtla kardeşinin gayri meşru olduğu rivayeti yayılacak bu da York düşesinin Edward'a kocası York Fransadayken hamile kalmış olduğu iddiasına bağlanacaktır (IV. v. 84-91). Richard'ın annesine böyle bir leke sürdürmesi hem biraz komik hem de korkunçtur.

Altıncı sahnede bir kâtip, Hastings'in idamından sonra okunacak ithamnameyi onun tevkifinden çok önce yazmağa başladığını söyliyerek Richard'ın entrikalarını artık herkesin anlamağa başladığını fakat bunu açıkça söylemeğe hiç kimsenin cesareti olmadığını anlatır.

Yedinci sahne yazarı, rejisörü ve baş aktörü Richard olan son derecede başarılı bir "oyun içinde oyun" dur. Londra Belediye Reisi ve ne olup bittiğini pek anlamıyan bir kaç kişi Richard'tan kral olmasını ricaya gelirler. Richard iki din adamıyla ibadet ettiğini söyliyerek onları görmek istemez, kalabalığın kendisine zarar vereceğinden korktuğunu söyler. Sonunda iki piskopos arasında ortaya çıkar, dindar ve alçak gönüllü biri gibi konuşur. Önce kral olmağı kabûl etmez, fakat tahta bir başkasını oturtacaklarını söyledikleri zaman istemiyerek razı olmuş gibi görünür.

Dördüncü perdenin birinci sahnesinde Richard'ın kral ve Anne'ın kraliçe ilân edileceği haberini Anne kederle karşılar (IV. i. 36). Richard'la bir an bile huzur içinde yaşamadığını, geceleri Richard'ın korkunç rüyalar gördüğünü anlatır (IV. i. 82-4). Böylece daha kral olmadan Richard'ın vicdan azabının başlamış olduğu anlaşılır.

İkinci sahnede taç giymiş olan Richard, yeğenleri hayatta oldukça krallığının sağlam temellere oturmıyacağını Buckingham'a söyleyince o çocukların öldürülmesini istemiyormuş gibi davranır, düşünmek için izin ister (IV. ii. 8-26). Buckingham'dan yardım göremiyen Richard bu defa içişlerinden kendisine her işi yapabilecek birisini bulmasını ister. Önceleri herkesin onun emrinde çalışmak için can attığı Richard'ın ilk defa karşılaştığımız bir adamından yardım istemesi zirveye çıkmış ve artık aşağı inmeye başlamış olduğuna işarettir. Nitekim Kraliçe Elizabeth'in oğlu Dorset'in Richmond'a katılmış olduğu haberi gelir (IV. ii. 47-9). Richard karısını ortadan kaldırıp tahtın varislerinden olan yeğeni Prenses Elizabeth'le evlenmeğe karar verir (IV. ii. 56-65). Bu kadar kana battıktan sonra günahların birbirini takip edeceğini söylerken bize, benzer bir durumda benzer hislerini anlatan Macbeth'i hatırlatır. O sırada içeri giren Buckingham, Edward'ın çocuklarının öldürülmesi hakkında karara varmış olduğunu söyler. Richard hem bu işi yapacak birisini bulduğundan hem de ilk defasında hemen bu fikre katılmadığı için gururu kırılmış olduğundan Buckingham'ı duymamazlıktan gelir ve ona vadetmiş olduğu Hereford kontluğunu da vermez. Bu hareketinden

Richard'ın, gururunun kırılmasını affedemiyen, bu yüzden en ihtiyacı olduğu kimseyi bile gözden çıkarıp durumunu zayıflatan biri olduğunu görür ve daha önceki güler yüzlü ve entrikacı Richard'la kral olduktan sonra asık suratlı davranan Richard arasında büyük bir fark buluruz.

Üçüncü sahnede Richard'ın yeğenlerinin öldürülmesi emri yerine getirilmiştir fakat diğer yandan Richard'ın olaylar üzerindeki eski kontrolü kaybolmağa başlamıştır. Başka asiller Richmond'a katılmışlar ve Buckingham Galler bölgesinde asker toplayarak Richard'a isyan etmiştir.

Dördüncü sahnede Margaret, Elizabeth olan ve Richard'ın annesi, York düşesi Richard'ın eski ve yeni cinayetlerini tekrar bize hatırlatırlar. İçeri giren Richard'a annesinin sert davranışı ona karşı gittikçe artan direnmeye katkıda bulunur. Richard, karısı Anne ölmüş olduğundan Prenses Elizabeth'le evlenme plânını uygulamak niyetindedir. Kraliçe Elizabeth'ten kızıyla evlenmesine müsaade ister. Bu defa Anne'e evlenme teklifi yaptığı zamankinden daha zor bir durumdadır çünkü şimdi öz yeğeniyle evlenmek istedikten başka müstakbel kaynanasının çocuklarını öldürmüştür, üstelik Elizabeth, Anne'dan daha yaşlı, olgun ve kandırılması zor bir insandır. Richard bu defa Elizabeth'in çocuklarının öldürülmüş olmasını kadere bağlamağa çalışır (IV. iv. 218). Elizabeth'in Richard'ın sözlerini yanlış anlamış gibi davranması ve onunla alay etmesi (IV. iv. 256-64; 272-88) Richard'ın mizah, zekâ ve buluş bakımından eskisine göre gerilemiş olduğuna işarettir. Artık cinayetlerini örtmeyip olanın olduğunu söylemekle ithamları geçiştirmeğe uğraşır (IV. iv. 365). Sonunda Elizabeth, Richard'a inanmış görünür ve kızıyla bu konuda görüşüp onu ikna etmeğe çalışacağını söyler. O çıkınca Richard Elizabeth'i de kandırmış olduğuna inanır. Elizabeth'in sözleri ve Richard'ın inancı bazı eleştirmecilerde Richard'ın Kraliçeyi gerçekten kandırdığı kanaatini uyandırmıştır. Hâlbuki burada aldanan Richard'tır. Elizabeth, Richard'a inanmış intibainı vermek için adeta ona kanmamağa kendisini zorluyormuş gibi görünür ve ruhunda mevcut olmıyan mücadeleyi birbiri arkasından üç soruyla belirtmek ister (IV. iv. 419-30). Bu görüş Richard'ın eski zihin uyanıklığını kaybettiği hakkında kaynaklarda söylenen ve oyunda ima edilen fikri desteklemektedir. Nitekim hemen sonra Richmond'un İngiltereye çıktığını öğrenen Richard ne yapacağını şaşırır, gönderdiği haberciye direktif vermeği unuttur ve fikir değiştirir (IV. iv. 443-57). Gene de haklı olarak itimat etmediği Stanley'den ordu toplamağa giderken oğlunu rehine olarak bırakmasını ister (IV. iv. 495-7) ve kim olursa olsun bir insanın oğlunu vatanından önce düşüneceği fikrine inandığından Stanley gibi nüfuzlu birisine düşmanının tarafına geçme fırsatını verir. Beşinci sahnede Stanley, Richmond'a yolladığı haberde ona oğlunun

rehine tutulması yüzünden hemen yardım edemeyeceğini ve Elizabeth'in, kızıyla Richmond'un evlenmesine izin verdiğini söyler. Böylece Elizabeth'in Richard'ı kandırmış olduğu tekrar görülür.

Beşinci perdenin başında Richard'ın kötülüklerinde en büyük yardımcısı ve son kurbanı Buckingham'ı görürüz. O da Margaret'in lânetini hatırlar.

Beşinci perdenin üçüncü sahnesinde gece çadırında uyuyan Richard'a öldürdüğü insanların hayaletleri görünür, ona lânet eder ve ertesi günkü savaşta öleceğini ima ederler. Aynı hayaletler Richmond'a başarı müjdesi verirler. Richard korku içinde uyanır ve hislerini anlatır (V. iii. 178-207). Cinayetlerinden ötürü vicdan azabı içinde olduğunu itiraf eder. Sadece kendisini seven, kendisinden başka kimseye hak tanımayan bu bencil insan şimdi kendisinden korkmakta, kendisinden, katil olan kendisinden ayrılmaya boş yere uğraşmaktadır. Kendisini hiç kimsenin sevmediğini, öldüğü takdirde hiç kimsenin yas tutmayacağını söylerken bencilliği yüzünden kendisini yalnızlığa, nefrete ve düşmanlığa mahkûm etmiş bir insanın trajedisini vermektedir. Bu sahnenin sonunda Stanley'in yardıma gelmeği reddettiğini öğrenerek oğlunun idamını emretmesi kararlılığını gösterir. Fakat herhangi bir amaca hizmet etmiyecek olan bu idam Richmond'un kuvvetlerinin yaklaşması yüzünden yapılamaz. Richard'ın savaştan önce askerlerine yaptığı konuşmada kaynaklardan ayrılan bir nokta dikkatimizi çeker. Richard burada tahtı ele geçirmek için yaptığı kötülüklerden hiç söz etmez. Bunun sebebi, zaten kendisine fazla bağlı olmıyan askerlerini ve kumandanlarını büsbütün kendisinden uzaklaştırmamak endişesidir.

Dördüncü sahnede Richard'ın kahramanca çarpıştığını öğreniriz. Bu kahramanlık, atını kaybetmiş olan Richard'ın bütün krallığını bir at karşılığında vereceğini haykırmasıyla (V. iv. 7) güç bulur. Richard'ın uğrunda o kadar kan döktüğü ve ızdırap çektiği kiralığını şimdi insanlığın bir parçası olan kahramanlık uğruna feda etmeğe hazırdır. Talihin çarkında Richard dönmüş, yükselmiş ve sonunda bir ata muhtaç hâle gelmiştir. Fakat gene de bu ihtiyaç onun kahraman bir insan olmasına bağlıdır ve elinde silâhla kahramanca ölecektir.

Richard hakkında bir sonuca varmadan önce bazı eleştirmecilerin onun hakkında ne gibi fikirler ileri sürmüş olduğunu kısaca görelim.

Doren'e göre Richard kuzuların arasında bir kurt gibidir. Hislerini gizleyip herkesi aldatabilir. Lisanı kesici ve yıkıcıdır. Fırsatları ve uygun zamanı sabırla bekler, herkese imkânsız mümkünmüş gibi gösterme kabiliyetine sahiptir. Her durumu, özellikle karşısındakilerin hatasını menfaatine hizmet edecek şekle sokar. Nefreti derindir. Kandırmada

seytandan farksızdır. Bir an sonra ne yapacağını kimse tahmin edemez, merhamet, sevgi ve korkudan uzaktır. Nükte ve zihin enerjisiyle dolu olması bakımından büyüleyicidir. Zekâsı, kötü hareketlerinde bile ilgimizi çeker. Aşırı küstahlığı ile hemen herkesi ikna eder. Daimi bir iyimserlik içinde olduğundan herkesi kolayca peşinde sürükleyebilir. Neş'esi herkesi iyi niyetli olduğu hususunda kandırmasına yardım eder.

Shakespeare Richard'ı hiç bir zaman gerçek bir kahraman seviyesine çıkarmayı düşünmemiştir. Sadece insan öldürmek ve kötülük yapmaktan hoşlanan biridir. Hiç bir zaman tam bir insan değildir. Ölümüyle dünya hiç bir şey kaybetmez.²¹

Goddard, Richard'ta ihtiras, zekâ, kaba kuvvete inanç gibi hususların birbirine karşımış olduğu kanaatindedir. Düşmanlarını ortadan kaldırdıktan sonra dostlarına ve kendisine döner. Sonunda muhayyilesi iradesini hareketsizliğe mahkûm eder.²²

Richard'ın kötülüğünü kabûl eden Rossiter, onun yapacağı her türlü fenalığı hakketmiş insanların dünyasında hüküm sürdüğü fikrindedir.²³

Tillyard'ın inancına göre Richard devletin bütün bozukluklarının biriktiği ve sonunda devleti meydana getiren bütün unsurların aleyhine birleştiği bir hastalıktır. Ortaya, devletin unsurlarının birbirine cephe aldığı bir durum çıkarmaz.²⁴

Hazlitt, Richard'ın büyük değil daha büyük bir adam olmağa çalıştığını ileri sürer; çünkü irade ve zekâ gücünden, cesaretinden ve yüksek mevkiinden haberdardır.²⁵

Knights, Richard'ın trajedisinde onun sakat doğuşunun ve büyük bir ihtimâlle annesinin onu sevmeyişinin etkilerini bulur.²⁶

Berman, ne kadar canavar olursa olsun Richard'ın zekâsının ilgimizi çektiği ve bizi büyülediği fikrindedir.²⁷

Henry VI oyunlarında önce sıradan bir şahıs olan Gloucester dükü Richard, belki Shakespeare onun hayatiyle ilgili bir oyun yazmayı düşündüğü andan itibaren diğer şahıslarinkinden daha belirli bir kişiliğe

21 Op. cit., S. 15; 18; 24-7

22 Op. cit., S. 36-7

23 Op. cit., S. 16

24 Op. cit., S. 208-9

25 Op. cit., S. 299

26 L. C. Knights, *Shakespeare: The Histories, Writers and Their Work*, Logmans Green and CO., S. 24

27 Ronald Berman, "Anarchy and Order in *Richard III* and *King John*" *Shakespeare Survey* Cilt. 20, At the University Press, (Cambridge, 1967), S. 53

bürünerek sivrilmeğe ve ihtiraslarıyla, kompleksleriyle gerçek bir dram kişisi olma yoluna girer. Shakespeare ona bu oyunlarda verdiği özellikleri geliştirmeye *Richard III* oyununa bırakır, çünkü Gül Harplerinin ortaya çıkardığı çok çeşitli olaylar ve çok sayıdaki şahıslar bir kişinin üzerinde durulması için elverişli olmaktan çok uzaktır. *Richard III*'ta daha önceki oyunlardaki olay kalabalıklığı yoktur, mevcut olaylar ise büyük ölçüde Richard tarafından ortaya çıkarılmaktadır. Böylece Richard'ın önceki özellikleri burada derinlik kazandığı gibi ona yeni özellikler de verilebilir.

Önemli görülen bir değişiklik kaynaklarda Richard'ın kızıyla evlenmesine müsaade eden Kraliçe Elizabeth'in burada onu aldatmasıdır. Bu da Richard'a karşı direnmenin artıp onun için tehlikeli bir hal aldığını, zekâ, kurnazlık ve ikna gücünün artık cinayetlerinin yükünü taşıyamaz bir hâle geldiğini gösterir. Shakespeare *Richardus Tertius* oyununda Richard'ın Prenses Elizabeth'e evlenme teklif ettiği sahnede bir değişiklik yaparak Elizabeth'in yerine Anne'ı koymuş ve böylece hem Richard'ın, kocasını ve kayınbabasını öldürdüğü bir kadınla nasıl olup da evli bulunduğunu hem de Anne'ı kendisiyle evlenmeğe ikna etmede kullandığı ustalığı, zekâyı, cüreti ve cesareti belirterek onun ne kadar tehlikeli bir insan olduğunu göstermiştir.

Shakespeare'in kaynaklarda bulup da kullanmadığı bir husus, *The True Tragedy of Richard the Third* adlı oyundaki içöğlanının bu kötü krala karşı duyduğu karşılık beklemeyen sadakatidir. Shakespeare bu herhangi bir temele dayanmayan sadakati gereksiz bulmuş ve bu şekilde Richard'ın yalnızlığını büsbütün kuvvetlendirmiştir.

Öyleyse Shakespeare'in Richard'ı nasıl bir insandır? O her şeyden önce her türlü dürüstlük, dostluk, vatanseverlik ve sevgi duygularının hiç bir yer bulamadığı Gül Harplerinin normâl bir ürünüdür. Bu harplerde yetişip pişmiş, prensip ve amaçlarını bu harplerde almıştır. Kargaşalık sembölü olan Gül Harplerinin ortaya Richard gibi bir kargaşalık temsilcisi çıkarması normâldir. Dolayısıyla Richard, gerçek bir "Machiavelli" tipi olarak bütün gücünü kendisinde bulan bir kimsedir. Din ve toplum törelerini bilir fakat bunlara inanmadıktan başka onları diğer insanlara karşı silâh olarak kullanır.

Richard'ın neden böyle bir canavar olduğunu sakatlığına, sakatlığı yüzünden küçük görülüşüne ya da küçük görüldüğünü sanışına ve bunu kuvvetli zekâsiyle telâfi etmek isteyeşine bağlayabiliriz. Tabii bunun için de ihtiras gerekir ve onda bundan bol bol vardır. Bir erkek olarak kendisini kabûl ettiremeyince memlekette en yüksek mevkie çıkmak yani kral olmak istemiş ve bunun için de önünde bulunan yakınlarını ortadan

kaldırması gerekmiştir. Bunun için katı kalplilik, kötülük, entrikacılık, ikna kabiliyeti, aktörlük, iki yüzlülük lâzımdır ve onda bunlardan gene bol bol bulunmaktadır. Shakespeare bu olumsuz özelliklere mizah kabiliyeti, ifade gücü katınca ortaya çıkan canavar bir insan özellikleri taşır gibi görünmüştür.

Richard'ın belki en güçlü yönü iki yüzlülüğü, ikna kabiliyeti, yalancılığı, olup bitenleri görülmesini istediği şekilde gösterişidir. Söylediği yalanlara inanmak imkânsızdır, fakat o bunların doğruluğuna o kadar inanmış görünür ki hiç kimse itiraz edemez. Adeta kendi içine kapanıp orada bir dünya yaratmıştır. Bu dünyadaki tek şahıs kendisi ve tek kanun, kural, an'ane kendi arzu ve iradesidir. Bu dünyada düşünüp taşındığı, yapmağı tasarladığı şeyleri gerçek dünyada gerçekleştirdiği zaman herhangi bir kimseye bu konuda hesap vermesi gerekirse bunu kendi iç dünyasının kanunu, yani kendi hayâli içinde yapar ve muhayyilesi karşısında bulunanlarınkinden çok daha güçlü olduğundan başarı kazanır. Onu altetmek için ya son derece güçlü bir muhayyileye sahip olmak ya da içinde bulunduğumuz dünyanın özelliklerini, kaide ve kurallarını çok iyi benimsemiş olmak lâzımdır. Margaret'in muhayyilesi geçirdiği felâketler yüzünden çok kuvvetlenmiş olduğu için Richard'la başa çıkabilir ve hatta Richard ondan çekinir; Richmond ise bütün dindarlığına rağmen bu gerçek dünyanın her özelliğini anlayıp benimsemiş bir kimse olduğundan Richard onu etkileyemez ve yenemez. Oyunun sonuna doğru Richard'ın dostlarını düşmanlarından ayırmayışı iç dünyasının çökmekte olduğuna işarettir. Bu yüzdendir ki Elizabeth'i ikna edemez, üstelik Elizabeth inanmış görünüşünün alay eder.

Henry VI oyunlarındaki Richard'tan bu Richard'a geçen en önemli özellik savaşta gösterdiği cesarettir. Bu yüzden oyunun sonunda, ölümün ne olduğunu bilmiyen şuursuz bir canavar gibi değil gerçek bir kahraman gibi ölür.

(d) Richmond

Hall:

Richmond'la Prenses Elizabeth'i evlendirip Lancaster ve York ailelerini birleştirmeye Buckingham düşünür.

Richmond İngiltereye çıkmak için sahile yaklaştığı sırada pek çok askerin durduğunu görünce bütün donanmanın gelmesini beklemeğe karar verir. Sonra bir filika indirtip sahilde bekliyenlerin dost mu düşman mı olduklarını öğrenmek ister. Onlar Buckingham'ın Richmond'u karşılamak için gönderdiği askerler olduklarını söylerlerse de bu bir tuzaktır. Richmond demir alıp geri döner.²⁸

28 Bullough, op. cit., Cilt. III S. 281; 285

Richard'ı terkeden bir çok asiller Richmond'a katılmaktadır. Onların ve adamlarının sabrını tüketmemek için Richmond kat'i olarak harekete karar verir ve yanında 2000 asker olduğu hâlde İngiltereye çıkar. Ordusuna çok kişi katılır ve hiç bir mukavemetle karşılaşmadan ilerler. Stanley'den yardım alamamaktan endişelidir. Stanley, oğlu Richard'ın elinde rehine olarak bulunduğundan 20000 atlısıyla oyalanmaktadır. Sonunda Stanley ile Richmond buluşurlar ve Richard'ı nasıl yeneceklerini konuşurlar. Bu görüşmeden sonra Richmond daha cesaretli ve ümitli olur. Savaştan önce Stanley in kuvvetleri iki düşman ordu arasında fakat cephenin dışında bekler.²⁹

Hücum emrinden önce Richmond ordusuna bir konuşma yapmak için bir tepeye çıkar. Bir melege benzetilmektedir. Neş'eli ve cessus görünür. Richard'ın kötülüklerinden bahseder, onun ordusunun büyük bir kısmının kendi dostları olduğunu söyler. Tanrının yardımına güvenini bildirir ve zaferden sonra askerlerine mükâfat vadeder. Adeta zaferi kazanmış gibi konuşur. Savaş başlayınca Stanley, Richmond'a katılır.³⁰

Zaferi kazandıktan sonra Richmond önce diz çöküp Tanrıya şükreder. Sonra gene tepeye çıkıp askerlerine teşekkür eder, onları över ve mükâfat vaadini tekrarlar. Stanley, Richard'ın tacını bulup ona giydirir. Richmond, Elizabeth ile evlendiği zaman her bakımdan eşit olan Lancaster ve York aileleri birleşmiş olur. Bu birleşmeden İngiltereye büyük hizmetler yapacak olan hükümdarlar doğacaktır.³¹

Kaynaklarda Richmond'a İngiltereyi bir zalimden kurtaran insan göziyle bakılır. Dindar ve iyi bir insandır. Richard'ın yıktığı şeyleri o yapacak ve York ailesinden Prenses Elizabeth'le evlenip iki düşman aileyi birleştirecek ve İngiltereyi düzene, barışa ve refaha kavuşturacaktır.

Shakespeare'de Richmond sahnede görünmeden çok önce İngilterenin tek kurtuluş ümididir. Richard'ın zûlmü arttıkça asiller kaçıp onun yanına gider ve İngiltereye dönüp krallığı ele geçirmesinde ona yardımcı olmağa çalışırlar. Ayrıca Richard, Henry VI'nin Richmond'un bir gün İngiltere kralı olacağı hakkındaki kehanetini unutmaz (IV. ii. 94-6). Prenses Elizabeth'le evlenmek istemesinde onun aynı şeyi yapmasını önleme arzusunu sezmek mümkündür.

Richmond'u beşinci perdenin birinci sahnesinde İngilterede görürüz. Amacı Richard'ın kötülüklerini ve bunların izlerini kaldırıp İngiltereyi barışa ve refaha kavuşturmaktır (I. i. 1-16).

29 Ibid., S. 288-92

30 Ibid., S. 294-6

31 Ibid., S. 298-9; 301

Üçüncü sahnede Richard'ı tehdit eden hayaletler Richmond'a zafer vadederler. Savaştan önce askerlere yaptığı konuşmada onları Richard'ın zûlmüne karşı savaşımağa davet eder, kaynaklarda olduğu gibi ölünceye kadar çarpışacağını söyler ve onlara mükâfat vadeder (V. iii. 238-71).

Dördüncü sahnede Richmond'u zaferi kazanmış olarak görürüz. Stanley'e hemen Richard'ın yanında rehine olarak tutulan oğlunun nasıl olduğunu sorar ve yaşadığını öğrenir. Richard'tan kaçan askerleri affeder. İki düşman aileyi birleştireceğini ve memleket için huzur, sükûn ve refah sağlayacağını ümit eder.

Tillyard'a göre Richmond'un konuşması şekilde kalır gibi görünürse de Elizabeth çağı İngilizlerinin çok önemli buldukları fikir ve hisleri ihtiva eder. Onun zihninde her şey yerli yerindedir. Düzen sembölüdür. Dindardır. Shakespeare onunla Elizabeth arasındaki evlenmeye mistik bir hava verir.³²

Richmond'u Shakespeare aynen kaynaklarda bulduğu gibi canlandırmıştır. Richmond, Aeneas gibi kaderin kendisine önemli bir vazife yüklediği bir kimsedir. Bunun için kişisel iç ve düşüncelerini ifade fırsatı bulamaz. Sadece Richard'ın zûlmünü ortadan kaldıracak ve İngiltereyi, Lancaster ve York aileleri arasındaki rekabetin sebep olduğu karışıklıktan kurtaracaktır. Kaynaklarda olduğunun aksine Elizabeth'le evlenmesinde Buckingham'ın rölü olmayışı hem insiyatifini güçlü gösterir hem de onu kaderin işaret ettiği yolda ilerliyen biri olarak ortaya çıkarır.

(e) Margaret

Kaynaklara göre Margaret'in bu oyunda bulunmaması gerekir, çünkü Tewkesbury savaşını kaybettikten sonra York'luların eline esir düşmüş ve babasının, fidesini ödemesi üzerine Fransaya dönmüştür. Shakespeare Margaret'in ortaya çıkmasındaki garipliği, onun sürülmüş fakat hayatı bahasına geri dönmüş olduğu fikriyle kısmen örter (I. iii. 167-8). Rossiter, Margaret'in Seneca trajedilerinde intikam için dünyaya gelen maktûlün hayaleti üzerine yapılmış bir çeşitleme olduğunu söyler.³³ Gerçekten Margaret'in fonksyonu bu ve belki bir de başta Richard olmak üzere oyundaki kötülerin vicdanı olmaktadır. Onlara işledikleri cinayetleri durmadan hatırlatır, lânetler savurur ve kendilerini korkunç bir akıbetin beklediğini bildirir. Oyunda ilişki kurduğu diğer şahıslara Richard'tan sakınmalarını söyleyerek bir nev'i kâhin vazifesini görür. Fakat Cassandra'nın durumunda olduğu gibi hiç kimse kendisine kulak

32 Op. cit., S. 201-3

33 Op. cit., S. 14

asmaz. Sonunda felâketle ya da ölümle karşılaştıkları zaman Margaret'in kehânetlerini hatırlarlar. Margaret geldiği gibi sessizce kaybolur. Ona, önceki oyunların şiddet hareketlerinin bir devamı, hatırlatıcısı ve yorumcusu göziyle bakabiliriz.

Richard III, tarih oyunu ile trajedinin karıştığı bir dramdır. Tarihsel olaylar, önceki oyunlarda olduğu gibi gelişirken oyunun kahramanı kaynaklarda olduğu gibi bu olayları ortaya çıkaran şahıs olarak sivrilir ve ayrıca seyircilere hitap ederek kâlbini, ruhunu onlara dökerek bir tarih değil de dram kahramanı olduğu intibanın uyandırır.

Üç kısımlı *Henry VI*'yi takip eden bu oyun, ihtiva ettiği olaylar ve şahıslar bakımından bir dörtlemenin sonu olur. Önceki oyunlarda ortaya çıkan karışıklıklar burada bir kişinin etrafında toplanır ve onun yenilgisiyle ortadan kaybolurlar.

Bu oyun talihin çarkının ve tarihin yıkıcı gücünün en belli bir şekilde gösterildiği oyunlardan biridir. İkinci dereceden şahıslar Richard'ın arzusuyla yükselir ve gene aynı sebepten düşüp mahvolurlar. Richard da aynı durumdadır. Kendi gücüyle olduğu kadar talihin de yardımıyla yükselir ve sonra mevkiini ve hayatını kaybeder. Richard aynı zamanda tarihin normâl seyrini çeşitli entrikalarıyla değiştirmek ister ve bunda kısmen muvaffak olursa da nihayet bir insandır ve sonunda tarihin önüne geçilmez akışı önünde sürüklenir.

Henry VII (1612-13)

Bu oyunda kullanılan kaynaklar Holinshed, Hall, Foxe ve Samuel Rowley'in *When You See Me, You Know Me* (1605) adlı oyunudur. İncelenecek şahıslar Henry VIII, Kardinâl Wolsey ve Kraliçe Katharine'dir.

(a) Zaafları ve Kişiliği Güçlü bir Kral Henry VIII (1509-47)

Holinshed :

Henry'nin kızı Prenses Mary ile Fransa kralının ikinci oğlu arasında bir evlenmenin söz konusu olduğu sırada bu evlenme işini konuşmak için İngiltereye gelmiş olan Bayonne başpiskoposu, Mary'nin meşru olup olmadığını problemini ortaya atar. Bunun sebebi Henry'nin karısı Katharine'in daha önce Henry'nin ölen büyük kardeşi Arthur ile evli bulunmasıdır. Gayri meşru sayılabilen evliliğinden ötürü Henry vicdan azabı duymağa ve erkek çocukları olmayışını, oğullarının doğar doğmaz ölmesini Tanrının gazabına atfetmeğe başlar. Bu yüzden Henry, Katharine'den ayrılıp meşru bir evlilik yapmağı ve erkek varis sahibi olmağı düşünür.¹ Londralılar arasında bu konuda ve boşandığı zaman Henry'nin Fransa kralının kız kardeşi Alançon düşesi ile evleneceğı dedikoduları dolaşmağa büşlar. Bundan hoşlanmıyan Hanry, Londra Belediye Reisini çağırıp bu dedikoduları önlemesini emreder.²

Henry, Katharine'i boşamağa karar vermiştir. Akıllı bir kral olarak meselenin bilgili din adamlarından ve hukukçulardan meydana gelen bir mahkeme hey'etinde incelenmesini ister. Tarafsızlığını göstermek

1 Bullough, op. cit., Cilt. IV. S. 468-9

2 Ibid., S. 465

için Papaya, Fransa ve İtalyadaki üniversitelere yazarak onların fikirlerini sorar, Papadan tarafsız bir bilgin rica eder. Papa, Laurence Campeius'u yollar.³

Kardinâl Wolsey, Henry boşandığı zaman onun Alançon düşesiyle evlenmesini ister. Fakat Henry, Sir Thomas Bullen'in kızı Anne'a aşık olunca Wolsey'in Kralla ilgili plânları suya dük ve Papaya mektup yazarak, Krala istediğı kadını kabûl ettirinceye kadar boşanmayı geciktirmesini rica eder. Bu mektup Henry'nin eline geçince Wolsey'i mevkiinden indirmeğe karar verir. Wolsey'in düşmanları ona karşı ithamlarını bir liste halinde Krala verince Henry onun gurur ve ihtirasının derecesini daha iyi anlar fakat hemen harekete geçmez.⁴

Henry'nin Fransada açacağı harbi bahane ederek Wolsey herkesten bütün malının altında biri kadar vergi almağa başlar. Bu büyük itirazlarla karşılaşır ve isyan ihtimâlleri baş gösterir. Henry durumu öğrenir öğrenmez bu verginin alınması emrini kimin verdiğini öğrenir, emri derhâl geri aldırır ve bu yüzden isyankâr hâli görünmüş olanları affeder.⁵

Henry ile Katharine arasındaki evliliğin meşru olup olmadığı üzerinde ve meşru değilse boşanma hakkında karar verecek olan mahkeme hey'eti karşısında Katharine bu evliliğin meşru olduğunu iddia eder. O çıktıktan sonra Henry, karısını över ve her bakımdan asil ve ideâl bir zevce olduğunu bildirir.⁶

Sonunda mahkeme hey'eti Henry'yi Katharine'den boşanmış addeder. Henry önce Anne Bullen'i markiz yapar ve sonra gizlice onunla evlenir. Anne kraliçe ilân edilirken hamiledir. 1533 yılında doğurduğu çocuk, sonradan İngiltere kraliçesi olan Elizabeth'tir.

Canterbury başpiskoposu ölünce onun yerine Henry özel rahibi Thomas Cranmer'i seçtirir. Cranmer faziletli ve bilgilidir.⁷

Foxe :

Bir ara Cranmer ve adamları memlekette ikilik çıkaracak vaazlar vermekle suçlandırılırlar. Henry, dürüstlüğünü bildiğı Cranmer'in bir haksızlığa uğramaması için kararludur. Mahkeme edilmesini istiyen Cranmer'e Henry bir kaç yalancı şahitle mahkûm edebileceğini hatırlatır ve bu vuku bulup da onu Kaleye göndermek isterlerse davayı

3 Ibid., S. 466

4 Ibid., S. 472

5 Ibid., S. 464-5

6 Ibid., S. 467-8

7 Ibid., S. 481-4

Krala havale ettiğini söyleyerek hakimlere Kralın yüzüğünü göstermesini söyleyip ona yüzüğünü verir.

Ertesi gün Cranmer mahkemesini yapacak Divan salonuna alınmadan önce onun mahvını isteyen hakimler tarafından uşaklar ve hademeler arasında uzun zaman bekletilir. Kralın oradan geçmekte olan doktoru bunu Henry'ye bildirir. Mahkemede Cranmer, Henry'nin tahmin ettiği gibi mahkûm olunca Kralın yüzüğünü gösterir. Henry içeri girip mahkeme heyetini temsil eden Divan üyelerini özellikle kendilerinden birisi olan Cranmer'i kapıda beklettikleri için azarlar. Divan üyeleri bu mahkemenin sadece Cranmer'i halkın nazarında temize çıkarmak için yapıldığını söyler ve onunla barışırlar.⁸

Shakespeare, Henry'yi aynen kaynaklarda belirtildiği şekilde işlemiş, olaylarda ve özelliklerinde hiç bir değişiklik yapmamıştır. Sadece Kralın Anne Bullen'le tanışmasını ilâve etmiş ve bunu da şaşıla ziyafetler ve balolar tertip etmekle meşhur olan Wolsey'in sarayında ve bir baloda vuku bulmuş gibi göstermiştir.

Shakespeare, Henry'nin hayatından sadece bir safhayı eserine konu yaptığından bütün kaynaklarda kişiliği ve hareketleri tam olarak görülebilen Kral sadece çok sınırlı acılardan işlenmiştir.

Biz onu özellikle Katharine'i boşamak isterken, yüksek vergi toplamak isteyen Wolsey'e engel olurken, Anne Bullen'le konuşurken ve Cranmer'in haksız yere itham edilmesinde onu korurken görürüz. Buckingham'ın iftiraya kurban gitmesi sonucu onun mahkûmiyeti emrini Henry vermiştir fakat bu olayın gösterilmeyip sadece nakledilmesi (I. i. 204-7) her hâlde Henry'nin aldatılıp kötü bir işe alet edilen bir kral olarak görünmemesi amacına hizmet eder. Bu oyuna adını veren kral sahnede fazla görünmez fakat sahneye giriş ve çıkışları etkilidir, herkesin çekindiği bir kimsedir. Hiddetlidir fakat hak yolundan ayrılmamağa çalışır. İstedğini yapar. Etrafindakiler talihin çarkında yükselip alçalırken o aynı yerde sapa sağlam durur. Sarayındaki entrikaların üzerine çıkar ve memleketinde birlik sağlar.⁹

Buna mukabil Doren, belki Henry'nin hareketlerini ve sözlerini biraz mekanik bulduğundan onu bir kuklaya benzetir.¹⁰

Henry'nin Wolsey'den ortaya çıktığını bildiğimiz iftiralar ve yalancı şahitler yüzünden Buckingham'ı ölüme mahkûm etmesi, önce söylediğimiz gibi, sahnede gösterilmezse de bu yüzden onun zalim, insafsız, bar-

8 Ibid., S. 486-8

9 G. Wilson Knight, *The Crown of Life*, University Paperbacks, Methuen, (London), S. 307-14

10 Op. cit., S. 289

bar ve kendisini sevenleri ve sevdiklerini öldüren bir kimse olduğu damgasını yemesine sebep olar.¹¹ Fakat bu sadece tek bir açıdan verilmiş bir hükümdür, onun diğer özelliklerini ve tutumlarını da gözden geçirmemiz gerekir.

Ancak Anne Bullen'le ilişkileri de onu iyi bir ışık altında göstermez. Kral ve Anne, Wolsey'in bir balosunda tanışır, dansederler. Kral onun tatlı bir kız olduğunu söyler, onu öper ve ziyafet sofrasının hazır olduğu salona götürür (I. iv.) Bu sahnenin atmosferini ve Henry'nin Anne'a karşı tutumunu daha iyi anlamak için bu sahneyi, Romeo ile Juliet'in tanıştığı balo sahnesiyle karşılaştırmak faydalı olur. Juliet de Anne gibi danseder, eğlenir fakat Romeo bu baloda bir yabancıdır ve olup bitenlere dışarıdan bakışı ona romantik bir hava verir. Juliet'i görür görmez aşık olur. Onun elini tuttuğu zaman aşkının gücünü din imajları içinde ifade eder. Baloya iyi bir vakit geçirmek için gelen Henry ise Anne'i güzel bulduğu için dansa kaldırır, onun eline dokunmaktan zevk duyar fakat bu zevkin, ruhtan ziyade bedenle ilgili olduğu anlaşılır (I. iv. 75-6). Romeo, Juliet'i öperken büyük ölçüde ruhtan gelen bir aşk coşkunuğu içindedir ve Juliet de bu coşkunuğu hisseder. Öpüşmeleriyle ilgili olarak kullanılan din imajları iki sevgili arasındaki ilişkinin kutusiyetini belli eder. Henry ise Anne'ı öperken, güzel bir kadınla eğlenen ve bu eğlenceyi bir öpücükle tamamlayan herhangi bir erkekten farksızdır (I. iv. 94-6). Romeo ile Juliet, aşklarının yarattığı dünya içinde yapayalnızdırlar. Hâlbuki Henry, Anne'i ziyafet sofrasının hazır bulunduğu salona götürür ve aralarında şimdilik tek taraflı olarak başlayan bu bedeni yakınlaşmanın orada da süreceği anlaşılır.

Bütün bunlardan Henry'nin Anne'a büyük bir aşktan ziyade kuvvetli bir ihtirasla tutulmuş olduğu anlaşılır ve bu yüzden Hazlitt'in, şehvetini her şeyden üstün tuttuğu ithamı altında kalır.¹²

Anne Bullen'le evlenmek isteği, Edward IV'ün durumunda olduğunun aksine Henry'yi dürüst bir erkek olarak görmemiz için yeterli değildir çünkü evlidir ve karısı hemen hemen her bakımdan iyi ve ideâl bir insandır. Ancak burada çözülmesi zor bir problemle karşılaşırız. Kaynaklardan anlaşıldığına göre Henry'nin Katharine'den boşanmak istemesi Anne'la tanışmasından önce ve kaynaklarda ima edildiği gibi Wolsey'in entrikalarıyla ilgilidir. Buna karşılık oyunda Henry birinci perdenin sonunda Anne'la tanışır ve ikinci perdenin başında karısını boşamak istediği dedikoduları duyulur. Kaynaklar Henry'nin boşanmayı arzulamasında onun, kardeşinin karısıyla evlenmiş olmasından duyduğu

¹¹ Hazlitt, op. cit., S. 305

¹² Ibid., S. 305

vicdan azabını ön plâna alır (O zamanlarda bir kadının, ölen kocasının kardeşiyle evlenmesi günah sayılırdı.) Oyunda ise Henry boşanma arzusu sadece yukarıda zikredilen sebebe bağlar (II. iv. 168-207) ve bununla ilgili sözlerinde hiç bir gizli niyet sezilmez. Ancak oyunda Henry'nin Anne'la tanıştıktan sonra boşanmağa teşebbüsü, bu konudaki ısrarı ve karısından ayrılır ayrılmaz Anne'le evlenmesine bakarak Shakespeare'in, Henry'nin boşanmasında Anne'a karşı duyduğu tutkuyu ön plâna almamızı istediği düşünelebilir. Bu yüzden Henry bazı eleştirmeciler tarafından iki yüzlülükle itham edilir.¹³

Henry'nin, boşamak istediği Katharine'e karşı tutumu insanca görünür. Bu konuda uzlaşma kabûl etmiyen ısrarına rağmen kaynaklarda olduğu gibi Shakespeare'de karısının arkasından ve mahkeme heyetinin huzurunda onu över (II. iv. 131-41). Yukarıda adı geçen eleştirmecilerin Henry'yi bu konuşması yüzünden iki yüzlülükle suçladıklarını düşünmek zordur, çünkü Henry'nin ifadesi coşkun ve samimidir. Ancak karısından sevdiği bir kadın gibi değil iyi bir dost gibi bahseder. Bundan hiç olmazsa hürmet duyduğu ve takdir ettiği ve bizim aşırı ciddi olduğunu gördüğümüz bu yaşlı kadının onu artık ruhen ve bedenlen tatmin etmediği sonucunu çıkarabiliriz. Ancak, Pooler, Henry'nin Anne'la evlenmesinde kaderin röl oynamadığını ve Katharine'i boşadıktan sonra Henry'nin vicdan azabı çekmediğini hatırlatarak bu yüzden Henry'ye karşı duyduğumuz sempatiyi biraz kaybettiğimizi söyler.¹⁴

Henry'nin ülkesinde olup bitenlerle ilgisi ve kendi adını kullanan adamlarına halkı istismar ettirmeme kaygısı oyunun birinci perdesinin ikinci sahnesinde görülür. Katharine halkın yeni konulan ağır vergiden şikâyetçi olduğunun bildirir bildirmez Henry kendisinden habersiz yapılan bu işin aslını öğrenir ve sorumlu kişi son derece itimat ettiği ve sevdiği Wolsey olduğu hâlde bu vergiyi derhâl kaldırır. Ayrıca bu haksız vergiyi ödemeği reddedenlerin hareketlerini kendisine isyan telâkki etmeği düşünmez, onları affeder. Bu olaydan Henry'nin ne kadar hakkaniyetli, haksızlık karşısında sert, tab'asını ve kanunları düşünen ve iyi kararlarını sür'atle veren bir kimse olduğu anlaşılır.

Henry Wolsey'in kendi çıkarına hizmet için hareket edip entrikalar çevirdiğini öğrendiği zaman gereken tepkiyi gösterir (III. ii. 108-204). Wolsey'e karşı sert olmamakla beraber kararlı hareket eder. Eline geçen delilleri doğru bir şekilde değerlendirir, hiddete kapılmadan onu itham eder. Karşısındakini ikna ve kötü hareketlerini iyi gibi gösterme kabiliyeti Richard III'inkinden aşağı olmıyan Wolsey'in sözleri Henry üzerinde

13 Hazlitt, op. cit., S. 305; Leech, op. cit., S. 34

14 C. Knox Pooler, *Henry VIII*, Arden Shakespeare, Methuen and CO. (London), S. xxvi

hiç bir etki yapmaz. Entrikacılara aldanmaması onun iyi ve güvenilir bir kral oluşuna işarettir. Wolsey'e hakaret etmeden sahneden çıkışı vekarını, nefsine hakimiyet ve güvenini gösterir.

Mevkiini kaybeden Wolsey, suçlarını ihtiva eden bir listeyi dinlemeğe mecbur edilir (III. ii. 310-33). Bu, parlamento önünde Richard II'nın suçlarını itirafa zorladığı duruma benzerse de arada Henry'nin önemli bir cephesini gösteren çok önemli bir fark vardır. Wolsey'in bu suçlarından hiç olmazsa bir kısmı zaten Henry'nin bildiği şeylerdir. Gene de Kralın bunlara bir müddet için göz yummuş olması onun sabrına işaret eder.

Beşinci perdenin birinci ve ikinci sahneleri bir kralın iyi bir insan aleyhine kurulan komplolara inanmayışını, komploya katılanların nasıl bir tutum içinde olduklarını bilişini ve komployu boşa çıkarışını göstermek bakımından Shakespeare'in tarih oyunlarında eşine raslanmayan sahnelerdir. Ayrıca komplocuların kötü hareketlerinin yüzlerine vurulup azarlanışları seyirciler için son derece tatmin edici bir olaydır, çünkü böylece kötülük ve entrika ortadan kaldırılmış olur. Henry gibi korkulan bir krala rağmen bu gibi olayların meydana çıkabilmesi şaşırtıcı olmakla beraber Henry'nin kararlı hareketi memleketin iyi ve akıllı insanlarına karşı cephe alınması ve ikilik çıkarılması ihtimâlini ortadan kaldırır ve Henry iyi bir hakim ve ideâl bir kral olarak görünür.

Bullough'nun dediği gibi oyun, Henry'nin çeşitli yönlerini açıklayacak şekilde kurulmuştur. Oyun süresince gelişir, hayatı ve insanları daha iyi anlar. Vicdanının sesini dinler. Açık sözlüdür. Aldatıldığını ve karşındakilerin kötü niyetle davrandıklarını farkedinceye kadar cömertliğini ve itimadını bırakmaz. Genellikle iyilikten hoşlanır, adamları üzerinde tam otoritesi vardır.¹⁵

Henry'ye genellikle sempati duyuşumuzun sebebi muhakkak ki insanlıkla vazifeyi birleştirebilmesidir. İnsanlık zaaflarından uzak değildir, fazla bir ruhsal derinliği yoktur. Normâl bir insanın içgüdülerine sahiptir. Alçak gönüllüdür. Vicdanı temizdir, cessurdur. Ayrıca etrafında göz kamaştıran bir şaşaa ve haşmet havası vardır.¹⁶ Cezalandırdığı kimselerin bile ona dua edip iyiliğini istemeleri uyandırdığı saygı ve sevginin iyi bir örneğidir.

(b) Wolsey

Holinshed:

Henry ile Fransa kralının İngiltereye çok masrafa mal olan ve hiç bir fayda sağlamayan buluşmasıyla ilgili olarak Buckingham bu işte

¹⁵ Bullough, op. cit., Cilt. IV, S. 448-50

¹⁶ Knight, op. cit., S. 306-18

sorumlu gördüğü Wolsey'i suçlar. Bunun üzerine Wolsey zaten sevmediği Buckingham'dan intikam almağı düşünür, daha önce onun nüfuzlu damadı amiral Surrey'i İngiltereden uzaklaştırmanın yollarını arar ve İrlandadan dönen birisinin yerine onu yollar. Sonra Wolsey, Henry'yi uydurduğu hikâyelerle Buckingham'a karşı tahrik eder. Buckinghamın, rüşvet aldığı için işten çıkardığı vekilharcını yalancı şahit olarak kullanır ve Henry'ye karşı komplo hazırladığı iddiasıyla onun idamını sağlar.¹⁷

Bir rivayete göre Wolsey, Henry ile Fransa kralının arasını açmak için İspanya imparatorundan rüşvet alır. Bir zaman sonra da Henry'nin Fransa kralının kız kardeşi ile evlenmesini ister. Bunun da sebebi İspanya imparatorunun Wolsey'e Toledo başpiskoposluğunu vermemesidir.¹⁸ Bu rivayet yüzünden, Henry'yi Katharine'i boşamağa Wolsey'in teşvik etmiş olduğu düşünülür.

Wolsey, Henry'nin adını kullanarak herkesin malının altında birini vergi olarak almağa başlar. İtiraz sesleri Henry'nin kulağına gelip de bu vergiyi kimin çıkardığını sorunca Wolsey mazeretler bulmağa ve suçu Divanın üzerine atmağa çalışır. Henry vergiyi kaldırdığı ve bu yüzden isyan edenlerin affedilmesini emrettiği zaman Wolsey bu kaldırma ve affın kendi ricasıyla yapıldığı rivayetini yaydırır.¹⁹

Henry, Anne'a aşık olup onunla evlenmeği düşünmeğe başlayınca Wolsey hoşlanmadığı bir insan olan Anne ile Henry'nin evlenmesini önlemek amacıyle Papaya bir mektup yazar ve ondan Henry'ye kendi fikrini kabûl ettirip bu evlenmeden vazgeçirinceye kadar, boşanma iznini vermesini rica eder. Bu mektup tesadüfen Henry'nin eline geçer ve Wolsey'i mevkiinden indirmeğe karar verir. Wolsey'in düşmanları onun suçlarını bir liste hâlinde Krala sunarlar. Henry, Wolsey'in gurur ve ihtirasının derecesini böyle daha iyi anlamış olur. Kralın sözlü emri üzerine bazı asiller Wolsey'e gidip kral kâtipliği mührünü isterler. Wolsey bu mührün ona Kral tarafından ve hayatı boyunca kullanmak üzere verildiğini söyler ve Kralın yazılı emrini ister. Ertesi gün Henry'nin mektubiyle gelen asillere mührü iade eder. Daha önceden bütün mal ve mülkünün listesini hazırlamıştır. Sadece şahsî eşyalarını alıp sarayını terkeder.²⁰

Hakkında tanzim edilen suç listesini imzalayan ve bütün servetini Krala bırakan Wolsey, York'taki yerine çekilir fakat bir müddet sonra ihanet suçuyle tevkif edilir. Londraya getirilirken hastalanır. Leicester'de

17 Bullough, op. cit., Cilt. IV. S. 455-6

18 Ibid., S. 457;465-6

19 Ibid., S. 464-5

20 Ibid., S. 472-73

manastırda iyi kabûl görür. Orada öleceğini söyler. Tıptan anladığı için öleceğini bilmektedir. Tanrıya da Krala yaptığı gibi sadakatle hizmet etseydi ihtiyarlığında onu böyle terketmiyeceğini söyler. Krala selâm gönderir. Bir gün önce söylediği saatte ölür.²¹

Talihin yükselttiği bu gururlu ve küstah insanın ölümü böyle olur. Zamanındaki bütün insanların en mağruruydu. Kişisel ününü mesleğinden üstün tutmuştu, hâlbuki bir din adamı olarak alçak gönüllü ve iyilik sever olması gerekirdi.

Edmund Campian'a göre bir kasabın değil bir asilin gayri meşru oğluydu. Akıllı, güzel konuşan, intikamcı, bedenî zevklere düşkün, ne kadar nüfuzlu olurlarsa olsunlar düşmanalarına karşı sert, dostluğunu arıyanlara karşı kibar, hislerine hakim olamıyan, bilgili, dalkavukluğa kanan, muhteris bir insandı. Aynı zaman içinde çeşitli mevkilerde bulunmuştu. Bilgiyi yaymak isterdi. Adamlarının yükselmesine yardım ederdi. Fakir bir aileden geldiği hâlde Oxford'a gitmiş, orada büyük başarı kazanmış ve meslek hayatının başında büyük ilerlemeler göstermişti. Kardinâl olduğu zaman şaşaaya olan düşkünlüğü ortaya çıktı. Sarayında asilleri ve elçileri ağırlar, Kral için çeşitli eğlenceler, oyunlar, balolar düzenlerdi. Kralla ilgili her konuda söz sahibiydi. Bir gece sarayında verdiği bir baloya Kral ve arkadaşları davetsiz ve maske takmış olarak gelirler. Wolsey, Kralın maskeliler arasında olduğunu tahmin eder ve onlardan birine yerini bırakmağa hazır olduğunu söyler. Fakat oyunda olduğunun aksine Kral yerine başkasını gösterir. Bu, Kralı güldürür.²² (Wolseyin, Kralın orada olduğunu tahmin ettiği hâlde tanıyamaması onu oyundakinden daha insan, sevimli ve sempatik gösterir). Ölüm şekli onu yaşayışından daha büyük yapar.

Hall:

Wolsey ihtiraslı, kendisini hükümdarlarla bir tutan bir insandır. Türlü yollarla büyük bir servet yapmış, bazan Kilisesinin mallarını bile aldığı olmuştur. Merhametsiz, kendini beğenmiş, iki yüzlü, mefaati için yalan söyleyen, çabuk söz veren fakat sözünü tutmıyan bir kimsedir. Kilise adamlarına kötü örnek olur. Londra yolunda öleceği şeklinde bir kehanet duymuş olduğundan Londralılardan nefret eder.²³

Rowley:

When You See Me, You Know Me adlı oyunda Kralın gözüne girmek için önce Wolsey'e iltifat etmenin gerekli olduğu söylenir ve bu şekilde

21 Ibid., S. 474-6

22 Ibid., S. 477-80

23 Ibid., S. 481

onun dalkavukluktan hoşlanan tabiatı ve Henry üzerindeki nüfuzu ortaya çıkar.²⁴

Kaynaklarda genellikle Wolsey yerilmekte, hakkında pek az iyi şey söylenmektedir.

Shakespeare de Wolsey'i kaynaklarda gösterildiği gibi, kaynakların anlattığı olaylar içindeki hareketleriyle almıştır. Yukarıda sözü edilen bütün kusurları Shakespeare ya Wolsey'in düşmanlarına söyletmiş ya da onu bu kusurlarını gösterecek şekilde hareket ettirmiş ve konuşturmuştur. Ancak Shakespeare Wolsey'in kaynaklarda sözü edilen bazı iyi yönlerini olaylar içinde belirtmiştir. Meselâ Wolsey cömerttir ve çevresindekiler onun nimetlerinden bol bol istifade etmektedirler. Bu cömertlikte ve sarayında verdiği balodaki misafirsever davranışında bir asalet ve incelik vardır.

Wolsey'in, meselâ Richard III, Edmund ya da Iago gibi kötü bir dram kişisi olarak gösterilmek istenmediği, hiç bir zaman kötü niyetlerini kendi kendisine (ya da seyircilere) anlatmayışında görülebilir. Ancak Wolsey'in kötülüğü hareketlerinde ve düşmanlarının onun hakkındaki söylediği sözlerde meydana çıkar. Üstelik Wolsey tarafından haksızca ölüme gönderilen Buckingham'ın onu ve bütün düşmanlarını affederek (II. i. 83) gerçek bir Hristiyan gibi hareket etmesi Wolsey'i büsbütün kötü gösterir. Ancak Wolsey'in düşmanlarının onu fakir bir aileden gelmiş olduğu için küçümseyip kıskanması bu kimselerin ona yaptığı hücumların şiddetini biraz kırar. Hele bu hücumların Wolsey mevkiini kaybettikten sonra da sürmesi ona karşı acıma duyulmasına sebep olur ve her hâlde Shakespeare'in amacı budur. Kötü de olsa bir kimsenin haksız yere ya da yanlışlıkla itham edilmesi o kimseye acınmasına sebep olur. Bunu hem kaynaklarda hem de Shakespeare'in oyununda görürüz. Çok iyi ve asil bir kadın olan Katharine, Henry'nin ondan boşanmak istemesine sebep olarak Wolsey'in düşmanlığını görür. Katharine çıktıktan sonra dahi Wolsey suçlu olup olmadığını Henry'ye sorar. Henry'nin bu boşanmayı neden istediğini izah edişi (II. iv. 153-206) hiç olmazsa bu konuda Wolsey'i suçsuz çıkarır. Ancak burada Wolsey'e karşı duyulan acıma ya da sempati hissi hiç bir zaman onun gerçek karakteri hakkında bizi aldatmaz, sadece tarihteki ve Shakespeare'in oyunundaki Wolsey'in birbirine zıt yönleri olduğunu bize gösterir; bu yönlerden kötüsü iyisinden daha ağır olsa bile.

Wolsey'in düşüşü tamamen tesadüflerin sonucudur. Bu tesadüf unsurunu kuvvetlendirmek için Shakespeare kaynaklarda sözü edilen,

Wolsey'in Papaya yolladığı mektubunun Henry'nin eline geçmesi olayına bir başka aksi tesadüf eklemek istemiş ve bunun için Durham piskoposu Thomas Ruthall'ın başına iş açan bir yanlışlığı²⁵ Wolsey yapmış gibi göstermiştir. Wolsey'i bir trajik kahraman olarak ele almak istersek onda "trajik kusur" ve "sempati" unsurlarını buluruz fakat mahvına sebep olan "trajik hata" yı bulamayız. Bunu da Tanrının, kendisine hizmet etmesi gereken din adamını, bizzat kendisinin cezalandırıldığı şeklinde izah edebiliriz. Mevkiini kaybettikten sonra Wolsey düşüşünü kendi hatalarına değil talihin çarkının dönüşüne bağlar (III. ii. 352-72). Bu da trajik bir kahramanda bulunması gereken, hataların şuuruna varılması özelliğinin Wolsey'de henüz teşekkül etmemiş olduğunu gösterir. Ancak az bir zaman sonra dünyevi kaygıların üstüne çıkıp huzura kavuşması, omuzlarındaki devlet yükünün alındığı için sevindimesi ve öldüğü zaman cennete gitmeği ümit etmesi (III. ii. 377-86) onun hem din adamlığı mesleğine ve dindar bir Hristiyan olmağa geri gidişine hem de eski kötü yolundan ayrılmaya başladığına işarettir. Hatalarını itiraf etmesi bile Cromwell'e verdiği öğütlerde ihtirastan ve servet hırsından uzak durmasını, bencil olmamasını, entrikalarla uğraşmamasını, adaletle hareket etmesini, memleketini düşünmesini, dürüst ve Tanrıya sadık olmasını söylerken (III. ii. 441-9) hep kendi suçlu hareketlerini sayar, bunların şuuruna varmış ve pişmanlık duymuş olduğunu belli eder. Bu da trajik kahramanda beklediğimiz bir husustur. Ölümünü görmesek de dördüncü perdenin perdenin ikinci sahnesinde Griffith'in Katharine'e anlatmasından öğreniriz. Wolsey, manastır rahibinden kendisini kabûl etmesini büyük bir alçak gönüllülükle istemiş ve geleceğini bildiği ölümünden bir iki gün önce en büyük günahı olan gururu yenmiştir.

Wolsey'den etkilenmiş olduğu anlaşılan Pooler, onda oyunun kahramanı olma kapasitesini görür. Oyunun başlarında gücü ve etkisi duyulduğu gibi onu yıkacak olan fırtınanın yaklaşmakta olduğu önceden hissedilir.²⁶ Shakespeare, hemen hemen her türlü kötülüğü, ona mukabil dostlarına cömertlik ve yardım gibi bir iki yönü iyi olan Wolsey'i tam bir kötü adam olarak canlandırmaktan kaçınmış ve üstelik hayatının sonunda ona, kaynaklarda ancak hissedilen bir vekar ve trajik hava vermiştir. Oyunda onu samimi olarak seven ve onu büyük bir insan olarak kabûl edenler vardır. Üzerinde fazlaca durulan kötü yönlerinin etkisi azaltmak için Shakespeare Griffith'e onun ölümünü ve iyi yönlerini anlattırmış ve bunları onun büyük düşmanlarından biri olan Katharine'e kabûl ettirmiştir (IV. ii. 69-72). Suçları arasında, büyük ihtiraslarına rağmen Krala ihanet yoktur. Knight'ın söylediği gibi belki Wolsey

25 Ibid., S. 452-3

26 Op. cit., S. 32

kendi ihtirasiyle devlete hizmet arasında bir ayırma yapamamaktadır.²⁷ Wolsey'in en büyük hatası buysa onu da Cromwell'e verdiği öğütlerde farketmiş ve kendisini eski kötülüklerinden temizleyip bir din adamına ve dindar bir insana yakışacak şekilde ölmüştür.

(c) Katharine

Holinshead:

Henry'yi incelerken gördüğümüz gibi Kral, kardeşinin dul karısıyla evlenmiş olduğu için vicdan azabı duymağa başlar ve onu boşamağa çalışır. Hukuk bilginleri ve din adamlarından meydana gelen mahkeme heyetinin karşısına çıkan Katharine, Henry'nin önünde diz çöküp ondan adalet ve merhamet diler. İngilterede bir yabancı olduğunu, dostu bulunmadığını söyler. Kocasının sevgisini nasıl kaybettiğini, onu nasıl incittiğini sorar. Kocasını daima sevmiş, onun her isteğini yerine getirmiş, kendi düşmanı bile olsa kocasının dostlarına yakınlık göstermiş, yirmi yıl ona sadakatle hizmet etmiş ve çocuk doğurmuştur. Babası İspanya İmparatoru Ferdinand ile Henry'nin babası Henry VII bu evlilikte hiç bir mahzur görmemişlerdi; her ikisi de akıllı kimselerdi ve muhakkak ki gene akıllı kimselerden fikir aldıktan sonra onları evlendirmişlerdi. Demek evlilik gayri meşru değildi. Katharine bu sözleri söyledikten sonra İspanyadaki dostlarından fikir alacağını bildirip mehil ister ve mahkeme salonunu terkeder. Mübaşirin kendisini çağırmasına rağmen geri dönmez ve bir daha da mahkeme heyetinin karşısına çıkmaz.²⁸

Henry, Katharine'e haber göndererek bu konuda kararı mahkeme yerine kendisine bırakmasını ister. Katharine İngilterede hiç kimsenin kendisine yardım edemeyeceğini çünkü kendi arzusuyla Kralınkinin birbirlerine uymadığını söyler. Zaten hakimleri de tarafsız bulmaz ve kendisini müdafaa etmez.²⁹

Sonunda mahkeme hey'eti, Katharine'e, boşanmağa razı olması için iki hafta mühlet verir. Katharine hiç bir harekette bulunmayınca boşanmış addedilir.³⁰

Samuel Rowley:

When You See Me, You Know Me oyununda Katharine, kendisini haksız yere itham eden Bonner ve Gardiner'i affetmesi için Henry'den ricada bulunur.³¹

27 Op. cit., S. 282

28 Bullough, op. cit., Cilt. IV, S. 467-8

29 Ibid., S. 470-1

30 Ibid., S. 482-3

31 Ibid., S. 502

Shakespeare, özeti verilen bu olayları aynen kullanır, sadece bunlara bazı ilâvelerde bulunarak Kraliçenin dürüstlük, cesaret, vekâr, iyilik gibi özelliklerini kuvvetlendirir. Meselâ Wolsey'in koydurduğu ağır vergiyi Krala şikâyet edip kaldırtan odur. Wolsey'in düşmanlarından biri olduğu hâlde ona hücumları aşırı değildir, şahsını değil hareketlerini hedef tutar. Her hâlde yaşı ilerlemiş ve güzelliğini kaybetmiş olduğu için kocasının artık kendisini istemediğini bilir, buna büyük bir asalet ve tevekkülle, hiç şikâyet etmeden ve kocasını itham etmeden, onu ve kendisini asla küçültmeden katlanır. Henry'ye mahkeme hey'etine iyi bir zevceden beklenen her şeyi yapmış olduğunu söylerken bile kendisine acındırmağı düşünmez, vekarından fedakârlık etmez. Boşanmayı reddedişinin sebebi inatçılık ya da Henry'ye eziyet etmek, ondan intikam almak arzusu değildir; bu onun bağlandığı prensiplerin kuvvetini ve kararlılığını gösterir. Bu bakımdan bir erkek gibi güçlüdür.

İngilterede dostu olmadığını söylerken (III. i. 81-90) onda yirmi yıldır sadık bir zevce ve iyi bir kraliçe olma bahasına şikâyet etmeden katlandığı yalnızlığın trajedisini buluruz. Aynı sahnede hüznü dolu bir şarkı dinlemesi onun hüznü hayatının artık su yüzüne çıktığının bir işaretidir.

Dördüncü perdenin ikinci sahnesinde Katharine ölmek üzeredir. Düşmanı da olsa Wolsey'in düşüşüne acıması (IV. ii. 16) onun yüksek insanlık hisleriyle birleşen dindarlığını gösterir. Daldığı kısa uykuda gördüğü rüya az bir zaman sonra cennete gideceğini ima eder. Uyandıktan hemen sonra bile içeri gelen bir haberci önünde diz çökmediği için onu hafifçe azarlar (IV. ii. 101-2). Boşanmış olması yüzünden kraliçeliği elinden elinden alınmıştır fakat o eski yılların ve yaradılışının vekarı içinde halâ gerçek bir kraliçedir ve öyle hareket eder. Ölmeden önce kalbinden çıkaramadığı Henry'ye bir mektup göndererek kızına iyi bakmasını, kendisine sadakatle hizmet eden kadınları himayesine alıp onlara iyi birer koca bulmasını, maaş almadıkları hâlde hizmetinden ayrılmayı reddeden uşaklarına maaşlarının ve hanımlarını onlara hatırlacak bir mükâfatın verilmesini rica eder (IV. ii. 132-52). Adamlarını düşünmesi onun sadece güçlü bir kraliçe değil iyi yürekli ve kâlbî minnet hisleriyle dolu bir insan olduğunu gösterir.

Bullough oyununda Katharine'in söylediklerinin kaynaklardaki sözlerine çok benzediğine fakat Shakespeare'in bunlara trajik bir vekar katmış olduğuna dikkati çeker.³² Knight'a göre gerçek bir kadının vazife hissi ve gururu ile doludur. Zayıf ve aciz bir durumda görünse bile ruh büyüklüğü yüzünden eski hakimiyetini korur. Şüpheli formalite-

leri bir kenara itirir. Hislerine hakim olmasını ve karşılaştığı haksızlıklara yukarıdan bakmasını bilir.³³

Katharine hakkında son olarak şunu söyleyebiliriz ki Henry'nin kayıtsız şartsız hakimi olduğu dünyada onun tarafından haksızlığa uğramış bile olsa ona boyun eğmiyen, en aşağı onun kadar asil olduğunu gösteren ve bu oyunda Henry'e rakip olmağa lâyık tek kişidir.

Shakespeare'in son bir iki oyunu içinde bulunan ve son tarih oyunu olan bu eser, daha önce gördüklerimizden farklı olarak tarih ve politika dersi veren önemli olayları ihtiva etmez. Sadece talihin çarkı teması büyük ölçüde kullanılır. Buckingham, Wolsey ve Katharine bu çarkın dönüşüne uyarak mevkileriyle birlikte hayatlarını kaybederler. Ayrıca oyunda yükselir gördüğümüz bazı diğer şahıslar, daha sonra ve başta Anne Bullen olmak üzere bu çarkta aşağı inmeğe başlayacaklardır. Oyunun en ilgi çekici yönü belki güçlü bir kralın memleketinde düzeni nasıl sağlayabileceğini, ayrılık ve kargaşalık filizlerini nasıl kökünden söküp attığını göstermesidir. Bu yüzden esas teması genellikle ayrılık ve kargaşalık olan tarih oyunları için iyi ve ümit verici bir kapanıştır.

33 Op. cit., S. 290-3

SONUÇ

Bu araştırmada görüldüğü gibi Shakespeare tarihi oyunlarındaki şahısları canlandırırken büyük ölçüde kaynaklarda bulunduğu bilgiyi kullanmıştır. Ancak uzun bir tarih eserinde bir şahıs pek çok iş yapıp pek çok kişiyle temas ettiği ve pek çok söz söylediği için oldukça dağınık bir görüntü arzeder. Bu dağınıklık ve fazlalık dram için gereksiz olduğu gibi çok defa dram kişisi için zararlı çelişiklere yol açar. Böyle durumlarda Shakespeare fazlalıkları kaldırma yoluna gider. Meselâ *Henry V*-deki çeşitli ayaklanmaların sayısı azaltılır ve dikkat sadece bir iki isyanla ilgili şahısların tutumları üzerinde toplanır. Ayrıca şahısların üzerimizde bırakmaları istenen etkiyi bozabilecek ya da bu etkiye hiç uymıyacak özellikler hiç kullanılmaz; meselâ *Henry VI*'nin delilik nöbetleri. Gene bunun gibi ideâl bir insan, kumandan ve kral yaratmak isteyen Shakespeare Prens Hal'ı her türlü ciddi ithamdan uzak tutmak isteyip saraya tehdit edici bir şekilde girişine ve babasının tahtında gözü olduğu rivayetine oyunda hiç yer vermez, Başyargıcı tokatlamasına ise sadece atıfta bulunur. Kral olduğu zaman Fransada Harfleur şehrini yağma ettirmesini eserine almaz, aksine şehir teslim olunca Henry herkese iyi muamele edilmesini emreder. Bu son nokta aynı zamanda olayların bir amaç için değiştirilmesine de örnek teşkil eder.

Tarihsel olaylar bazan bir şahsı daha iyi göstermek için değiştirilebilir. Bu konuda tekrar Prens Hal'ı örnek gösterebiliriz. Hotspur'e rakip olabilmesi ve onu alt edip ondan üstün bir kahraman olduğunu isbat edebilmesi için Shakespeare, Hotspur'ü yirmi üç yaş gençleştirir ve ayrıca onu Henry'nin askerleri tarafından değil bizzat Hal tarafından öldürölür gösterir. Bundan hemen sonra esir alınan asi Douglas'ın serbest bırakılması emrini aslında Kral Henry verdiği hâlde Shakespeare bu emri Hal tarafından verilmiş gösterir ve böylece Hal'ın kahramanlığına bir şövalyelik ruhu ekler.

Tarihsel olaylar şahısları daha kötü bir ışık altında göstermek için de değiştirilebilirler. Buna en iyi örnek Jack Cade ve Joan of Arc'tır. Kaynaklarda oldukça akli başında bir insan olarak gösterilen Cade, oyunda isyanın başında komik bir ışık altında ortaya konulur. Bu cahil halk isyanının tehlikesi, okuma yazma bilenlerin ve okul ve matbaa açanların idamiyle daha da korkunçlaştırılır ve Cade'e gene kaynaklarda bulunmıyan ihtiras unsuru katılır. Joan'a gelince, Shakesperare onun

büyücü olduğu hakkındaki fikri kaynaklardan aldıktan sonra onu kaniyle beslediği kötü ruhlarla alış veriş hâlinde gösterir. Ayrıca, Joan'un kötülüğünü bu şekilde tam olarak belirtmeyeceğini düşünerek onu kaynaklarda görünmeyen babasıyla karşılaştırır ve Joan'a öz babasını inkâr ettirerek onun hayvanlarda bile bulunabilen hislerden uzak olduğunu hissettirir. Bundan başka, kaynaklarda sözü geçen hamilelik ihtimâli olayını genişletir ve Joan'u ya karşılaştığı her erkekle düşüp kalkan bir fahişe ya da korkak bir yalancı olarak gösterir.

Shakespeare kaynaklardaki olayları ve sözleri bazan kendi oyunlarında bir denge unsuru kurmak için biraz değiştirir. Meselâ tarihe göre Kral John, tahtında hak iddia eden yeğeni Arthur'e kendisine katılma teklifini savaştan önce yapar, hâlbuki Shakespeare'in oyununda John bunu Arthur'ü esir aldıktan sonra söyler ki bu şekilde iyi niyeti daha iyi ortaya çıkar. Buna karşılık kaynaklardaki Arthur iddialı ve ihtiraslı bir genç olduğu hâlde Shakespeare'de alçak gönüllü ve sadece annesinin ihtirasına kurban olan bir çocuktur. Bu yüzden böyle bir kimseyi ortadan kaldırmak istemesi John'un kötü yönünün kuvvetlendirir. Diğer yandan tarihte John'un başına ayrı zamanlarda gelen felâketleri aynı zamana koymakla Shakespeare onun bazı hatalı hareketlerini içinde bulunduğu şaşkınlığa bağlamamızı ve ona biraz olsun acıma duymamızı temin ederek oyundaki dengeyi kuvvetlendirir. Gene buna benzer bir şekilde kaynaklarda Bolingbroke'un tarafı Richard'a hiç bir zarar gelmeyeceğine söz verirler fakat Shakespeare'in bundan bahsetmeyişi Bolingbroke'un kötülüğünü arttırıp Richard'a daha fazla acıma duymamıza ve bu iki şahıs arasındaki dengenin bozulmasına engel olur.

Shakespeare komedi unsurunun çeşitli duyguları uyandırmadaki rolünü bildiği için bazan kaynaklarda hissedilen bu unsuru bilerek ortadan kaldırır. Meselâ Richard'ın kendisini öldürmeğe gelen sekiz kişiden dördünü öldürmesiyle çarpıştığı profesyonel asker ya da katillerin düştüğü aczin komik olacağını ve bunun Richard'ın ölümündeki trajik değilse bile kahramanlık havasını bozacağından endişe ederek oyununda Richard'a sadece iki kişi öldürtür. Buna karşılık kaynaklarda ciddi görünen bir olayın, yani York'un kendi oğlunu ihbar etmesinin aslında ne kadar grotesk olduğunu belirtmek için Shakespeare kaynaklara bir ilâve yapar ve York ile oğlu Aumerle'in Henry IV ile konuştuğu sahneye, oğlunun affedilmesi için uzak yoldan telâş içinde gelen yaşlı York düşesini ilâve eder. Buradaki komedi unsurunu Kral bile farkederek.

Shakespeare bazan kaynaklardan aldığı olaylarda yaptığı pek önemsiz değişiklikler ya da bunlara yaptığı ufak tefek ilâvelerle bir şahsa karşı tutumunu belli ederek o oyunda bulunan bir problemi çöz-

memize yardım eder. Meselâ Bolingbroke'un tahtta öncedenberi gözü olduğu ve onu ele geçirmek için hazırlandığı fikrine karşılık özellikle *Henry IV* oyunlarında görülen, olayların onu tahta oturmağa sevk ettiği düşüncesi vardır. Shakespeare kaynaklardakinin aksine Bolingbroke'u davalı değil davacı yaparak, ona bazı manidar sözler söyleterek ve iki yüzlü göstererek onun tahtı ele geçirmeği istediğini ve bunu metotlu ve plânlı bir şekilde gerçekleştirmeye çalıştığını belirtir.

Shakespeare, kişileriyle ilgili olarak uyandırmak istediği his ve heyecanları daha iyi verebilmek için kaynaklardan aldığı olaylarda değişiklikler yaptığı gibi bunlara bir takım katkılarda da bulunur. Meselâ Richard II'nın kocalık, yani insanlık yönünü kuvvetlendirmek için onun sadece sekiz yaşında olan ikinci karsı İsabella'yı olgun bir kadın olarak gösterip buluşma ve ayrılık sahnelerini dokunaklı bir hâle getirir. Üstelik Kraliçeyi kaynaklarda olmıyan bahçıvanlarla konuşur gösterip bu hüznü unsurunu daha da kuvvetlendirir. Hotspur'ü de kaynaklarda raslamadığımız karısıyla konuşur ve şakalaşırken canlandırıp onun karakterine derinlik kazandırır. Hotspur'ü Glendower'la münakaşa ettirmek suretiyle karakterindeki yapmacıklıktan hoşlanmama ve açık sözlü olma gibi özellikleri kuvvetlendirir.

Shakespeare'in kaynaklarda yaptığı diğer bir çeşit değişiklik ya da ilâve doğrudan doğruya kişilerle ilgilidir. Bazan kaynaklarda bir iki basit yönüyle görünen bir şahsı Shakespeare üç buutlu bir insan olarak canlandırır. Meselâ Hotspur kaynaklarda sadece aldatılmış ve aceleci tabiatlı bir asidir. Shakespeare oyununda onu atılgan, dalgın, sevimli, çocuksu ve bazan düşünceli bir insan yaptıktan başka onu Prens Hal'ın karakterini daha iyi belirtmek için kullanır ve ikisini birbirine rakip olarak gösterir. Hotspur ayrıca oyundaki aşırı kahramanlık ve hatalı şeref mefhumlarının belirtilmesi amacına da hizmet eder.

Falstaff ise kaynaklarda bir isimden ibarettir. Shakespeare onu hiç yoktan yaratır ve hem içinde bulunduğu *Henry IV* oyunlarının dışına taşan bir tatil ve sorumsuzluk aleminin hem de bu oyunlardaki sahtelikle dolu dünyanın karşısında bulunan ve Prens Hal'ın sığındığı ve insanlık ve hayat derslerini öğrendiği bir şenlik ve açık kâlpilik dünyasının hakimi yapar. Bu dünyada Prens, kaynaklarda yaptığı söylenen şeyleri de yaptığı için kaynaklarla bağlantı gene de muhafaza edilir. Ayrıca tamamen Shakespeare'in muhayyilesinden çıkmış olan bu kişi oyundaki şeref temasının alt kutbunu teşkil etmek, yani şerefi inkâr etmekle diğer bir fonksyona sahip olmaktadır.

Shakespeare'in kaynaklarda yaptığı değişiklikler bazan oyunlarında kullandığı temaları daha kuvvetle belirtmeğe yarar. Meselâ Carlisle

piskaposu, Richard II'nin tahttan indirilişine değil mahkeme edilmek istenmesine karşı çıkar. Hâlbuki Shakespeare'de Piskapos bu itirazı Bolingbroke'un Richard'ı tahttan indirme teşebbüsü üzerine yapar ve bu şekilde hem özellikle bunu takip eden oyunlarda Bolingbroke'a karşı düzenlenecek isyanların öncüsü olur hem de meşru kralın tahttan indirilmesiyle memleketin felâketlere boğulacağını söyliyerek bundan sonraki ve *Henry VI* ve *Richard III* oyunlarındaki iç harplerle ilgili bir kehanette bulunmuş olur.

Kaynaklardaki şahısların sözlerine Shakespeare'in yaptığı bazı küçük ilâveler, meselâ Kral John'un dalkavuklardan şikâyeti ve adam öldürerek hayat kazanılmıyacağı hakkındaki fikirleri Shakespeare'in bütün tarih oyunlarında zaman zaman görülen fikir ve temalarla ilgili olduğu gibi bu oyunların da çerçevesini aşıp bütün edebiyata ve hatta bütün çağlara ve hayata uygulanabilecek fikirler hâline gelir.

Shakespeare bazan oyunlarına çeşitlilik verme amacı ile sahneler katar. Meselâ Margaret ile Suffolk arasındaki aşk macerası ve gene Margaret'le Gloucester düşesi arasındaki rekabet ve Talbot'un bir Fransız kontesi tarafından tuzağa düşürülmek istenmesi ve onun kurnazlığı ve tedbiri sayesinde bundan kurtulması bu gibi ilâvelerdendir.

Sonradan Henry V olarak hükümdarlık eden Prens Hal hakkındaki efsanelerde halkın kendileri için ideâl bir insan ve kral yaratma amaç ve çabaları açıkça görülür. Shakespeare de *Henry IV* oyunlarında ideâl kralın yetişmesi ve *Henry V* oyununda bu kralın sahnede gösterilmesi problemlerini ele almıştır. Daha önce çeşitli vesilelerle gördüğümüz gibi Shakespeare bu ideâl şahsını yaratırken onun karakterine gölge düşürebilecek her şeyi ya kaldırmış, ya değiştirmiş ya da atıf yapmak suretiyle geçiştirmiştir. Diğer yandan, halkın yarattığı ve kaynakların sözünü ettiği kahramanı Shakespeare hemen hemen bütün yönleriyle aldıktan başka çok daha mükemmelleştirmiş, karşısına bir takım problemler çıkarmış ve böylece karakterinin derinlik kazanmasına yol açmıştır.

Şahıs olarak Richard III bir problem olmaktadır. Shakespeare bu kralın yaratılmasında kaynaklardaki bütün ipuçlarını kullanmış ve ortaya çıkardığı şahıs kaynaklardakine son derece benzemiştir. Böyle bir canavarın sahneye uymıyacağını bilen Shakespeare ona neş'e, iyimserlik ve zekâ gibi özellikler katarak karakterine derinlik vermediği başarmıştır. Richard sahnede son derece etkileyici hatta kötülüğü içinde büyüleyici olduğu hâlde oyun kaynaklarla karşılaştırıldığı zaman Shakespeare'in onu mekanik bir şekilde işlediği ve yarattığı bu şahıstan pek memnun olmadığı sezilir. Adeta Shakespeare, hakkındaki bilgilerin, ölümünden sonra ve ona düşman bir tutum içinde yazan tarihçiler tarafından veril-

diği bu kralın belirtilmek istendiği gibi anlamsız bir canavar olmasını anlayamamış ve onu büyük ölçüde kaynaklarda gösterildiği şekilde canlandırmakla yetinmiştir.

Shakespeare'in bazı kralları, özellikle Henry VII'yi ele almayışı şairin dram anlayışına ışık tutan bir husustur. İyi kralla ilgi çekici dram kişisi arasında çok defa büyük farklar vardır. Bir insanın sahnede ilgi çekici bir şekilde gösterilebilmesi için onu dışından ve içinden zorlayan güçlerin olması gerekir. Nitekim Shakespeare, Henry V'nin bile canlandırılmasında bu yüzden biraz zorluk çekmiş ve bu oyunda epik metoda ağırlık verme zorunluğunu hissetmiştir. Buna benzer şekilde, Henry VIII'nin oldukça statik kişiliğinin gösterildiği oyun daha ziyade şaşaalı sahnelerin birbirine eklendiği bir olaylar dizisi hâlinde yazılmıştır. Bu yüzden, dramatik özellikleri yeterli olmıyan şahıslara, kaynaklarda verilen bilgiye bazı değişiklikler ve ilâveler yapılmak suretiyle, onlarda olmıyan bazı değişik yönler ve derinlikler verilmiş, iç ve dış mücadele ve sürtüşme unsurları yaratılmıştır. Bu arada çok defa şahıslara onların insanlık yönlerini kuvvetlendiren duygular ve zaafılar ya da hüznün havası katılmak suretiyle yeni buutlar yaratılması yoluna gidilmiştir.

Bu konuda en son şunu söyleyebiliriz. Shakespeare kaynaklarda bulduğu ve sahneye aktarmak istediği bilgiyi kendi dram (ve biraz da tarih ve politika) görüşünün süzgecinden geçirmiş, olayların süresini kısaltmış, sırasını ve mahiyetini değiştirmiş, bunlara yenilerini katmış, şahısların özelliklerini ve davranışlarını çeşitlendirmiş ve derinleştirmiştir. Bu arada Shakespeare talihin çarkı, memleket içinde ve idare mekanizmasında düzen, otoriteye itaat, vazifeye bağlılık, memleket içindeki anlaşmazlıkların getirdiği felâketler ve suçların daima bir cezayla karşılanması gibi temaları belirli fakat zorunlu görünen bir şekilde işlemiş ve vatanseverliği sığ bir şovenist düşünce olmaktan çıkarıp memleketi ve insanları sevmek, onlar için fedakârlıklar yapma ve onları birlik içinde toplama şeklinde göstermiş ve vatanseverliğin Joan gibi büyücülükle itham edilen bir İngiliz düşmanında bile bulunabilecek gerekli bir duygu olduğunu bize hissettirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Araştırmada Kullanılan Kaynaklar

- Bullough, Geoffrey (ed.), *Narrative and Dramatic Sources of Shakespeare*, Cilt. III ve IV, Routledge and Kegan Paul, (London, 1960-2).
- Shakespeare, William, *Complete Works*, ed. W. J. Craig, Oxford University Press, (London).

Araştırmada Zikredilen Eserler

- Auden, W. H., "The Prince's Dog", *Shakespeare: Henry IV, Parts I and II*, Casebook, ed. G. K. Hunter, Macmillan.
- Barber, C. L., "From Ritual to Comedy: An Examination of *Henry IV*", *Shakespeare: Modern Essays in Criticism*, ed Leonard F. Dean, Oxford University Press, (London).
- Berman, Ronald, "Anarchy and Order in *Richard III* and *King John*", *Shakespeare Survey*, Cilt 20, At the University Press, (Cambridge).
- Brockbank, J. P., "The Frame of Disorder: *Henry V*", *Early Shakespeare*, Stratford-upon-Avon Studies, Edward Arnold, (London)
- Campbell, Lily B., *Shakespeare's Histories*, Methuen and CO. LTD., (London)
- Charlton, H. B., "Shakespeare's Politics and Politicians", *Shakespeare: Henry IV, Parts I and II*, Casebook, ed. G. K. Hunter, Macmillan
- Coleridge, S. T., *Coleridge on Shakespeare*, ed. T. Hawkes, Penguin Books Cowl, R. P.,
- Cowl, R. P., *The Second Part of King Henry the Fourth*, The Arden Shakespeare, Methuen and CO. LTD., (London)
- Cowl, R. P., ve Morgan, A. E., (ed.), *The First Part of King Henry the Fourth*, The Arden Shakespeare, Methuen and CO. LTD., (London)
- Dean, Leonard F., "From Richard II to Henry V", *Shakespeare: Modern Essays in Criticism*, ed. Leonard F. Dean, Oxford University Press, (Oxford)

- Doren, Mark Van, *Shakespeare*, Doubleday Anchor Books, (New York)
- Goddard, Harold C., *The Meaning of Shakespeare*, The University of Chicago Press, (Chicago)
- Gupta, S. C. Sen, "The Substance of Shakespeare's Histories", *Shakespeare's Histories*, ed. William A. Armstrong, Penguin Books
- Hazlitt, William, *The Round Table and Characters of Shakespeare's Plays*, J. M. Dent and Sons LTD., (London)
- Hill, R. F., "Dramatic Techniques and Interpretation in *Richard II*", *Early Shakespeare*, Stratford-upon-Avon Studies, Cilt III, Edward Arnold, (London)
- Honigman, E. A. J., ed. *King John*, The Arden Shakespeare, Methuen and CO. LTD., (London)
- Humphreys, A. R., (ed.), *The First Part of King Henry IV*, The Arden Shakespeare, Methuen and CO. LTD., (London)
- "Falstaff", *Shakespeare's Histories*, ed. William A. Armstrong, Penguin Books
- Hunter, G. K., "Introduction", *Shakespeare: Henry IV, Parts I and II*, Casebook, ed. G. K. Hunter, Macmillan
- Knight, G. Wilson, *The Crown of Life*, University Paperbacks, Methuen, (London)
- Knights, L. C., *Shakespeare: The Histories*, Writers and Their Work: No. 151 Longman's Green and CO.
- Some Shakespearean Themes and an Approach to Hamlet*, Penguin Books
- Kott, Jan, *Shakespeare Our Contemporary*, terc. Boleslaw Taborski, Methuen and CO. LTD., (London)
- Leech, Clifford, *Shakespeare: The Chronicles*, Writers and Their Work: No. 146, Longmans, Green and CO.
- Lewis, Wyndham, *The Lion and the Fox*, Methuen and CO. LTD., (London)
- Ludowyk, E. F. C., *Understanding Shakespeare*, Cambridge University Press, (1964)
- Masefield, John, *William Shakespeare*, William Heinemann LTD., (London)
- Matchett William H., "Richard's Divided Heritage in *King John*", *Shakespeare's Histories*, ed. William A. Armstrong, Penguin Books
- Mc Manaway, James G., "Recent Studies in Shakespeare's Chronology", *Shakespeare Survey*, Cilt III, At the University Press, (Cambridge, 1950)
- Pooler, C. Knox, (ed.), *Henry VIII*, The Arden Shakespeare, Methuen and CO., (London)
- Raleigh, Walter, *Shakespeare*, Macmillan and CO. LTD., (London, 1907)
- Reese, M. M., *Shakespeare*, Edward Arnold and CO., (London)
- Ribner, Irving, "History and Drama in the Age of Shakespeare", *Shakespeare's Histories*, ed. William A. Armstrong, Penguin Books
- Rosseter, A. P., *Angel with Horns*, Longmans
- Rowse, A. L., *William Shakespeare*, Harper and Row, Publishers, (New York)
- Tillyard, E. M. W., *Shakespeare's History Plays*, Chatto and Windus, (London, 1951)

Traversi, D. A., *An Approach to Shakespeare*, Doubleday Anchor Books, Doubleday and Company, (New York, 1956)

Shakespeare from Richard II to Henry V, Hollis and Carter, (London)

Ure, Peter, "King Richard the Second's Tragedy", *Shakespeare's Histories*, ed. William A. Armstrong, Penguin Books

Walter, J. H., ed., *King Henry V*, The Arden Shakespeare, Methuen and CO. LTD., (London)

Williams, Charles, "Henry V", *Shakespeare Criticism*, (1919-35), ed. Anne Riddler, Oxford University Press, (London)

Wilson, J. D., (ed) *King Henry VI* (Parts I, II, and III), Cambridge Shakespeare, At the University Press, (Cambridge, 1952) (ed.),

(ed.) *Richard II*, The New Shakespeare, Cambridge University Press, (Cambridge)

"Riot and the Prodigal Prince ,

Shakespeare: Henry IV, Parts I and II, Casebook, ed. G. K. Hunter, Macmillan

Winny, James, *The Player King*, Chatto and Windus. (London, 1968).

